

N. S. GOVORA

RELATIILE ROMANO-RUSE



EDITURA CARPATII
TRAJANO POPESCU
MADRID 1981

www.dacoromanica.ro

EDITURA "CARPATII"
Calle Conde Peñalver N.º 82
o Apartado de Correos 9.283
MADRID-6 (España)

Au aparut:

- * ISTORIA ROMANILOR DIN DACIA TRAIANA, de A. D. Xenopol, vol I, II, 10 dol. USA.
- * NATIONALISMUL LUI EMINESCU, de Murăraşu, 8 dol. USA.
- ** AMINTIRI DIN CAPILARIE, de Ion Creanga, 3 dol. USA.
- ** DACIA, de Vasile Pârvan, 5 dol. USA.
- ** PRECURSORI, de Octavian Goga, 5 dol. USA.
ISTORIA PARTIDELOR NATIONAL, TARANESC SI NATIONAL TARANESC, de Pamfil Şelcaru, vol. I, II, 10 dol. USA.
- ** KARL MARX: INSEMARNI DESPRE ROMANI, Texte inedite cu comentariu de Pamfil Şelcaru, 8 dol. USA.
- ** STEFAN CEL MARE, Voievod al Moldovei de prof. Alexandru Boldur, 8 dol. USA.
- ** ISTORIA DACIEI SI CONTINUITATEA DACOROMANA, de General Platon Chirnoagă, 8 dol. USA.
- ** LA GRANDE THRACE, par Prof. Alex Boldur, 20 dol. USA.
- ** DUMNEZEU S'A NASCUT IN EXIL, de Vintila Horia, 12 dol. USA.
RELATIILE ROMANURUSE de N. S. GOVORA, vol I-10 dol. U.S.A.
OMUL LEGIONAR SI "OMUL NOU", de Faust Brodescu, 2 dol. USA.
- ** LE NID, UNITE DE BASE DU MOUVEMENT LEGIONNAIRE, par Faust Brodescu, 5 dol. USA.
- ** FRUMOASA CU OCHI VERZI, de J. N. Manzatti, ed. II. 3 dol. USA.
- ** RASCOALA, de Liviu Rebreanu, vol. I și II, 8 dol. USA.
- ** HAIDUCUL, de Bucura Dumbrava, roman, 4 dol. USA.
- ** POVESTI FARA TARA de F. Brodescu, N. Novac și N. S. Govora nuvele, 5 dol. USA.

N. S. GOVORA

**RELATIILE
ROMANO - RUSE**



EDITURA CARPATII
TRAJANO POPESCU
Calle Conde Peñalver, 82, 4.º D
Teléf. 402 11 01
MADRID-6

DE ACELAS AUTOR:

Licurici, Versuri, Sighet 1936.
Cântece din Maramures, Versuri, Iasi 1939.
Cocorii de-atunci, Nuvele, Iasi 1943.
Quelque part sur le Dniester, Roman, Paris 1949.
Transilvania româneasca, Madrid, 1977.
81 Epigrame, Madrid, 1979.
Vine Radu Gyr, Madrid, 1979.
Relatiile româno-ruse, Vol. I, Madrid, 1979.
Romanian Transylvania, Madrid, 1981.
La Transylvanie roumaine, Madrid, 1981.

IN COLABORARE:

Poeme fara Tara, Versuri, Madrid, 1954.
Povesti fara Tara, Nuvele, Madrid, 1956.

TRADUCERI:

Istoria Românilor din Dacia Traiana, de A. D. Xenopol,
vols. I, II, III, IV. Madrid, 1953-54.

SUB TIPAR:

Orasul de pe malul Nistrului.

Depósito legal. Separata: M. 8.137-1958

Marsiega, S. A.—E. Jardiel Poncela, 4.—Madrid-16

IX DE LA ISGONIREA LUI CUZA VODA PANA LA BAZBOIUL DE INDEPENDENTA



DATA izgonit Vodă Cuza, s'a format o locotenență domnească. Membrii ei, erau Nicolae Golescu, reprezentând Muntenia și pe liberali, Lascăr Catargiu reprezentând Moldova și pe conservatori, iar colonelul Haralambie, reprezenta armata. După cum se vede, toți făceau parte din conspirație. S'a ținut seama și de ofițerii care participaseră la abdicarea silită a domnitorului Cuza; Colonelul Haralambie a intrat în locotenența domnească, iar maiorului Leca, i s'a dat un post de ministru.

Guvernul era format din: Ion Ghica, prim ministru și ministru de externe, C. A. Rosetti, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice; D. A. Sturza, ministru al Lucrărilor publice; I. Cantacuzino, ministru al Justiției; Dimitrie Ghica, ministru de Interne; P. Mavrogheni, ministrul Finanțelor și, după cum am spus, maiorul Leca, fiul unui făclier din Botoșani, ministru de Răsboiu.

Dar mai era nevoie de ceva, era nevoie de defăimarea domnitorului isgonit. Nu aduceau nimic nou, membrii monstruasei coaliții, această metodă de a defăima pe cel înlăturat printr'o lovitură de Stat, a fost utilizată de când ă lumea și va fi utilizată tot cât va fi lumea, mai ales când cel isgonit se bucura de o mare popularitate, după cum era cazul domnitorului Cuza. Din fericire pentru conspiratori, în România de atunci, lucrul acesta era ușor de obținut. Marii proprietari, conservatorii, și burghezia, liberalii, merseșeră mâna în mână, iar țărănimea, ca să întrebuițăm un termen, astăzi la moda, *marea mută*, era inexistentă din punct de vedere politic.

În ziarul liberal «Românul», directorul C. A. Rosetti, scria chiar a doua zi într'un articol de fond că «tiranul» (Cuza Vodă), căzuse în «delirul vișului», «atacând pe rând libertatea individuală, onoarea, *proprietatea de tot felul*, averea fiecăruia în parte, precum și cea comună».

Precum vedem, liberalii acuzau pe Cuza că a atacat *proprietatea de tot felul*. Ori, Cuza «atacase» averile mănăstirești secularizându-le și luase o mică, foarte mică parte din moșiile boierilor, pentru a o da doar ca un fel de rouă, nefericitului țaran român, biata plantă sfărșită de o secetă îndelungată. Celor care ar voi să ia apararea falșificatorilor istoriei Neamului nostru, le-ar fi greu să susțină existența celui mai infim patriotism în fraza liberalului C. A. Rosetti.

În primul volum al lucrării noastre, am emis ideea unei înțelegeri, dacă nu a vreunei scuze atitudinii conservatorilor: ei pierduseră ceva, desigur le era teamă să nu piardă mai mult și atitudinea lor era de auto apărare, chiar nelegitimă. Iată că această idee o găsim într'o carte intitulată «Essai sur le régime représentatif en Roumanie». E o carte de 556 pagini mari, teza de doctorat al Românului Crișan T. Axente, publicată în 1937 în «Librairie du recueil Sirey», Paris. Dăm aceste explicații ca un omagiu postum adus autorului, mort la Madrid în 1952. Nu vom spune că e vorba de cea mai buna teză de doctorat în domeniul Dreptului, susținută de un român la Paris, dar a afirma că e una din cele mai bune, o facem fără teamă de a putea fi contraziși. Vorbim de această carte, căci în lucrarea noastră, vom face de multe ori apel la ea. O teză cu un subiect asemănător a susținut și «marele» om de Stat Tătăreșcu. Invităm pe oricare dintre membrii partidului liberal din exil să încerce a lua apărarea tezei lui Tătăreșcu. Și-ar pierde timpul zadarnic. În ceiace ne privește, afirmăm cu toată tăria că faimoasa apostilă «Bon pour l'Orient», nu ar fi cea nimerită, ea ar trebui înlocuită cu alta: «Bon pour l'Afrique». Și totuși, din nefericire «marele» Tătăreșcu a ajuns la cele mai înalte demnități în Țara de la Dunăre, pe când capul luminat și trupul chinuit de foame și închisori a lui Crișu Axente, zace uitat în cimitirul din Madrid.

Repetăm, invităm pe oricare liberal sau admiratori întârziați ai liberalilor să citească cele două teze citate — le găesc la Biblioteca Națională din Paris — și să ne spună dacă trebuie să scoatem ceva din frazele de mai sus.

Și iată ce citim: «Dar dacă e de înțeles opoziția conservatorilor care aveau frică de reformele lui Cuza, nu poate fi înțeleasă cea a liberalilor, oamenii de la 1848». Crișu Axente, op. cit. p. 257.

Dar lipsa totală de etică, îl mai împinge pe C. A. Rosetti

să spună în același articol că «răsturnarea lui Cuza a fost efectul indignării poporului»!!!

Și, probabil remușcărilor crimei comise, îl împing pe «marele» Ion Brătianu să scrie mai târziu, tot în «Românul» că domnitorul Cuza a fost răsturnat «de către poporul român». Iar D. A. Sturza a susținut în 1892 că detronarea s'a făcut «cu aprobarea Țării întregi». Totuși, spunea el, «detronarea s'a făcut prin militari», și «aceasta din grija de a evita vărsarea de sânge». Ori grijuliul D. A. Sturza fusese acela care în noaptea de 11 Februarie 1866, tot atât de grijuliul, pusese mâna pe arhiva domnitorului detronat pentru a falsifica mai în voie Istoria.

Conspiratorii și urmașii lor au susținut că la 11 Februarie, a fost o revoluție națională și încă pașnică!!!

După cum văd cititorii, cei care susțin că la 23 August 1944 au făcut o revoluție națională, «pentru a se salva», nu înseamna nimic. Le-au luat-o înainte «Februariștii». Și ca să fim drepti, «Februariștii» au fost mai modești, nu s'au pretins nici eroi, nu au pretins că și-au riscat viața, nici că au ucis zeci de mii de «fasciști», nici că prin acțiunea lor au salvat Europa și chiar mapamondul.

Totuși modești total, nu au fost «Februariștii». Iată o dovadă:

«Români: In mai puțin de 2 luni, ați trăit mai mult de două secole! Voi, născuți abia ieri la o viața liberă, ați devenit profesorii lumii civilizate!!! De sute de ani bătrâna Europă se chinuie să găsească măsura libertății care convine popoarelor și voi ați învățat-o că numai întreaga libertate poate să aducă ordinea, forța și prosperitatea unui popor. Frumoasa voastră revoluție (răsturnarea lui Cuza) a forțat admirația lumii!!! Europa s'a minunat de înțelepciunea patriotismului vostru, și-a suspendat activitatea (?) și așteaptă totul de la voi, de la voi singur popor ales al umanității întregi care geme de durere și palpită de speranță» — Crisan Axente, op. cit. p. 279.

Din nefericire, Crișan Axente, ne indică doar sursa la care a făcut apel și anume «Drept Administrativ» de Paul Negulescu, vol. II p. 24. Poate că e vorba de un articol din «Românul» sau altă gazetă, poate e un discurs parlamentar. In ori ce caz cuvintele de mai sus au fost scrise sau pronunțate în jurul lui 11 Aprilie 1866. Nici timpul și nici împrejurările nu ne permit să căutam, să găsim și să precizăm sursa. Vor face-o desigur mai târziu istoricii avizați, în timpuri mai prielnice. Deci «Februariștii» ajunseseră profesorii Europei!!! Și s'au găsit totuși unii care au afirmat că Ion Luca Caragiale, a exagerat!

Totuși s'au ridicat și voci contrarii. Astfel, conservatorul

Titu Maiorescu, în lucrarea «Istoria Contemporană a României», București, 1925, p. 5, scrie că detronarea lui Cuza «a fost un fapt greu de justificat». Și și mai curios, chiar un liberal, Gh. Mârzescu, în 1878, scria că «salvatorii de la 11 Februarie 1866, venind sub Vodă Carol la guvern, au comis cu ipocrizie tocmai faptele imputate miniștrilor lui Vodă Cuza, surpând din temelie regimul Constituțional». În plus, adăugăm noi, au comis și mai marea crimă, aceea de a amesteca armata în luptele politice, isvor de mari nenorociri pe capul Țării, mai târziu.

Dar să trecem la fapte.

«Februariștii» si-au început activitatea. Dar aveau nevoie de salvarea aparențelor. România depindea încă nu numai de țara ai căror vasali eram și și de puterile garante, deci de stipulațiile convenției de la Paris. Deci nu au dizolvat corpurile legiuitoare alese sub Cuza, lăsând pe deputați să creadă că vor fi lăsați în scaune până la sfârșirea mandatului. Și deputații s'au lăsat păcăliți. Se pare că scaunul de deputat, era tot atât de dulce ca și mai târziu. Deci n'au dizolvat Camera și au lăsat-o să funcționeze mai departe. Și nici Senatul nu l-au dizolvat, dar l-au închis, adică i-au întrerupt activitatea. Și e probabil că nici senatorii n'au fost prea din cale afară de nemulțumiți, deoarece li se plăteau lefurile și ei aveau tot timpul ca să clevetească prin cafenele.

Dar Senatul a fost închis mai târziu. În prima zi, Locotenența domnească a convocat Camera și Senatul, într'o ședință politică extraordinară, unde primul ministru a citit un mesaj. Prin acest mesaj se anunța *abdicarea* domnitorului Cuza și se dădeau îndemnuri pentru sancționarea *voinței națiunii*. Era vorba de un nou sens flagrant. Voința națiunii? Dar națiunea îl silise pe Vodă Cuza să abdice? Și totuși nu s'a ridicat nici o voce care să protesteze, din contra deputații și senatorii au aplaudat. Dezolant spectacol! Deputații și senatorii aleși sub Vodă Cuza, aplaudau! Dar, curând după ce și-au făcut meseria, adică după ce și-au îndeplinit rolul de aplaudat și votat, senatorii întâi, deputații apoi, au fost trimisi la plimbare. Exact ca în 1947. După ce și-au făcut datoria, adică după ce au ajutat la salvarea aparențelor, «tovarașii de drum», în afară de unul care a fost trimis la plimbare prin Evropa, restul au fost trimiși în temnițe!

După citirea mesajului, locotenenții domnești s'au retras iar primul ministru a făcut apel la «patriotismul» membrilor adunărilor pentru a vota ca domnitor pe Filip de Flandra. Adunările au aprobat tot fără nici o împotrivire și au votat ca domnitor pe belgian, sub numele de Filip I. Nu-

mai că a intervenit neprevăzutul: cu toate ca membrii adunării, toți, au depus jurământul lui Filip devenit I, acesta a refuzat tronul Țării de la Dunăre. Și mai târziu, cu aceeași desinvoltură, aceiași deputați și senatori au jurat credință lui Carol de Hohenzolern, care a avut amabilitatea să accepte.

Cititorii își mai amintesc cum în 1825, faptul că Rușii depuseseră jurământ lui Constantin, s'au simțit turburați să jure apoi lui Nicolai I și unii au refuzat și-au făcut revoluție. E adevărat că apoi au fost siliți să treacă peste această mustrare de conștiință și să jure credință învingătorului, dar nu toți, unii dintre ei au fost spânzurați, iar alții trimiși în Siberia. La noi au depus *toți* jurământ și lui Filip și lui Carol. O simplă schimbare de jachetă.

Adunarea a fost dizolvată repede, la 18 Martie 1866. Nu însă înainte de a se obține de la ea, votarea legii *tocmelilor agricole*. Prin această lege s'a legiferat *execuția personală a țăranilor care nu-și îndeplineau tocmelile*. Vom mai reveni asupra acestei legi care, fără nici o reticență, poate fi numită *scelerată*. Și s'a mai votat înființarea unei gărzii care e atât de maltrată în piesele și schițele lui Carageale. Deci a fost dizolvată Camera, dar nu și Senatul, care a fost numai închis. Dar «Februaristii» aveau totuși o teamă. Se temeau că țăranii se vor răscula de frică să nu se li se ia pământurile date de Cuza. Și de aceia Locotenența domnească a dat o proclamație pentru a liniști pe țăranii. Prin ea li se spunea țăranilor că pământul care *li s'a lăsat* în 1864, în deplină proprietate, era fără cea mai mică deosebire, o proprietate tot atât de consânțită, ca ori ce altă proprietate. «Nimeni sub nici un cuvânt, fie guvern, fie obștească adunare, nu poate atinge stăpânirea dumneavoastră asupra acelor pământuri, precum *nu poate atinge nici un fel de proprietate, ori ce fire ar fi*».

Fostul domn Cuza, precum și fostele adunări obștești n'au făcut și nu puteau face altceva de cât a constata *un drept câștigat*. Deci Vodă Cuza nu făcuse nimic altăceva, de cât de *a constata* un drept câștigat pe care țăranii îl aveau asupra pământurilor ce le aveau în posesiune și pentru care făceau clacă! Nu-i așa că a fost ușor? Prea ușor chiar! Dar care e explicația că pentru *a constata un drept câștigat*, Vodă Cuza fusese nevoit să dea o lovitură de Stat, să ducă la constituirea monstruasei coaliții și să ia drumul exilului, din care avea să se întoarcă doar cadavru.

Adevărați profesori ai Europei!!!

Dar mai este o observație de făcut. Locotenența domnească adică «Februaristii», adică monstruosa coaliție,

garanta în mod solemn proprietatea, jus, utendi, fruiendi, abutendi! Proprietatea era sfântă! Dar îi interesa proprietatea țărănilor, niște pământuri pe care își dădeau seama că nu le mai pot recupera, sau era vorba de garantarea proprietăților boierești? Indiscutabil de această din urmă proprietate era vorba. Monstruoasa coaliție declara sfântă această proprietate, s'au agățat cu disperare de această *sfînțenie* și nimic nu a putut s'o clintească până în 1918, și nici la revoluțiile dinainte de 1900 și nici la revoluția cea mare din 1907.

* * *

Numai majoritatea, și aproape unanimitatea românilor, sunt convinși că totuși «Februaristii» au fost mânați în acțiunea lor și de un scop nobil: aducerea unui prinț străin pe tronul României pentru îndeplinirea ultimei dorințe a Divanurilor *ad-hoc*. Analizând problema, rămân multe întrebări cu răspuns nesatisfăcător.

Cum am mai spus, depindeam de puterile garante. Acestea recunoscuseră un singur domnitor, numai pentru Cuza Vodă, adică atâta timp cât va fi el în viață și nu admiteau un alt domnitor străin. Igonindu-l, nu se puneau întrebarea ce vor zice și, mai ales, ce vor face aceste puteri?

Intr'adevăr puterile garante s'au sesizat de detronarea lui Cuza și în Conferința lor de la Paris-26 Februarie și 1 Aprilie — au discutat problema separării din nou a Principatelor. Nu s'a ajuns la un acord. Istoria Roller crede aceasta că s'ar datora faptului că aceste puteri au fost puse în fața unui fapt împlinit: plebiscitul pentru alegerea lui Carol de Hohenzollern. Ori, credem noi lucrurile nu s'au întâmplat așa de simplu. Cauza e mai adâncă. Principala cauză a fost fericita alegere ca domnitor a Prințului Carol. Acesta era susținut de Bismark, fiindcă era prusian, și de Napoleon, cu care era rudă. Dar atunci s'ar putea răspunde că cu atât mai mare e meritul lui Brătianu, care l'a ales, care a avut un cap politic, etc. etc.

Ori lucrurile nu stau așa. Brătianu l-a ales pe Filip de Flandra, belgian, care nu era sprijinit nici de Bismark și nici de Napoleon, adunările i-au depus jurământ de credință, ba i-au și dat titlul de Filip I. Norocul nostru a fost deci că Filip a refuzat și atunci Brătianu, în disperare de cauză l-a găsit pe Carol de Hohenzollern, care a acceptat. E probabil că grație lui Napoleon și a lui Bismark, puterile garante, și-au înclinat capul în fața faptului împlinit: plebiscitul.

Deci nici conjurații și nici Brătianu nu călcau pe teren

ferm. Din contra a fost o aruncare din avion, fără parașută. Norocul nostru a fost că pe vremea aceea nu erau avioane și căderea a fost evitată de justete. În 1944 erau avioane și aruncarea fără parașută a fost fatală, iremediabil fatală.

Deci dacă Filip de Flandra ar fi acceptat, e probabil că dezastrul nu ar fi putut fi evitat. Un fapt rămâne cert: pe conjuerații îi interesa prea puțin îndeplinirea ultimei dorințe a Divanului *ad hoc*. Ceiace-i interesa pe ai era mai puțin patriotic și nobil: pe conservatori îi interesa salvarea moșiilor iar pe liberali, puterea. Supoziții? Fără îndoială dar intervin și alte argumente tulburătoare.

La Iași s'a făcut o conjuerație. În fruntea ei se afla cneazul Constantin Moruzi și mitropolitul Calinic Miclescu. Ce voiau ei? Separarea Moldovei de Muntenia. La 3 Aprilie s'a încercat o revoltă și au trebuit să intervină două batalioane de infanterie. Iși aveau și domnitorul: N. Rosetti — Rosnovanu. Au și înaintat o cerere Porții, proclamând dreptul Moldovei de a-și alege domn, conform Convenției de la Paris. Unde e deci nobilul, patrioticul țel de a îndeplini ultima dorință a Divanurilor *Ad-hoc*?

Nu stim dacă acest Calinic Miclescu este una și aceeași persoană cu Sofronie Miclescu care a fost arătat ca agent al Rușilor. Dar chiar dacă ar fi altul, reiese că și acest Calinic era agent al Rușilor. În acest capitol nu va fi vorba de Ruși aproape de loc, neexistând practic relații între Români și ei. Ei aveau alte chestiuni mai grave de rezolvat, neînsemnând că ne dăduseră total uitării. Existența mitropolitului în conjuerație, același nume de familie și a celuilalt, Sofronie, ne-a dat de gândit. Eram siguri că nu vom găsi nimic în Roller, dar fără rezultat au fost cercetările noastre în R. W. Seton-Watson, Giurăscu, Miloukov, etc. Și iată că mâna de ajutor — surprinzător —, ne-a întins-o, Nicolae Iorga. Căci iată ce găsim în «Histoire de relations russo-roumaines», p. 326: «Această revoltă era atribuită influențelor venite de la Petersburg. Ea avea în fruntea ei pe mitropolitul Calinic și a însăngerat străzile Iașilor, în mai 1866». Deci, neputând face pe față Rusia, lucra pe dedesupt. E interesant că pentru atingerea scopurilor lor, făceau apel la fețe bisoricești. Si cu succes. Această înclinare a fețelor bisericești românești spre Rusia, să-și aibă oare rădăcinile în îndepărtata activitate a mitropolitului Petru Movilă?

E bine să ne amintim iarăși că după 1944, tot o față bisericască, la înapoierea dintr'o vizită făcută la Moscova, la coborîrea din avion a declarat ritos: Lumina vine de la răsărit. Adică de la Matuska Rossia!

Un lucru rămâne, dacă neclar, turburător: «Februariștii» au isgonit pe Cuza pentru putere — liberalii — și pentru păstrarea moșiilor — conservatorii—. Restul? Istorie falsificată.

A vorbi de felul cum s'a făcut plebiscitul. E inutil.. De atunci și până în 1946 — cu extrem de rare excepții — alegerile erau o pungășie deghizată sub specificul cuvânt «democrație». Din nefericire, în 1945, comuniștii nu au inventat nimic. Au schimbat doar agenții electorali, vechile partide aveau ca agenți pe niște români, cu pielea cam tuciurie, comuniștii schimbându-i cu alții care aveau nasul coroiat.

În favoarea lui Cuza și în contra lui Carol a izbucnit totuși o revoltă a grănicerilor și o alta țărănească, dar de proporții reduse, care au fost înăbușite cu ușurință.

Dizolvate adunările, au avut loc alegeri la 9 aprilie. Noua adunare a fost aleasă ca o adunare normală, dar apoi a fost transformată în constituantă. Această adunare a proclamat în ziua de 10 Mai ca domnitor al României pe prințul Carol de Hohenzollern, sub numele de Carol I.

E curios cum «democrații» care răsturnaseră pe «tiranul» Cuza, îi purtau o ură de moarte, cu toate că era departe, dar și-o revărsau tot «democratic» asupra merelui său sfetnic, Kogălniceanu, pe care-l numeau «omul de la 2 Mai». Kogălniceanu a fost ales deputat de Fălciu, dar noua Cameră «democrată» i-a invalidat alegerea. Dar Kogălniceanu candidează a doua oară pentru același loc și iese reales cu o majoritate zdrobitoare. Prezentându-se și la alegerea pentru un loc vacant de deputat al orașului Galați, Kogălniceanu a fost ales și acolo. Adunarea era indignată. I s'au aruncat cele mai drastice invective, printre care aceia de «vrășmaș al Țării» era cea mai blândă. Nu i se ierta lovitura de Stat de la 2 Mai 1864. Și totuși acea lovitură fusese dată tocmai pentru a *constata un drept câștigat* cum glăsuia proclamația locotenenții domnești!!! Și alegerea unui sfetnic al lui Cuza a fost invalidată. În istoria parlamentară a României, cazurile de invalidare au fost rare. Și totuși au existat validări dacă nu anormale, curioase. Astfel la aceeași alegere, cum am mai arătat, Vodă Cuza a fost ales deputat de Mehedinți. Invalidarea acestei alegeri ar fi fost, din multe motive, normală. Dar cum «democrații» români după 1866 au devenit profesorii Europei, au validat alegerea. Trecuse mult timp, nu-l mai urau pe Cuza? Nu! Motivul era cu totul altul: Acuma îl urau pe Carol, adică pe *Neamț!* Și validarea era o amenințare directă, de data asta contra *Neamțului*. Motivul? Același. Puterea, setea de putere, bolnava sete de putere.

Adunarea legiuitoare normală, transformată în mod abuziv în Constituantă, a votat Constituția la 29 iunie 1866. La 30 Iunie domnitorul Carol I a jurat pe ea, iar la 1 Iulie 1866 a fost promulgată.

* * *

Proiectul de constituție avea ca model constituția sosită cea mai avansată la acea vreme: cea belgiana. Dar n'a fost copiată *ad literam*; i s'au adus modificări. Natural, era necesar să i se aducă modificări, nu tot ce se potrivește unei țări, se potrivește alteia. În Belgia exista o burghezie, constituția era deci burgheză. Dar exista în România o burghezie? Exista poate, în embrion, în fașă. Și liberalii vroiau o constituție pentru o burghezie care nu exista!!! Și rău concepută. Dacă se făcea o constituție pentru o burghezie care nu exista, trebuia să se facă cel puțin pentru una care era pentru o burghezie viitoare, pentru o burghezie care avea să se nască, să se desvolte. Dar de unde aveau să se recruteze elementele acestei burghezii? Logica spune că din imensul rezervor care era țărănimea. Dar pentru a se recruta elemente burgheze din masa țărănească, trebuia să se facă o constituție care să aiba grijă de țărănime. Dar la aceasta se opuneau moșierii. Aceștia voiau ca țărănimea să rămână la brazdă, să lucreze pe moșile lor. Și deaceia, constituția din 1866, neglijând total țărănimea, a ajutat să se facă o falsă clasă burgheză, în majoritatea ei străină de Neam. A fost o constituție de forme fără fond, ca aproape tot ce s'a făcut în Țara noastră de către cele două partide: liberal și conservator.

«Ansamblul (constituției) era hibrid, de o parte ea constata și proclama toate libertățile burgheze pentru a acoperi pe de altă parte un fond casi feudal. Libertatea, democrația, poporul nu era decât în saloane. Regimul reprezentativ nu era invocat decât în debaterile parlamentare. Regimul censitar și împărțirea masei electorale în colegii, făcea imposibilă participarea claselor sociale la Cameră, în proporții juste.» (Crișan Axente, op. cit., p. 277.) «Regimul reprezentativ se afla împiedecat din această cauză, în realizarea sa, în organizarea sa practică. Pe de altă parte, prin legea convențiilor agricole, se întărea starea de conservare a țăranilor. Nu se voia să se sfârșească cu trecutul, să se distrugă vechile legături de șerbie, să se asigure o altă situație țaranului muncitor. În noul proces al capitalismului care renăștea, șerbia se menținea sub o altă formă, sub forma libertațiilor constituționale. Era fața compro-

misului. Libertatea și democrația s'au isbit de realitatea socială românească.» (Crișan Axente, op. cit., p. 278.)

Constituția în art. 31 afirma că «toate puterile emană de la națiune care nu poate să le exercite decât prin delegație», și că toți cetățenii sunt egali. Dar unde era egalitatea dacă pentru majoritatea populației votul era indirect? Deci oamenii bogați au mai multe drepturi decât cei săraci. Era poate vorba de egalitatea bogaților. Și câteva mii de alegători bogați trimeteau la Cameră mai mulți deputați decât câteva milioane de cetățeni săraci! Și totuși Constituția spunea clar că oamenii sunt egali!

Existau două partide, conservator și liberal, unul format teoretic din proprietari și celălalt din burghezi. Realitatea era cu totul alta, în partidul liberal existau proprietari și în cel conservator burghezi. Și atunci nici liberalii nu puteau lovi în interesele moșierilor și nici conservatorii în interesele burghezilor. Se schimbau guvernele și deputații, dar interesele rămăneau aceleași. S'a creiat așa zisă clientelă electorală care trebuia menajată. Căci odată cu schimbarea guvernului se schimba și aparatul administrativ. Nu se schimbau numai ministrii, prefectii și primarii, ci și vătășii de la primărie.

Clientela politică electorală, trăia doar din politică. Existau agenții electorali în general și existau *bunii agenți electorali*. Acești buni agenți electorali, erau căutați de ambele partide: știau să scoată voturile. Erau puși în o funcție oarecare de exemplu, de liberali. Cădeau liberalii de la putere și acești agenți electorali treceau de partea conservatorilor și aceștia îi primeau pentru că aveau nevoie de ei ca să le aducă voturi. Cum? Importa prea puțin. Și când reveneau liberalii la putere, acești buni agenți electorali, reveneau la matcă. Și nu erau isgoniți, ci din contra erau primiți ca fiul rătăcitor pentru ca apoi tot ca pe fiul rătăcitor îl primeau conservatorii când luau frânele guvernului.

Adevărata constituție era de vânzare! Cupletul «pleac'ai noștri, vin ai noștri, eu nu fac cum fac toți proștii» al celebrului artist comic Constantin Tănase, era mai mult decât adevărat. Partidul care făcea alegerile, ieșia sigur. Care erau procedeele pentru a câștiga alegerile? Nu era vorba numai de șmecherii, amenințări, promisiuni de altele multe care veniau în conflict cu morala și cu codul penal. Candidații opoziției erau închiși în ziua alegerilor, votanții bănuți sau decoperiți a fi cu opoziția, erau schingiuiți. Pentru a împiedeca candidații opoziției, să intre în sate pentru a face propagandă sau a ține întruniri se declarau sate întregi «contaminate» de boli molipsitoare. Drumurile care duceau la sate erau rele, podurile puține și șubrede, și în

perioada electorală, aceste poduri puține și subrede, erau stricate, din ordinele prefectilor. Se produceau pagube, pentru a împiedeca pe candidații opoziției să țină întruniri și să vorbească alegătorilor. Și Constituția garanta libertatea cuvântului și a întrunirilor!!! Și nu numai atât. Jandarmii, care după lege trebuiau să respecte legea, o călcau din ordinul prefectilor; arestau oameni fără nici un motiv legal. Pe magistrați și pe ofițeri îi cumpărau. Pe ei nu puteau obliga prefectii să calce legea. Deaceia îi cumpărau. La fiecare secție era un magistrat și un ofițer. Pentru a permite furtul urnelor, la sfârșitul votării, magistrații și ofițerii «înțelegători» își primeau recompensa. În plic, ca să nu miroase!

Cum se petreceau lucrurile după jucarea piesei? «Cum nu erau decât două partide, succesiunea și toată lumea mulțumită». «Când erau conservatorii la putere, făceau alegerile care le aduceau imense majorități și o infimă minoritate liberală. Chemați la putere la rândul lor, liberații, după noi alegeri, aduceau în Cameră mari majorități liberale, nelăsându-le conservatorilor decât câțiva reprezentanți... *Dar interesele nu se schimbau!!!*» (Crișan Axente, op. cit., p. 302.)

La deschiderea Camerei, la validări, era vacarm. Opoziționiștii țipau, vociferau, dar erau puțini, partizanii guvernului erau mulți și... furtună în pahar de apă. Năpăstuiții se linișteau și așteptau cumiști până la alte alegeri în care lucrurile aveau să se petreacă exact altfel.

După sosirea sa, domnitorul Carol debarcă pe președintele de consiliu Ion Ghica pentru a chema la putere pe conservatorul Lascăr Catargiu. Conservatorii erau alături de liberali. Aceștia din urmă erau reprezentați de Brătianu și Rosetti. Petru Mavrogheni luase afacerile străine, Ion Grigore Ghica războiul, Ioan Cantacuzino justiția, Brătianu finanțele, Dtru Sturza agricultura. În ce privește Constituanta majoritatea membrilor ei aparțineau conservatorilor și fotoliul prezidențial îl avea conservatorul Manolake Costake. Brătianu candidase și el dar fusese învins. Dar nimeni nu avea o majoritate fermă. Totuși opoziția era dulce și de o parte și de alta. Efectele monstruoasei coaliții care unise pe cele două partide în ura lor contra domnitorului Cuza se făcea încă simțită. A fost o perioadă de lună de miere. Și pe unii și pe alții îi unea același lucru: ura contra lui Cuza. Jurnalul conservatorilor vorbea cu satisfacție «*De ziua de azi în care Românii salvați de un regim de corupție se trezeau în mormintele lor și începeau să respire aerul curat al libertății!!!*».

Lucrurile mergeau încă destul de bine. Împreună com-

băteau «crima» de la 2 Mai, Statutul lui Cuza, cu toate că sfârșeau prin a recunoaște ca reformele lui șterseseră diferența între partidele politice. Bietul Cuza nu făcuse nimic altceva. Totul s'a petrecut în cea mai idilică armonie. În schimbul unor libertăți pe hârtie pe care le cereau liberalii, conservatorii își făceau privilegiile. Renunțaseră la petecul de pământ pe care li-l luase Cuza, pentru care dealtfel fuseseră despăgubiți, și-au avut grija să bareze drumul oricărei noi exproprieri.

Prin legea învoielelor agricole, monstruoasa coaliție avea să acopere cu pământ, binele pe care-l făcuse țăranilor Vodă Cuza. Acea lege noi am numit-o scelerată. Această lege, nu numai că avea să respecte dispozițiile legii din 18 Martie, făcută sub Locotenența domnească, dar avea să le înăsprească.

Precum s'a văzut, cu enorme dificultăți, Cuza reușise să smulgă boierilor puțin pământ pentru țăranii. Dar acest pământ era insuficient pentru întreținerea familiilor țăranesti de obicei numeroasă. Avea deci nevoie de alt pământ. De unde să-l ia? Natural de la boieri, dar în condiții oneroase. Acest pământ dat țăranilor pentru a-l lucra pentru dânsii trebuia plătit. Țăranul nu avea bani, dar avea ceva de închiriat: brațele lui. Deci în schimbul acestui pământ, țăranul trebuia să muncească pe restul moșiilor boierilor. Cum? Prin învoială și încă, prin *buna învoială!!!* Legea nu specifica prețul unei zile de muncă, acest preț, prin *buna învoială*, era fixat de boieri, iar mai târziu de arendaș, care era și mai hapsân decât boierul. Articolul 13 al legii din 18 Martie 1866 specifica că primarii secundați de consiliul comunal și de jandarmi, trebuiau să observe executarea la timp și în locul convenit, a tuturor obligațiilor pe care muncitorii agricoli le contractaseră.

Și legea din 7 Aprilie 1872, concepută *de liberali*, prevedea că în caz contrar, consiliul comunal va cere imediat subprefecturii locale ajutorul jandarmilor, pentru a executa pe locuitori. În caz de refuz de execuție a contractului din partea debitorilor, proprietarul, cu simpla prezentă a doi martori, putea să încheie cu alți muncitori, un contract plătit cu nu importa ce preț. Acest preț va fi ridicat a ajutorul autorității administrative, din recolta vinovatului, plus alte despăgubiri și dobânzi.

Deci executarea «manu militari» a țăranului și încă într'o formă puțin deosebită de cea schylockiană. Legea din 1872 era călcată, plus înăsprirea pe care o prevedea cea din 18 Martie 1866.

Și atunci se pune întrebarea: unde stătea ascunsă generozitatea *pașoptiștilor*? Pentru că nici într'un caz, nici în

celălalt nu s'a ridicat nici un *generos* să ia partea obiditului țăran. Până acum, în exil, s'au ridicat două personalități — una dl. M. F. Enescu-care a ridicat în slavă pe liberali și alta — mai puțin agresivă a dlui Virgil Ierunca, care a scris că pașoptiștii n'au fost așa de răi. Se revină și să combată afirmația de mai sus. În tămâierea partidului liberal, dl M. F. Enescu, fiu al unui efemer ministru liberal, îl laudă pe I. G. Duca. Ori I. G. Duca, justifică atitudinea total pasivă a lui Ion Brătianu, pentruca — zicea el — în momentul votării legii din 1866 nu era prezent, fiind în Apus pentru a căuta un prinț străin. Dar partidul liberal nu mai avea nici un «generos» în afară de Brătianu? «Unde era partidul liberal? În nici într'un caz el nu se găsea pe linia marilor revendicări din 1848. *Ultimul grad al perversității este acela de a face legi cu care să servești nedreptatea.* (Crișan Axente, op. cit., p. 307.)

Constituția din 1866, prevedea două corpuri legiuitoare: Camera și Senatul. Alegerile se făceau pe colegii. Erau patru colegii:

— Primul colegiu era format din alegători ce au un venit funciar de la 300 galbeni în sus. Se poate adăuga un alt venit personal, venitul soției și al copiilor.

— Al doilea colegiu este format din alegători ce au un venit funciar între 100 și 300 de galbeni.

— Al treilea colegiu, colegiul orășenesc, este format din comercianți și industriași ce plătesc un impozit de 80 de lei. Profesiunile liberale, ofițerii în retragere, pensionarii statului și profesorii sunt scutiți de orice condiție de cens.

În aceste colegii votul este *direct*. Primele două alegeau un deputat pe district. În al treilea colegiu, deputații sunt aleși după importanța oraselor. Astfel orasul Iași alegea patru deputați, București 6, Graiova, Galați, Ploiești, Focșani, Bârlad, Botoșani câte trei deputați fiecare, iar Tr Severin numai doi. Toate orașele unui district formează un singur colegiu, în capitala districtului.

— Al patrulea colegiu este format de alegătorii *ce plătesc un impozit* minim și nu intră în colegiile precedente. Al patrulea colegiu alege prin *vot indirect*, un deputat pe district. Cincineci de electori *primari* designează un *alegator direct* Alegătorii alege un deputat al districtului în capitala respectivă.

Durata mandatului, conform articolului din Constituție, era de patru ani.

S'ar putea obiecta că așa erau timpurile. Și în Belgia a cărei Constituție ne servise de model, votul era censitar. Dar censul era redus, votul era direct și nu existau colegii electorale, deci nu existau boieri și nevoieri.

Senatorii erau aleși în fiecare district de două colegii.

— Primul colegiu compus de proprietarii imobiliari rurali care aveau un venit funciar începând cu 300 galbeni.

— Colegiul al doilea era format de proprietarii imobiliari urbani, cu un venit de mai puțin de 300 galbeni. Fiecare colegiu de district desemna, prin un vot separat, un reprezentant la senat. Votul este direct, dar separat după clase sociale și prin diferență de avere.

Inițiativa legilor, conform art. 33 al Constituției aparținea adunărilor și Domnitorului. Făcea excepție bugetul, unde inițiativa era acordată Camerei. Sancțiunea legilor o avea domnitorul. El avea dreptul de *veto absolut*. În proiectul guvernului, se prevedea *veto — ul suspensiv*, dar domnitorul Carol s'a opus cu îndârjire și deputații au trebuit să cedeze.

Afară de prerogativele ce reies din fazele de mai sus, regele Carol mai avea și altele: el era șeful armatei, putea grația și amnistia, etc. Deci prerogative întinse. Dar ele erau inoperante din cauza libertăților înscrise în Constituție, libertăți cerute și obținute de liberali, care nu ar fi fost prea grave când era vorba de particulari, fie ei miniștri sau deputați, dar deveneau păgubitoare când era vorba de șeful Statului. Ori cine putea să atace pe domnitor, să publice reportaje privind viața sa intimă, să poarte doliu, să pună pe mănecă inscripții, să-i strige «Boche» din toate puterile, etc. Nu trebuie uitat că a existat o gazetă care avea pe frontispiciu fraza «ferește-te române, de cui străin în casă», și publica un articol cu titlul «Ploșnița» și după răscoala din 1907, un altul cu titlul «Eroul de la Hudivoaia».

* * *

Impetuosul Ion Brătianu trebuia să acționeze cu repeziune. Interregnul se prelungea și mai ales, jurământul de credință depus unui print belgian, care l-a refuzat, putea avea urmări fatale. În grabă deci, Brătianu, se duse să vadă pe prințul Carol de Hohenzollern la Düsseldorf și-i oferii tronul României. Credem ca R. W. Seton-Watson în cartea sa «Histoire des Roumains», p. 353 se exprima greșit, spunând că i-a oferit coroana României. Cu toate că prințul Carol nu i-a dat un răspuns precis, guvernul provizoriu român, la comunicarea lui Brătianu, l-a proclamat candidat și s'a organizat plebiscitul care l-a votat cu 685.969 voturi contra 224. După Seton-Watson, problema s-a rezolvat favorabil, grație unor împrejurări externe: se pregătea febril războiul între Prusia și Austria și aceasta din urmă

avea pe cap alte griji mai presante, decât venirea pe scau-nul românesc a prințului Carol. Au intervenit diferite evenimente care au ușurat venirea în România dar, credem noi, principalele cauze au fost sprijinul dat de Prusia și de Napoleon al III-lea cu care Carol era înrudit.

Dar cum putea ajunge Carol în România? Singurul drum era prin Austria, dar precum pericolul era mare căci războiul dintre Austria și Prusia putea izbucni în ori ce moment și în acest caz, prințul Carol ar fi putut fi recunoscut și internat, ca ofițer prusian. El s'a dus deci la Zürich unde își procură un pașaport elvețian cu numele de Karl Hettingen cu destinația Odesa. Astfel traversă Austria, cu ochelari și călătorind în clasa doua ajunse la Buziași unde a trebuit să aștepte 48 de ore un vapor care să-l ducă la Tr. Severin. Pe același vapor s-a urcat și Brătianu, acesta în clasa I-a. Brătianu venia direct de la Paris.

Când a ajuns la Tr. Severin, Carol a căutat să ajungă prea repede pe chei, ceiace-l făcu pe căpitanul vasului care știa că respectivul călător are un bilet pentru Odesa, să-l strige să-l oprească. Dar Brătianu și suita sa îl împinseră pe Carol, fără ceremonie, cum notează Seton-Watson, și în ziua de lo Mai a fost primit cu bucurie la București.

Fără îndoială că au existat greutăți de întâmpinat din partea celorlalte puteri, în primul rând din partea Turciei, dar zdrobirea Austriei de către Prusia în șapte săptămâni, a calmat toate spiritele.

Conferința de la Paris se găsea întrunită de la începutul lui Martie. Cum era de așteptat, delegatul turc Savfit Pasa a pretins că isgonirea lui Cuza a fărâmat în mod automat Unirea, aprobată numai pentru timpul vieții lui Cuza. Și atunci intervine perfidia ruseasca, pe care natural Istoria Roller evită să o pomenească. Și anume delegatul rus a propus ca să fie din nou consultate Principatele, pentru a se vedea dacă voiesc sau nu Unirea. Natural, Rusia mai spera că eternele neînțelegeri între Români vor putea obține un vot favorabil dorințelor —nevoită după 1856 să le fină ascunse— din partea moldovenilor. Dar delegatul francez a declarat că aspirațiile românilor fuseseră exprimate deja într'o formă categorică. Napoleon a spus Turcilor că alegerea lui Carol nu e dirijată contra Turcilor ci contra Austriei, argument ce nu i-a convins total pe Turci care au hotărît să ocupe România. Din fericire nu au putut trece la fapte: tratatul de la Paris interzicea Turcilor să trimită trupe în România, fără aprobarea Puterilor garante.

Insfășit, lucrurile au ieșit bine dar întrebarea rămâne: a riscat sau nu monstruoasa coaliție să ne întoarcă la 1859? Vor unii să arate că acțiunea politică a fost inteligent dusă,

în special capacitatea politică a lui Ion Brătianu. Ori din cele expuse reiese clar că acțiunea dusă a fost deslănată, și ca să întrebuițăm o expresie de la jocul de poker, s'a tras la quintă regală persată. Și a intrat. Dar aceasta se întâmplă odată în viața unui popor ca și în a unui om. Tot la quintă persată s'a tras și la 23 August 1944 și cartea dorită n'a intrat.

Întelegem că un popor poate fi nevoit să recurgă la acest joc periculos când situația e gravă, când viața aceluia popor e în joc. Dar era oare aceasta situația la 11 februarie 1863? Ce i-a determinat pe membrii monstruoasei coaliții să-l alunge pe Cuza decât dorința bolnavă de putere la liberali și păstrarea moșiilor la conservatori? O încercare a se da alt răspuns acestei întrebări azi când falsificarea istoriei nu mai poate fi dirijată, o credem sortită înfrângerii. Dealtfel, evenimentele ce au urmat după venirea lui Carol, confirmă afirmația noastră.

S'a votat Constituția, ca să nu se respecte, așa cum am arătat, s'a votat legea electorală tot ca să nu se respecte, etc.

Partidele conservator și liberal își disputau aprig puterea. Cei mai setoși de putere se arătau totuși liberalii și aceasta până în 1938, căci altfel s'ar fi destrămat partidul, cum ne asigură un panegerist al liberalilor, dl M. F. Enescu. Partidele nu erau despărțite printr'o prăpastie, adică liberalii erau numai burghezi iar conservatorii numai moșieri. Erau amestecați, găsindu-se fanarioți și în partidul liberal, nu numai în cel conservator, de exemplu. Liberalii erau justificați să speră că puterea va fi numai a lor, deoarece pe prințul Carol îl adusesse Ion Brătianu, în buzunarul lui de la jiletcă, cum se exprimase un contemporan. Și lucrurile s'ar fi întâmplat mai mult sau mai puțin așa, dacă pe lângă faptul că liberalii erau mai săraci și nu dispuneau de mijloacele financiare ale conservatorilor, numai interveneau și puterile străine care, *ca și mai târziu*, îl obligau pe Carol să schimbe un guvern sau altul.

În plus și conservatorii și liberalii nu formau un bloc: erau divizați. Și mai târziu existau ceiace mult mai târziu a fost botezați *fripturiști*. Adică acei partizani care, liberali ultra convinși de exemplu, deveneau conservatori în cursul unei nopți, natural pe motive ideologice sau și —mai frecventă explicație, atunci și mai târziu— salvarea Țării care îl determină pe fripturistul x sau y, să treacă de la liberali la conservatori, sau invers.

Primul guvern a fost, cum s'ar fi numit mai târziu de salvare a Țării sau în termen mai puțin pretentioși, de coaliție. Președinte era Catargiu dar în acel guvern intrau

și doi liberali: Ion Brătianu și C. A. Rosetti. S'au făcut alegeri cum am mai spus, pentru adunare normală, dar susnumitul guvern a transformat-o — în mod abuziv —, în Constituantă. Termenii «in mod abuziv» i-am găsit utilizați de Istoria Roller și regretăm că nu am găsit alt termen mai potrivit.

În această Constituantă, cele două partide și-au făcut concesiile reciproce. E curios cum în aceste concesiile, se pare că liberalii au fost cei mai puțin pretentioși. Ei cereau *libertății*: Libertatea presei, a cuvântului, a întrunirilor, etc. Nimic mai laudabil decât libertatea sau libertățile. Vivat Constituția! Dar în schimbul acestor libertăți foarte importante la prima vedere, liberalii au făcut totul în defavoarea țaranului, pentru neosclavizarea țaranului, *pentru neoiobăgia țaranului*. Termenul întrebuițat de Dobrogeanu-Gherea, socialist și străin de Neamul nostru, ne pare rău că nu putem găsi argumente pentru a-l combate: Gherea spunea adevărul și adevărul nu poate fi combătut.

În ceiace privește Constituția, Seton-Watson scrie: «Dar aceste legi bune, nu erau suficiente aceste legi trebuiau în plus să fie aplicate și să fie învățată opinia publică și *clasa guvernantă* să respecte principiile pe care ele se sprijineau». (Seton-Watson, op. cit., p. 358.)

Și totuși numeroase aveau să rămână literă moartă, tocmai pentru că clasa guvernantă nu avea să le respecte. De altfel nici nu le făcuseră pentru a le respecta, ci pentru a le călca.

De ce aduseseră liberalii un punct vital — ne o iobăgia țaranilor — și se încâpăținaseră să obțină de la conservatori, *sfintele libertăți*! S'ar putea spune că ei le învățaseră de la Paris!!!

Nu, explicația e mult mai prozaică. Neavând bani — marea lor luptă a fost aceea de a-și procura bani — pentru obținerea guvernului, aveau nevoie de *stradă*, de concursul străzii. Aveau nevoie să amenințe cu... strada. Acestei străzi — comuniștii îi spun *masse*. Liberalii, pentru a amenința pe *Neamț*, când opoziția se prelungea și partidul amenința să se destrame — M. F. Enescu dixit —, aveau nevoie de presă, reuniuni și manifestații.

Dar Brătianu nu și-a putut realiza visul puterii perpetui, și din cauza amestecului puterilor străine. Astfel în 1867, liberal, se găsea ministru în guvernul dirijat de conservatorul Crețulescu în care — spune Watson —, cu toate că liberal, era elementul esențial. Mai pe românește, s'ar spune, *trăgea toate sforile*, ceiace însemnează că sforarii de azi sau de mâine, au un strălucit precursor: pe Ion Brătianu. Ori Brătianu căzuse în disgrație în ochii lui Napo-

leon, care îi cerea decapitarea, adică demisia. «Această demisie «era o chestiune delicată pentru domnitor, pentru că nu era numai personalitatea publică românească cea mai remarcabilă și cea mai energică, dar el deținea și poziția cheie de ministru de interne.» (Watson, op. cit., p. 363.)

Și atunci a găsit o soluție care să nu-l jicnească prea mult pe Brătianu. În August 1867 Crețulescu a demisionat în favoarea lui Ștefan Golescu și s'a făcut remaniere de cabinet: Brătianu a ieșit din guvern și s'a dus la Paris să se desvinovățească. La întoarcere a intrat din nou în minister incredințându-se din nou finanțele și el a dirijat deasemeni ministerul de interne în timpul noilor alegeri. Dar bănuielile contra lui Brătianu continuau în Franța.

Primministrul Moustier din acel moment vorbea de Brătianu ca de «un reprezentant al revoluției, al agitației și a unui viitor cataclism». Uciderea lui Obrenovici în Serbia și avortarea unei revoluții Bulgare, ai căror organizatori veniseră din România, au ridicat în Franța noi motive de neliniște. Carol îi scrie tatălui său că Moustier vrea cu ori ce preț să forțeze guvernul să demisioneze. Austria rămânea ostilă și ea. Beust vorbea de «escrocheria dacoromână» și bănuia chiar pe Brătianu că intriga cu Rusia. Fără îndoială se poate spune că Franța se amesteca în chestiunile adânci românești, ca *totdeauna*, și domnitorului îi trebuia multă prudență. Era normal ca Brătianu să se eclipseze pentru un timp până ce lucrurile s'ar fi potolit. Dar cu Brătianu nu mergea, el avea nevoie de putere. Domnitorului îi era «frică să nu-l jicnească!!!». «O prăpăstie se deschisese între el (Carol) și liberali, nu atât datorită intrigilor persistente al Curților străine, cât incidentelor personale, în interior» (Watson, op. cit., p. 366). Deși «incidentele» personale erau mai puternice. Nu sunt greu de bănuț. Intr'o conversație de cinci ore, la începutul lui 1869, Brătianu îl pusese pe domnitor în gardă, contra «*unei catastrofe interioare*». După cum se vede, atacul era direct și neloial. *Neamțul* i-a dat lui Brătianu, răspunsul meritat. «Un Hohenzollern nu poate fi răsturnat așa de ușor ca un prinț parvenit».

Deci Carol e nevoit să îndepărteze pe Brătianu, din cauza lui Napoleon care îi cerea capul. A urmat o disolvare de guvern și în alegerile ce au avut loc Brătianu suferă o rușinoasă înfrângere: sunt aleși numai zece deputați. Era culmea. Agitația este în stradă și face apel la presă care «era lipsită de răspundere și era adesea grosolană» (Watson, op. cit., p. 366). Chiar marele Kogălniceanu, care după ce făcuse «drumul la Canosa» și obținuse iertarea lui Brătianu, declarase: Această dinastie nu mai poate fi sus-

ținută multă vreme». Liberalii nu mai puteau fi multă vreme țiinuți în frâu. Cuvântul de ordine era: *Jos Neamțul!* Cum de astă dată opoziția se anunța prea lungă și liberalii nu erau obisnuți, au căutat un alt motiv de agitații contra lui: războiul franco-prusian. O mare fracțiune a opiniei românești se apucă să insulte pe domnitor. «Noi nu putem să luptăm contra Prusienilor în Franța, strigau demagogii, dar o putem face aici.» Natural era ușor și distractiv să lupte cu Prusienii la București, și nu la Paris.

În fapt Brătianu fusese îndepărtat de la putere din cauza francezilor, contra voinței lui Carol, și liberalii scoteau strada contra lui Carol! În August 1870 s'a declarat Republica de la Ploiești: Domnitorul fusese expulzat, Republica proclamată, Nicolae Golescu fusese numit regent iar Brătianu, ministru de războiu. Dar revoluția a fost energic reprimată totuși juriul dăduse o sentință de achitare binevoitoare care putea fi socotită o palmă obrazului domnitorului. Domnitorul a primit sentința cu calm.

Dar de asta data Domnitorul a fost pe punctul de a abdica. A chemat la palat pe Lascăr Catargiu și pe Nicolae Golescu care ca regent în 1866, îl așezaseră în mod solem pe tron, și le-a prezentat demisia. A retras-o la rugămintile lor convingându-l că deacum înainte va putea conta pe ei și pe toate forțele *conservatoare* ale Țării. Noul guvern a fost conservator. Domnitorul a luat de astă dată în guvern și pe Crețulescu și Florescu, care jucaseră un rol *important sub Cuza*.

La alegerile ce au avut loc, s'a strâns șurubul clasa I-a. Au ieșit numai șase deputați liberali. Ca în timpuri de prigoană. Supărat, C. A. Rosetti s'a retras la... Paris. Supărarea l-a ținut până când *Majestatea Sa* i-a chemat din nou la puterea cea dulce și care l-a determinat să uite de supărare. În acest timp *Neamțul* a mai învățat și el să mai guverneze în Țara de la Dunăre, și să-i fie și mai mare frică de Brătianu. Căci când l-a chemat pe Brătianu la putere a fost pentru 12 ani. Așa guvernare mai înțelege și dl M. F. Enescu. Căci cu Brătianu în opoziție era greu de guvernat. Bătrânul Prokesch Osten apusese: «Dacă prințul Carol reușește să domnească în România, va fi cel mai mare tur de forță a acelei de a doua jumătăți a secolului — presidigităție pur și simplu».

Și se poate spune că domnitorul Carol a învățat să cunoască poporul român avându-l de profesor pe Ion Brătianu și pe ceilalți liberali. În fiecare noapte apăreau pe zidurile Capitalei afișe insultatoare la adresa domnitorului Carol. Rapoartele poliției arătau că autorul era Candiano Popescu. Atunci Carol a chemat pe ministrul de interne și

i-a cerut să-l pună prefect al poliției Capitalei pe Candiano Popescu.

— Dar e imposibil Majestate, Candiano e cel care lipește afișele contra Majestatii Voastre.

— Tocmai de aceea, ca prefect al poliției Capitalei, ti va prinde pe cei care le lipesc.

X

RAZBOIUL PENTRU INDEPENDENTA



N anul 1875 începea o nouă criză orientală. Instigatoarei de totdeauna, Rusia, i se adăoga de data aceasta, altă putere, Austroungaria, care și ea, voia să-și deschidă drum spre Salonic. In acei ani se considera că imperiul turcesc e în descompunere și că e deajuns să i se dea un brânci, pentru ca să se prăbușească. Din această prăbușire turcească, cele două puteri voiau să-și ia fiecare cea mai mare parte. Jocul dus de Marile puteri era complicat și dificil. Anglia,

în urmărirea intereselor ei, dorea cu orice preț menținerea imperiului otoman, Bismarck era preocupat de menținerea hegemoniei Germaniei în Europa apuseană, Franța își lega rănile după capitularea de la Sedan, așa că cei doi, Rusia și Austroungaria erau puterile cele mai interesate la distrugerea și împărțirea Turciei. Numai că în afara celor doua puteri numite, apărea o a treia, inexistentă de drept dar existentă de fapt: Ungaria. Ungaria făcea parte din imperiul austro-ungar, dar ministrul de externe al acestei puteri bicefale era contele Andrásy, un ungar, care nu uita aceasta și urmărea cu tenacitate apărarea intereselor Ungariei.

In Rusia care și de data aceasta urmărea, realizarea visului lui Petru cel Mare și Ecaterinei, adică cucerirea Țarigradului, erau două tendințe: una, agresivă, a panslavistilor, care voia bruscarea situației, nesocotirea celorlalte puteri europene și întrebuițarea forței; a doua tendință, moderată, avea în frunte pe împăratul Alexandru al II-lea și pe ministrul de externe Gorceacov. Aceștia credeau că la Țarigrad se poate ajunge pe calea negocierilor, a negocierilor rusești fără îndoială, adică a păcălirii celeilalte puteri bicefale.

Panslaviștii, în frunte cu Danilevski, Aksacov, Katkov, F. Dostoievski, aveau un element important printre ei, pe generalul Ignatiev, ambasadorul Țarului la Constantinopol. Pentru atingerea scopului, Rusia avea să utilizeze și de data aceasta pretextul de totdeauna: apărarea creștinilor din imperiul otoman, asupriți de necredincioși, motiv pentru care, «nu puteau dormi bine» nici Alexandru al II-lea, nici panslaviștii și nici Gorceacov.

Agitațiile au început în 1875, agitații care prevesteau războiul. În 1872, în Septembrie, deci înainte de citatele agitații, a avut loc o primă întrevedere la Berlin a celor trei împărați, Alexandru al II-lea, Franz Iosif și Wilhelm I. Acesta din urmă își avea și el planurile lui care erau împiedicarea unui război între Rusia și Austroungaria dar și împiedicarea unei prietenii durabile între aceste țări și aceasta pentru ca Germania să aibă mână liberă în Occident. În cazul totuși a izbucnirii unui război între cele două puteri numite, Bismarck se înclina hotărât de partea Austroungariei. Intrevederea de la Berlin a avut ca prim rezultat întărirea alianței celor trei împărați: *Der drei Kaiserbund*. Punctele principale ale acestei înțelegeri au fost păstrarea granițelor actuale ale Statelor europene, combaterea înverșunată a oricărui spirit revoluționar și rezolvarea împreună a oricărei probleme ce s'ar fi ivit în *chestiunea orientală*. Nu se precizase nimic și deaceia fiecare se considera câștigătorul.

În Mai 1875, Țarul Rusiei a venit însoțit de ministrul său de externe, Gorceacov, ca să viziteze expoziția ce se organizase la Viena. Desigur acesta era un pretext. S'a ajuns la o înțelegere care s'a semnat de către cei doi împărați. Scopul acestei înțelegeri era «evident», păstrarea păcii în Europa. În cazul unei agresiuni, cei doi împărați urmau să se înțeleagă asupra atitudinii de luat. Dacă s'ar fi ivit necesitatea unei acțiuni militare, ea se putea aranja printr'o convenție specială.

Austroungaria începea să privească cu interes spre populațiile creștine din Turcia, în special spre acelea din vecinătate, adică spre Bosnia și Herzegovina. Populația acestor provincii era mai mult mahomedană decât creștină, dar natural, ce importa, era pretextul. În ciocnirea pretextelor rus și austriac, intervenea și contele Andrassy care apăra interesele Ungariei, și interesele acestei țări erau împiedicarea cu orice preț a formării unui Stat puternic slav, în Balcani. Motivele sunt lesne de înțeles.

În Iulie 1875, populația din Herzegovina se răscoală contra Porții, refuzând să mai plătească dările și să exe-

cute corvezile. Mișcarea s'a întins în Bosnia, iar Serbia și Muntenegru interveneau trimițând bande care să îngroașe rândurile răsculaților.

Rusia, Austria și Germania, împreună cu Franța și Italia au cerut Porții la 20 August 1875, să între în tratative cu răsculații, dar în acelaș timp le-a făcut cunoscut acestora că nu se pot aștepta de la nici un ajutor din partea Statelor străine. Situația s'a complicat prin apariția de semne de răsccoală în Bulgaria, în Serbia și Muntenegru plecau zilnic voluntari, comitetele panslaviste din Moscova îi îndemneau pe răsculați să continue lupta, trimițându-le bani și ofițeri. Gorceacov informă pe principii din Belgrad și Cetinje că nu-i va susține dacă turbură pacea în Balcani. Această era atitudinea oficială, pe sub mână însă, diplomații ruși îi îndemneau pe Sârbi să se pregătească în vederea luptei de eliberare.

Germania, Austroungaria și Rusia au intervenit la Constantinopole pentru a obliga Poarta să procedeze la reforme radicale și imediate pentru îmbunătățirea situației creștinilor. Sultanul, silit, a anunțat reforme printr'o iradea din 2 Octombrie 1875 și prin firmanul din 12 Decembrie din acelaș an, dar răsculații le-au primit cu neîncredere. Conteul Andrassy a pregătit un proiect de reforme, care a fost îmbrățișat cu căldură de generalul Ignatiev, care considera că Turcia va merge spre prăbușire dacă va urma aceste sfaturi. Generalul Ignatiev care la acea vreme nu era încă pentru o intervenție militară, a căutat să ajungă la soluționarea crizei bosniace, intervenind ca Muntenegru să nu mai susțină pe răsculați, în schimbul unor avantagii teritoriale, dar această soluție nemulțumea pe contele Andrassy, care vedea în aceasta întărirea poziției unui principe slav, și deaceia a amenințat cu demisia. *Bismarck a intervenit pentru aplanarea conflictului, declarând că nu se opunea ca Rusia să ocupe Basarabia, iar Bosnia să treacă în stăpânirea Austroungariei.* Asemnea anexări însă nu se puteau înfăptui în situația politică de atunci. Acțiunea panslavistă se afirmă între timp cu mai multă putere, influențând întreaga politică rusească. Țelurile acestei politici încep să se identifice cu ale mișcării panslaviste.

Contele Andrassy a prezentat nota la Constantinopol la 31 Ianuarie 1876. Prin această notă se indica că puterile europene înțeleg să se pună capăt luptel sângeroase din Balcani, prin unele reforme. Germania incuraja pe contele Andrassy, Franța și Italia și-au dat aprobarea iar Anglia făcea toate rezervele. Turcia, printr'o notă din 13 Februarie 1876, se declara gata să facă cele mai multe din reformele

cerute de Andrásy, sultanul promulgând chiar o iradea în acest sens. Dar răsculații voiau reforme mai radicale.

Austroungaria se amesteca tot mai mult în provocarea răscoalelor din Balcani. Henry Elliot, ambasadorul englez la Constantinopol scria la 7 Aprilie 1876 că guvernul austriac a avut o comportare lamentabilă, provocând o răscoală formidabilă. Agentul României la Belgrad, A. Sturdza, comunica încă de la 30 Iulie 1875 că în capitala Serbiei se credea că Austria este autoarea uneltirilor din Herzegovina, sau că ea căută să profite de aceste uneltiri.

Atunci Gorceacov, tot mai mult sub influența panslaviștilor, a crezut că a sosit momentul pentru înfăptuirea visului lui Petru cel Mare. Se bizuia în acest scop pe ajutorul lui Bismarck care, socotea el, le este dator o poliță de recunoștință pentru neintervenția Rusiei în zdrobirea Austriei în 1866 și a Franței în 1870. Interesele Austriei și Rusiei în Balcani erau protivnice, deaceia Bismarck căuta să localizeze conflictul numai în Orient, pentru a avea el mână liberă în Occident și pentru a păstra o strictă neutralitate, din greutatea de a alege între cei doi vecini, ambii aliați.

Răscoala tindea să la proporții și să dea naștere la un conflict general. Panslaviștii încurajau pe răsculați, dar Gorceacov era convins că totul se va aranja fără un conflict armat, socotind că acelaș lucru îl dorește și cancelarul german. *Bismarck era de acord cu anexarea Basarabiei de către Rusia și a Bosniei de către Austria.* Pentru a-i îmblânzi și pe Englezi, Bismarck le oferea acestora Egiptul (???). Gorceacov căuta o înțelegere cu Andrásy, dar sub presiunea panslaviștilor, a fost silit să ia atitudine, atunci când Turcii au voit să ocupe Serbia și Muntenegru. Monarhia habsburgică urmărea să profite de orice incurcătură pentru a anexa teritoriile visate. «Suntem interesați în tot ceiace se petrece în Orient și ceiace s'ar face fără noi, s'ar face contra noastră», spunea Andrásy lui Novicov, ministrul Țarului la Viena.

Și între aceste neînțelegeri între puteri, răscoala ia proporții. În primăvara următoare se răscoală Bulgarii, dar încercarea lor este înăbușită în sânge, ceiace a provocat emoție, mai ales în Anglia. Panslaviștii se agitau, generalul rus Cernașev lupta în rândurile armatei sârbești iar Ignatiev, devenit fanatic partizan al Uniunii slave, făcea eforturi pentru intervenția Rușilor în favoarea răsculaților. În aceste eforturi utiliza și minciuna, minciuna rusească, comunicând în mod secret ambasadorului

englez la Constantinopol, Elliot, că s'a încheiat o convenție între Serbia, Muntenegru și *România*. Tot Ignatiev sfătuia pe Turci să reziste presiunii Puterilor europene, cu scopul de a se ajunge cât mai repede la război.

În Mai 1876 izbucni o răscoală la Constantinopol. Sultantul Abdul-Aziz a fost detronat și înlocuit cu Murad al V-lea. Aceasta a făcut pe Sârbi și Muntenegreni să creadă că a sunat sfârșitul imperiului turcesc și deaceia semnează un tratat de alianță secret, la Veneția, la 3 Iunie 1876. Principele Carol al României nu dorea, deocamdată să se amestece în conflictul balcanic. El făcea urările cele mai arzătoare pentru biruința Sârbilor și întrucât se părea că războiul este inevitabil, era hotărât să păstreze neutralitatea cât mai mult posibil, până se vor lămuri lucrurile.

La 2 Iulie armata sârbă trecea frontiera, Muntenegru declarând și el război Turcilor. Politica de neutralitate a României a fost aprobată de Puterile europene și, în special, de Bismarck. Ministrul de externe al României Mihail Kogălniceanu, nu a fost de acord cu această neutralitate și la 28 Iulie 1876 demisionează și printr'o circulară aducea la cunoștința Europei ca «strigătele de indignare și de protest se aud din toate părțile și lumea creștină orientală ne acuză cu glas tare că sancționăm prin neutralitatea noastră și prin tăcerea noastră, aceste crime oribile, care se comit chiar lângă porțile noastre».

S'a pregătit atunci o întâlnire între Alexandru al II-lea și Franz Iosif. Țarul care se găsea în Austria pentru o cură (Ems și Iungenheim) fu vizitat de către arhiducele Albrecht și acolo s'au stabilit toate detaliile întâlnirii. Au fost prezenți și miniștrii de externe, Gorceacov și Andrassy. Mergând în aceeași trăsură spre Reichstadt, unde a avut loc întvederea, Gorceacov a voit s'i citească memoriul pe care-l pregătise, dar Andrassy l-a întrerupt, întrebându-l pe neașteptate: «Prințule, înainte de a-ți da osteneala să-mi citești, dă-mi voie să-ți pun câteva chestiuni care ar lămuri mai repede situația: *vreți să ocupați Constantinopolul!*». Foarte surprins, cancelarul rus i-a răspuns imediat: «*De loc*». Și contele Andrassy se grăbi să completeze: «*Slavă Domnului, căci altfel am fi avut război împreună*». Dar, Andrassy îi propuse anexarea Basarabiei, punându-i o altă întrebare. «*Voiti la momentul oportun, Basarabia?*». «*Desigur*, răspunse Gorceacov, *pentru că aceasta a fost luată de la noi*». Gorceacov afirma aceasta la 8 Iulie 1876 și istoriografia românească comunistă îl aprobă total (Istoria României, Istoria Românilor de C. C. Giurescu).

La Petersburg erau două curente: Gorceacov care se situa pe linia unei înțelegeri cu Austria, alta era a generalului Ignatiev (panslavist), care socotea că se poate trece peste piedicile întâmpinate din partea celorlalte puteri. Intre stăruința panslaviștilor care cereau ca Rusia să se instaleze la Constantinopol imediat și «soluția europeană», Țarul alesese, *de moment*, pe ultima. În privința Constantinopolului, lordul Derby spunea la 11 Septembrie 1876: «Nici o mare putere nu este dornică să-l vadă în stăpânirea alteia, nici un Stat mic n'are puterea să-l păstreze; o ocupare internațională este un expedient «îndoielnic și primejdios».

La Reichstadt s'a ajuns numai la o înțelegere principială. S'au pus două ipoteze. Una era că Turcia ar fi ieșit victorioasă din război, cealaltă era că Turcia ar fi fost învinsă. În primul caz, semnatarii se angajau să ia măsuri ca războiul să nu devină o luptă de exterminare. În cazul al doilea se prevedeau o seamă de măsuri din care cea mai importantă era ocuparea Bosniei și Herzegovinei de către Austria și neîngăduirea formării unui Stat slav puternic în Balcani. *În ceiace ne privește pe noi, se convenea ca Rusia să-și ocupe frontierele sale naturale (?), adică Basarabia.* O altă dispoziție importantă era: *Constantinopol, cu o anumită porțiune de teritoriu, va deveni oraș liber.*

Comunicatul cunoscut în toată Europa era: «Cei doi împărați s'au despărțit în cea mai bună înțelegere: ei au hotărît să proclame principiul neintervenției. Numai dacă împrejurările vor cere, se vor angaja convorbiri între Marile puteri creștine». Cercurile românești erau îngrijorate. Ziarul «Românul», încă la 2 și 15 Noiembrie 1875, când izbucnise criza în Balcani, scria că Basarabia ar fi sacrificată. În ziarul «Le Monde» din 10 Ianuarie 1876, se scria, printre altele, că *în schimbul Basarabiei, Rusia ar consimți la independența României, dându-i-se în schimb Dobrogea cu portul Kustendge.* În ziarul «Petersburger Herald *use vorbea de reluarea Basarabiei, oferindu-ni-se în schimb niște insulte din fața portului Giurgiu, care aparțineau însă României (!!!).*

Sacrificarea Serbiei nu putea fi pe placul generalului Ignatiev. El stăruia să aibă în Slavii din Balcani aliați în vederea ocupării Strămtorilor, convingerea lui fiind că Țarigradul nu putea deveni oraș liber.

Față de România s'a păstrat cel mi desăvârșit secret asupra acordului de la Reichstadt. Agenții diplomatici români n'au putut afla nimic iar informațiile date de ei, erau eronate. Se dă totuși ca sigur că Ion Brătianu era la

curent, cel puțin din destăinuirile presei, dacă nu pe altă cale. În întâlnirea pe care a avut-o la Livadia, în Octombrie 1876, Brătianu a încercat să afle adevărul, dar n'a reușit. *Ceiace e mai grav, e că nu a primit nici o asigurare asupra Basarabiei.*

Cele stabilite în principiu la Livadia, s'au transformat într-o convenție semnată la 4 Aprilie 1877, la București, tot fără nici o asigurare asupra Basarabiei. Zvonul care circula că România va fi împărțită între Rusia și Austria, l-au obligat pe Brătianu să semneze. Când s'a hotărât trecerea Dunării de către armata română pentru a veni în ajutorul Rușilor în dificultate la Plevna, Domnitorul Carol știa că Rusia ne cerea Basarabia și ne oferea în schimb Dobrogea, dar nu avea ce face, din teama că România ar putea deveni teatru de războiu. Mihail Kogălniceanu, care redevenise ministru de externe la 2 Aprilie 1877, cunoștea aceste puncte ale înțelegerii de la Reichstadt, aflate în călătoriile făcute în timpul cât n'a mai fost ministru de externe, cât și în altele făcute după revenirea lui în fruntea acestui minister. În consiliul ținut la Palat la 1 Aprilie 1877, când s'a discutat asupra oportunității încheierii convenției între Rusia și România relativ la trecerea trupelor reșești pe teritoriul României, Kogălniceanu și-a exprimat convingerea că *Rusia învingătoare, va lua Basarabia.*

Dupa începerea războiului, cercurile oficiale rusești nu mai ascundeau hotărîrea de a lua Basarabia. Alexandru al II-lea, Gorceacov și Ignatiev, în diverse împrejurări, informaseră pe miniștrii români asupra intențiilor lor. Trupele rusești se aflau pe teritoriul nostru, pe baza unei convenții semnate, secretul nu mai avea rost să fie păstrat. La 23 Iunie 1877, I. Bălăceanu, agentul României la Viena, comunica că Austria sfătuiește pe Români să nu treacă Dunărea. Rusia are de gând să dea României o bucată din Dobrogea, iar în schimb să reia partea din Basarabia, care a fost unită cu Moldova, prin tratatul de la Paris.

Ion Brătianu s'a sforțat din toate puterile să salveze Basarabia, dar a avut de luptat cu perfidia rusească. La Livadia, chiar de la prima întrevedere, l-a întrebat pe Gorceacov, cancelarul rus, care sunt intențiile Rusiei asupra Basarabiei, și acesta i-a răspuns enigmatic: «Mie nu-mi place să răspund, mie îmi place să fiu ghicit». La o altă întâlnire, a revenit spunându-i lui Gorceacov: «Fiindcă vă place să fiți ghicit, eu cred că v'am ghicit. Am ghicit că Dvoastră aveți intenții rele cu privire la Basarabia». Diplomatul rus a protestat, afirmând că nu se gândește la

aşa ceva. «Cum se poate, a spus el. Apoi Basarabia, nu este consacrată prin tratate? Şi credeţi că nu se vor respecta tratatele? Diplomatul rus Nelidov, sosit la Bucureşti în vederea tratativelor pentru convenţia militară, atunci când Brătianu i-a cerut să garanteze integritatea teritoriului României, deci să se lege formal că Rusia nu se va atinge de Basarabia, a protestat, declarând că aceasta e o «ofensă». «Dar cum puteţi dvs să credeţi că ar exista asemenea intenţiuni? Rusia nu are deajuns o Polonie? Ce, credeţi că vrea să-şi creeze alta? Şi, în orice caz nu pot cere aceasta guvernului meu, deoarece această bănuială este o ofensă». Să mai vorbim de ipocrizia rusească? Spun rusească şi nu *ţaristă*, cum vrea să ne covingă istoriografia românească comunistă, că Ruşii comunişti ar fi altfel!!! La întrebarea pusă de Ion Brătianu baronului Offenbergh, agentul diplomatic rus de la Bucureşti, acesta i-a răspuns categoric: «Noi să vă luăm Basarabia? Dar nu avem pământ destul»!!! Iar Ignatiev, întrebând tot de Brătianu, *i-a răspuns cu lacrimi în ochi* (!!!) că nu se va întâmpla aceasta. Despre Ignatiev, *Brătianu spune că e singurul om care l-a înşelat în viaţa lui.*

Ţarul a ajuns la convingerea că trebuie să adopte teza panslaviştilor, «pentru că Europa nu vrea să îndeplinească ceea ce recunoştea ca just, uman şi necesar, sunt decis să acţionez singur... Am dreptul să aştept ca să fiu lăsat să acţionez singur, dacă nimeni nu vrea să coopereze cu mine», spunea Alexandru al II-lea. Bineînţeles, Rusia găsea «just», «uman» şi «necesar» să ocupe Constantinopolul şi odată cu el, pe toţi cei ce se găseau în calea lui. Ceiace nici una dintre celelalte puteri nu putea admite, în special, Austro-ungaria. Aceasta încheiase un acord secret cu Anglia, în care se stipula între altele, că Rusia nu poate face achiziţii teritoriale pe malul drept al Dunării şi nici anexa sau domina România, Acordul de la Reichstadt fusese o ficţiune, fiecare dintre semnatarii căutând să-l înşele pe celălalt. Gorceacov a definit acest acord în felul următor: «Noi vom duce greul şi vom suporta riscurile, în vreme ce Austro-ungaria îşi asigură fără nici o luptă, o posesie, care poate rămâne definitiv în mâinile sale.

În vremea aceasta comitetele panslaviste din Moscova, Petersburg, Kiev, etc. se agitau pentru a se lua calea războiului. Bismarck dorea ca Rusia să înceapă războiul cu Turcia. Rezultatul îi era indiferent. Cancelarul german îi dorea pe Ruşi încurcaţi în Orient, pentru ca apoi să-i aducă în faţa Europei. În plus, el susţinea cu tărie interesele Austriei. Alexandru al II-lea trimite cu misiune specială la Viena, la 27 Septembrie 1876, pe contele Sumarokov.

Se cerea lui Franz Iosif ca împreună să impună Sultanului cu forța reformele cerute de Marile puteri, în favoarea răsculaților. Austriei îi propunea să ocupe Bosnia, iar escadrelor Marilor puteri îi se propunea să intre în Bosfor, pentru a proteja viața creștinilor!!! Această din ultimă propunere o făcuse Angliei. Conte de Andrassy voia însă ca Rusia să facă singură războiul iar Austria să rămână neutră, să nu declare războiul Turciei, dar să ocupe nu numai Bosnia ci și Herzegovina, sub pretextul apărării intereselor proprii.

S'a proiectat o conferință a Marilor puteri la Constantinopol, care, s'a intrunit la începutul lui Decembrie 1876. Anglia a susținut hotărâtă independența și integritatea imperiului turcesc, iar Țarul a dat asigurări că nu avea intenția să ocupe Constantinopolul. Conferința n'a ajuns la nici un rezultat, în special din cauza Rusiei, care prin generalul Ignatiev, făcea totul, pentru a se ajunge la război. Dar, tocmai când avea loc conferința de la Constantinopol, Austria și Rusia au încheiat un tratat secret, însoțit de o convenție militară la 15 Ianuarie 1877, la Budapesta. Prin această convenție, Rusia consimțea la ocuparea Bosniei și Herzegovinei de către Austria, iar aceasta la ocuparea Basarabiei de către Rusia. Ambele țări își promiteau sprijin diplomatic reciproc, în cazul că războiul ar fi dus la desmembrarea imperiului otoman. Se stabilea în cazul unei remanieri teritoriale sau a disoluției imperiului turcesc, neadmiterea creierii în Balcani a unui mare Stat slav. *Constantinopolul, cu o zonă anumită, putea deveni oraș liber.* Austria se angaja să păstreze o neutralitate binevoitoare și să împiedice orice intervenție sau mediație colectivă din partea celorlalte puteri. Părțile contractante se angajau ca Austria să nu pătrundă în România, Serbia, Bulgaria și Muntenegru iar Rusia în Bosnia, Herzegovina, Serbia și Muntenegru. *Se prevedea că Rusia putea ocupa Basarabia* iar în cazul că s'ar fi ajuns la disoluția imperiului otoman, hotărârile asupra aranjamentelor teritoriale urmau să fie luate la o Conferință a Marilor puteri. Atât Bismarck cât și Wilhelm s'au arătat bucuroși de încheierea acestei convenții. Singur Kronprințul Frederic Wilhelm făcea rezerve, mai ales asupra aranjamentelor teritoriale și la retrocedarea Basarabiei.

* * *

Solicitată de către Serbia să intre în război, România a declarat că nu poate ieși din neutralitate. Considerând că declararea războiului de către Serbia și Muntenegru constituiau o intimidare serioasă pentru imperiul otoman,

ministrul de externe, Mihail Kogălniceanu a redactat un memoriu pe care l-a trimis Turciei și Puterilor garante. Acest memoriu cuprindea șapte revedincări: 1) Recunoașterea individualității Statului român și numele de România. 2) Admiterea reprezentantului ei în corpul diplomatic. 3) Asimilarea supușilor români din Turcia situației celorlalți supuși străini și recunoașterea dreptului de judecată a lor de către agenții diplomatici români. 4) Inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor Dunării. 5) Încheierea cu imperiul otoman a unor convenții comerciale, poștale și telegrafice, precum și a unei convenții de extrădare a răufăcătorilor. 6) Recunoașterea pașaportului român și abținerea consulilor Turciei de a se amesteca în afacerile privind pe Români din străinătate. 7) Fixarea graniței între România și Turcia la gurile Dunării pe talvegul brațului principal al acestui fluviu. Kogălniceanu amenința la sfârșitul notei, că în cazul că cererile n'ar fi satisfăcute, România va fi pusă în situația de a adopta o atitudine diferită celei de până atunci. Puterile garante au primit nota cu răceală sau ostilitate. Guvernul rus considera nota inoportună. Decazes, ministrul de externe al Franței, afirma că e inoportun și primejdios a vorbi acum de acele chestiuni. Englezii (perfidul Albion) considerau că România e împinsă de o ambiție bolnăvicioasă și nutrind în taină proiecte contra Turciei și Austroungariei. În sfârșit, Turcii, cărora li se cerea un răspuns, au declarat că demersul e nepotrivit, pretextând că nu se pot ocupa de el, până la sfârșitul războiului cu Serbia și Muntenegru. Nemaifăcând parte din guvern M. Kogălniceanu, N. Ionescu noul ministru de externe, mult mai puțin îndrăzneț decât predecesorul său, a ales calea neutralității. În Iulie-Septembrie, Sârbii au suferit infrangeri serioase, creind neliniște în România și întărind agitațiile panslaviste ale Rusiei. Sub pretextul manevrelor de toamnă, România a concentrat cele patru divizii ale sale. La începutul lui Septembrie, un consiliu rusesc ținut la Livadia, a ajuns la concluzia că războiul e inevitabil. La 26 Septembrie o delegație guvernamentală, în cap cu primul ministru Brătianu a mers la Livadia, spre a stabili cu Rusia o înțelegere relativă la eventuala trecere a trupelor ruse pe teritoriul României. În principiu, delegația română a acceptat trecerea trupelor ruse, pe baza unei convenții ce trebuia elaborată și semnată. La 4 Octombrie, consiliul rus de la Livadia a ajuns la concluzia că înainte de trecerea frontierei, trebuia încheiată o convenție cu România.

În Serbia, trupele turcești înaintau. Amenințând cu războiul, Rusia a silit Poarta să semneze la 21 Octombrie, un armistițiu. România a prelungit concentrarea diviziilor sale și Adunarea a votat credite pentru acoperirea cheltuielilor, creind opt regimente de dorobanți, noi. Se iveau însă dificultăți în cumpărarea de armament în Germania, deoarece Austria nu permitea trecerea pe teritoriul ei. La conferința de la Constantinopol a Marilor puteri, ministrul de externe a trimis un delegat cu misiune specială, dar Conferința a refuzat să ia în discuție cererile României. O nouă constituție otomană, care prevedea între altele, dreptul Sultanului de a investi pe șefii provinciilor privilegiate, a provocat la București o adevărată furtună. S'a format astfel un curent războinic, favorabil unei colaborări cu Rusia. În guvern însă, s'au provocat desbinări. D. A. Sturdza, fiind contra colaborării cu Rusia, a demisionat la 5 Ianuarie 1877. În noaptea de 5/6 Ianuarie 1877, la o întrunire a deputaților și senatorilor majorității parlamentare, aleșii națiunii s'au pronunțat pentru încheierea convenției cu Rusia. D. A. Sturza, reintrat în guvern, a cerut reduceri mari în bugetele ministerelor, în special la acela al Ministerului de războiu, Guvernul refuzând reducerile, D. A. Sturdza demisionează din nou la 21 Februarie 1877. Guvernul înființează două regimente noi de artilerie. Dar demisia lui Sturdza a provocat o recrudescență a atacurilor partizanilor neutralității, care erau convinși că interesele României ar fi mai bine salvagardate printr'o neutralitate garantată de Marile puteri. Insuși ministrul de externe N. Ionescu publica sub numele lui Frédéric Damé, o broșură susținând neutralitatea. Conservatorii prin ziarul «Timpul» a cărui redactor era Titu Maiorescu, duceau o campanie contra Rușilor.

Asigurată de neutralitatea Austroungariei prin convenția de la Budapesta, Rusia a hotărît să înceapă războiul. La 31 Martie, România a declarat mobilizarea. N. Ionescu, ministrul de externe, protivnic semnării convenției cu Rusia, a demisionat. Un consiliu la care au luat parte și foștii primminiștri, s'a pronunțat pentru o convenție de liberă trecere a trupelor rusești pe teritoriul României, *dar fără cooperare militară*. M. Kogălniceanu s'a pronunțat pentru trecerea și aprovizionarea armatelor ruse, dar contra unei cooperări militare. În cazul că Turcia ar fi încercat să ocupe România, Kogălniceanu se declara favorabil unei alianțe cu Rusia sau cu oricare altă țară. Ca o consecință a aprobării convenției, Kogălniceanu revine în fruntea Ministerului de externe. La 4 Aprilie s'a semnat la București conven-

ția ruso-română. Din partea României semna Mihail Kogălniceanu, iar din partea Rusiei, baronul Stuart. Prin această convenție se permitea trecerea armatelor ruse pe teritoriul României, acordându-i-se tratamentul rezervat armatelor prietene. Cheltuielile de transport și celelalte necesități trebuiau să fie acoperite de guvernul rus. Rusia se obliga să mențină și să facă respectate drepturile politice ale Statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și tratatele existente, *precum și a menține și apăra integritatea actuală a României.*

Se anexa o convenție specială, din 26 articole. Printre altele se prevedea că pe lângă autoritățile militare să figureze comisari speciali români, care să facă legătura cu autoritățile locale românești. Pe lângă comandantul șef al armatei ruse, trebuia să fie un comisar general român. Aprovizionarea armatei ruse trebuia să se facă de către autoritățile românești, la prețurile convenite. Transporturile ruse pe c. f. r. trebuiau să se facă cu 40 % reducere din tariful ordinar. *Trupele ruse nu vor trece, nici nu vor staționa în București.* Plățile vor fi făcute de Statul rus pe baza unității monetare române sau franceze, în numerar sau în bonuri plătibile în termen de două luni de la emitere. Armata rusă putea să importe sau să tranziteze toate articolele necesare, fără a plăti vamă.

După cum se vede, Mihail Kogălniceanu gândise bine toate punctele convenției. Totul era perfect într'o convenție încheiată cu oricare alt Stat civilizat, dar nu cu Rusia. *Punctul principal, respectarea integrității României, în mod normal însemna asigurarea Basarabiei.* Dar Rușii aveau pregătită o arguție juridică lipsită de orice fundament, că Basarabia fusese cedată după războiul Crimei Moldovei și nu României, ori prin convenție, *Rușii se obligau să respecte integritatea României, și nu a Moldovei.* Arguția e nu numai falsă, ci deadreptul stupidă. Un alt punct important al convenției era interzicerea trecerii și staționării trupelor ruse în București, ceiace denotă că Mihail Kogălniceanu avea un robust instinct de conservare și nu se asemena ieruncilor lui Dimitrie Cantemir.

La 6 Aprilie a apărut decretul de mobilizare a armatei. La 14 Aprilie Rusia a declarat războiul Turciei. Trupele de cavalerie au trecut frontiera României și în seara zilei următoare au trecut Siretul la Barboși. Adunarea de la București a aprobat convenția cu 69 voturi favorabile și 25 protivnice. Turcii, cu vasele lor de război au atacat Brăila, Calafatul, Bechetul, Oltenița și Călărașii. La 26 Aprilie mobilizarea armatei era terminată, ajungându-se la 58.700 de

ostași, cu 190 de tunuri. La 26 Aprilie, artileria română a răspuns la Calafat celei turcești, bombardând Vidinul. *In acel moment se ajunsese la o stare de războiu de fapt.* La 29 Aprilie un grup de deputați sprijiniți de un partizan al lui Kogălniceanu, a propus Adunării o moțiune, prin care se cerea ruperea legăturilor de dependență față de Turcia și proclamarea stării de războiu. S'au votat mai multe moțiuni, printre care ultima, aprobată de 58 de deputați cu 29 în contra și 5 abțineri, proclama starea de război cu Turcia și recomanda guvernului să activeze în așa fel ca la terminarea războiului să se recunoască independența României. Se deschidea de fapt calea proclamării independenței dar se lăsase guvernului, să hotărască alegerea momentului oportun. Mihail Kogălniceanu fusese pentru amânarea hotărârii, pentru a vedea care e atitudinea Marilor puteri. În fond el considera moțiunile votate de Adunare și Senat ca o declarație de independență. La 9 Mai, ca răspuns la o interpelare a lui N. Fleva, Kogălniceanu răspundea: «*Moțiunile votate au recunoscut că suntem în stare de rebel, au recunoscut că suntem deslegați de legăturile noastre cu Înalta Poartă, prin urmare suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare*». Prin urmare Kogălniceanu afirma că aleșii națiunii, deci poporul, au votat independența în ședința de la 29 Aprilie dar că guvernul, din motive de prudență, nu a proclamat-o încă. Și la 9, Adunarea a votat următoarea moțiune: «*Camera mulțumită de explicările guvernului asupra urmărilor ce a dat votul de la 29 Aprilie, ia act că rezbelul între România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consfințirea lor oficială. Și comptând pe dreptatea Puterilor garante, trece la ordinea zilei*». Au votat moțiunea 79 de deputați și s'au abținut doi. În aceeași zi, Senatul a votat o moțiune asemănătoare.

Prin urmare a fost votată o moțiune la 29 Aprilie și o alta la 9 Mai. Cea de la 9 Mai spune că Adunarea e mulțumită de explicările guvernului asupra urmărilor ce a dat votului de la 29 Aprilie, ia act de ruperea legăturilor cu Poarta și independența a primit consacrarea oficială. Independența a fost proclamată oficial a doua zi, zece Mai, dată ce, evident, coincidea cu data venirii Prințului Carol în Țara. Guvernul (Executivul), era absolut liber să proclame independența la 9, la 10 sau la 11 Mai, adică la o dată pe care ar fi socotit-o cea mai potrivită împrejurărilor. *Adunarea a votat Independența de două ori, prima oară la 29 Aprilie, când îi lăsa, în mod expres, Guvernului latitudinea de a alege momentul oportun pentru a o proclama și a*

doua la 9 Mai când nu face altceva decât să ratifice hotărîrea de la 29 Aprilie. De data aceasta nu-i mai dă în mod expres Guvernului latitudinea alegerii momentului, dar acesta este implicit: Adunările, Legislativul deci, votează, dar Executivul este cel ce pune în practică, adică guvernul. După votul uneia sau amândoror, Adunări, Guvernul, Executivul, execută sau nu, ceiace poate duce apoi la un vot de blam din partea Adunărilor sau contrariul, disolvarea Adunărilor și noi alegeri. În rezumat, Adunările, Camera și Senatul au votat independența la 29 Aprilie, au ratificat-o la 9 Mai și Guvernul, deci Executivul a proclamat-o la 10 Mai, deci o procedură perfect legală.

Toți istoricii români au acceptat ca dată a independenței României, data proclamării ei oficiale, 10 Mai. Comuniștii români au declarat și serbează 9 Mai ca dată a independenței. Iată ce spune istoriografia comunistă: «Istoricii *burghezi*, între care D. A. Sturdza, Titu Maiorescu și N. Iorga, adulând dinastia și desconsiderând voturile Corpurilor legiuitoare, au legat în mod tendențios proclamarea independenței României ziua de 10 Mai 1877, ziua de aniversare festivă a sosirii în București a lui Carol I, pentru a face să se creadă că independența se datora acestuia. În realitate, așa cum s'a arătat, independența a fost declarată cu o zi înainte, la 9 Mai, de către Corpurile legiuitoare, *sprijinite de popor*, singurele în drept să ia o hotărîre de o importanță așa de mare» («Istoria României», vol. IV, p. 605). Deci și istoricii *burghezi* au considerat 10 Mai, ca dată a independenței. Cititorii vor fi desigur surprinși văzând cum comuniștii îl tratează cu acelaș dispreț și pe Nicolae Iorga. Se știe că atât RPR-ul cât și RSR-ul tămâiat și continuă să tămâieze pe Iorga. S'ar fi putut crede că această considerare se datora dimensiunilor gigantice ale istoricului român. După cum se vede, motivele acestei tămâieri, sunt cu totul de alt ordin. Argumentația e falsă, mai ales dacă ne gândim cu cât dispreț vorbește istoriografia comunistă de Corpurile legiuitoare, de deputații și senatorii din acele vremuri, adică de reprezentanții poporului, de popor, «singurele în drept să ia o hotărîre de o importanță așa de mare» («Istoria României»). În Istoria amintită, de zeci, de sute de ori, deputații și senatorii acelor vremuri sunt insultați, «*burghezii, burghezo-moșierii*», fiind termenii cei mai puțin duri.

Mihail Kogălniceanu a anunțat proclamarea independenței, Marilor puteri, printr'o notă, prezentată de agenții diplomatici. Nota era prezentată în numele guvernului, cum era normal, ca o decizie a guvernului, cum tot normal era, și nu în numele Corpurilor legiuitoare sau poporului, cum

ar fi fost anormal. S'a întâmpinat o ostilitate generală. Turcii ne-au învinuit de rebeliune și au declarat că-și păstrează drepturile intacte asupra Țării noastre. *Anglia cerea pute-rilor europene să ia măsuri energice de pedepsire*. Decazes, ministrul de externe francez, a evitat să primească personal nota prezentată de agentul diplomatic român. Germania a declarat că problema independenței României nu putea fi rezolvată decât la încheierea păcii. Austria, deasemeni, a adoptat o atitudine rezervată. Rusia a declarat că privește proclamarea independenței ca un fapt implinit, *de facto*, dar nu *de jure*.

Armata română s'a pus pe picior de războiu, într'un timp scurt. La 3 Mai s'a votat un credit de 10.000.000 de lei pentru armată. Până la sfârșitul anului s'au mai votat credite de încă 15.000.000 de lei. La 11 Mai s'a hotărât anularea «dării către Poartă de 914.000 de lei și înscrierea acestei sume în bugetul Ministerului de războiu, iar la 10 Iunie s'a votat legea biletelor ipotecare. Bineînțeles că aceiași istoriografie comunistă scoate în evidență ajutorul dat de Rusia, un împrumut de 4.000.000 de lei, din care a depus la 20 Aprilie 1.000.00 de lei. Dar acest «ajutor» era un avans asupra cheltuielilor pe care Rusia avea să le facă în Țara noastră. La începutul războiului, prin mobilizări, efectivul armatei a ajuns la circa 100.000 de oameni cu 190 de tunuri, din care 150 erau Krupp. Situația armamentului infanteristic era slab, abia 25.000 de puști Peabody. «Ieșirea din această situație dificilă-ne spune istoria citată, la pag. 609 — a fost posibilă datorită ajutorului Rusiei. La sfârșitul lunii Aprilie, guvernul rus a trimis României 25.000 de puști Krnka, 3.600.000 de cartușe, 20 de tunuri de asediu, 12 mortiere, 9410 proiectile și 4 vagoane de praf de pușcă. Vorbind de puștile Peabody, comisia ne spune că erau proaste, uită însă să ne spună cum erau puștile Krnka. S'au făcut comenzi de armament și muniții la firmele particulare din Anglia, Franța, Belgia și Germania, dar deși Statul român plătise comenzile, ele nu ajuns la destinație, din cauza opunerii Austriei. S'au făcut apeluri la populație pentru cumpărarea de arme și aceasta a răspuns cu entuziasm. În total s'au adunat 1.639.798,25 lei, dintre care 1.212.611,50 lei fuseseră special dăruite pentru cumpărare de armament. Cu această sumă se puteau cumpăra circa 50.000 de puști, *desigur noi*. Concluzia că cele 25.000 de puști Krnka date de ruși, *desigur vechi*, nu reprezentau mare lucru, circa 600.000 de lei. Serviciul sanitar organizat de generalul Davila, a fost, în general bine organizat. Comitete de Doamne (desigur burgheze) au organizat spitale, ambulanțe, au strâns bani, lenjerie,

scame, etc. Deficientă a fost aprovizionarea. La începerea războiului, armata română nu avea intendență. Este indiscutabil că soldații români au suferit, mâncând pesmeți uscați, boabe de porumb, pâine stricată și brânză cu viermi. O spune aceasta Istoria citată (pp. 611-12) și cele spuse sunt confirmate de un martor ocular, Ștefan Georgescu-Sergent (Memorii din timpul războiului pentru independență 1877-78, București 1891), pe care Istoria României îl citează la p. 618 și la bibliografie, bineînțeles în părțile care le convin. Dar, Istoria, citată fără nici o îndoială din simpatie față de Rusia (deși țaristă), spune la p. 612: «Uneori, când unitățile se vedeau lăsate cu totul în părăsire, se adresau intendenței ruse și primeau alimente de acolo». Ștefan Georgescu-Sergent, repetăm, citat de comisie, a stat pe front de la început până aproape de cucerirea Plevnei. Ne vorbește de brânza cu viermi (brânză vie cum o numeau soldații) și de pesmeții uscați tari ca fierul, dar nu a auzit că ar fi venit ca ajutor o singură «hleba» de la intendența rusească. Și Georgescu-Sergent era artilerist deci în poziții unde normal, intendența rusească putea ajunge mai cu ușurință. S'ar putea spune că martorul ocular, deci Ștefan Georgescu-Sergent, a fost în locuri unde n'a ajuns «ajutorul» rusec, n'a avut deci noroc să mănânce o hleba rusească, dar că în alte locuri, minunea s'a întâmplat. Dar Istoria citată, acolo unde afirmă că intendența rusească a ajutat pe români, adică la p. 612, nu indică sursa informației sale la subol, nici măcar cu ușoara referință la «Documente de război», sursă dificil de controlat. Dar despre «omenia» ca să nu vorbim de camaraderia rusească, se însărcinează tot Ștefan Georgescu-Sergent să ne vorbească. Un convoi de care cu boi care transporta răniți *români*, a așteptat ore întregi în frig și ploaie, pentru că pe podul de peste Dunăre, trecea un convoi, al intendenței *ruse*. Evident, comisiei prezidată de Constantinescu-Iași nu-i convine să citeze și aceste rânduri din cartea martorului ocular, Ștefan Georgescu-Sergent.

Dar războiul nostru de independență a fost primit cu entuziasm în Ardeal și Bucovina. În Ardeal s'au constituit comitete de Doamne, tot burgheze, care au strâns bani, lenjerie, medicamente, etc. și au venit și voluntari cari nu s'au oprit în Oltenia, ci au luptat la Plevna. Printre ei e căpitanul Moise Grozea. Din Bucovina a venit un grup de tineri care a mers aproape tot drumul pe jos până în Oltenia, dar deacolo au fost nevoiți să se întoarcă, din cauza presiunilor austriace. Presiunilor Budapestei, guvernul român le-a resistat și voluntarii au luptat la Plevna. Populația a oferit în afară de bani, alimente și îmbrăcă-

minte. Ofrandele înregistrate de guvern au fost 376.900 litri (?) de porumb, 125.000 litri (?) de orz, 252.600 kg. de fasole și legume uscate, 91.438 pâini, 47.244 kg. de brânză, 2332 de cojoace, 2992 flanele, 2.554 kg. de scamă. În total aceste ofrande înglobează 9.247.055 lei.

După mobilizare, cele patru divizii românești, s'au desfășurat pentru a acoperi Dunărea de la Turnu Severin la Călărași, cu misiunea de a împiedica invadarea teritoriului de către Turci, protejând astfel înaintarea Rușilor spre Dunare, diviziile I-a și a II-a în Oltenia, diviziile III-a și a IV-a în Muntenia. Peste câteva săptămâni, diviziile III și IV, au trecut și ele în Oltenia. Trecerea principală a Dunării de către Ruși s'a făcut la Zimnicea, în noaptea de 15 funie, bateriile românești instalate pe malul Dunării, ținând pozițiile turcești sub un bombardament continuu de la 14 la 16 Iunie, pentru a împiedica pe Turci să trimită ajutoare la punctul de trecere. După trecerea Dunării, armata principală rusă a cucerit Târnova și trecătoarea Șipca la 7 Iulie, iar la 14 Iulie avangarda a ajuns la Stara-Zagora, dincolo de Balcani. «Nefiind susținută la timp de alte unități, iar Turcii aducând forțe împătrite — spune istoria lui Roller —, detașamentul generalului Gurko a fost nevoit să se retragă pe crestele Balcanilor. Aici unitățile ruse «au rezistat eroinic» în fața armatei otomane, nepermițându-le să reocupe trecătoarea Șipca (p. 615). La 4 Iulie, corpul IX de armată a intrat în Nicopole. În lupta pentru cucerirea acestui oraș, a contribuit și artileria română, instalată la Islaz, Flămânda și Turnu Măgurele. Două regimente de infanterie românească de pe malul stâng al Dunării, au ținut sub foc continuu trupele turcești. Ambulanța română a transportat apoi la spitalul din Piatra Olt pe răniții ruși de la Nicopole. După cucerirea Nicopolei, generalul Krüdner a trimis o brigadă să ocupe Plevna. Atacul dat la 8 Iulie, a fost *impetuos*, ne spune Istoria României lui Roller, dar Rușii au fost siliți să se retragă. La 18 Iulie Rușii au dat o nouă bătălie, dar și de data aceasta au fost respinși. Cu două zile înainte de darea primei bătălii, Krüdner a cerut comandantului diviziei a IV-a române, generalul Manu, să ia în primire cetatea Nicopolei și pe cei 7000 prizonieri turci, pentru ca astfel el, să poată ataca Plevna cu toate trupele de care dispunea, dar Manu a refuzat, întrucât nu era autorizat de comandamentul armatei române. În fața acestui refuz, comandantul suprem al armatei ruse a rugat pe cel al armatei române să ordone trecerea trupelor românești peste Dunăre, dar acesta a refuzat, motivând că nu există încă «o învoială specială pentru cooperarea ar-

matelor rusă și română». Ghilemele aparțin lui Roller. Tot el spune că între prima și a doua bătălie rusească, Osman pașa a avut timpul să ridice «puternice fortificații de apărare în jurul Plevnei». N'o spune, dar Roller lasă să se înțeleagă că dacă generalul Manu ar fi trecut Dunărea la prima cerere, Krüdner ar fi putut ocupa Plevna, care în acel moment nu era fortificată. Punând între ghilimele lipsa unei învoieli speciale, comisia blamează hotărîrea comandamentului român. Ori această hotărîre era nu numai logică ci și răspunsul demn al Românilor, a căror cooperare fusese refuzată de către ruși în tratativele duse la sfârșitul lunii Aprilie. În acele tratative, guvernul român își oferise colaborarea militară în sudul Dunării, cu condiția ca armata română să-și aibă o bază de operații proprie și o linie de comunicații deosebită de a rușilor. În cursul lunii Mai, cu ocazia vizitelor făcute de Țar și de Marele Duce Nicolae, și apoi cu ocazia vizitelor Domnitorului Carol și miniștrilor români la Ploești unde era comandamentul armatei ruse, s'o desbătut ideia colaborării militare peste Dunăre, dar nu s'a ajuns la nici o hotărîre concretă. «Țarul și Gorceacov, spune Roller, exprimând interesele claselor dominante din Rusia țaristă, au refuzat în principiu colaborarea, menționând că, eventual, ea ar putea avea loc numai cu condiția absolută a unității comandamentului superior, care ar rămâne în mâinile generalului șef al armatei imperiale, clauză care n'a fost acceptată» (p. 616). Dar care erau «interesale claselor dominante din Rusia»? Comisia evită să precizeze. Și nu sunt greu de ghicit. Rușii refuzaseră colaborarea și din făloșenie, dar, în special din cauza planurilor pe care le aveau în ceiace ne privește. Și planurile acestea erau teribile. Ocuparea Basarabiei era secundară. Dealtfel acesta era un punct câștigat. Puterile europene la cedaseră Basarabia cu ușurință, atât la Reichstadt cât în acordul secret de la Budapesta. Bismarck le-o oferise încă din 1875. Dar ei voiau Constantinopolul. În această problemă a Constantinopolului, lordul Derby spunea în Septembrie 1876: «Nici o mare putere nu este dornică să-l vadă în stăpânirea alteia, nici un Stat mic n'are puterea să-l păstreze; o ocupare internațională este un expedient îndoielnic și primejdios». După cum se vede, lordul Derby nu se gândise la soluția «Constantinopolul, oraș liber». E drept că între soluția «Constantinopolul oraș ocupat de forțe internaționale» pe care-o citează lordul Derby, soluție pe care o consideră «expedient îndoielnic și primejdios» și soluția «Constantinopolul oraș liber», la prima vedere pare că nu ar fi mare deosebire. Și totuși deosebirea este enormă. A ataca un

oraș ocupat de trupe internaționale, înseamnă a intra automat în război cu toate puterile ce au acolo trupe de ocupație. A ataca și ocupa un oraș liber, chestiunea e mai facilă. Mai ales că în fața acestui Constantinopol, oraș liber, ar fi fost prietenii de totdeauna ai Rușilor, Bulgarii, slavi ca și ei. Și această soluție, Constantinopolul oraș liber, au reușit s'o insereze și în acordul dela Reichstadt și în acordul secret de la Budapesta. Dar panslaviștii nu se încurcau în aceste socoteli mărunde: ei voiau ocuparea Constantinopolului imediat, considerând că războiul va fi o plimbare facilă până la Strâmători. Și politica oficială, adică a Țarului și a lui Gorceacov, îngloba în fiecare zi mai mult punctele panslaviștilor. Ori, în acest caz, o colaborare militară cu Români ar fi însemnat obligații de natură morală. Oricât de mercantilistă ar fi fost mentalitatea puterilor occidentale, ocuparea României, după ce i-ai acceptat colaborarea pe câmpurile de bătaie, după ce soldații români și-ar fi vărsat sângele alături de soldații ruși, ar fi fost de natură să sguđuie conștiințele occidentale și să se ia o atitudine hotărâtă. E ceiace rușii voiau să evite. Pentru luarea Basarabiei găsiseră o arguție juridică stupidă, pentru ocuparea întregii Români după ce ar fi luat parte la război, s'ar fi necesitat arguții de altă natură, pe care rușii nu le aveau la dispoziție. Deci colaborarea militară a Românilor ar fi însemnat o ghiulea legată de piciorul rușilor.

După rezultatul desastroos al celei de a II-a bătălii din fața Plevnei, temându-se mai ales de trecerea de la defensivă la ofensivă a lui Osman pașa, ceiace ar fi putut însemna aruncarea forțelor rusești în Dunăre, rușii sunt puși în grea situație. Deacea, la 19 Iulie, marele duce Nicolae a cerut «insistent» spune Roller, cooperarea armatei române peste Dunăre. Roller utilizează cuvântul «insistent», când cel adevărat ar fi fost «disperat». Căci cererea s'a făcut printr'o telegramă și telegramă înseamnă grabă. Putea ducele Nicolae dacă nu s'ar fi simțit la grea strâmtoare în loc să ajungă la «Strâmători», să utilizeze alt mijloc mai puțin grabnie. Roller nu vorbește sau mai bine zis evită să vorbească, ca și cum aceasta telegramă nu ar fi existat. Și ea a existat. Textul ei îl găsim în altă lucrare reseristă, și anume în «Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi» de C. C. Giurescu, la pagina 570: «Prințului Carol al României, la locul unde se găsește cartierul general român. Turcii, îngrămădind cele mai mari mase la Plevna, ne compleșesc (nous abiment). Rog a face fuziune, demonstrație și, dacă e posibil, trecerea Dunării pe care tu dorești s'o faci. Intre Jiu și Corabia această demonstrație e indispen-

sabilă pentru a facilita mișcările mele. Nicolae». Această demonstrație între Jiu și Corabia era mai degrabă teama de a nu fi atacat din spate și flanc de trupele turcești din cetatea Vidinului, cetate întărită, care dealtfel a fost cucerită de trupele române după căderea Plevnei. Iată cauzele și iată «insistența». La 16 August a avut loc o întâlnire între Prințul Carol și marele dulce Nicolae. «S'au stabilit cu această ocazie — spune comisia — detaliile cooperării militare și s'a convenit ca armatele ruse și române dirijate împotriva Plevnei, să fie puse *formal* sub comanda lui Carol, secundat de generalul rus Zotov ca șef de Stat major și de generalul român Al. Cernat (p. 618). Se observă cum comisia vrea să minimizeze poziția Prințului Carol. *Formal*, spun ei, dar chiar acest «formal» admis de ruși, arată situația disperată în care se găseau. Și Roller, la aceeași pagină, mai spune: «Carol punea condiții fiind călăuzit nu atât de interesele României, cât de o emfază prusacă nejustificată de mândria rasei lui». Aceste fraze sunt scrise de Români? Dar Carol I era în acel moment Domnitorul României și mândria lui exprima mândria *românească*. Roller spune că era nejustificată, dar Carol era de altă părere. El spunea că oricât de mulți generali ruși pot intra sub comanda unui Domnitor al României, dar un Domnitor român nu poate intra sub comanda unui mare duce rus. Deci Carol I vorbea de un Domnitor *român* și nu de unul prusac. Dar oricum ar fi fost, oricât de nejustificată ar fi fost mândria Domnitorului, făloșenia rusească, la grea încercare, a fost nevoită să cedeze, să se încovoie.

Trupele române au ajuns deci la Plevna. Cuprindeau circa 38.000 de oameni, cu 108 tunuri. Armata română era sub comanda generalului Cernat, iar Prințul Carol comanda trupele ruso-române, *efectiv*, nu *formal* cum spune Istoria României alcătuită de comisia dirijată de P. Constantinescu-Iași. La Plevna, trupele române au luat poziție în fața puternicelor redute Grivița și Ienik-Bair. Pentru a se apropia cât mai mult de redutele turcești, regimentul 13 Dorobanți a dat un prim atac la 27 August, scotând pe Turci din redanul care proteja reduta Grivița. Pentru ziua de 30 August, comandamentul aliat a hotărât o nouă ofensivă care a intrat în istorie cu numele de «a treia bătălie de la Plevna». Armata turcească de la Plevna era apărată de 14 redute puternic fortificate. Principala redută era Grivița, care era considerată cheia Plevnei, deoarece căderea Griviței, ar fi sdruncinat tot sistemul de apărare turcesc. Redutele erau legate între ele prin șanțuri adânci și largi. La atacul de la 30 August, trupele române aveau misiunea să ocupe

reduta Grivița. Se credea că era numai una, dar, erau două, Grivița numărul 1 și Grivița numărul 2. La 30 August deci, la orele 15, a început atacul cu patru batalioane din divizia III-a și 4 din divizia a IV-a. Se credea că până la redută sunt 400 m. dar după ce s'au parcurs 1000 m. s'a ajuns la o vale abruptă și largă de vreo 500 m. Reduta era pe malul celălalt al văii. Turcii au deschis un foc nimicitor. Pierderile românești au fost mari și soldații au numit această vale, «Valea Plângerii», sau «Valea Sângelui». In apropierea redutei a căzut maiorul Șonțu, în fruntea batalionului său. Din urmă venea căpitanul Valter Mărăcineanu care, a luat sub comanda lui și oamenii lui Șonțu, îmbărbătându-i. Dar la 20 m. de redută a căzut și căpitanul Mărăcineanu. Aceste două nume, Șonțu și Valter Mărăcineanu eu devenit legendare, din exemplul lor de eroism adăpându-se generațiile dintre 1877 și 1916. Și nici mai târziu, între cele două războaie mondiale, aceste două nume n'au fost uitate. Decimate, batalioanele diviziei a III-a au fost nevoite să se retragă. Divizia III-a atacase reduta Grivita numărul 2, dar la aceeași oră divizia a IV-a atacase reduta Grivița numărul 1 cea mai importantă. Coloana de atac era compusă de batalionul 2 Vânători și din câte un batalion din regimentele 14 și 16 Dorobanți și 5 de Linie. Aceste unități conduse de Lt. colonelul S. Voinescu, maiorul Candiano Popescu și căpitanul ardelean Moise Grozea, deși respinse la început, au reușit să ocupe reduta cea mai importantă a sistemului de apărare turcesc, Grivița numărul 1. Precum se vede, toate unitățile atacante erau românești. Totuși Istoria lui Roller, nu uită să adauge că aceasta victorie s'a datorat faptului că *au fost stimulată de prezența unor unități rusești (!!!)*.

Atacul de la 30 August a fost dat și de trupele rusești care au atacat întăriturile din partea de sud a Plevnei. «Generalul Skobelev, ne spune Istoria lui Roller, a atacat *impetuos*, cucerind *inițial* două redute, dar a fost nevoit să le *părăsească*, cu mari pierderi. Deci, în atacul de la 30 August, au fost ocupate trei redute, două de către ruși și una de Români, din cele 14 câte constituiau sistemul de apărare turcesc. Rușii atacaseră cu trei corpuri de armată, iar Românii cu unul. *Și aceasta redută. Grivița numărul unu, cea mai importantă, cucerită de Români, a fost păstrată până la sfârșitul războiului, iar cele două, cucerite de ruși cu toată impetuozitatea generalului Skobelev, au fost pierdute.*

Eroismul soldaților români a fost recunoscut de străinii martori oculari. Iată ce zice corespondentul ziarelor «Bund»

(Berna) și al «Gazetei de Chicago» (Statele Unite): «Mi-ar trebui mult timp ca să citez de toți bravi... Niciodată n'ași fi crezut să văd atâta bravură la o trupă care până atunci n'a cunoscut focul... Armata română merită să fie pusă lângă orice alta armată a Europei și oricine poate fi mândru de soldații și ofițerii ei, care au dat probe atât de strălucite de vitejie». Corespondentul ziarelor «Le Siècle» și «L'Indépendance Belge», scria: «Cu o îndârjire de necrezut s'au aruncat în această vale a morții; respinși zdrobiți, decimați de focul omoritor al unui inamic acoperit... neezitând nici un moment, avansând mereu... lăsând în urma lor un lung șir de morții și de muribunzi. Au fost acte de eroism care nu se pot povesti». În «Mémorial Diplomatique» din Franța, s'a scris: «... în numeroasele lupte care au inundat cu sânge vecinătățile Plevnei, Românii s'au condus cu un eroism căreia Europa întreagă îi aduce omagiu». «Der Osten» din Viena, scria: «Bărbăteasca pășire a României pe câmpul de resel a schimbat cu o singură lovitură situația Statului român... Eroii care țin sus și tare pe câmpurile de luptă ale Bulgariei drapelul român, care e împodobit cu lauri nemuritori, nu-și varsă în zadar sângele. România liberă și independentă va ocupa cu mândrie un loc în concertul european și măreața ei faptă împreună cu numele ei vor fi imprimate în inimile generațiilor viitoare». Insfârșit, «Imparcial» din Madrid, scria: «... efectul moral produs în sufletul trupelor românești de ultimele operații e excelent. Toată lumea e marțoră că armata românească știe să se bată».

Dar rezultatul celei de a treia bătălii a Plevnei era departe de a fi satisfăcător. În consiliile Marelui comandament, Prințul Carol a susținut că Plevna nu poate fi cucerită prin atacuri, ci trebuiește încercuită. Opinia lui a prevalat. Iată încă o dovadă că Prințul Carol conducea trupele ruso-române *efectiv* și nu *formal*. În așteptarea altor trupe rusești s'au dat lupte pentru încercuirea totală a Plevnei. În aceste lupte, Românii au cucerit toate localitățile până la Opanez. Astfel Plevna a fost complet încercuită și cucerirea ei rămânea numai o chestiune de timp. E bine să se menționeze care erau forțele «aliatelor» de încercuire. Erau 125 de batalioane, 88 de escadroane și 64 de baterii rusești și 45 de batalioane, 38 de escadroane și 19 baterii românești, deci mai mult de 30 % în infanterie, aproape 50 % cavalerie și tot aproape 30 % artilerie. În atacurile de la 30 August, proporția era 25 % trupe românești. Atacau patru corpuri de armată, din care unul era românesc. Deci proporția trupelor românești, atât în atacurile citate cât și în asediul

Plevnei, era nu numai departe de a fi neglijabilă, ci de-a dreptul, importantă. Din punct de vedere eroism, adica comportament, e suficient să se citească frazele avântate ale corespondenților de presă străini. Și trecând peste ele, rămâne în picioare rezultatul: Românii *au cucerit și păstrat* cea mai importantă redută. Rușii, conduși de *impetuosul* Skobelev, au cucerit două redute de mai mică importanță și *le-au pierdut pe amândouă*.

Regimentul 5 de Linie (dacă nu mă înșel din Tecuci), sub comanda Locotenent Colonelului Cotrutz, văzând că Turcii părăsesc reduta Grivița numărul 2, fără să mai aștepte ordine, pornește la atac și intră *primul* în Plevna. Când Osman pașa a fost prins, și-a dat sabia colonelului român Cerchez. E un adevăr istoric acesta.

Plevna a capitulat la 28 Noiembrie. Trupele rusești au pornit apoi către ținta lor seculară: Constantinopol. Pentru aceasta nu mai era nevoie de *insoțitori*, mai mult, aceștia îi jenau. S'a dat deci trupelor române o misiune secundară, aceia de a curăți de inamic spatele trupelor rusești. Și și aici trupele române au dat dovadă de eroism. A ataca și cuceri orașele și târgurile Vidin, Belogratic, Cosludui, Crustarselo, Smârdan, etc., unele dintre ele fortificate după modelul Plevnei, era o sarcină mai grea decât aceia aceia de a înainta spre Constantinopol, în urmărirea unor forțe în debandadă. La 18 Ianuarie 1878, trupele rusești au ajuns în fața Constantinopolului. S'a încheiat un armistițiu, iar la 19 Februarie s'a încheiat pacea de la San Stefano. Tot rușii singuri, tot fără Români. Dar celelalte puteri nu puteau accepta această pace, nu le conveneau prevederile ei. Anglia și Austroungaria se pregăteau să atace cu armele. Rusia, *sleita*, nu putea risca o confruntare cu aceste puteri. Fără îndoială că dacă războiul contra turcilor ar fi fost-așa cum visau ei- o simplă plimbare până la Constantinopol, alta ar fi fost situația. Dar Rușii fuseseră la un pas de dezastru, de la care fuseseră salvați de micul popor român, a cărui colaborare o refuzasera la început, atât din făloșenie cât, mai ales, pentru a nu-și crea obligații. Marile puteri deci, au obligat pe ruși să accepte un congres de pace la Berlin. Bismark își realizeze planurile: să sleiască pe ruși și apoi să-i aducă în fața Europei. Congresul s'a deschis de 1 Iunie 1878. Reprezentanții români, Brătianu și Kogălniceanu au fost admiși doar să citească un memoriu. Congresul a durat o lună. Prin pacea încheiată, Bosnia și Herzegovina au fost date Austroungariei spre administrare și — desigur cititorii nu vor fi surprinși-Anglia a luat și ea Ciprul. S'a recunoscut

independența României, cărei i se lua Basarabia și i se dădea Dobrogea. Rusia a trebuit să renunțe și de data aceasta la visul ei: Constantinopolul.

Se poate spune fără exagerare că norocul nostru a fost... Osman pașa. Din cauza lui, visul rușilor de a declara Constantinopolul oraș liber, ca o primă etapă, așa cum se stipula în acordul de la Reichstadt și apoi în cel secret de la Budapesta, s'a spulberat. În fața pericolului de a fi aruncați în Dunăre, rușii au fost nevoiți să ceară ajutorul României. Acest ajutor armat și, mai ales faptul că forțele rusești au ajuns sleite în fața Constantinopolului, în imposibilitate de a accepta un războiu cu Anglia și Austria, a fost salvarea noastră.

Spre surprinderea mea, și a cititorului desigur, argumente în sprijinul acestor afirmații, îmi furnizează... Tribuna României, anul VI, no. 108 din 1 Mai 1977, pagina 6. Iată ce citim în această gazetă destinată exclusiv uzului exilașilor: «Am auzit că Mihail Kogălniceanu a spus lui I. C. Brătianu: Nu știu dacă să ne bucurăm sau să ne întristăm». Aceasta se întâmpla a doua zi după încheierea păcii de la San Stefano. Mai departe citim: «Prințul Carol, sfătuit de Brătianu, a părăsit Capitala, plecând ieri spre Pitești, Slatina, Craiova, unde se află masa trupelor românești». Aceasta se întâmpla la 30 Aprilie. Motivul? Ne lămurește tot Tribuna României, ceva mai departe. «Se svonește că trupele ruse din preajma Bucureștilor au primit ordin să fie pregătite pentru ocuparea Capitalei». Ce s'ar fi întâmplat fără Plevna și fără Osman pașa?

XI

DIN 1879 PANA IN 1895



I pe lângă un articol — șters de altfel — închinat lui Cuza, pe lângă fraze favorabile semănate pe ici și colo prin articole, într'unul Eminescu îi aduce lui Vodă Cuza un omagiu, un teribil omagiu. Este vorba de articolul «Pătura superpusă» care face parte dintr'o serie în care poetul desfășoară o teorie personală, teoria «păturii superpuse». D. Murărașu susține că această teorie nu este originală, dar Eminescu își arogă cu mândrie paternitatea ei. Ce este pătură superpusă?

Eminescu susține că în România «avem de o parte rasa română, cu trecutul ei, identică în toate cele pe care le locuiește, popor cinstit, inimos, capabil de adevăr și de patriotism. Avem apoi deasupra acestui popor o pătură superpusă, un fel de sediment de pungăși și de cocote, răsărită din amestecul scursăturilor orientale și occidentale, incapabilă de adevăr și patriotism, rasa Caradalelor, pe care moldovenii din eroare o numesc Munteni». Deci la bază e nația românească iar deasupra ei s'a așezat «pătura superpusă», Grecii în Muntenia și Evreii în Moldova. În ceiace-i privește pe Greci, Eminescu nu vedea pe negustorul de halva sau pe plăcintar, ci pe acei care erau în posturile de conducere ale Țării.

Și acum urmează omagiul, dumnezeescul omagiu pe care Eminescu îl aduce «domnitorului țăranilor»:

«Dac'am încerca să determinăm exact timpul în care elementul autohton a învins pe cel imigrant, sau a fost învins de el, am zice:

La 1700 învinge elementul imigrant din domnia fanariotă.

La 1821 începe reacțiunea elementului autohton și merge biruitoare și asimilând până la 1866.

La 11 Februarie 1866 învinge din nou elementul imigrant.

Există și de atunci o oscilațiune, o mutare a punctului de gravitație, când asupra elementelor instinctiv — naționale, când asupra celor instinctiv străine, dar victoria precum vedem, e momentan a acestora din urmă.

Dar care îi semnul prin care se disting acești oameni neasimilați, de proveniența transdanubiană, de populațiunea de rasă?

Cerem a se constata aceasta în toate punctele. Noi zicem sterilitate fizică și intelectuală. Sânt intelectual și fizic sterpi sânt catări în toată privința. Sau nu produc copii de fel sau produc stărpituri, menite la o degenerare gradată și la stingerea în generația a treia ori a patra. Constatăm apoi la ele simptome permanente de slăbiciunea intelectuală. La ei mintea e substituită prin viclenie. Viclenia e un semn de slăbiciune căci mintea omenească veritabilă stă în raport direct cu capacitatea de a pricepe în mod dezinteresat un adevăr. Ca slăbiciune de caracter e de citat falsitatea. Prietenoși, lipindu-se și măgulind pe ori-cine de care au trebuință, ei urăsc în realitate ori ce putere superioară, fie intelectuală, fie de caracter. *Istoria lui Tudor și a lui Cuza ar ilustra această teorie.*

Oamenii se linguseau a împărtăși ideile acestor spirite cu totul lipsite de viclenie, nu aceia ar fi avut curagiul de a li se opune pe fața, îi trădează.

Dacă am cerceta originea ofițerilor de gardă de la 11 Februarie am afla că e străină, începând cu fiul unui făclier grec dela Botoșani și urmărind toate numele.

Fără îndoială lupta aceasta e purtată în mod instinctiv, fără claritate de vederi, cu tendințe elementare de atracțiune și repulsiune. Precum Celții Irlandei, deși anglicați, simt dominațiunea anglo-saxonă ca pe o dominațiune străină de rasă și de înclinațiunile lor, tot astfel poporul românesc simte instinctiv că e dominat de oameni care se *pretind* numai români, fără a fi, și care n'au nici milă de el, nici pricepere pentru geniul lui.

Geniul neamului românesc e o carte cu șapte pecetei pentru generația dominantă.»

Iată dar că aici sunt biciuiți nu numai fanarioții din partidul conservator «oamenii neasimilați», etc., dar însăși conducerea partidului conservator care participase alături de «fiul făclierului grec» la momentul care marca victoria păturii superpuse: 11 Februarie 1866. Pentru că Eminescu a murit spiritual în 1883 și fizic în 1889, îmi permit, să continui a marca etapele acestei lupte dintre elementul autohton și cel imigrant:

La 1919 elementul autohton reușește grație sacrificiilor

și curajului din războiul de întregire, ca să obțină exproprierea, adică smulgerea pământurilor care se găseau fie în mâna păturii superpuse, fie exploatate de acest element prin arendare — în preajma anului 1907 Mocki Fischer deținea în arendă aproape tot Nordul Moldovei.

La 1938 (30 Noiembrie) elementul imigrant își ia revanșa. *Această revanșă luată prin Carol pentru elementul imigrant avea să marcheze punctul final al victoriilor lui, final în același timp și al înfrângerilor elementului autohton.* De data aceasta elementul victorios nu a fost ca până acuma, cel fanariot, din contra, este vorba de elementul evreesc.

* * *

Pentru majoritatea Românilor, Mihai Eminescu este numai marele poet. Despre gânditorul și scriitorul politic Mihai Eminescu, tot această majoritate nu știe nimic sau aproape nimic. Este drept că s'au scris multe studii despre gânditorul politic Eminescu, unele serioase altele mai puțin serioase, dar studiile istorice au stat numai la dispoziția specialiștilor. În școlile secundare, adică acolo unde se capătă o cultură generală, se evita cu grijă să se vorbească de gânditorul politic, exaltându-se numai poetul. Ideile eminesciene le vom găsi totuși mai târziu și le găsim și astăzi la marii gazetari români, la acei ce au frământat opinia publică românească, ca o vână puternică, ca un fir roșu director.

Care este dar motivul pentru care Eminescu este pentru marea majoritate a Românilor, doar marele poet? Și încă și aici îl vom găsi desfigurată, necomplet, pentru cei mai mulți Români Eminescu fiind doar visătorul, melancolicul, pesimistul, romanticul, învelit într'o mantie ireală, nepământeană. S'a întâmplat exact același lucru și în domeniul literar ca și în cel istoric: conducătorii României posteminesciene aveau tot interesul ca gânditorul politic Eminescu să fie necunoscut. Evident că acești conducători, loviți cu biciul de foc al verbului ar fi voit să-l treacă în uitare, să-l acopere cu vâlul uitării și în domeniul poetic, dar destinul pământean al marelui poet atât de tragic, încât a sguđuit românismul ca un cutremur, a venit ca o avalanșă, căruia nu se poate pune în cale nici un obstacol.

Și atunci ,cei biciuiți de el — pătura superpusă — au fost nevoiți să se repleze, să se situeze pe o poziție defensivă, în care să se salveze ceace putea fi salvat: ideile politice, economice și sociale ale lui Eminescu trebuiau puse sub obroc. Și, trebuie să recunoaștem, s'a reușit.

Ce este curios este faptul că la această conspirație a tă-

cerii au contribuit nu numai liberalii al căror inamic politic a fost Eminescu, dar și conservatorii, din al căror partid a făcut parte. Cauza? Eminescu n'a fost omul unui partid politic, Eminescu a fost al Țării, al Neamului și atunci când se studiază articolele lui politice se descoperă cu ușurință că în ele erau biciuiți și conservatorii, chiar în articolele în care formal cei loviți erau liberalii. Eminescu nu a lovit în esență oameni, ci sisteme și în aceste sisteme se descopereau toți, și partizani și adversari, chiar când la prima vedere se părea că sunt loviți numai adversarii. Toate problemele Țării după moartea lui Eminescu — e vorba de problemele fundamentale și actuale atâta timp cât va exista Neamul românesc, au fost cunoscute de el, au fost studiate de el, l'au frământat și le-a tratat.

Mihail Manoilescu îl numea pe Eminescu primul mare economist român și într' adevăr, în ori ce problemă de ordin economic, când o aprofundezi, când înaintezi către origini, pe plan românesc, vei da de economistul Eminescu.

Nimeni în Țara Românească nu va putea face un studiu al problemei evreești fără să urce până la sursă, dar adevărata sursă, care este tot Mihail Eminescu. Și se poate oare vorbi, se poate oare trata naționalismul românesc fără să se studieze figura centrală a acestui naționalist, marele naționalist român Mihail Eminescu?

Pentru a se da o explicație conspirației tăcerii asupra gânditorului politic Eminescu, s'a găsit o formulă facilă: nu s'a făcut un serviciu memoriei poetului, publicându-i-se articolele și studiile politice. S'ar putea spune că aceasta a fost formula cea mai puțin agresivă, formula datorată între altele, criticului literar G. Adamescu. Dar au fost altele tari, nedrepte, pătimase, care caută nu numai să justifice conspirația tăcerii, dar chiar să doboare, să distrugă splendidul edificiu al gândurii politice eminesciene, tot atât de splendid ca și cel poetic. Eugen Lovinescu, de exemplu, nu găsește în articolele politice ale lui Eminescu nici adâncime de cugetare, nici talent deosebit de formă. «Eminescu a fost un pamfletar de idei, dar un pamfletar regretabil». Și cum spuneam mai sus, chiar și prietenii nu-i puteau ierta lui Eminescu activitatea de gazetar. Astfel Panu, în «Amintirile de la Junimea» crede că vehemența din articolele ce le tratează despre pătura superpusă, este un indiciu al izbucnirii nebuniei.

Printre cei ce aprobă pe gânditorul politic Eminescu trebuie să cităm pe Titu Maiorescu care combate teza susținută de unii că marele poet ar fi scris la «Timpul» numai pentru bani. «Eminescu a arătat întotdeauna înălțime de vederi», afirma Maiorescu. Gala Galaction spune că Eminescu scria

și ataca din toată inima lui naivă și arzătoare. Credea în ideal și în viitorul Neamului. Nu cunoștea histrionismul politic. Ura și iubea fără prefăcătorie. Când scria articolele se consuma, fiindcă scria cu tot sufletul. Atacurile lui sunt impetuoase, invectivele și blestemele țâșnesc ca din izvoarele psalmismului. Aurel Popovici crede că Eminescu a fost întruparea înțelepciunii seculare a poporului român. Un străin, Ramiro Ortiz, care a studiat pe Eminescu, califica articolele din Timpul, «meravigliosi articoli». Și iată ce spune despre Eminescu cunoscutul istoric Nicolae Iorga: «un cutezător, un luptător, un profet, da un profet, ca *profeții vechii Iudeie*, biciuind, de o parte, sfătuind și revelând, de alta, în numele aceluiași Dumnezeu al înțelepciunii». Și iată ce zice marele lingvist român, Sextil Pușcariu: «De pe buzele lui nu s'a deprins glasul unui individ, ci vocea trecutului nostru românesc, în pieptul lui nu s'au sbătut bucuriile și durerile unui singur om, și acolo a bătut inima a zece milioane de Români, cu toate dorurile ce se cuprind dela Nistru până la Tisa».

* * *

Odată isgonit Cuza Vodă, starea țaranului s'a înrăutățit din nou. E drept că legea lui Cuza avea multe imperfecțiuni dar vina nu poate fi aruncată în spatele domnitorului iubitor al țăranilor, dacă ne gândim cu ce forcepsuri a fost scoasă legea și, mai ales, că nu a fost lăsat la domnie pentru ca să-i acopere lacunele. Și încă, nu se poate face din aceasta un cap de acuzație dacă ne gândim că erorile comise de el, au fost repetate la înproprietărirea din 1919. Una din lipsurile legii lui Vodă Cuza consta în faptul ca nu s'a prevăzut un credit pentru țărani proaspăt înproprietăriți, iar cea mai gravă, desigur, este aceea că nu s'a prevăzut împiedecarea divizării pământurilor pe lângă aceea a împiedicării înstrăinării lor. Intr'adevăr, pământul dat țăranilor, după câteva generații se pulverizează. După 20 de ani numai, lotul unui înproprietărit de Cuza, de 6 ha. de exemplu, se transformă în trei loturi a 2 ha. dacă țaranul a avut trei copii, în un hectar dacă a avut 6 și în mai puțin de un hectar, dacă a avut mai mult de 6 copii. Presupunând că băiatul unui țaran care are 2 ha. de pământ se însoară cu o fată care are și ea 2 ha. cifrele date de mine mai sus vor fi atinse după 40 de ani și problema ramâne aceeași.

Ceiace e curios este că greșala lui Cuza a fost repetată în 1919. Nu s'a prevăzut nimic pentru indivizibilitatea loturilor. Eminescu și-a dat seama de acest lucru și de aceea, într'un articol publicat în «Timpul», propune pe lângă împiedecarea înstrăinării pământurilor țărănești și indivizibilitatea lor și chiar precizează că tot pământul unui țaran

să fie lăsat băiatului celui mai mare. Care este soluția lui Eminescu pentru ceilalți copii? El cerea ca acestora să li se dea pământ de pe moșiile Statului. Dacă s'ar fi acceptat principiul majoratului propus de Eminescu, indirect țărani erau obligați să-și dea copiii la meserii. Dar acest lucru nu le convenea proprietarilor, căci evaziunea copiilor de țărani ar fi dus la lipsa mâinii de lucru pentru moșiile lor.

Dar cum spuneam principiul indivizibilității nu a fost adoptat nici în 1919 (decretul de improprietărire semnat de I. G. Duca), deși existase lege similară a cărei aplicare scosese la lumină lacunele. Și nici în 1919 nu s'a creiat un credit țărănesc și nici chiar «partidul de clasă» al lui Ion Mihalache, atunci când a venit la putere cu majorități confortabile, nu s'a gândit la acest lucru. Ba mai mult, atunci când pământurile țăranilor erau grevate într-o proporție îngrozitoare, de către cămătari, nu Ion Mihalache a fost acela care s'a agitat pentru găsirea unei soluții favorabile țăranilor, ci alții. Cine ar crede ca țărănistul Ion Mihalache a fost unul dintre cei care se opuneau la votarea legii conversiunii datoriilor agricole, pe motiv că acea lege ducea la distrugerea creditului? E drept că votarea ei a dus — ca întotdeauna în Țara Românească — la abuzuri, că au scăpat de datorii și cetățenii care n'aveau nimic comun cu agricultura, sau aproape nimic, dar legea a fost justă și, în orice caz, nu Ion Mihalache trebuia s'o combată.

Țăranul român, chiar improprietărit de Cuza, nu putea face față nevoilor, dacă ne gândim că o categorie de improprietăriți primise numai 2 ha. și jumătate, și pentru a putea trăi, trebuia să lucreze pe moșia boierilor. Această muncă țăranul o presta în baza unor contracte — invoieli agricole — făcute cu proprietarul. Invoielile erau făcute conform legii invoielilor agricole din 1866. Ori această lege nu punea nici o împiedecare de nici un fel, boierii puteau face contractele după cum voiau, sau după cum reușeau să silească pe țărani la încheierea lor. *Nu exista absolut nici o restricție.* De aceea țăranul lipsit de mijloace, lipsit de experiență, lipsit de cunoașterea legilor, era lăsat pradă nesățelului proprietarilor sau arendașilor. Și iată ce scrie îndurerat, Eminescu:

«Pentru locuitorul sătean nu s'a făcut însă nimic. Săteanul e lipsit de ori ce protecție și e lăsat pradă, la bunul simț și bunul plac a diferitelor categorii de funcționari administrativi și judecătorești și la discrețiunea proprietarului, arendașului, a speculantului dela țară, la care e nevoit a se adresa în caz de trebuință. Și trebuințele sânt multe. Fostul clăcaș neavând în urma promulgării legii rurale imasul trebuitor pentru nutrirea numeroaselor sale vite — și în vite

consta avuția principală a săteanului —, neavând lemne pentru ars, neavând bani pentru a plăti impozitele, neavând în urma unei recolte rele nutrimentul necesar pentru dânsul și pentru familie, el a trebuit să se oblige prin tocmeli agricole către proprietarul sau arendașul, care i le procura, plăți în zile de muncă, în dijmă, în bani, în câte și în câte altele. Dreptul încheierii acestor tocmeli fiind nemărginit, proprietarul sau arendașul nu s'a sfiit a impune locuitorului cele mai cinice condiții. Trebuie să vedem diferitele tocmeli cu grelele condiții, pentruca să înțelegem că ruina lor e sigură, că sub regimul libertății sătenii au trebuit să ajungă într'o stare mult mai rea de cum fusese înaintea legii rurale.

Pentru asemenea tocmeli numite pentru mulți agricole, stoarse dela locuitorul nevoiaș sau constatate ca primite de săteni în urma înțelegerii frauduloase între arendași și impegații comunali, s-au instituit prin legea dela 1868 pentru tocmeli agricole o jurisdicție specială a consiliului comunal, care din cauza împrejurărilor cunoscute, nu oferă nici o garanție pentru sătean și o asemenea jurisdicție s'a menținut de partidul dominant prin camerele dizolvate în Martie 1879 prin legea în privința judecătorilor de ocoale, cu toate că, *în aparență*, se manifestase intenția de a lucra spre binele locuitorilor dela țară prin organizarea unei justiții, care să inspire încredere sătenilor.

Dar mai mult. Prin aceiași lege din 1866, revăzută în anul 1872, s'a introdus și un mod special de executare, care e contrariu regulilor generale, cuprinse în procedura civilă în privința executărilor silite. Dacă săteanul nu-și îndeplinește tocmeala, art. 13 din lege declară:

«In caz când, după indemnul și executarea Consiliului Comunal, locuitorii vor arăta îndărătnicire sau vor dosi din comună, consiliul indată va cere dela subprefectură locală a-i trimite ajutor de *dorobanți necesar în executarea locuitorilor îndărătnici sau fugari în comptul vinovatului*.

Pentru executarea unor obligații private, datornicul să fie vinovat și *executat manu militari*. Și aceasta se petrece nu sub regimul regulamentului organic și sub regimul celei mai liberale constituții care garantează libertățile individuale și care recunoaște și săteanului dreptul pentru alege de deputați *să voteze*, între altele, *legi ca legea din 1868*. Astfel dar clasa cea mai mare este supusă unor asemenea legi în folosul clasei proprietarilor, dar mai cu seamă a arendașilor. Și pentru justificare se invoca interesul producerii agricole, ca și când aceasta ar fi reprezentată numai pentru proprietari și arendași.

Rezultatele economice a robirii țăranului prin tocmeli agricole le și simțim. Condițiile în privința ierbăritului fiind

atât de oneroase, săteanul e silit a-și mărgini cultura, și caută să-și vândă vitele ce le are. Micșorarea numărului vitelor în paguba agriculturii, acesta e un fapt necontestabil, constatat nu numai prin afirmarea și cunoașterea oamenilor competenți, ci prin cifrele oficiale. La 1860 s'au aflat în România 2.751.168 capete de vite mari și mici iar după recensământul anului 1873 nu erau decât 1.886.990. Și desigur, că numărul vitelor s'a mai micșorat considerabil prin efectele epizootiei grozave din 1877 și 1878 și a rechizițiilor din acei ani care, numai *pentru trebuințele* armatei române în acei doi ani, după constatările făcute de directorii statistice generale, au consistat în 264.394 cară de transport cu 528.788 de boi, care au trebuit să parcurgă 26.143.677 kilometri. Dacă analizăm diferitele tocmele agricole ce cunoaștem, găsim că dobânda ce plătește săteanul pentru ceea ce primește în pământ, în nutriment, nu e mai mică de 84,90 % dar în cele mai multe cazuri ea e de 164 %, de 200 %, 250 %, de 300 %.

Ce să zicem când aflăm că arendași, persoane onorate în societate și *deputați* cer săteanului pentru 2 lei împrumut câte 30 de bani *dobândă pe lună și o zi de muncă*, socotind ziua numai cu 1, 40 bani, 200 % pe an».

Citindu-i unui compatriot acest articol al lui Mihai Eminescu, el a exclamat: «Dar boierii aceștia români exploatau pe țăran mai groaznic decât se spune că erau exploatați negrii de către colonialiști. Cel puțin aveau o scuză-tristă scuză, slabă scuză, dar ori cum o scuză —, că exploatau oameni de altă rasă, și nu chiar de *același neam*». Și totuși, aceasta era situația: țăranul era exploatat mai teribil decât negrii. Nu exista nici o opreliște pentru proprietar sau arendas. Nu numai că se exercita o uzură care ar fi făcut să roșească pe însuși Shylock, dar se recurgea la procedeele deadreptul criminale. Pentru a-l îndatora mai mult, îl obligau pe țăran să-și lase o parte din pământul lui nemuncit, pământul de care mai avea nevoie pentru a-și putea întreține familia, trebuia să-l ia dela arendaș, nu pe gratis, se înțelege. Lucrurile acestea par neverosimile, sunt deadreptul uluitoare. Ce mai rămăsese din biata lege a lui Vodă Cuza, lege pentru care bunul domnitor fusese isgonit, pe motivul, susțineau liberalii, că nu era destul de *progresistă*? Și încă nu nu e așa de grav faptul că pentru oprimarea țăranului se recurgea la cumpărarea agenților administrativi, cât de grav, teribil de grav, este faptul că aceste prescripții erau cuprinse într'o lege, într'o lege, votată, cum spune Eminescu, de însiși deputații pe care în teorie îi alegeau țăranii. Era aceasta lege conformă cu principiile înscrise în constituție? Ce fel erau garantate în Constituție libertățile indi-

viduale, dacă ele puteau fi atacate de un consiliu comunal? Era această lege conformă cu principiile bazice înscrise în codul penal sau în cel civil? În dreptul penal se prevedea constrângerea corporală pentru neplata datoriei, dar cum închisoarea specială prevăzută de cod nu a mai fost clădită, prescripția a căzut în desuetudine. Prin urmare, în Țara românească constrângerea corporală pentru neexecutarea unor convenții era rezervată unei singure clase, cea țărănească.

În codul civil se declarau nule contractele viciate de dol sau violență. Dar oare în aceste contracte de învoielii agricole nu figura nici unul din aceste vicii, dacă nu chiar amândouă?

E drept că votarea legii era doar rezultatul unui târg încheiat cu ocazia votării constituției, conservatorii votau prescripțiile contra cărora erau — libertatea absolută a presei, libertatea de asociație și de întrunire — adică libertăți care-i interesau pe liberali nu în esența lor ci în măsura în care le erau favorabile pentru a agita Țara atunci când le convenea și a ține în șah pe *Neamt*, iar liberalii le promiteau libertate și mai absolută în tocmelele agricole. «Bieții țărani plăteau prețul acestor libertăți din care ei nu aveau să tragă nici un profit», exclama cu milă istoricul francez Damé.

Grație Constituției, Brătianu a fost adevăratul stăpân al Țării până în 1888. Tot grație constituției Brătianu avea să hărțuiască — atunci când era în opoziție pe domnitorul Carol încât acesta, exasperat avea să trimită scrisoarea atât de condamnată, scrisoare ce avea să apară în Ziarul «Allgemeine Augsburger Zeitung» la 10 Decembrie 1870, prin care se plângea contra libertăților prea mari, nepotrivite pentru poporul român la acea vreme. Fără îndoială scrisoarea a fost o teribilă eroare din partea domnitorului Carol, dar dacă se întorc foile istoriei cu un număr de zeci de ani în urmă, se va constata că un alt domnitor, Gheorghe Bibescu, a trimis și el o scrisoare lui Pavel Kiseleff și dacă se pun alături aceste scrisori, asemănarea este deadreptul isbitoare.

«Populația rurală în marea ei majoritate, mai ales cea mai depărtată de târguri, n'are drept hrană zilnică decât mămăligă cu oțet și zarzavaturi, drept băutură spirt amestecat cu apă; foarte rar la zile mari, și nici chiar atunci în multe cazuri, se învrednicește să mănânce carne și să bea vin; trăind sub un regim alimentar așa de mizerabil, țăranul a ajuns la un grad de anemie și de slăbiciune morală destul de întristătoare. Chipul unui țăran român, om dela țară, trăit în aer liber, seamănă cu al uvrierului stors de puteri

în umbra fabricilor», scrie Eminescu tot în «Timpul». Și în alt articol: «Niciodată țăranul n'a fost mai mizer decât azi, niciodată sarcinile ce i s'au impus mai grele, niciodată regimul alimentar mai rău, niciodată muncă mai multă, niciodată clasele consumatoare care nu produc nimic, mai numeroase și mai lacome de bani. Acest regim e atât de rau, încât într'o țară cu o populație rară, aceasta scade, iar medicii militari constată până și degenerarea continuă a rasei». Acest trist tablou îl face pe D. Murărașu să se întrebe dacă nu cumva Eminescu s'a lăsat dus de imaginație și a deformat starea reală a lucrurilor. În ceiace mă privește, pot să declar că am văzut într'un sat răzeșesc, unul dintre cele mai mari sate ale județului Tecuci, nu în vremea lui Eminescu, ci între 1920 și 1930, țărani mâncând la câmp, deci la muncă, mămăliga cu oțet sau cu castraveți murați.

Către sfârșitul carierei lui gazetărești, Eminescu care, spune D. Murărașu, căpătase convingerea că strămoșii lui au fost țărani, merge până acolo, încât consideră în țara românească numai pe țărani ca o clasă producătoare. E drept că în alte articole stabilește trei clase producătoare, în primul rând pe țăran, în al doilea pe meseriaș și în al treilea rând pe negustor, dar face o distincție între negustorul cinstit și între cel speculant.

Din dragostea pentru țăran, Eminescu împoașcă cu invective clasa conducătoare, mânuiește harapnicul verbului, apasă adânc cu bisturiul condeului. Ura lui contra liberalilor, pe care-i considera mai vinovați decât pe conservatori, atinge uneori paroxismul. Merge până la a întrebuița și expresia «hidoasă pocitură». Și invective nu a utilizat numai în articolele de gazetă, ci și în poezie. «Bulgăroi cu ceafa groasă», «Grecotei cu nas subțire» sunt cunoscute în toată lumea din Scrisoarea a III-a.

* * *

C. A. Rosetti se întoarce în Patrie, odată cu luarea puterii de către Ion Brătianu. De data aceasta, nu era o putere cu limite ci una fără nici o limită. Umbra lui Napoleon, al III-lea dispăruse. Regele Carol judecase bine situația: pe Brătianu îl avea sigur în buzunarul de la jiletcă, cu o singură condiție: Să-i dea puterea și mai ales, fără nici o limită. Ion Brătianu avea timp de 12 ani, să guverneze și să domnească singur. El avea să dirijeze toate resorturile prin funcționari de încredere, de obicei prin directori de ministere. Miniștrii săi nu sunt decât figuranți pe care îi schimbă după placul lui, după necesitățile politice ale partidului. Ei nu sunt decât fantoșele președintelui de Consiliu.

Aceasta a fost epoca viziratului. Cel ce o spune aceasta, este Titu Maiorescu, în Istoria Contemporană a României, pag. 58. Dar iată ce spune R. W. Seten-Watson în cartea sa «Histoire des Roumains», pag. 396: «Iată pentru ce, ca mulți oameni de Stat ai Europei Contemporane, el găsi bine, păstrând personal regulele sale de conduită, să încurajeze «spoil system», și să fundeze organizația propriului său partid pe principiul: *îmbogățiți-vă*».

Ori erau doi șefi: C. A. Rosetti și Ion Brătianu. Prea mulți: unul era deajuns. Intre ei a început o luptă pe moarte. A învins Brătianu. C. A. Rosetti era destul de puternic în partid, era redactor al ziarului «Românul», care era officiosul partidului. Și era și inteligent. Dar nu atât încât să iasă victorios într'o luptă cu Ion Brătianu care era posesorul unei viclenii fără egal.

Rosetti a încercat să învingă prin invăluire. La sfârșitul lui Octombrie 1882, din inițiativa parlamentară, s'a depus pe Biroul Camerii, un proiect de modificare a legii electorale în vigoare și tot odată a articolelor din Constituție în legătură cu respectivele articole din legea electorală. La început Brătianu nu a dat nici o atenție inițiativei lui Rosetti dar repede și-a dat seama că ar fi învins dacă s'ar opune. Și nu s'a opus ci din contra a căutat să tragă toate foloasele pentru partid și pentru el personal.

Cererea lui Rosetti era lărgirea colegiilor electorale. Brătianu nu era contra, în măsura în care această lărgire contribuia la zdrobirea primului colegiu (colegiul reacționarilor) și progresul burgheziei. S'a văzut aproape de toți în proiectele lui Rosetti, nici mai mult nici mai puțin decât votul universal cu 40 de ani înainte. «Proiectul vorbea de un colegiu unic pentru fiecare district. *Nu e vorba de votul universal, e vorba doar de unirea într'un singur colegiu, a tuturor colegiilor existente*». Crișan T. Axente, op. cit., p. 374. Acest proiect a fost prezentat Camerii de 35 deputați dintre care făceau parte: Petre Grădișteanu, Constantin Nacu, Em. Costinescu, Pană Buiescu, C. A. Rosetti și marele jurnalist și polemist Gh. Panu.

Cum am spus proiectul a fost primit la început cu indiferență de Ion Brătianu. Chiar mai târziu, după a doua lectură la Cameră, ministrul de interne nu l-a votat iar majoritățile liberale s'au declarat contra revizuirii cerute în proiect după cele două sesiuni separate.

Procedura de revizuire după articolul 128 al Constituției, prevedea trei lecturi la Cameră și la Senat după o propunere citită în cele două Camere. La 22 Decembrie 1882 se procedează la prima citire la Cameră. Se întrebunțează cuvinte tari. Deputatul liberal Fleva le strigă conser-

vatorilor: «Vă înșelați crezând că puteți opri națiunea în mersul către lumină și progres». La drept vorbind ar fi fost mai bine dacă i s'ar fi dat bietului nostru țăran, o bucată de pământ.

A doua citire are loc la 16 Ianuarie 1883. De data aceasta a fost dur, proiectul lui Rosetti a fost combătut de Lahovary, Nicolae Ionescu, Titu Maiorescu și Lascăr Catargiu. Discuțiile au ținut trei zile.

În sesiunea de la 2 Martie 1883, a avut loc a treia citire. De această dată, proiectul lui Rosetti este combătut de bătrânul liberal Kogălniceanu. Kogălniceanu nu era contra proiectului, dar era de părere că momentul nu era propice.

În sfârșit proiectul a fost aprobat și acum trebuia să se procedeze la dizolvarea Corpurilor legiuitoare lucru ce a fost făcut la 5 Martie 1883. Noile alegeri trebuiau să aibă loc la sfârșitul lunii Aprilie. Și alegerile au fost făcute tot de liberali așa că nu este nevoie să spunem cine le-au câștigat. Le-au câștigat liberalii dar lupta a fost acerbă. Nu este nevoie să spunem că a fost insultat copios și regele Carol, de data aceasta de conservatori cărora le venise rândul. Și aveau de ce: reușiseră să fie aleși numai 12 deputați conservatori.

Parlamentul revizionist și-a început lucrările sale la 10 Mai 1883 fără prezența deputaților conservatori care-și dădușeră demisia. Dar a mai demisionat cineva: liberalul Dumitru Brătianu, fratele primului ministru. De ce a demisionat și un liberal? Pentru că pentru Ion Brătianu apăruse unul care îi făcea umbră.

Corpurile Constituante s'au reunit de astă dată spre a discuta conținutul textelor revizuite. Lucrările acestea au durat aproape un an căci fiecare articol trebuia să aibă un text pentru redactarea căruia era necesar ca comisia Camerii și comisia Senatului să se pună de acord. În plus era nevoie de asemenea de aprobarea Coroanei. Așa fel ca proiectul de revizuit n'a venit în discuția Parlamentului numai spre sfârșitul lui Martie 1884.

Iată și textul Constituției, modificat:

Corpul electoral este împărțit în fiecare district, în trei colegii.

1) Primul colegiu era format de proprietarii rurali sau urbani, cu un venit de 1200 lei pe an.

2) Al doilea colegiu (colegiul orașelor) era format de toți locuitorii care își au domiciliul sau rezidența în orașe. Ei trebuiau să plătească Statului un impozit de 20 de lei. Profesiunile liberale, ofițerii în retragere, pensionarii Statului, cetățenii având cele patru clase elementare a instrucției primare, erau scutiți.

3) Al treilea colegiu era alcătuit de toți care nu făceau parte din primul și din al doilea colegiu, și care plăteau un impozit ori cât de mic ar fi fost el. Făceau parte deosemeni din colegiul al treilea proprietarii rurali care știau să citească și să scrie și care aveau un venit funciar de 300 lei. Ei votau direct. Erau scutiți de toate condițiunile de cens:

- a) Preoții și învățătorii.
- b) Adendașii care plătesc o arendă mai mare de 1.000 lei.

Votul era direct, dar analfabeții votau în două grade. Cincizeci alegători desemnau un delegat. Locuitorii care nu îndeplineau condițiile censului votau deasemeni în două grade.

Senatul.

Senatul era compus din două colegii.

1) Primul colegiu era format de proprietarii rurali sau urbani, cu un venit imobiliar de 2.000 lei pe an. Erau scutiți:

- a) Foștii președinți sau vicepreședinți ai adunărilor legislative.
- b) Foștii deputați și senatori timp de două legislații.
- c) Generalii și coloneii armatei.
- d) Foștii sau actualii miniștri sau agenți diplomatici ai Țării.

e) Foștii și actualii președinți ai Curților, procurorii generali ai Curtei de apel, membrii sau procurorii Curții de casație.

f) Doctorii și licențiații exersând profesiunea lor de cel puțin 6 ani.

g) Membrii Academiei Române.

2) Al doilea colegiu era format de cetățenii alegători direct având un venit imobiliar rural sau urban de 800-2.000 lei pe an. În afară de asta, făceau parte din al doilea colegiu industrialii și comercianții patentați de prima și clasa a doua. Erau scutiți de condițiile de cens:

a) Doctorii sau ori care altul posesor al unui titlu echivalent cel de doctor.

b) Licențiații în drept, filozofie, în științe sau în litere.

c) Foștii și actuali magistrați care au deținut această funcție timp de 6 ani.

d) Inginerii, arhitecții, farmaciștii și doctorii veterinari.

e) Profesorii școlilor secundare recunoscuți de Stat.

f) Pensionarii ce primesc 1.000 de lei pe an.

Acesta a fost rezultatul a 2 ani de lupte înverșunate. Crișan T. Axente constată că s'a făcut un pas înainte. E prea mult spus. În 1866 primul, al doilea și al treilea colegiu,

dădeau 118 deputați. Al patrulea colegiu, cel al *țăranilor*, dădea 30 deputați. În 1884, primul și al doilea colegiu, dădeau 145 deputați, și colegiul *populației rurale*, dădea 38 deputați. Deci *țăranii câștigaseră numai 8 deputați*, pe când *censitarii câștigaseră 27*.

Deci cei care câștigaseră erau liberalii și numai ei singurii.

Au avut loc două revoluții țărănești sângeroase: una în 1888 și alta în 1907. Este cunoscută numai cea din 1907, care a fost mai mare și nu a putut să fie trecută sub tăcere. De fapt lucrurile s-au petrecut la fel: În fața pericolului se promiteau toate reformele, pentru că ele să fie uitate odată ce dispăruse pericolul. Țăranul avea nevoie de pământ pe care îl cerea totdeauna. L-a cerut în 1888 și l-a cerut în 1918. *Noi vrem pământ* era o cerere mereu în picioare. La ceastă cerere boierii și burghezii răspundeau cu paleative. Revolta din 1888 arăta că îmbunătățirile aduse de legea din 1884 (modificarea Constituției) erau departe de a fi definitive. Convențiile agricole, tocmelile agricole, nu se aplicau cu sinceritate, spunea Mihail Kogălniceanu, cu ocazia discuției la mesaj, în 1891.

În cei 12 ani de domnie liberală a fost perioada de îmbogățire a burgheziei. Dacă ar fi fost un bine general, cei 12 ani de domnie liberală ar intra în istorie ca o perioadă binefăcătoare. Dar cineva a fost spoliat: *țăranul*. «Se revoltau (țăranii) contra autorităților, contra arendașilor, contra proprietarilor. Se cereau noi tocmeli agricole. 400.000 de țărani nu aveau pământ. Alții nu aveau destul, căci pământul prin moștenire, prin datorii sau prin vânzare, se diviza». Crișan T. Axente, op. cit., p. 414.

Ceiace le lipsea țăranilor, ceiace cereau țăranii, era pământ. În loc de pământ, li s'a dat țăranilor, «un cens mai lărgit», ceiace nu ceruseră în 1884. El ceruse pământ, mereu pământ, ceace i s'a refuzat cu îndărătnicie, până în 1919.

* * *

Cu ocazia încoronării, Ion Brătianu nu mai era prim-ministru. Pentru motive nu destul de bine cunoscute, spune R. W. Seton-Watson, el se retrăsese la 23 Aprilie 1881 în favoarea fratelui său Dumitru, ministru României pe lângă Poartă. Această retragere, de la grăunțe, din partea lui Brătianu, e neobișnuită. Era un moment important, încoronarea, și lui Brătianu avea să-i lipsească una din realizările importante ale familiei Brătianu. E drept, această onoare, o lăsase fratelui său, era deci tot în familie. Credem mai

degrabă că e vorba de un mic, șah la rege, un șantaj care din partea lui Brătianu, era lucru obișnuit. Dar șantajul, dacă a fost, era să-l coste pe Brătianu, destul de mult. Pentru că Dumitru Brătianu, a luat gluma în serios. Dar Ion Brătianu și-a dat repede seama de greșala făcută.

«Dumitru Brătianu acceptase președinția Consiliului cu convingerea că era chemat la conducerea *reală* a partidului liberal. Fostul membru al comitetului revoluționar de la Londra, vechiul mazinist raliat la monarhia constituțională, rămăsese rigoristul strâmt care fusese totdeauna. El condamnase mereu la fratele lui *dragostea de putere pentru putere*, concesiunile pe care nu înceta să le facă pentru a-și asigura o majoritate în parlament. El ar fi voit să-l vadă constituind un partid cinstit și convins, și suferea din cauza compromisurilor la care asista. Partidul care se împodobește cu titlul de partid național liberal nu mai era în ochii lui decât o *asociație de traficanți și de exploataatori*. În ziua în care a primit la Constantinopole — unde fusese trimis ca ministru plenipotențiar pentru a remite sultanului marele cordon al Stelei României — telegrama fratelui său care-i oferea succesiunea, el s'a crezut chemat la o operă de renovare și a acceptat.

Când a urcat la tribună, primit cu aplauzele majorității a existat fără îndoială o clipă de iluzii. El aducea un trecut fără pată, 50 de ani de probitate politică și de cinste personală, de devotament față de Patrie și ideia de libertate, de abnegație și de sărăcie. El începu să vorbească și primele sale cuvinte au produs, în rândurile majorității, stupoare și groază. Acest om de la 48 părea că a dormit 20 de ani și ca s'a trezit deodată. Vorbea în fraze scurte, sacadate, cu o voce care abia se auzea, învingându-și timiditatea sa nativă care-l strangula cuvintele în gât, lovind cu pumnul marginea tribunei pentru a înfige parcă în ea convingerea sa. Deputații se strânseseră în jurul lui pentru a-l auzi. El domina acest grup compact pe care nu-l vedea, urmărind cu ochii idealul lui îndepărtat, și urmând expunerea programului său. *El condamnă pe politicienii care uită pe binele Țării pentru a nu se ocupa decât de interesele lor personale, guvernele care cumpăra conștiințele, deputații care fac trafic de influență*. El descoperea aceasta plagă a regimului inaugurat de fratele său, a cărui vie reprezentare era majoritatea și, într'un limbaj colorat, *compara pe acești exploataatori ai politiceii cu o haită de lupi înfometaji*.

Majoritatea și-a revenit repede din zăpăceala în care o cufundase discursul și, la 9 Iunie, a aruncat pe acest visător în uitarea din care îl scosese. Ion Brătianu reîntra triumfător în minister mai puternic decât înainte de demi-

sie, căci majoritatea înțelesese la ce pericole putea s-o expună un moment de independență.

Ruptura între doi frați a fost, din acea zi completă. Dumitru Brătianu a devenit dușmanul implacabil a lui Ion Brătianu și, fără răgaz sau cruțare, a denunțat Țării *tendențele lui dictatoriale, scandaloasele târguri de conștiință, corupția colegilor electorale*. Istoria României Contemporane de Frédéric Damé.

Mihail Eminescu a susținut în esență în articolele sale de gazetă că partidul conservator era format din oameni ponderați, iubitori de țară, care aveau un program și care erau aduși din când în când la putere de către regele Carol pentru a restabili situația compromisă de liberali. Exact același lucru îl scrie și Damé. E surprinzător totuși cum istoricul francez nu citează pe Eminescu. Și doar la bibliografie figurează și colecția «Timpului». Nu poate fi vorba de o scăpare din vedere, ci trecerea sub tăcere e intenționată. Pentru Francezi, Eminescu trece drept un francofob. Și se pare că și la 1900, ca și acuma, pentru Francezi, a fi francofob înseamnă a nu mai fi Român. Pentru cine studiază pe Eminescu, concluzia dusă se impune cu tărie: Eminescu nu a fost francofob, ci *filoromân*.

«Dumitru Brătianu a fundat un ziar nou *Națiunea* și a dus de atunci o adevărată luptă pe viață și pe moarte contra fratelui său Ion». El a produs o sciziune care avea să se numească «liberalii puri», cei care rămâneau cu fratele lui se numeau «liberalii impuri». Natural că impurii erau cu mult mai numerosi decât cei puri!!! (R. W. Seton-Watson, «Histoire des Roumains», op. cit., p. 396).

La 26 Martie 1884, guvernul Brătianu depune prin deputatul Stolojanu raportul proiectului de revizuire a legii electorale. C. A. Rosetti devenit dușman tot de moarte a lui Brătianu, declară că Adunarea are nevoie de trei zile, pentru a studia raportul și prin 58 voturi contra 48, cererea lui Rosetti este admisă. Se atrage atenția că Adunarea admisesse o cerere care era contrarie punctului de vedere al Marelui Șef. Și aceasta, nu era admis. Și a avut loc atunci cea mai balcanică, cea mai uluitoare scenă ce s'a putut petrece vreodată într'un parlament pretins democrat. E drept că și după războiul de întregire au avut loc în parlamentul «democrat» român scene de pomină — s'au auzit în incinta parlamentului românesc și injurături de mamă — dar una nu se poate egala ședinței de la 26 Martie 1884.

Roșu de mânie Ion Brătianu s'a ridicat la tribună.

«Opoziția, a strigat el, a obținut majoritatea. De 10 luni port în spate o sarcină foarte grea, căci v'am spus că Țara se agită, și întârziind soluționarea acestei chestiuni, ar pu-

tea rezulta o agitație și mai mare și chiar o desordine morală. Ați văzut domnilor că, cu toate *iregularitățile comise, asasinatele, procesele scandaloase, am tăcut și am acceptat responsabilitatea*, cu singura speranță că revizuirea se va face, căci, pentru țara aceasta este o chestiune de viitor. Dar, acuma sunt nevoit să recunosc că revizuirea nu se poate face cu mine, că numai sunt expresia majorității Camerii. Iată declarația mea căci trebuie să știți ce voi face. Voi depune în mâinile regelui demisia și a colegilor mei și voi lăsa să vină un minister care va lua responsabilitatea agitației în care se găsește Țara și va lua responsabilitatea revizuirii Constituției. Eu nu mai pot să accept această responsabilitate cu o majoritate care trece de la dreapta la stânga».

Și acuma, ce a urmat, este tot atâtea demn de Caragiale ca și introducerea: «După ce a pronunțat aceste cuvinte, primul ministru, urmat de colegii săi, părăsi sala, lăsând pe deputații stupefiați. *Acești nefericiți deputați, care nu-și datorau alegerea decât sprijinului cabinetului și a presiunii exercitate asupra colegiilor electorale, erau consternați.* Dacă Brătianu se retrăgea ei trebuiau să dispară, să renunțe la toate beneficiile pe care li le procurau mandatul de deputat. Senatul a luat-o înaintea și a votat o moțiune de încredere în unanimitate. La Cameră, o moțiune identică a fost votată cu 89 voturi din 103 votanți. Rosetti s'a abținut. Ion Brătianu nu și-a mai dat demisia și la 28 Martie, au început debaterile asupra revizuirii. La 2 Aprilie, după un superb discurs al lui Titu Maiorescu, care conclusea contra luării în considerație a proiectului și o replică a lui Ion Brătianu, proiectul de reformă a legii electorale a fost luat în considerație prin 101 voturi contra 33. Imediat, *jără a permite prietenilor lui Rosetti să ia cuvântul, președintele a declarat discuția închisă, discuție care nici nu începuse și pune articolul la vot cu toate protestările minorității*», F. Damé.

Deci partidul liberal a guvernat Țara 12 ani neîntrerupt, din 1876 până la 1888. Și cine ar crede, *partidul liberal nu avea nici un program.* Astfel, într'o zi, în Senat, unul dintre cei mai remarcabili reprezentanți ai partidului liberal, Eugen Stătescu, fiind întrebat care e programul partidului, a răspuns de pe banca ministerială: «Noi suntem o colectivitate, a cărei cea mai înaltă expresie este domnul Ion Brătianu». De atunci partidului liberal i se spunea *colectivitate* iar liberalilor *colectiviști*. Când însuși Ion Brătianu era întrebat care era programul lui, răspundea: «Programul meu este 1821, 1848, 1857, 1859, 1866, 1877, 1881. Este Revoluția, voturile divanurilor *ad hoc*, prințul străin, indepen-

dența și regalitatea». Aceasta l-a făcut pe Eminescu să scrie într'un articol că nu ar fi de mirare dacă liberalii ar afirma că au făcut Universul.

Strâns cu ușa, unul dintre principalii membri ai majorității liberale, a strigat, arătând un portret al lui Mihai Viteazu: «Programul nostru? Iată-l».

* * *

Este drept că între 1866 și 1917 s'au vândut câteva moși țăranilor. Dar era vorba de moși ale Statului, latifundiile boierești rămâneau neatînse. Și încă, aceste moși care s'au vândut conform legilor din 1876, 1884, 1885 și 1888 erau vândute tot grație lui Vodă Cuza. «Legea din 1876, executând articolul 5 și 6 ale legii din 1864, organiza vinderea domeniilor Statului țăranilor care nu fuseseră șerbi, serbilor care nu fuseseră împrietariți, noilor căsătoriți și celor care în timpul anului 1876 își făceau serviciul militar», Crișan T. Axinte, op. cit.

Trebuie să facem remarca că deși Vodă Cuza a fost isgonit, nici o lege a lui nu a mai putut fi răsturnată, ba isgonitorii au fost nevoiți să execute și prescripțiile rămase în suspensie. Dar deși nu se făcea decât să se execute o lege a lui Vodă Cuza, nu e cazul să ne inchipuim că isgonitorii nu se lăudau că ei au dat pământ țăranilor. Și dacă nu au putut să schimbe nimic din ceiace făcuse Cuza, isgonitorii au putut să sucească și să răsucească legile cum au voit pentrucă din ceiace făcuse «Domnitorul țăranilor» să rămână doar legenda care continua vie chiar după erecerea unui secol. Intr'adevar, grație lui Cuza Vodă, țăranul devenise liber. Dar grație invoielelor agricole, el fusese transformat într'un neoibag (Dobrogeanu Gherea).

Inceiace privește vânzarea domeniilor Statului țăranilor, e vorba tot de praf în ochii prostimii. Astfel, conform legii din 1866, domeniile Statului puteau fi vândute în bloc sau pe parcele. Când erau vândute în bloc, *cumpărătorul plătea 25 % la început, iar restul în 12 ani*. Dacă se vindea pe parcele, atunci plata trebuia să se facă *integral și imediat*. Nu e nevoie a insista pentru a se vedea șmecheria. Rezultatul e cel bănuț: *641 domenii ale Statului au fost cumpărate de boieri și numai 31 au fost cumpărate de țărani, sau în hectare. 30.000 de pogone cumpărate de țărani și 154.500 de boieri*. O remarcă în plus în defavoarea conjurațiilor de la 1866 este aceea ca în afară de legea lui Vodă Cuza, vinderea moșiilor Statului mai era impusă și de necesități financiara: Statul avea nevoie de bani și atunci și-i procura vânzându-și moșiile.

Numai după revolta țărănească din 1888, isgonitorii sunt

nevoiți să mai cedeze puțin. Astfel, în 1889, o nouă lege dă posibilitatea și neoiobagilor de a cumpăra pământ din domeniile Statului în loturi de 5, 10, 25 hectare, fără acompt, cu prețuri moderate, plătibile în termene lungi și anual. Acestei legi i-a urmat o alta în 1892. Trebuie însă să spunem că aceste legi au fost făcute de conservatori și nu de liberali (ultima aparține lui P. P. Carp.).

În 1912 toți conservatorii vin cu o lege, aceea a vânzării în loturi mici a bunurilor de mână moartă. Și ce au făcut liberalii? Al. Constantinescu (Porcu), în oficiosul partidului liberal «Viitorul», numește această lege «expropiere monstruoasă».

Și liberalii au avut grijă și de cel ce nu avea pământ. Articolul 94 conform noiei Constitutii, revizuite detașa o parte din pământurile care aparțineau Statului — provenite cele mai multe din secularizarea averilor mănăstirești, deci tot datorită lui Cuza Vodă — 12 mari domenii de 118.000 ha. și a făcut un domeniu regal, al cărui venit a fost rezervat Coroanei. Administrarea acestor moși erau făcute de un ministru particular. Brătianu își exprima dorința ca regele să fie *Primul țaran* al României, dar această măsură a făcut din el mai degrabă *Primul boier*, și cu creșterea continuă al domeniului, au făcut să se audă critici dușmănoase și chiar periculoase. Adevărul este că regele Carol avea toate instinctele unui proprietar funciar, econom, prudent, practic; domeniile sale ar fi prosperat în orice caz; dar sub conducerea lui Ion Calinderu, jurist strălucit, de origine grecească, care din asta și-a făcut ocupația principală, transformând întreprinderea într'o agricultură științifică (R. W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains*, pag. 398).

Regele Carol a primit cele 118.000 hectare făcute cadou, și nu s'ar putea aduce nici o critică, dacă în același timp, în Țară nu ar fi existat 400.000 de țărani, fără nici un petec de pământ.

* * *

Din raportul ministrului Prusiei la București, von Bülow către ministrul de externe Caprivi figurează acest comentariu: Regele se comporta după principiul: câinelui cel mai sălbatec, trebuie să-i dai bucata cea mai mare. Fără îndoială acest lucru, a fost învățat de Carol pe malul Dâmboviței.

Carol era în primul rând Prusac și în al doilea rând Român. Dacă era vorba să fixeze linia politicii externe a noiei sale Patrii, trebuia în primul rând să se gândească ca era ofițer prusac. Aceasta ca prim punct și în al doilea

dacă se poate să se conjuge interesul patriei de origină cu interesul Patriei adoptive.

Dar care era interesul noiei lui Patrii? Răspunsul era simplu: Era încarnat de un om: Brătianu. Adică regele Carol trebuia să-l convingă pe Brătianu că dușmanul principal al României era același pe care îl considerea el.

În 1871 Brătianu, din cauza lui Napoleon al III-lea a fost îndepărtat de la putere și a avut noroc că marele Napoleon s'a prăbușit. Pe Ion Brătianu îl interesează în primul rând puterea și din acest punct de vedere cel, mai bine se pare că l'a cunoscut e propriul frate: Dumitru Brătianu. Regele a tras bine concluzia: contra lui Brătianu nu se poate face nimic ,cu conservatorii lucrurile se aranjaseră.

După ce dispăruse Napoleon și trecuse timp destul ca să se vindece rănille, l-a chemat la putere. Regele Carol avea planuri mari în ceiace îl privea pe Brătianu. Și împrejurările l-au favorizat. A venit războiul de independență cu dureri mari produse de același dușman — Rusul — care i-a apropiat și mai mult. Regele își amintea că fusese nevoit să părăsească Capitala și să se instaleze la Craiova, de oarece e mai bine să nu fii în drumul Rusului. Pentru a-și atinge scopul — trecerea noiei lui Patrii alături de patria lui de origine — Carol i-a permis totul lui Brătianu. În primul rând l-a ținut la putere 12 ani, timp neobișnuit pe malurile Dâmboviței, i-a permis să îmbogățească pe liberalii lui, și a părăsit puterea când a voit. Da, căci în 1888, Brătianu a părăsit puterea din propia-i voință.

«Fiind el însuși de o moralitate strictă, hotărît opus la metodele cinice în uzaj la Belgrad sau Sofia, el a trebuit totuși să închidă ochii asupra faptului că sistemul ce-l adoptase în interesul monarhiei întârea fără îndoială tendințele oligarhice și dădea naștere unei mici burghezii avidă și cinică, grăbită să egaleze vechea clasă a boierilor, slugarnica și grăbită să facă averi. Avea o admirație sinceră pentru țaranul român, fără să-i fi trecut vre'o dată prin minte, că acest țaran ar avea dreptul să ceară drepturi politice și că ar fi apt pentru aceasta» (P. W. Seton-Watson, *Histoire de Roumaine*, 395).

În 1886 când s'a produs al doilea atentat contra lui, Brătianu credea că exista un complot rusesc. Il bănuia și pe fratele lui care continua să se ridice contra unui «regim de corupție, de minciună și de violență», și s'a aliat împotriva lui, cu Catargiu, Vernescu și Fleva, cel mai bun orator al timpului. În cursul anului 1887 agitația contra lui Brătianu, a căpătat proporții și regimul s'a clătinat până la bază din cauza scandalurilor ce au izbucnit. În special acuzația adusă și probată contra a doi ofițeri superiori, a atins

culmea. La noile alegeri din 1888 Brătianu ar fi reușit odată în plus — cu ajutorul regelui, bineînțeles — dacă ar fi vrut să lupte mai departe. După cum se va vedea mai departe, *regele avea nevoie de Brătianu* și aceasta o știa și Brătianu. Totuși Brătianu a plecat fără să se mai întoarcă. Cred că adevăratul motiv a fost bătrânețea. Peste puțin timp, Brătianu a murit.

Dar e vorba de orientarea politicei externe a României. Interesul regelui Carol coincidea cu interesul României. România avea un dușman puternic care era Rusia. Probabil că regele Carol nu cunoștea provestea «*Dușmanului natural*» care a fost definită cu 12 ani mai târziu, de către Take Ionescu. De altfel în acest «*Dușman natural*» nici Take Ionescu nu credea cu tărie, cum se va dovedi mai târziu.

* * *

În 1871 Brătianu făcuse revoluția de la Ploiești din dragoste pentru Francezi, contra tuturor nemților și în primul rând contra *Neamțului* din Palatul de la București. Dar a trecut multă apă pe Dâmbovița. În 1883 Carol l-a convins că el e un bun domnitor — și avea dreptate — că Francezii sunt departe și slabi, ca Rușii sunt adevăratul dușman și avem nevoie de prietenia Prusienilor. Să trecem cu buretele peste celelalte motive și să fim mulțumiți că la 30 August 1883 s'a încheiat tratatul de alianță între Austro-Ungaria, Prusia și România. La 8 Septembrie 1883, Bismarck a discutat situația pe toate fețele cu Brătianu la Gastein și au pus bazele unei noi politici românești. Bismarck avea un ghimpe contra lui Brătianu: acesta își trimisese copii să studieze la Paris.

La înapoiere, Brătianu s'a oprit la Viena și acolo s'a semnat tratatul cu Austro-Ungaria. Tratatul s'a stabilit în numele lui Franz Josef și a lui Carol, dar era contra semnat de Dimitrie Sturdza, ca ministru de afaceri Străine. Tratatul era secret și în această situație a rămas până în 1914. Tratatul s'a făcut între Austro-Ungaria și România și la el a aderat Germania prin protocolul la fel secret ce purta același dată: 30 August 1883. Brătianu ar fi dorit ca tratatul să fie semnat de cele trei puteri în mod egal dar Germania a refuzat din cauza dificultăților pe care ar fi putut să le întâmpine din partea împăratului Wilhelm care avea pentru Rusia simpatii puternice.

Tratatul cuprindea următoarele puncte:

1) *Pace și alianță*. Statele contractante se angajează să nu intre în nici o alianță dirijată contra uneia din ele și să-și dea ajutor în limita intereselor lor.

2) În cazul unui atac neprovocat contra României, Austro-Ungaria se angajează să-i dea ajutor în timpul util contra agresorului. Dacă Austro-Ungaria suferă în celeași condițiuni un atac contra unuia din Statele sale vecine cu România, «casus foederis» trebuie să intre imediat în vigoare.

3) Dacă una sau cealalta din părțile contractante este amenințată să fie atacată, cele două guverne se vor consulta asupra măsurilor militare ce trebuiesc luate.

4) În caz de războiu, nu se admite pacea separată. Ambele părți se obligă să păstreze un riguros secret. Tratatul este valabil mai întâiu pe 5 ani, apoi pe încă 3 ani, fără un preaviz al uneia din părți.

Dupa prevederile acestui tratat, reiese că Austro-Ungaria se obligă să dea ajutor României contra unui atac ori de unde ar veni adică, în practică, din partea Rusiei, a Bulgariei, a Turciei sau a Serbiei pe când România era obligată să sară în ajutorul Austro-Ungariei numai dacă este atacată de Rusia sau Serbia.

Kalnocki ministrul Austro-Ungariei îi spuse ministrului Germaniei că el nu-și face nici o iluzie asupra sentimentelor de prietenie ale României față de Unguri. El înțelegea că România simțea nevoia să meargă alături de Austro-Ungaria numai cu singura garanție a germanilor.

Că o urmare a acestui Tratat, România făcea fortificații numai contra Rusiei, frontiera ungară putea să rămână fără apărare.

Timp de 34 de ani secretul Tratatului a fost păstrat numai de câțiva oameni. Din partea Românilor, la început secretul a fost păstrat de rege și de cei doi șefi liberali. Pentru restul lumii, România ocupa poziția unei țări vasale Austro-Ungariei ca și Serbia. Au existat totuși diferențe între tratatele dintre cele două țări. În primul rând era un mare contrast între Carol, om plin de demnitate, echilibru și înțelepciune și sârbul Milan, om foarte inteligent dar nehotărît și nestabil, născut dintr'o familie de parveniți. Tratatul cu Serbia era încheiat cu Austria, Germania neavând nici un amestec. Serbia nu avea o politică externă proprie. România își pastra stima lumii și nu s'a coborît niciodată în fața Austriei și cu atât mai puțin în fața Ungariei.

Regele Carol s'a bucurat de prietenia lui Milan al Serbiei, și a prințului de Battenberg. Fără să se cunoască existența tratatului, regele Carol, grație rudeniei cu împăratul Germaniei, s'a bucurat de un fel de protecție puternică. Bulgaria se bucura de protecția Rusiei, care cum se va vedea mai departe, s'a amestecat profund în afacerile bulgărești. În August 1886 prințul de Battenberg a fost obligat să

abdice ceiace a produs o profunda neliniște în România. Sub domnia lui Alexandru al III-lea, Rusia n'a avut nici o relație cu România. După 1877 relațiile au fost complet reci cu Rusia. Rusia a încercat o încercuire a României folosindu-se de Bulgaria. La un moment dat, Rusia a plănuit ocuparea Bulgariei și a fost un noroc că ministrul de externe rus care își dădea seama de urmări, l-a sfătuit pe împărat să fie prudent. Dar de aceasta cum am spus, vom vorbi mai departe.

Căderea lui Brătianu în 1888, i-a produs lui Carol mari încurcături. Tratatul cu Austria și Germania expira în acel an. E adevărat că se prelungea automat pe trei ani, dar căderea liberalilor însemna că vor produce discuțiuni căci tratatul rămânea fără nici o acoperire. Realitatea este că regele Carol nu avea încredere în nici un conservator ca să-i încredințeze secretul Tratatului. Iată cum Carol avea nevoie să păstreze mai departe în guvern pe Brătianu și l'ar fi păstrat orice s'ar fi întâmplat dacă Brătianu nu s'ar fi retras oboșit și îmbătrânit. Existența acestui Tratat explică rămânerea la putere a lui Brătianu timp de 12 ani.

Abia luaseră conservatorii puterea și a izbucnit o revoluție destul de serioasă, aproape de Capitală. S'au dat foc la primăriile din jurul Bucureștiului, s'au prădat hambarele și s'a încercat chiar împărțirea pământurilor. Conservatorii au făcut față situației. R. W. Seten-Watson scrie: «Opera conservatorilor a fost profitabilă». Conservatorii au dat pământ țăranilor în condițiuni mai omenoase și au trecut la stabilirea inviolabilității judecătorilor ceiace a fost o măsură foarte bună. Din inițiativa lui Take Ionescu s'a încercat facerea de școli la țară.

Ion Brătianu și Mihail Kogălniceanu au murit în cursul anului 1891 și Dumitru Brătianu un an mai târziu. Dimitrie Sturza ia șefia partidului liberal. El era în marele secret, dar nu era în guvern. Și Carol era incurcat față de Austriaci, dar în special față de Germani, căci Tratatul nu era deloc în regulă. Carol nu se putea hotărî să încredințeze secretul unui conservator. Carol a lăsat lucrurile să se prelungească până în primăvara lui 1891. Dar de data aceasta, lucrurile deveneau grave. În acel an expira Tratatul și Carol nu se putea hotărî să încredințeze unui om din guvern marele secret al Tratatului.

La împlinirea celor 3 ani de prelungire, Carol a răspuns că e mai bine să se aștepte momentul venirii la putere a unui guvern liberal. Puțin importă, adauga el, că în acest timp Tratatul încetează să fie în vigoare având în vedere că nu este nici un pericol de războiu. Dar în acest timp intervine ceva nou: Bismarck cade în disgrație. Această

cădere neașteptată a determinat revizuirea întregii politici străine. Caprivi, noul cancelar, după ce s'a consultat cu generalul Schweinitz a ajuns la concluzia că «obligățiile Germaniei față de regele Carol nu puteau să se armonizeze cu dispozițiile acordului rusesc». Caprivi și cu Schweinitz au adus la cunoștința împăratului, că Tratatul rusesc și cu cel românesc se contrazic. «Și se pare că Tratatul românesc a contribuit la fatala decizie de a numai prelungi pe cel rusogerman».

Și în acel timp Carol era încurcat din cauza politicii de maghiarizare dusă de unguri. În loc ca această politică să se îmblânzească s'a întărit în anul 1890, dată când Românii din Transilvania, după o lungă perioadă sterilă de abstențiune s-au hotărât să treacă la acțiune. În 1891 studenții din București, enumerând într'un memoriu motivele de plângere ale fraților lor de dincolo de munți, studenții maghiari de la Universitatea din Budapesta au dat un răspuns polemic care, a dus la procesul *Memorandului*. În iarna următoare «Liga pentru unitatea culturală a Românilor» a fost fondată la București și a început o campanie de presă, la care opinia publică a răspuns mai mult decât s'ar fi așteptat. În această situație menținerea unei alianțe secretă cu opresorii României, devenea delicată. Cancelarul Caprivi a înțeles că politica de maghiarizare dusă de Unguri este de natură a leza direct blocul Triplei Alianțe. Cu mult bun simț, Caprivi a recunoscut că Transilvania era adevărata cauză a rezervei Românești, că neliniștea și dura atâta timp cât Ungaria nu-și schimba atitudinea și dacă Tratatul cade, rezerva din partea României va crește.

Urmând instrucțiile lui Caprivi, prințul Reuss îi aduce la cunoștință punctul de vedere german asupra acestei chestiunii lui Kalnoky, dar acesta a admis că e vorba numai de lipsă de tact din partea funcționarilor unguri. În August următor ministrul german la București, von Bulow, în trecere prin Viena i-a vorbit lui Kalnoki despre același lucru și i-a comunicat motivele de plângere ale regelui Carol și a câtorva eminenti oameni politici români. Kalnoki i-a răspuns lui von Bulow că a reușit printr'o intervenție personală să suspende execuția legii asupra grădinițelor de copii — detaliu important în politica de maghiarizare — și că studenții din Budapesta au primit ordin să-și modereze polemicele cu Români.

Dar chestiunea Tratatului nu reușea să înainteze nici un pas. În August 1891 la fel părea că chestiunea era departe de a găsi o soluție. «Regele se arăta foarte susceptibil în această chestiune și impasul în care se găsea îl deprimea mult» (R. W. Seton-Watson, op. cit., pag. 417).

În asteptare regele Carol nu înceta să caute o soluție. În August 1891, o escadra franceza a ancorat în apele rusești și primele pietre ale alianței franco-ruse — fuseră puse. Deja mulți români gasiseră că o alianță franco-ruso — românească ne-ar prinde foarte bine. Din fericire erau și de acei care își pastraseră capul pe umeri. Essarcu și Lahovary francofili, îi marturisiseră lui von Bulow că Francezii «hipnotizati de gaura din Vosgi, ar fi gata să sacrifice tot Balcanul, și în special pe Români, pentru malul stâng al Rinului»!!!

În sfârșit la 25 Iulie 1892, Tratatul dintre Români și Austro-Ungaria a fost în mod formal reînnoit, cu participarea Germaniei ca și 1883. Au fost puși la curent cu secretul Catargiu-Lahovary, Carp și Calinderu. Nici chiar ministrii români de la Viena și Berlin nu au fost informați. Tratatul a fost făcut numai pe 4 ani și cu prelungire automată pe 3 ani.

În 1890 Sturdza care fusese primul contra — semnat al Tratatului, a publicat o broșură intitulată: *Europa, Rusia și România*, în care denunța pericolul unui Constantinopol rusec, și-l considera pe Români ca un dig contra înaintării și proiectelor unei uniuni ale popoarelor de rasă slavă, afirmând că numai o politică de neutralitate n'are sens, ea constituind pur și simplu o trădare față de națiune și față de interesele ei.

În 1893 Sturdza a scris două scurte memorii asupra dificultăților cauzate Alianței de sovinișmul maghiar. El recunostea că maghiarii și Româniile aveau interese comune contra pericolului slav, dar sublinia că Româniile erau prea aprigi pentru a putea fi maghiarizati și o ceartă între cele două națiuni ar fi egală cu o sinucidere în comun.

* * *

Militanții Voinței poporului erau convinși că cu regicidul lui Alexandru, victoria lor avea să fie deplină. Credeau că asasinarea lui Alexandru va fi semnalul unei revolte generale, că revendicările lor vor fi susținute de toată populația iar guvernul va fi intimidat și dacă nu va fi constrâns să capituleze, cel puțin erau siguri că va face concesii. Deaceia imediat după atentat, comitetul central executiv al asociației, a lansat sub forma unei scrisori noului împărat, o chemare către popor. Se cerea instituirea unui regim de libertate politică reală și convocarea unei Adunări constituante, aleasă pe baza unui larg sufragiu democratic: în schimb comitetul se obligă în mod solemn în numele revo-

luționarilor în fața patriei întregi și a lumii întregi «să înceteze orice violență» și să lucreze de acum înainte pentru binele poporului.

Contrar așteptărilor revoluționarilor, nici cea mai mică încercare de revoluție nu s'a încercat după moartea lui Alexandru al II-lea. Revoluționarii își măcinaseră toate forțele în timpul perioadei teroriste, și cea mai mare parte ce mai rămăseseră dintre ei a fost arestată a doua zi după atentat. Pe de altă parte, masele populare, pe care șefii revoluționari contau că se vor ridica în mod spontan nu s'au mișcat. Regicidul a fost inutil. Nu numai organizația revoluționară care reclama abolirea autocrației a fost complet izolată, dar a continuat să slăbească cu repeziciune. Acei șefi care nu au fost executați în același timp cu autorii direcți ai atentatului sau au fost condamnați la muncă silnică, au fost nevoiți să fugă în străinătate. La începutul anului 1883, dintre toți membrii comitetului central executiv al Voinței poporului, singură Vera Figner a rămas în Rusia. Dar celebra revoluționară a fost trădată de un revoluționar care s'a lăsat cumpărat de jandarmi și a fost ea însăși arestată câteva luni mai târziu. Revoluționarii care au scăpat să fie prinși au încercat să reconstituie Comitetul Central și toată organizația Voinței poporului. Dar German Lopatin care în tovărășia câtorva camarazi s'a întors din străinătate a fost prins și puțin timp după aceia poliția a pus mâna pe toți revoluționarii mai activi. De data aceasta, Voința poporului care a mai reușit să pună la cale câteva atentate, este învinsă.

Șapte ani mai târziu, în 1887, șapte conspiratori dintre care șase studenți de la Universitatea din Petersburg și un tânăr care tocmai sfârșise Academia ecleziastică, pun la cale uciderea lui Alexandru al III-lea. Poliția care-i descoperise nu-i arestează și-i lasă să-și termine toate pregătirile și-i arestează numai în momentul în care pregătiți cu bombe ei ies în stradă și asteaptă trecerea împăratului.

La proces, cinci dintre atentatori sunt condamnați la spânzurătoare, printre ei figurând fratele cel mai mare al lui Lenin, iar ceilalți doi au fost închiși în fortareața Schlüselburg.

Noul împărat Alexandru al III-lea nu era un om bine dotat de natură. Printre profesorii săi figurează celebrul istoric Soloviev și K. P. Pobedonoscw, un civilist distins. Acesta din urmă se însărcinează să devină tatăl spiritual al lui Alexandru al III-lea. Grație lui sunt înlăturați de la curtea împăratului și câțiva oameni pricepuți, printre care era și Lori — Melikov omul care se distinsese în timpul lui Alexandru al II-lea.

Printre măsurile rele, vom scoate în evidență pe cele ce ne privesc. E vorba de măsurile de rusificare a provinciilor de frontieră printre care intra și Basarabia noastră. Politica de rusificare a fost în particular activă în marele ducat al Finlandei și în Polonia. Finlanda avea recunoscut un statut militar special și Alexandru al III-lea l-a călcat în picioare. Incetul cu incetul, Alexandru consideră Finlanda o simplă provincie care face parte din Rusia. În 1890 încorporează serviciul de poștă finlandez, la Rusia. În același timp, sub pretextul că nu cadrează cu legile rusești, el suspendă aplicația Codului penal finlandez, care fusese votat și ratificat de el însuși cu un an mai înainte. În Polonia, Alexandru al III-lea continuie să aplice riguros regimul sever instaurat după insurecția din 1863. În timpul lui s'a schimbat numele de Regatul Poloniei în acela de Regiunea Vistulei. Se interzice în mod riguros să se învețe copiii în limba maternă. Acest delict este reprimat sever de către autoritățile rusești. Fără îndoială că măsurile luate în Polonia erau aplicate și în Basarabia noastră.

Hotărît conservator în interior, Alexandru al III-lea în domeniul internațional se îndepărtează sensibil de politica urmată de autocrația rusă de la începutul secolului al XIX-lea. La urcarea pe tron a lui Alexandru, Rusia este aproape izolată. După Congresul de la Berlin, strânsa prietenie care erau între cercurile germane și rusești este foarte slăbită. Alexandru al III-lea care ca țarevici împărtășice via iritație a naționaliștilor ruși contra lui Bismarck, continuă să se ferească de politica germană și de principalul ei inspirator. Dar N. K. Giers care după retragerea lui Gorchiakov în 1882 a devenit ministru de externe, caută să mențină vechile relații de prietenie și de alianță cu Germania. Cu toate că Alexandru afirmă «că este propriul său ministru de externe», ascultă câteodată pe acest ministru care dacă nu pacătuiește prin marea lui inteligență, este cel puțin un funcționar conștiincios și activ. Dacă sfaturile lui Giers evită oarecare timp ruptura cu Germania, nu mai puțin relațiile germano-ruse, rămân încordate.

* * *

Rusia începuse sub Alexandru al II-lea, să caute în Asia centrală o compensație a scăderii influenței sale în Balcani. Această politică e urmata și sub Alexandru al III-lea. Din primii ani ai domniei el reușește să supună definitiv pe Tekesi. Turkmenia transcaucaziană și capitala ei, Merv, recunosc deasemeni autoritatea lui. Frontiera ei ajunge la marginea Afganistanului. Afganistanii se neliniștesc. Ba-

zânduse pe sprijinul englezilor, pe care autoritățile britanice din India îl promis, ei atacă în 1885 detașamentul generalului Komarov care se găsea cantonat aproape de râul Kouchk. Nu numai că ei suferă o gravă înfrângere, dar sunt decepționați de atudinea ministerului Gladstone care nu vrea să intre în conflict deschis cu Rusia și se mulțumește cu explicațiile pe care guvernul rusesc le dă. După cum se vede englezii odată în plus împing pe cineva la războiu (Polonezi sau Iugoslavi în timpurile noastre) și apoi îi lasă să se descurce singuri!!! Astfel noua frontieră rusească este menținută între râurile Mourghab și Amou-Daria, în vecinătatea imediată a Afganistanului, care o recunoaște în 1887. Cinci ani mai târziu, cu ocazia unei noi ciocniri în Pamir, trupele rusești bat un detașament afgan. Incidentul nu provoacă complicații serioase căci Rusia, Anglia, Afganistanul și China se înțeleg să împarta regiunea Pamir!!! Deci de data aceasta, Englezii fără să tragă un cartuș, se prezintă, și cu succes, la împărțirea prăzii!!!

Dacă stăpânirea unei părți a Pamirului care este un deșert, nu-i aduce deloc avantajii Rusiei, nu același lucru este cu Turkestanul care este bogat și fertil. Industriașii rusi văd în asta posibilitatea să se lipsească de bumbacul englezesc. Deaceia ei încep imediat cultura în mare a bumbacului. Activitățile lor și progresele sunt cu atât mai rezezi cu cât sunt favorizate de construcția pe cheltuiala Statului a unei căi ferate care leagă Samarkandul și Amou-Daria de litoralul oriental al mării Caspice.

Expansiunea în Asia Centrală, care este foarte profitabilă industriașilor ruși și care este privită foarte bine de ei, are inconvenientele ei. Ea neliniștește pe Englezi care devin din ce în ce mai bănuitori din cauza pătrunderii Rusiei pe acele locuri.

Departate de a renunța la preponderența rusească în Balcani, Alexandru al III-lea înțelege s'o întărească. Cum tratatul de la San Stefano a îndepărtat Serbia și România de Rusia și le-a apropiat de Austro-Ungaria, Rusia își îndreaptă privirile spre Bulgaria. Alexandru se gândește să facă din Bulgaria un instrument supus politicii sale. Dar planul său întâlnește obstacole neprevăzute. Mai întâi că prințul Alexandru de Battenberg cu toate că urcarea pe tronul bulgar și-o datoră Rusiei, nu înțelegea să devină un fel de guvernator al rușilor în Bulgaria. Pe dealtă parte, partidele politice bulgare, în care sunt grupate elementele cele mai cultivate ale țării nu sunt dispuse să se pună sub tutela Petersburgului și să urmeze orbește scopurile Rusiei. Astfel politica lui Alexandru al III-lea provoacă în Bulgaria conflicte care se termină în defavoarea Rusiei.

În Aprilie 1881, puțin timp după moartea lui Alexandru al II-lea, prințul Alexandru de Battenberg a dat o lovitură de Stat cu ajutorul consilierilor săi ruși. El schimbă constituția democratică de la Târnova acordată Bulgariei cu ocazia declarării independenței sale și își ia pe timp de 7 ani puteri egale cu o dictatură aproape absolută. Departe de a protesta contra acestei lovituri de Stat, guvernul din Petersburg care vrea să păstreze pe bulgari sub tutela lor, trimite în grabă pe doi dintre generalii săi, Sobolev și Kaulbars. În noul guvern format intră primul ca președinte de consiliu și al doilea ministru de războiu. Ei nu reușesc. Liberalii bulgari se ridică contra Rusiei deoarece nu accepta lovitura de Stat. Conservatorii intră în guvern dar ei apără cu energie independența lor contra reprezentanților Petersburgului. Prințul Alexandru nu înțelege să urmeze docil sfaturile rușilor care vor să fie percepții sau tutorii lui; câteodată el recurge la sprijinul lor, acoperindu-se cu autoritatea lor, altădată dimpotrivă le opune pe miniștrii săi bulgari. Pe măsură ce tonul celor doi generali devine mai hotărât și cererile lor mai precise, atitudinea prințului și a miniștrilor săi bulgari devine mai netă. Contra pretențiilor excesive ale Rusiei ei caută să-și asigure sprijinul Austro-Ungariei care se felițită din cauza insuccesului politic rusesc și caută să profite. Când își dă seama că nu are influența dorită asupra prințului Alexandru și asupra guvernului său conservator, Sobolev se gândește să restaureze regimul constituțional în Bulgaria. Dar prințul Alexandru i-o ia înainte și restabilește el Constituția de la Târnova. Doi ani mai târziu, pentru a-și consolida popularitatea, el ia o nouă inițiativă. Isbucnind turburări serioase în Rumelia Orientală, pe care Congresul din Berlin o detașase de Bulgaria și o pusese sub administrarea unui guvernator numit de Turcia, el profită și intră în fruntea trupelor sale și proclama unirea cu principatul lui. Această unire pe care Rusia voise altădata să o realizeze prin tratatul de la San Stefano, îl irită pe Alexandru al III-lea prin spiritul de independență pe care îl arată prințul de Battenberg și refuză s'o sancționeze. Mai curios e faptul că Turcia nu protestează și se mulțumește, să salveze aparențele, să-l numească pe prințul Alexandru guvernator al Rumeliei Orientale. Singură Serbia atacă pe Bulgari, dar fiind învinsă, e nevoită și ea să recunoască unitatea bulgară.

Dar în toamna lui 1886, ca urmare a unui complot organizat de câțiva ofițeri bulgari cu sprijinul rușilor, Alexandru de Battenberg este arestat în palatul său, obligat să abdice și condus la frontieră. Puterea trece în mâinile unui consiliu de regență. Pentru a-i ajuta să iasă din haosul care

a urmat, Alexandru al III-lea le trimite din nou pe generalul Kaulbars. Acesta se arată lipsit de tact, nu ține cont de Constituție, se poartă cu autoritățile și cu populația cu aroganță așa că misiunea eșuiază complet. Foarte repede poporul se ridică contra lui și a guvernului astfel că este obligat să plece foarte repede. Relațiile oficiale între Rusia și Bulgaria sunt întrerupte pentru lung timp.

Alexandru al III-lea nu admite cu ușurința eșecul lui. Visează. Pentru a-și realiza visul nu exită să ducă o politică personală. Fără știința ministrului de externe și fără să țină seama de sfatul lui, el intră în relațiuni, prin intermediul lui Katkov, cu emigranți bulgari care conspirau contra consiliului de regență bulgar, aprobă planurile lor și le pune la dispoziție fondurile necesare. Când Giers îl atrage atențiunea asupra unei revoluții bulgare astfel preparată, Alexandru al III-lea îi răspunde cu naivitate: «Nu e vorba de o revoluție, ci de restabilirea ordinii; trebuie să știi asta». Pasiunea și orbirea sa sunt atât de mari, încât nu numai că se gândește la ocuparea Bulgariei, dar consideră că această ocupare nu prezintă nici un pericol, «pentru că nimeni nu va îndrăzni să facă nimic».

Și ministrul său a reușit să-l convingă cu mare trudă, că într'o asemenea aventură, Rusia riscă să se ciocnească cu o mare coaliție de puteri, și că în orice caz «rebelă» Bulgaria poate fi sigură de sprijinul Austro-Ungariei, și aceasta la rândul ei, de al Germaniei, aliata ei. La sfârșitul anului 1886, Rusia nu poate conta pe nici un aliat, ea este total izolată în Europa.

* * *

Alianța Austro-Germana, este mai amenițătoare încă pentru Franța decât pentru Rusia. După alarma din 1875, în timpul căreia intervenția lui Alexandru al II-lea împiedecase pe Germani să atace Franța, aceasta trăiește cu teama unei agresiuni germane. Numai Rusia poate să-i asigure alianța definitivă pe care o dorește.

Când guvernul rus se află izolat din cauza politicei sale balcanice, Franța se grăbește să-i arate prietenie. Și la începutul anului 1887, ministrul său de afaceri străine, Flourens, a consimțit să primească delegația Adunării Naționale Bulgare, însărcinată să-i solicite ajutorul puterilor europene contra Rusiei care vrea să dispună de soarta Bulgariei, el a făcut-o ca să reamintească bulgarilor recunoștința ce o dătoresc ei Rușilor, și i-a sfătuit să se arate supuși!!!, «Histoire de Russie», Milioukov, III, pags. 1026-1027.

Această atitudine le-a făcut Rușilor și mai mare plăcere cu cât celelalte puteri nu dădeau Bulgarilor aceste sfaturi. Ea este bine primită de către Alexandru al III-lea, care are imediat ocazia să-și arate satisfacția față de guvernul francez. Când Bismarck, care acuză pe ministrul de războiu francez, generalul Boulanger, că vrea să pregătească un războiu de revansă, întreabă Saint-Petersburgul că dacă în caz de războiu franco-german, Rusia ar păstra o neutralitate binevoitoare față de Germania, Rusia răspunde că în interesul Europei, Rusia nu poate admite o nouă zdrobire a Franței și că în acest caz nu numai că ea nu vrea să ajute contra Franței pe un aliat al Austro-Ungariei care practică în Balcani o politică anti rusă, deci ea nu va rămâne neutră în eventualitatea unui războiu franco-german. Astfel se prepară apropierea franco-rusă. Pentru moment este numai o «entente cordiale», născută din comunitatea unor interese comune, dar nu e vorba de un tratat. Alexandru al III-lea nu se poate hotări la o alianță efectivă cu o țară cu regim republican. Așa că cu toate că alianța germană nu inspiră nici o încredere, el ezită să o rupă cu Germania.

Dar oricum, relațiile se încordează din ce în ce mai mult între Rusia și Germania. La neînțelegerile politice se adaugă un conflict economic. Protecționismul din ce în ce mai marcat pe care guvernul îl practică în a doua jumătate a domniei lui Alexandru al III-lea, lezează profund interesele germane. Bismarck răspunde tarifului din 1887 printr'o urcare considerabilă a drepturilor de vamă pe mărfurile rusești. În același timp el se forțează să facă greutați Rusiei ca să nu găsească împrumuturi pe piața germană. Dar Rusia, cu tot războiul vamal, menține taxele fixate, găsind capitalul în Franța. Așa ia naștere o nouă legătură între Franța și Rusia.

Prietenia dintre cele două țări se găsește consolidată, în timp ce o animozitate reciprocă îndepărtează Germania de Rusia. Moartea lui Wilhelm I-ul, prieten personal al Rusiei, precipită ruptura germano-rusă. Din partea sa, noul împărat, Wilhelm al II-lea, impulsiv, este mai puțin înclinat să respecte tradiționala prietenie ruso-prusacă.

Cu noul cancelar Caprivi, el urmărește o politică de apropiere de Anglia. Alianța cu Rusia, împăratului și lui Caprivi, le pare de prisos și chiar jenantă. Pe de altă parte, încheierea în 1882, a Triplei Alianțe care o unește cu Austria-Ungaria și cu Italia, Germania se simte destul de puternică, ca să nu se teamă și de Rusia.

Izolarea reciprocă în care se găsește Franța și Rusia, le împune să se înțeleagă. Astfel apropierea franco-rusească înregistrează rapid, progrese. În August 1891 escadra fran-

ceză a făcut o vizită celei rusești la Cronstadt căreia i-a urmat cea a escadrei rusești la Toulon în 1893.

După August 1891, Franța și Rusia se angajează printr'un schimb de scrisori să se ajute reciproc în cazul unei agresiuni din partea unei a treia puteri. Pe urmă la inițiativa guvernului francez, o convenție militară este semnată la 17 August 1892 de către șefii de Stat majoare francezi și rusești, generalii de Moiseffre și Obrucev. În acea convenție se preciza că cele două țări se vor ajuta cu toate forțele de care dispun în caz de războiu cu una sau două din puterile Triplei Alianțe. În fine, la 30 Decembrie 1893 guvernul rus și la 4 Ianuarie 1894 guvernul francez aprobă în mod oficial convenția militară.

Dacă alianța franco-rusească, protejează pe cele două aliate contra unei eventuale agresiuni din partea Germaniei, ea nu este suficientă să-i permită Rusiei să-și *recucerească imediat vechea preponderanța în Balcani*, observă Paul Mi-lioukov în «Histoire de Russie», III, pag. 1029-1030.

Guvernul rus își dă seama de aceasta și în ultimii ani ai domniei lui Alexandru al III-lea își îndreaptă toate eforturile politice sale în extremul orient. În acest timp pune la cale construcția unei căi ferate care să străbată Siberia dealungul ei. Transiberianul început sub Alexandru al III-lea, va fi terminat sub Nicolae al II-lea și va avea un rol foarte important în istoria Rusiei.

XII

DIN 1895 PANA LA 1913



ONSERVATORII au stat la putere 7 ani, din 1888-1895. Și liberalilor, care erau învâțați cu puterea, li s'a părut opoziția lungă, prea lungă. Partidul liberal, mai mult decât oricare alt partid, era deprins cu puterea și nu cu opoziția, scrie Dl Mihai Fotin Enescu, intelectual din exil, mare cunoscător al partidului liberal, fiind el însuși fiu al unui mare liberal, ministru în diferite rânduri, din nefericire pentru Țară, de puține ori și mai ales de scurtă durată.

«Partidul liberal fusese slăbit de diferite dizidențe care îi amenințau existența» scrie mai departe ilustrul om politic. Și mai face observația că opoziția fusese lungă, tare lungă. N'a fost nici mai lungă, nici mai scurtă, de șapte ani. Conservatorii stătuseră în opoziție ceva mai mult: doisprezece ani, dar se pare că conservatorii rezistau mai mult... la opoziție.

Partidul, marele partid liberal, căruia Țara pe lângă independență îi mai datora și multe altele pe care nu mai e cazul să le mai enumerăm, murea în opoziție de șapte ani și era în pericol să piara. Și atunci Mitiță Sturza care rămăsese șef în locul Marelui Șef Ion Brătianu a readus partidul la putere. Cum? Făcând o politică de «sărut mână», ne precizează Marele Om politic al exilului. Deci o politică nedemnă pentru familia Brătenilor care în alte timpuri și alte situații, făcuseră revoluția de la Ploiești pentru ca erau ținuți departe de putere. Așa! A tremurat *Neamțul* de frică și odată cu el, toată Germania! Cititorii au văzut că *Neamțului* i-a fost așa de frică că pe urmă ca să împace pe Marele Șef, l-a ținut la putere doisprezece ani! Și l-a convins pe *Neamț* care era fricos, că nu e bine să afle despre *Tratatul*

încheiat cu Germania nici un conservator căci va afla și Rusia. *Neamțul* nu trebuie să aiba încredere decât în liberali căci ei sunt oameni de nădejde, mai ales când sunt la putere.

Și mai aflăm tot de la dl Mihai Fotin Enescu, că o politică «cu sărut mâna» a dus și Vintilă Brătianu, tot de frică să nu se destrame partidul. Ba chiar și I. G. Duca, care a căzut la învoială cu un aventurier — regele Carol al II-lea — pentru «că se temea de o opoziție prea îndelungită, care ar fi amenințat *existența* partidului liberal». Dar partidul liberal a avut totdeauna noroc de șefi pricepuți. După o scurtă perioadă șefia revine pe mâna unui alt Brătianu, care cum se va vedea la timp, a fost un șef mai îndemânat decât cel ce a stat la putere un timp record de 12 ani: acesta venia și pleca de la putere când îi plăcea. Acest fenomen al politicii românești s'a numit Ionel I. C. Brătianu.

* * *

Alexandru al III-lea a murit la Livadia, în Crimela, la 20 Octombrie 1894 și pe tronul Romanovilor, s'a urcat Nicolae al II-lea. Avea abia 26 de ani. Încă din tinerețe, Nicolae al II-lea a suferit influența tatălui său pentru care avea un sentiment amestecat de respect și teamă. El a suferit de influența celor ce-l înconjurau. Mai întâiu de cea a tatălui său, apoi a profesorului, același Pobedonoscev cel care a avut o influență asupra caracterului său, și, în special personalul feminin. Se citează în special cele «doua Muntenegrence» care crescuseră la Petersburg și se măritaseră cu doi frați din familia împăratului, marii duci Pentru și Nicolae Nicolaevici, la care Nicolae al II-lea ținea foarte mult. Aceste două femei au pus la modă spiritismul și au făcut să aibă o influență maladivă un oarecare «doctor» Filip, adus de ele din Franța.

Dar cea mai mare influență a avut-o împărăteasa însăși, Alexandra Fedorovna. Ea a cucerit cu ușurință dragostea și devotamentul soțului ei. Dacă el este cu usuri influențat de femei, din contra față de bărbați, devine de o încăpățănare extremă, mai ales când e vorba de toți ce se ating de puterea absolută ce-i aparține, care, credea el, o avea moștenită din tată în fiu, de la Romanovi. Fie că e vorba de un ministru sau de un familiar, acesta cădea repede în disgrație dacă îndrăznește să-i pună în discuție drepturile lui de autocrat.

Lumea a crezut că Nicolae al II-lea va aduce o schimbare în Rusia, că va fi un țar mai blând. Toți s'au înșelat complet.

Unii, în special cei din *Zemstvo-ul* Tver, vorbeau chiar de necesitatea de a face legi pentru toată împărăția. Nu se îndrăznea încă să se pronunțe cuvântul *Constituție*, dar multă lume credea lucrul acesta posibil. Delegații aleși de *Zemstvo*, adunările nobleței și consiliile comunale au venit să salute pe împărat și să-i prezinte felicitările lor. Ei trebuiau să fie primiți la 17 Ianuarie 1895. În ajun s'a aflat că sub influența lui Pobedonoscev și ai altor sfătuitori, Nicolae al II-ea s'a arătat complet nemulțumit de *Zemstvo-ul* Tver. F. I. Rodicev nu este admis și împăratul spune scurt: «sunt fericit de a vedea aici pe delegații tuturor claselor sociale adunați aici ca să-mi arate sentimentul lor de credință. Eu cred în sinceritatea sentimentelor care în toate timpurile au caracterizat pe toți rușii, dar am aflat ca în ultimul timp, s'au ridicat voci în anumite adunări ale unor *Zemstvo-uri* care s'au lăsat înșelați de visul unei participări a delegaților *Zemstvo* — urilor în administrația interioară. Să știe toată lumea că, dedicându-mi toate forțele la *fericirea poporului meu, voi apăra principiile autocrației tot așa de implacabil ca și tatăl meu*» (*Histoire de Russie*, de P. Miliukov, III, p. 1036).

Imposibil să o spună cineva mai clar că nimic nu s'a schimbat și că nu se va schimba și că a gândi la o Constituție, este un vis. Fusese învățat de către Pobedonoscev, profesorul tatălui său și al lui că autocrația este cea mai bună formă guvernământ ce se potrivește Rusiei și el fusese un bun elev. Departe de a abandona politica reacționară a tatălui său, el înțelegea să o înăsprească. El a început prin a menține în posturile de miniștri pe toți miniștrii lui Alexandru al III-lea ca Pobedonoscev, Witte și Deljanov. Când e vorba de ales noi miniștri el are grija ca în nici un caz să nu se strecoare câte unul cu tendinți liberale. Când l-a concediat pe ministrul de interne Ivan Durnovo care nu-i plăcea mamei lui, i-au fost propuși pentru a-l înlocui, Plev sau Sipjagin. Cerând sfatul lui Pobedonoscev acesta i-a spus că Plev este o canalie iar Sipjagin un imbecil. Nicolae ascultă de sfatul lui Pobedonoscev și-l numește la 3 Aprilie 1895 de Goremykin care, după ce avusese reputația de liberal, se adaptase cu ușurință la ideile guvernului. Și Goremykin are surpriza să afle că a fost concediat în timpul când se găsea într'o călătorie și înlocuit cu fostul lui concurent Sijagin. Puțin îl importa pe țar că și Sijagin era «un imbecil» cum i-o spusese Pobedonoscev sau omul de o inteligență mediocră și cu cunoștințe mărginite cum i-o spusese Witte în 1895. Dacă ministrul comunicațiilor, Kirvosein, este concediat pentru ca a fost bănuie de rea mânuire de bani publici

și înlocuit din lipsă de alt candidat cu un protejat de al împărătesei văduve, din contra, din cauza independenței sale a fost concediat generalul Vannovski; și succesorul său generalul Kuropatkin care știa să placă prin servilismul său și prin felul lui de a distra pe împărat și a amuza perechea imperială în timpul meselor la care avea excepționala onoare de a fi mereu invitat n'a fost concediat.

Nicolae al II-lea care nu știa să-și aleagă miniștrii, a avut totuși norocul să cadă pe un ministru excepțional; ministrul de finanțe Sergiu Witte. Acesta este numit ministru de finanțe în 1892 și rămâne la postul său până în 1903. În acești 11 ani el a îndeplinit o operă importantă. De o parte el favorizează din toată puterea lui, transformarea economică a Rusiei, accelerând dezvoltarea sa industrială, în special în ce privește metalurgia și textilele. De altă parte el se străduiește să amelioreze sistemul financiar, să creeze o monedă stabilă și să echilibreze budgetul Statului. Dela 1894 la 1905 rețeaua de căi ferate s-a dublat trecând de la 29.394 la 58.718 verste. Dar mai important este terminarea Transsiberianului, care fusese început sub Alexandru al III-lea. Rusia avea imense bogății naturale neexploatate din lipsă de bani, și Witte a găsit banii în străinătate, în special în Franța.

În ultimii zece ani ai secolului XIX, în Rusia se înmulțesc grevele cu toate că erau interzise, ba mai mult erau considerate un delict de drept comun. Dar greve violente izbucneau în diferite puncte din Rusia și cu toate că industriașii erau contra, în cele din urmă s'a căutat să se găsească remediul într'o legislație muncitorească.

Alexandru al III-lea reușise să învingă terorismul, dar felul de comportare al noului împărat, a făcut ca el să renască numai în zece ani. Condițiile economice sunt acelea care fac să pătrundă ideile socialiste la țărani și lucrători. Pentru țărani era destul să li se promită mărirea parcelelor de pământ ce nu erau suficiente pentru a putea trăi. «La orașe unde repede desfășurare a industriei, a îngroșat rândurile lor, lucrătorii din uzine sufăr tot ca și țărani: prost plătiți, rău protejați, cu toată legea din 1897 contra exploatării patronale, ei vor da revoluționarilor trupe care până atunci, le lipsiseră. După zece ani de întrerupere, mișcarea revoluționară capătă noi puteri» (*Histoire de Russie*, de Paul Milioukov, III, p. 1049).

Tinerii marxiști «economști» ruși criticau cu asprime pe predecesorii «populiști» care continuau să afirme că în Rusia chiar în lipsa oricărui capitalist, regimul comunității agrare al țăranilor trebuie să conducă la un colectivism

economic. Arma pe care ei o preconizează este tipic profesională, greva lucrătorilor cu scopul pur economice. Ei triumfă în 1896, fără nici un ajutor din partea intelectualilor, când, lucrătorii din 22 de uzine din Petersburg, organizează o grevă grandioasă. La această grevă 30.000 de lucrători recurgând la mijloace pacifice, au obținut ziua de lucru, de zece ore și jumătate. Dar repede vechii șefi social-democrați din străinătate, Plekhanov și Akselrod, s'au ridicat contra acestei interpretări oportuniste și au apărat marxismul «ortodox» contra celui «economic».

În 1894-1895, s'a creat la Petersburg organizația clandestină «Uniunea pentru cucerirea emancipării clasei muncitorești». Printre membrii săi figurează Lenin și Martov care se separează de «marxiștii legali». Acești marxisti legali aveau o situație oarecum legală, aveau pașaport și trăiau fără a se ascunde de poliție. Ei pun pe primul plan acțiunea revoluționară cu scopul direct, rasturnarea autocrației și obținerea libertății. La 13 Martie 1898 este fundat la Minsk în cursul unui prim congres «Partidul social-democrat rus». La sfârșitul anului 1900 începe să apară în străinătate ziarul «Scânteia» sub direcția lui Lenin, care dă o direcție hotărât revoluționară.

Al doilea congres social-democrat se ține la Bruxelles și Londra în Iulie-August 1903 și se afirmă tendința revoluționară. Se restabilește unitatea partidului decimat de poliție și la insistențele lui Lenin, pe vremea aceia susținut de Plekhanov, se introduce centralizarea cea mai riguroasă. Această centralizare, impusă de majoritatea partidului, este combătută de grupurile naționale, în special de *Bund* — ul format de Evrei. Acest *Bund* jidănesc va da naștere la o aprigă și lungă luptă între majoritatea care va urma pe Lenin — ai căror membri vor lua mai târziu numele de *bolșevici* — și minoritatea, — viitorii *menșevici* — pe care îi conduc Martov și Akselrod. În cinci ani, de la 1895 la 1900, partidul social-democrat a organizat 220 de greve muncitorești, la care au luat parte 200.000 de lucrători, a publicat 30 de numere dintr'un ziar clandestin, tipărit în cinci locuri diferite, și au avut dintre ei 5942 arestați.

La sfârșitul anului 1900, partidul socialiștilor-revoluționari se reorganizează și începe publicarea organului său «Rusia revoluționară». În 1901, 1902 au unificat toate grupele locale din Rusia, a căror număr atinge cifra 49. Efervescența care nu încetează deloc printre studenți contra cărora poliția acționează cu brutalitate, favorizează întoarcerea la terorism. Astfel studentul Karpovici ucide cu revolverul la 14 Februarie 1901 pe ministrul instrucției publice, Bogolepov.

În zadar noul ministru generalul Vannovskij încearcă să potolească pe studenții săraci organizând pentru ei inter-nate, dezordinea continuă și la 11 Aprilie, Vannovskij trebuie să cedeze locul lui Senger care nici el nu va reuși să restabilească calmul. Nu numai că studenții își mențin cererile lor, dar agitația lor ia un caracter politic din ce în ce mai marcat. «Noi nu cerem *reforme* ci *reformă*», adică o Constituție, acesta e cuvântul de ordine care se răspândește în public. Un al doilea atentat terorist sprijină aceste cereri și stare de spirit: la 2 Aprilie 1902, Balmașev ucide pe ministrul de interne, Sipjagin.

Dupa asasinarea lui Sipjagin, Nicolae al II-lea nu ezită în numirea succesorului: el numește pe Pleve, «canalia» cum îl numise Pobedonoscev. Acesta începe imediat să combată mișcarea agrară care începuse în Martie 1902, printre țărani din guberniile Poltava și Kharkov. El destituie pe guvernatorul Poltavei care nu a fost destul de energic în reprimarea răscoalelor în sânge și l-a acoperit cu onururi pe guvernatorul Kharkovului, prințul Obolenski, care a revoltat toată Rusia cu sălbătăcia lui. Comportarea lui Obolenski a dus repede și la asasinarea lui și anturajul ministrului a căpătat convingerea că și ministrul va fi ucis cu toate măsurile de apărare a acestuia care se iau.

Însfârșit Pleve provoacă și exasperează minoritățile naționale, Finlandezii, Polonezii, Armenii și Evreii. Ministrul secretar de Stat pentru Finlanda după August 1899, susține politica lui Bobrikov care a devenit celebru prin opera lui de rusificare a provinciilor baltice. Bobrikov conform naționaliștilor ruși a reușit să fie numit guvernator în Finlanda pe care el o consideră o provincie ordinară a imperiului rusesc. Iritația a crescut și la 5 Iunie 1904, un tânăr funcționar al Senatului, Eugen Schauman, ucide pe Bobrikov și opinia publică, aprobă asasinatul. După revoluția rusă din 1905, țarul rus va fi obligat să condamne opera lui Bobrikov și prin manifestul din 23 Octombrie 1905 abrogă măsurile contrarii Constituției finlandeze.

Dar contra evreilor se inverșunează Pleve cel mai mult. El decide să începe revoluția în sânge evreiesc. Sub conducerea directă al unui agent al departamentului de poliție și cu concursul cercurilor reacționare, el prepară la Chișinău *progromul* care izbucnește în ziua de Paști, la 8 Aprilie și durează două zile și se termina în mod brusc din ordinul Petersburgului. La 29 Septembrie un alt progrom izbucnește la Gomel, acesta susținut direct de trupe. Dar a venit și sfârșitul lui Pleve: la 15 Iulie 1904 când mergea la gară pentru a se prezenta la Peterhof ca să facă un raport țarului,

este sfărâmat în bucăți de bomba aruncată de socialist-revoluționarul Sazonov.

Asasinatul lui Pleve, care coincidea cu înfrângerile rusești în Mandciuria, a produs asupra țarului o impresie mult mai puternică decât toate atentatele precedente. De data aceasta, în loc de a alege un om de dreapta ca ministru de interne, el numește pe prințul Svjatopolk-Mirskij. Acesta era un om integru dar cu un caracter slab și fără nici o experiență. Dar el poate să potolească opoziția răspunzând aspirațiilor țării întregi.

Înainte de a fi numit el ministru, i-a expus țarului planul sau: să reconcilieze cu guvernul societatea rusa, satisfacând două din cererile juste care era timpul să fie îndeplinite, și minorităților naționale trebuia să li se facă dreptate. Încercându-se în cuvântul țarului care i-a spus că e de parerea lui, el îi promite presei că va lucra în acest sens.

Numirea lui încurajează imediat opoziția moderaților, aceia a zemstvoudurilor și aceia a intelectualilor și aceia a intelectualilor, ai caror reprezentanți fuseseră surghiuniți în timpul lui Pleve și care sunt imediat rechemati din exil. În August 1904 zemstvo-urile hotărăsc să țină un congres care să redacteze și să prezinte țarului cererile lor. În același timp, Uniunea pentru liberare, care reprezintă un element de opinie mai avansată, hotărăște să organizeze în toamnă, o campanie de banchete în diferite orașe din Rusia, și să facă să se adopteze rezoluții în spirit constituțional și democratic care să sprijine cererile congresului, și zemstvo-urilor. Informat de convocarea acestor congrese, Svjatopolk-Mirskij propune delegaților zemstvo-urilor să se adune la Petersburg și nu la Moscova cum era intenția lor. Ei acceptă dar la 1 Noembrie, când au ajuns la Petersburg, congresul este interzis. Ei nu pot să țină decât reuniuni private. De la 6 la 8 Noembrie ei discută și adoptează cele 11 articole ale documentului memorabil care este un fel de «Cererea de drepturi» ale liberalismului rus. În cursul desbaterilor, au apărut divergențe esențiale între majoritate (108) care este constituțională și minoritate (27) care, sub direcția lui Sipov, se opune la limitarea puterii absolute a țarului. În decembrie 1904, reprezentanții Unio-nii pentru liberare se înțeleg, la Paris, cu câteva grupe de socialiști-revoluționari și de patrioți alogeni, să combată autocrația. Dacă ca aliați își rezervă dreptul să aleagă tactica lor, ei își fixează un scop comun: stabilirea unui regim democratic fondat pe votul universal și drepturi pentru fiecare naționalitate să dispună de ea însăși.

Zemstvo-urile n'au putut prezenta personal cererile lor

țarului așa cum voiau s'o facă. Totuși Svjatopolk-Mirskij socotește necesar să se țină seama de cererile ce au fost exprimate într'o reuniune privată. El prezintă țarului proiectul unui ukaz care să acorde rușilor câteva libertăți și anunța introducerea de membri aleși în Consiliul Imperiului.

Țarul adună pe miniștri și le pune aceasta întrebare: trebuie să se continue politica lui Pleve sau, din contră, având în vedere dezvoltarea mișcării revoluționare, trebuie să se satisfacă dorințele elementelor moderate ale societății. Pobedonoscev susține că religia îi interzice țarului să modifice regimul politic. Witte, din contra, declară că continuarea reacțiunii duce la dezastru, că regimul existent e dezaprobat de toate clasele, dar care nu poate fi modificat fără să ne îndreptăm sigur spre ceiace se numeste Constituție. Imediat țarul a redactat un ukaz pe care îi semnează toți cei prezenți. Dar în ajunul promulgării acestui ukaz, Nicolae al II-lea îl cheamă pe Witte în prezența marelui duce Sergiu Alexandrovici și-și exprimă îndoielele sale asupra oportunității admiterii în Consiliul Imperiului de membri aleși. Witte observă că în sufletul și conștiința sa că admiterea aceasta va fi într'acevăr, primul pas spre limitarea puterii absolute și că, prin urmare, «daca Majestatea Sa a ajuns la convingerea sinceră și irevocabilă că nu se opune curentului istoric universal, trebuie să mentina acest paragraf în ukaz, dar în cazul în care Majestatea Sa găsește că o asemenea formă de guvernământ este inadmisibilă, ar fi mai prudent să o suprimă». Țarul de acord cu marele duce Sergiu Alexandrovici răspunde că niciodată, în tot cazul, nu va admite regimul reprezentativ, pe care el îl consideră «prejudiciabil poporului pe care Dumnezeu i l-a încredințat», și paragraful relativ la reprezentanța națională a fost suprimat. Totuși dacă în ukazul din 12 Decembrie 1904, împăratul proclamă că lui îi aparține să facă «binele Statului pe care Dumnezeu i l-a încredințat» «și el înțelege să mențină intangibile legile fundamentale ale Imperiului», adaugă, în contradicție cu aceste afirmațiuni: «dar, daca necesitatea oricărei schimbări se va face simțită, noi credem că trebuie să procedăm la aceasta, chiar dacă aceasta reforma trebuie să introducă în legislație o schimbare considerabilă». Ukazul nu face nici o aluzie la drepturile și libertățile politice.

Natural ukazul din 12 Decembrie 1904, nu satisface pe nimeni.

* * *

În 1890, Dimitrie Sturza, președintele partidului liberal a publicat o broșură intitulată «Europa, Rusia și România». E drept că zisa broșură a fost tipărită în timpul când partidul era în opoziție și deci autorul se plictisea. În această broșură se ocupă de cartea panslavistului Danielevschi ce fusese publicată sub titlul «Rusia și Europa». Și nemteste știau mulți dintre oamenii noștri politici și totuși de importanta carte a lui Danielevschi, s'a ocupat numai un Român. E probabil ca acest Român a profitat de faptul că se găsea în opoziție, și că deci avea timp destul să ofteze după putere. În România, de o carte de importanța celei a lui Danielevschi, nu s'a mai ocupat nimeni, *n'a mai avut timpul* să se ocupe deși Danielevschi era o figură centrală a panslavismului rus. Este aproape sigur că nici un om politic român nu aruzise de Danielevschi și nici de panslavism deși după Războiul din Crimeea panslavismul a atins culmea importanței sale. Și Rusia era ca totdeauna, dușmanul nostru de moarte

Broșura lui Dimitrie Sturza discută și scoate în evidență cartea lui Danielevschi, autorul făcându-și studiile sale în Bonn și München. Dar broșura lui Sturza n'a produs nici o impresie asupra cititorului român și mai ales asupra oamenilor politici. Poate că îi lipsea lui Dimitrie Sturza talentul ca să forțeze audiența cititorului. Cert este că broșura lui Sturza a trecut neobservată. Iată ca peste zece ani, în 1910, un articol care se ocupă despre același subiect, arzător subiect, *pericolul rusesc*, a produs senzație. Articolul se numește simplu «Dușmanul natural», și a fost scris de Take Ionescu. E drept că Take Ionescu a fost un autor de mare talent care stia să zguduie pe cel mai indiferent cititor, care la Cameră era în stare să ridice pe ascultători în picioare, să-i înnebunească. Talentul său de orator era cunoscut în toată Țara. I se spunea «Tăkiță gură de aur». Articolul «Dușmanul natural» e pe linia marilor articole de gazetă a marilor gazetari, articole care fac epocă, de care se vorbesc chiar după moartea autorului. După noi, articolul despre care este vorba, are în plus ceva profetic, e un articol care se scrie odată la un deceniu sau la mai puțin. Este poate un articol trâmbiță, articol care marchează pietre de hotar. Îi redăm în întregime:

«În marea lupta dintre popoare, ca și între indivizi, sunt două rivalități.

Unele oricât de vii, oricât de pline de consecințe dure-roase, oricât de prejudiciabile, pentru pacea lumii, nu sunt datorită decât întâmplărilor. Un capriciu de suveran, o nebulie națională, o neînțelegere subită, o atingere de amor

propriu care la rândul său provoacă la adversar o sete nensă de răsbunare, una singură din aceste cauze este de ajuns pentru ca să provoace manifestarea lor. Aceste rivalități joacă desigur un rol în istorie, uneori însângerează chiar un veac întreg, dar până la sfârșit sunt destinate să se stingă, pentru că rădăcinile lor nu se afundă în fatalitatea lucrurilor.

Sunt și altfel de rivalități, rivalități de acele întipărite în cartea istoriei prin cursul inexorabil al evenimentelor, și care, cu toate silințele guvernelor, cu toată marimia suveranilor, cu toate îmbrățișările și toate jurămintele de prietenie eternă, mai curând sau mai târziu izbucnesc. Aceste rivalități sunt cele mai primejdioase, jocul lor servă de subiect la acea nesfârșită epopee, ce se chiamă istoria omenirii. Caci ele nu se împacă decât când unul din rivali a dispărut, sau cel puțin, când amândoi, în urma unei lungi și dureroase experiențe, au dobândit convingerea că le este cu neputință să se suprimă unul pe altul.

Rivalitatea imperiului rusesc către noi aparține acestei ultime categorii.

Ne explicăm, pentru că nu vrem ca să ni se atribuie alte gândiri, decât pe ale noastre. Departe de noi ideea de a acuza de ostilitate guvernul actual al imperiului vecin. Din contra, credem ferm ca împăratul actual este un sincer partizan al păcii.

Dar puterea lucrurilor este așa încât, presupunând chiar că, mâine, un filantrop și chiar un filoromân s'ar sui pe tronul Țarilor, problema ar rămâne aceeași.

Existența noastră este incompatibilă cu realizarea idealului imperiului rusesc; ostilitatea sa în contra noastră nu poate să înceteze decât în ziua când va reuși să ne suprimă, sau în ziua în care îi va fi complet probat că îi este cu neputință să ne facă să dispărem.

Este inutil să scotocim istoria, ca să ne convingem de acest adevăr. Oricât de puternice ar fi probele pe care ni le dă și care demonstrează ca, de aproape două veacuri — adică de când ne cunoaștem — imperiul Țarilor a făcut tot ce i-a stat prin putință ca să ne subjuge, oricât de evident ar fi că norocul singur ne-a scăpat de soarta Basarabiei și a Poloniei, nu ar fi îndeajuns. Au mai fost și alte rivalități care au durat două veacuri, și care, totuși nu-și aveau izvorul în nemiloasa logică a lucrurilor.

Nu. Celace dă ostilității Rusiei în contra noastră adevărul ei caracter, este pozițiunea noastră pe cartă Europei.

Noi ne aflăm în pragul celui mai mare imperiu al vremurilor moderne, suntem vecinii unui popor de sută o de milioane

ne de suflete, care, în 50 de ani, își indoieste populațiunea; ne aflăm în drumul unei națiuni tinere, inteligente, entuziasme, a unei națiuni cu atât mai de temut cu cât nu-i contestăm calitățile; noi suntem la granița unui popor care — ca toate popoarele de la nord — se simte atras de de un neînfrânt și vecinic avânt către mărele de smarald ale sudului.

Este o regulă imuabilă, o tendință naturală ca națiunile, ca și indivizii, să alerge după aerul îmbălsămat, după soarele arzător de miazăzi.

Rusia cu tot vastul său teritoriu, se innăbușe în cețile Baltice; ea caută să răsuflă prin sud, și se silește să-și dea aer prin trei deschizături de odată: prin extremul Orient în apele japonului, prin golful Persic, care se deschide pe jumătate vastul său imperiu, și prin Mediterană, către care au aspirat toți oamenii de la nord, și pe malurile căreia atâția din ei și-au găsit mormântul.

Din aceste trei drumuri, cel mai important este sigur cel al Mediteranei: acolo se află faimoasele strâmători, cheia Europei; acolo se află cetatea Cezarilor Orientului și Metropola ortodoxiei. Toate silințele imperiului, toate aspirațiunile, toate avânturile națiunii ruse, se îndreptează către acest punct.

Ei bine, soarta ne-a așezat ca o piedică tocmai pe acest drum, astfel încât Rusia nu poate să ajungă acolo unde o cheama logica dezvoltării sale, decât trecând peste trupul nostru.

Între Rusia și noi, nu este vorba de o neînțelegere trecătoare, nici chiar de una din acele uri necugetate pe care vremea poate să o topească tot așa precum au făurit-o. Nu. Este aici ceva mai profund. Este vorba de doua vieți care se exclud reciproc, sau mai bine zis, de o existență, de aceia a neamului românesc, care nu poate rămâne în picioare decât dacă Rusia este forțată să puie un frâu ambițiunii sale.

Intr'o astfel de problemă, nu poate fi chestia de înțelegere, de compromis, de concesi. Dacă trăim, Rusia nu reușește în ceiace, de două veacuri, a încălzi inima poporului rus; dacă imperiul vecin reușește să-și realizeze visul pe care l'a urmarit și-l urmărește cu atâta încredere și tenacitate, statul român și neamul românesc nu vor mai fi decât o amintire.

Iată adevărul. Locul pe care îl ocupăm pe cartă Europei nu este al fericților cari pot să trăiască fără grije și fără trudă. Îndărătul ruinelor Parthenonului, acoperit de gloria clasicismului, ascuns în fundul unei peninsule, poporul grecesc poate să stea spectator la marile rivalități care turbu-

ra națiunile moderne. Cu totul altul este destinul nostru. Aruncați de soarta în valea Dunării, în inca, teatrul marilor catastrofe, postul nostru este greu, dar va fi un post de onoare. Istoria ne-a făcut avangarda civilizațiunii occidentale, în contra năvălirii de la nord, cum alta dată ne făcusem avangarda civilizațiunii europene în contra năvălirii asiatice, când aceasta venia de la sud. Să opunem spada noastră la orice încălcare, fie că ar veni de dincolo de Dunăre ori de dincoace de Nistru, asta a fost și va fi soarta noastră.

Oricât de penibilă ar fi constatarea acestui adevăr, tot e mai bine să ne dăm pe deplin seama de dânsul, decât să adormim într'o siguranță iluzorie.

Forța lucrurilor face din noi un obstacol în mersul înainte al unui mare imperiu, care este în același timp o națiune puternică. Acest imperiu a încercat, încearca și va încerca să meargă pe calea pe care crede că îi este indicată de Providență. Noi ne aflăm în calea sa. Imperiul țarilor, așa dar, a încercat, încearca și va încerca să ne șteargă de pe harta popoarelor.

Dealtfel este oare așa de necesar să căutăm în logica situației geografice și în învățămintele istoriei, care va fi politica viitoare a imperiului rusesc?

Aceasta politica nu e deloc un secret. Gânditorii ca și patrioții și oamenii de stat ai Rusiei, afară de cei pe care scrupulele unei situațiuni oficiale îi opresc, nu se sfiesc de a ne-o spune.

Își maschează numai vederile lor cuceritoare printr'o teorie, desinată după dânsii ca să dea lumii moderne un nou tip de civilizație, să facă să nască în partea orientală a Europei o viață nouă. Pentru realizarea unei opere atât de grandioase și de binefăcătoare, distrugerea celor mici nu atârnă în balanță!

Oamenii sănătoși, a zis prințul Bismark, nu se opresc în drumul lor pentru că au bătătură. Națiunea căreia Providența i-a încredințat o misiune așa de mare, nu poate să se oprească în mersul ei pentru ca să nu distrugă neamul românesc».

Acest articol trebuia, cum am spus mai sus, să rămână peste ani, peste veacuri, atâta timp cât dăinuia acel dușman natural, cât timp rusul ar fi rămas dușman natural. Adică până azi și încă o sută de ani. Pericolul rusesc a fost sesizat de Take Ionescu și nu numai că a sesizat pericolul, dar a știut să-l prezinte într'o formă care nu se uită. A întrebuințat fraze care merg la inimă. Citit astăzi după optzeci de ani, articolul nu pierde nimic din interes, este proaspăt,

pare că ar fi fost scris ieri, el este veșnic pentru că e pe linia marilor adevăruri.

Și totuși n'a fost așa. Articolul care trebuia să rămână mereu actual, a fost repede uitat. După mai puțin de 14 ani, acest articol nu mai avea nici o valoare și nu i se dădea nici o crezare. Și nici o valoare nu-i acorda nici autorul lui. Se poate crede atunci că au fost cuvinte frumoase, meșterite de un om obișnuit cu aranjarea cuvintelor frumoase în sălbi, care le da numai trecătoarea valoare a articolelor de gazeta, care trebuie să dureze o zi sau hai să zicem prin excepție, doua zile. Ba poate articolele care durează mai mult de o zi, jeneaza pe autor. Autorii articolelor trâmbițe, articolelor care durează, nu le fac placere autorilor care nu-și pot schimba părerile după cum își schimbă jacheta.

Articolul piatră de hotar de mai sus, a fost scris cum am spus, în anul 1900. Și iată ca în 1914, adică numai peste paisprezece ani, autorului nu i-ar fi convenit să-i fie amintit de cititori, ar fi fost jenat. Și se pare că nimeni dintre cititorii lui Take Ionescu, nu-și mai amintea acest articol, care era menit sau cel puțin trebuia să trăiască atâta timp cât ar fi existat pericolul rusesc. Se poate pune întrebarea: pericolul rusesc dispăruse în 1914, numai exista *dușmanul natural*? Să prezentăm o altă fațetă a problemei. În viața poporului nostru s-au prezentat două momente grave când s'a spus: trebuie să facem cutare lucru cu orice risc, nu se poate face *altfel*. Prima dată ni s'a prezentat problema în mod falș și am fost păcăliți. Era în 1866. S'a dat o lovitură de Stat documentându-se că nu se putea face *altfel*, trebuia să se facă *așa*, cu tot riscul. A fost izgonit *Domnitorul* Cuza și ni s'a documentat că trebuia să se facă *așa* și nu *altfel*. Ni s'a documentat că România nu putea să rămână mai departe cu Vodă Cuza ca domnitor, căci era nevoie să avem un domnitor *străin* de oarece asta era una din dorintele Divanurilor *ad-hoc*. Dacă mai rămâneam fără îndeplinirea acestei dorinte ale Divanurilor *ad-hoc* câțiva ani, ar fi fost pieirea noastră!!! Și am trecut prin mari pericole, am scăpat de la distrugere numai datorită norocului. Trăiam sub garanția puterilor europene care ne admiseseră Unirea Principatelor numai cât va trăi Cuza Voda. Și noi am încercat norocul fără să fie nevoie; am încercat marea cu degetul. Și marele nostru noroc a fost izbucnirea războiului Austro-Prusac cu înfrângerea Austriei. Altfel Austria nu ar fi rămas cu mâinile încrucișate.

Suntem acuma în 1916. Da, acuma nu aveam decât o soluție: să *intrăm în războiu pentru ca să cucerim Ardealul*. Nici neutralitatea nu era o soluție. Dacă am fi ramas neutri

am fi fost descalificați. *O ocazie care se prezintă odată la o mie de ani, nu poate să fie lăsată să treacă.* Orice Român, fie de o parte sau de alta a munților Carpați, gândea așa, simțea așa. Pericolele erau multe dar nu era altă ieseire: *învingem sau murim.* Punctul de plecare îl aveam la Mihai Viteazul, el ne arătase drumul de urmat. Ultimul, poetul «pătimirii noastre», Octavian Goga, ne-a făcut să simțim că nu putem fără Ardeal și că preferăm să murim pentru Ardeal decât să trăim fără el.

Dar ce ne facem cu pericolul de totdeauna, cu Rusia? Categorie, pentru Ardeal, trebuia să *încercăm acest noroc*, trebuia să stăm alături de Ruși, să luptăm alături de rus cu tot pericolul ce-l prezenta Rusia.

Dar credem că *cineva* trebuia să rămână deoparte. Acel cineva era Take Ionescu. El scrisese «*Dușmanul natural*», acel prea frumos articol, articolul *trâmbiță*, care ne indicase unde se afla dușmanul natural. Natural el nu trebuia să aleagă drumul opus, drumul lui Petre Carp și a celorlalți, dar trebuia să rămână în rezervă. Ce frumos ar fi fost dacă ar fi continuat să agite marele adevăr: dușmanul natural este Rusia, care nu trebuie uitat niciodată. Să fi rămas până după războiu, să fi transformat acest articol în zeci, în sute de articole, să-l fi transformat în clopot de alarmă care să aducă aminte tuturor Românilor că pentru noi rusul rămâne mereu *Dușmanul de moarte*. Trebuia să vegheze ca acest adevăr nu trebuia să se demonetizeze prin victoria înșelătoare care ne-a adormit pe toți, în cap cu Ionel Brătianu și Nicolae Iorga.

* * *

Politica externă a primei părți a domniei lui Nicolae al II-lea este pacifică în Europa, și cuceritoare în Extremul Orient. De o parte lucrează să consolideze alianța Franco-Rusă și să asigure înțelegerea Austro-Rusa în Balcani. De cealaltă parte lucrează la instalarea Rusiei în Mandciuria și planurile asupra Coreei. În plus Rusia lucrează la pregătirea războiului Ruso-Japonez.

Nicolae al II-lea rămâne credincios alianței încheiată de tatal său. În Octombrie 1896 vizitează Franța unde i se face o călduroasă primire iar în anul următor, în August 1897, președintele Felix Faure vine în vizită și asistă la marile serbări ce se fac în cinstea sa la Petersburg și la Peterhof.

În Aprilie 1897 Austria și Rusia ajung la înțelegerea de la Petersburg. Ele proclamă public că «sunt decise să mențină pacea generală, ordinea și *statu-quo*». Asupra acestui punct

«*statu-quo*» convin în mod secret că dacă el nu poate fi menținut, trebuie să se îndepărteze «de la început orice idee de cucerire» în Balcani, și să se respecte acest principiu de toate puterile care ar avea intenții contrare. Mulți jurnaliști și oameni politici văd în asta începutul unei ere noi, dar în realitate nu este vorba decât de un armistițiu. În primul rând Austro-Ungaria nu renunță în mod sincer la preponderența în Balcani nici Rusia la panslavism și la Constantinopol. Era vorba de o păcăleală. Rusia avea nevoie de liniște în interior și în al doilea rând vroia să fie lăsată în pace în cuceririle ei în Extremul Orient. În 1896 Nicolae al II-lea îi declara lui Wilhelm al II-lea: «Eu nu mă gândesc deloc la Constantinopol; tot interesul meu și ochii mei sunt îndreptați spre China». Și în parte Nicolae al II-lea sincer. În Februarie 1903, *Mesagerul oficial* rus declara că dacă Rusia înțelege să protejeze «necesitățile vitale și interesele normale ale populațiilor creștine din Turcia» ea *nu va sacrifica nici o picătură de sânge a fiilor ei, nici cea mai mică parcelă din bunurile lui*, dacă Statele slave, cu toate sfaturile de cumințenie ce le-au fost date, încearcă să modifice prin mijloace violente și revoluționare, ordinea stabilită în Balcani.

În 1903 deja, terenul în Rusia începuse să devină nesigur. Rusia se gândea că are nevoie de un război rapid și victorios pentru a da lustru regimului care începuse să se clatine. Ori un război victorios și mai ales repede, după credințele rusești, nu putea fi dus decât în Extremul Orient. Se va vedea că rușii erau cei înșelați și că socotelile de acasă nu s'au potrivit cu cele din târg. Dar era socoteala de acasă și Rușii au mizat pe ea. Din cauza aceasta, rușii au fost ocupați și în Extremul Orient, unde în loc de victorie s'au întâlnit ou cea mai rușinoasă înfrângere, și în interior unde situația a devenit din ce în ce mai rea, încât până în 1914, Rușii au fost nevoiți să renunțe și la Balcani și cu atât mai mult la Constantinopol. Grație planului greșit al Rușilor, nu numai că am fost lăsați în pace în tot acest timp, dar am putut să luăm Cadrilaterul, fără ca Rușii să poată să ne împiedice.

În primavara anului 1895, războiul Chinez-Japonez se termina prin victoria japoneză. Tratatul de pace de la Shimonosaki atribuia Japoniei insula Formosa, peninsula Liao-Toung cu fortăreața Port-Arthur. Coreea devine completă independentă de China. Rusia, Germania și Franța protestează contra achizițiilor teritoriale ale Japoniei pe continentul asiatic și în același timp cer să se restituie Chinei, peninsula Liao-Toung, Port-Arthur și Niou-Tchouang ul. Protestul este însoțit de concentrarea de importante forțe

navale în golful de Tchili. Japonia este nevoită să cedeze dar se răzbună cerând Chinei mărirea despăgubirilor de războiu.

Rusia se pregătește să tragă foloase din intervenția sa în favoarea Chinei. Ea întrevăde o posibilitate de a modifica traseul transiberianului. Făcând să treacă linia prin Mandciuria septentrională, nu numai ca va micșora cu 514 verste distanța de la Irkutsk la Vladivostok, dar ea va economisi mari sume în construcție. Pentru asta are nevoie de consimțământul Chinei. Pentru a câștiga prietenia Peking-ului, Witte îi ajută să găsească în Franța banii care îi sunt necesari pentru a plăti Japoniei despăgubirile de războiu. Pe urma creind Banca ruso-chineză obține pentru Franța și Rusia o participare mai mare în administrația vămilor chineze. În 1896, împăratul Chinei trimite pe vicerege ca să-l reprezinte la încoronarea lui Nicolae al II-lea. Guvernul rusesc profită de ocazie și încheie cu China un tratat de alianță defensivă contra Japoniei și pentru a se da concesiunea construcției drumului de fier transmandciurian, Băncii ruso-chineze. Convenția din Septembrie 1896, semnată de ministrul Chinei la Petersburg și consiliul de direcție al Băncii Ruso-Chineze, autoriză Banca să construiască și să exploateze transiberianul, al cărui traseu Tchita — Kharbin — Vladivostok, fusese preconizat de Witte. O companie privată al Estului Chinez este imediat constituită; sediul social este la Petersburg, președintele consiliului de administrație este numit de guvernul chinez și administratorii săi de acționari.

În fapt cel care comanda în Compania Est-Chineză și în Banca Ruso-Chineză este ministrul de finanțe. *În spatele acestor bănci private, cel care acționează și care urmărește în văzul tuturor o operă politică de mari dimensiuni, pătrunderea progresivă a Rusiei în Mandciuria septentrională e Rusia (Histoire de Russie, de P. Milioukov, III, p. 1067).* În anul următor, în Decembrie, escadra rusă, la insistențele noului ministru de externe, Muraviev, ocupă Port-Arthur-ul. Prin convenția Chineză-Rusa, din 27 Martie 1898, Rusia face să i se cedeze printre altele dreptul de a stabili, la Port-Arthur și în peninsula, un port militar și un port de comerț și să racordeze Port-Arthur-ul la linia mandciuriană a Estului chinez. Ea primește deasemeni misiunea de a organiza navigarea maritimă în apele Pacificului și de a construi în golful Ta-Lien-Ouan un port de comerț rus, numit Dalnij (cel de departe). Construirea lui Dalnij costa sume considerabile, dar ele se cheltuiesc fără ezitare.

* * *

În acel timp când ea pătrunde în Mandciuria și se instalează în peninsula Liao-Toung, Rusia aspiră să-și întindă influența sa asupra Coreei, pe care tratatul de la Shimono-saki o făcuse independentă. Rusia se lovește de Japonia care ceruse independența Coreei ca s'o puna de fapt sub protectoratul ei. Regele Coreei Li-Khoui la început se arată docil influenței ministrului Japonez care cere o serie de reforme și îi dă consilierii tehnici pentru a le realiza. Din contra, simpatiile reginei și a partidului ei *Min*, care este ostil reformelor, se îndreaptă spre Rusia; grație reginei se produce o mișcare la Curte care revocă pe toți miniștrii partizani ai Japoniei. Dar reformele aveau partizanii lor. Aceștia produc o revoltă în Octombrie 1895 și regina și partizanii ei sunt asasinați. Regele cade din nou sub tutela Japonezilor până în Februarie 1896. La ceastă dată, marinarii debarcați la Chemoulpo de vasul rus *Amiral Kornilov*, gonesc pe șefii partidului Japonez și îi dau regelui adăpost la misiunea rusă unde el trăiește până în Februarie 1897 sub paza marinarilor ruși. Când Li-Khoui se înapoiază la palat, numește ofițeri și personalul de gardă al palatului, ofițeri ruși. Rușii se angajează prin tratatul de la Séoul să respecte independența Coreei și îl numesc pe rege împărat, dar rivalitatea ruso-japoneza persistă.

Concurența rusa în Coreea irită cu atât mai mult pe Japonezi cu cât Rușii se instalează în Mandciuria pe care puterile europene îi fortasera să o restituie Chinei. Prin intermediul baronului Rosen, ambasadorul rus la Tokio, Japonezii propun guvernului rus să delimiteze definitiv zonele de influență japoneza și rusa în Extremul Orient. Ei sunt gata să lase Rusiei peninsula Liao-Toung, cu condiția să recunoască Japoniei situația preponderentă în Coreea, și sunt gata să recunoască râul Yalou ca linie de marcație între cele două influențe rivale. În 1898, după ocupația Port-Arthur-ului, Rusia consimte să facă concesiuni. O convenție ruso-japoneză, la 25 Aprilie 1898, garantează din nou independența Coreei, în care cei doi contractanți își împart concesiunile și avantajile comerciale. De teama unei intervenții engleze care trimisese o parte din forțele ei la Chemoulpo, Rușii lasă mâinile libere Japonezilor, rechemându-și de la Séoul consilierii financiari și instructorii militari.

Pentru a liniști pe Japonezi care de la 1897 începuseră să-și mărească armata și flota și fortificaseră strămtărea Tsou-Shima pentru a tăia linia de comunicații ruse între Port-Arthur și Vladivostok, ar fi fost necesar ca Rusia să respecte convenția din 1897.

Din potrivă Țarul, în contra sfaturilor lui Witte și a lui

Kuropatkin, se lasă antrenat spre o politica de cuceriri și de câștiguri materiale în Extremul-Orient, ceiace va duce la opunerea Japoniei. Două influențe lucrează în special asupra lui Nicolae al II-lea. În primul rând aceia a lui Wilhelm al II-lea care vrea să rupă echilibrul european stabilit prin alianța Franco-Rusa. Pentru a îndepărta Rusia de Europa și a o înlocui în Balcani în folosul Austro-Ungariei și Germaniei, împăratul german nu obosește să-l împingă spre Extremul-Orient. În corespondența lui cu Nicolae al II-lea, germanul îl numește pe acesta «împăratul Pacificului», pentru a-și păstra pentru sine pe acela de împărat al Atlanticului.

Dar era o altă influență care lucra asupra lui Nicolae al II-lea; era «partidul militar» care în fond era partidul «afaceriștilor». Acest partid era instalat chiar la Curte. Din 1898, un învârtitor de afaceri foarte întreprinzător, Vonljarskij, propune crearea unei societăți pentru exploatarea resurselor naturale ale Coreei bogată în fier, carbune, păduri, aur și altele. Planul său era de a obține din partea guvernului corean o concesiune și punând mâna puțin câte puțin pe Coreea, să prepare anexiunea ei de către Rusia. Prezentat de către marele duce Alexandru Mihailovici, proiectul este aprobat de împărat și Statutele Societății sunt publicate în *Buletinul Legilor*. În 1899 Societatea obține de la Coreeni, grație sprijinului diplomației ruse, concesiunea câtorva păduri. În funcția Societății s'a pus un fost ofiter, Bezobrazov, care cumpără concesiunea unor păduri pentru circa 80.000 de ruble și construiește o moară pe malul stâng al râului Yalou, în zona de influență japoneză. Dar aceste concesiuni sunt contrarii angajamentelor luate de Rusia fata de Japonia, ceiace va aduce ca urmare protestul Japonez.

* * *

Revolta Boxerilor, în 1900, n'a fost dirijată numai contra propagandei misionarilor străini, ci și contra concesiunilor închiriate construcțiunilor căilor ferate. Se prezintă acuma pentru Rusia ocazia să ocupe militărește Mandciuria. În timp ce o parte din trupele sale merg spre Pekin unde ele se unesc cu contigentele altor puteri, restul rămân să asigure protecția transiberianului. Odata terminată revolta boxerilor, China cere evacuarea teritoriului. Dar Rusia menține trupele sale în Mandciuria sub pretext că siguranta căii ferate în construcție, cere prezenta lor.

Aceasta atitudine apropie pe cei doi rivali ai Rusiei, Ja-

ponia, și Anglia. Acordul Anglo-Japonez din 20 Ianuarie 1902, garantează independența Chinei și a Coreei, recunoscând interesele particulare ale Japoniei în Coreea, El asigură Japoniei, în caz de războiu cu Rusia, neutralitatea Angliei, și concursul său militar în cazul când o altă putere intervine. Acea altă putere, e Franța. Rusia încearcă să-i opună acordul franco-rus, dar Franța ezită să susțină în mod precis o politică a Rusiei în Extremul Orient. Mai mult, Franța insistă ca Rusia să evacueze Mandciuria cum îi promisese Rusia. Rusia se angajează prin convenția ruso-chineza din 9 Aprilie 1903, să realizeze evacuarea în trei etape, de șase luni fie care, înainte de 8 Octombrie 1903.

Execuția convenției ruso-chineze abia a început și Bozobrazov și asociații, lui intră în scenă. Bezobrazov a devenit secretar de Stat atasat persoanei împăratului. Ajuns în Extremul-Orient se înțelege cu amiralului Alexeiev comandant suprem în Extremul-Orient să oprească evacuarea. Când sosește al doilea termen, trupele rusești nu se mișcă. Witte și Kuropatkin se opun zadarnic la această politică care duce deadreptul la războiu. Anumiți concesionari au destulă influență pentru a introduce pe teritoriile exploatare, soldați rusi, pe care îi trec drept lucrători. Aceste bande de «aventurieri» cum îi numește Kuropatkin, sau de «hoți» cum îi numește Witte, găsesc chiar la Curte sprijinul cel mai puternic în atotputernicul Pleve, care îi convinge pe împărat că în spatele Japonezilor se gasesc revoluționarii ruși și că un războiu rapid și victorios va face ca guvernul să termine odată pentru totdeauna cu revoluționarii ruși și cu împăratul Japonez care le face jocul.

Departele de a condamna măsurile de suspendare ale evacuării, Nicolae al II-lea ordonă lui Alekseev să supună Chinei, la 18 Aprilie o listă de condițiuni de care depinde aplicarea convenției din 1902. Cererile lui extravagante provoacă protestele nu numai ale Japonezilor și Englezilor, dar chiar și ale Statelor Unite care dau sprijinul lor financiar, Japonezilor. Japonezii se pregătesc de războiu totuși ei încearcă încă să negocieze. La 12 August 1903 ei prezintă guvernului rusesc un plan general care să îndepărteze toate motivele de neînțelegere. Dar chiar a doua zi după înmânarea proiectului japonez, Nicolae al II-lea numește prin decret pe amiralul Alekseev locotenent general în Extremul-Orient și decide ca negocierile diplomatice între Tokio și Petersburg vor fi continuate de către locotenentul general care le va supune unui «comitet special pentru Extremul Orient» prezidat de Țar. Noul vice rege are interesele lui cu Bezobrazov care vine lângă el ca ministru de externe. Witte care

preconizeaza moderatia și pacea și care este în conflict cu marele duce Alexandru președinte al Comitetului de finanțe, este invitat să-și dea demisia și este îndepărtat din funcțiunile onorifice de prezident al Comitetului de miniștri. Este vorba de triumful Companiei Yalou. Publicând-o în *Jurnalul oficial*, numirea lui Alekseev are obiect să asigure preponderența rusă în Pacific.

Baronul Rosen, ambasadorul rusiei la Tokio, avertizează Petersburgul că dacă Rusia nu renunță la Coreea, războiul este inevitabil. Bezobrazov și banda lui, care văd în cucerirea Coreei un mijloc de a se îmbogăți rapid, vreau însă războiul. Când Japonia propune să se stabilească de amândoua părțile Yalou-lui o zonă neutră de 50 de kilometri, cererea e refuzată. Bezograzov nu cauta decât să câștige timp pentru a-și întări trupele din Mandciuria și schimbarea locului negocierilor în Extremul Orient îi convine. Abia după o lună, la 3 Octombrie, Japonia primește un prim răspuns în care Rusia emite pretențiunea de a păstra Mandciuria pentru ea, fără să permită reciprocitatea pentru Japonia în Coreea. Japonia răspunde la 30 Octombrie dar trebuie să aștepte încă până la 21 Decembrie ca să aiba un răspuns prin care propunerile sale sunt respinse. Când Tokio cere un răspuns relativ la evacuarea trupelor ruse, i se răspunde că nu poate da un răspuns de oare ce împăratul este plecat la Darmstadt iar împărăteasa e bolnavă. La 13 Ianuarie 1904 Japonia face altă propuneri Petersburgului, care nu răspunde. La 27 Japonia cere un răspuns definitiv pentru sfârșitul lui Ianuarie sau începutul lui Februarie. Neprimind răspunsul și văzând că trupele ruse se concentrează dealungul Yalou-lui, Japonia rupe relațiile diplomatice la 5 Februarie și în noaptea de 8 spre 9 Februarie, fără declarație de războiu, torpiloarele japoneze atacă flota rusă în rada Port-Arthur-ului și scot din luptă 7 mari unități.

* * *

Rușii erau perfect convingși că grație prestigiului lor, Japonezii nu vor avea curajul să-i atace. În Asia ei nu dispuneau decât de 120 de batalioane risipite pe un imens spațiu care îl formează Siberia, regiunea Amur și Mandciuria și ca să se pună pe picior de războiu aveau nevoie de 50 de zile. În plus, Cetatea Port-Arthur, principalul port al flotei ruse în Pacific, nu a fost perfect amenajat, în ajunul rupțurii, ministrul de războiu, care îl vizitase, Kuropatkin, îl judecase incapabil să reziste unui atac. Din contra Japonezii,

grație unei flote puternice și o marină comercială numeroasă care are de la început treisprezece divizii, adică 156 batalioane de luptă, este superioară. Ea poate să le transporte foarte repede pe continent și după aceea să ia inițiativa operațiilor. Japonia deasemeni are avantajul moral. Ea s'a pregătit de multă vreme contra puternicului său vecin și își dă seama că tot viitorul său e în joc. Pentru Rusia nu e vorba decât de un răzoiu colonial. Dacă sunt interese importante în joc, ele n'au nimic vital pentru țară. Poporul nu se simte direct amenințat și despre Japonezi nu a auzit niciodată nimic. Japonezii cărora atacul lor bruscat contra flotei ruse le-a dat supremația pe mare, decid să debarce avangarda lor în Coreea și să o transporte repede pe Yalou și amenințând că le taie calea ferată de la Moukden la Liao-Yang, să-i imobilizeze pe Ruși și să acopere astfel debarcarea restului armatelor în peninsula Liao-Toung.

Prima bătălie serioasă pe uscat a avut loc la 18 Aprilie pe Yalou între prima armată japoneză a generalului Kuroki și grupul oriental rus, stabilit la frontiera Mandciuriei. A fost o înfrângere usturătoare pentru amorul propriu rusesc. Japonezii întorc aripa stângă a Rușilor și îi obligă să se retragă până la creasta Fei — Chung-Lin, în timp ce ei ocupă Fin-Kouan — Tchen. Câteva zile mai târziu, transporturile japoneze se apropie de insulele Elliot, aproape de peninsula Liao-Toung și debarcă trupele la Pi-Tse-Wou. Aceste trupe iau ofensiva spre sud și la 13 Mai ocupă poziția de la H'siung-Yo, considerată ca cheia Port-Arthur-lui și a Dalnij-lui. De atunci Port-Arthur-ul și garnizoana lui, tare de două divizii, sunt tăiate de restul armatei care sub comanda lui Kuropatkin, continua mereu concentrarea în regiunea Liao-Yang la 148 verste de câmpul de bătaie. După bătălia de la H'siung-Yo, Japonezii care au continuat să debarce, încredințează misiunea să cucerească Port-Arthur-ul celor patru divizii ale generalului Nogi și dirijează cele două armate ale generalilor Oku și Nodzu contra armatei ruse a lui Kuropatkin.

Acesta poate să se opună la unirea forțelor inamice care se îndreaptă spre el armata lui Kuroki și armatele lui Oku și Nodzu și să încerce să-i bată separat. Alternativa pentru el este sau să atace mai întâiu armata lui Kuroki care amenință Moukden, baza rusă cea mai apropiată, sau să se îndrepte contra grupului Japonez de Sud, armatele lui Oku și Nodzu, pentru a restabili legătura cu Port-Arthur-ul. În ambele cazuri înseamnă să renunțe la o acțiune decisivă. Dar el nu se hotărăște. Cu toate cererile viceregelui Alekseev, care insistă asupra necesității să deblocheze repede

Port-Arthur-ul, unde flota rusă din Pacific este imobilizată, el preferă să urmeze primul sau plan și să aștepte concentrarea trupelor care i-au fost trimise. Această tactică duce la o serie de bătălii nedecise și fac armata rusă să-și piardă puțin câte puțin încrederea în victorie și permit celor trei armate japoneze să opereze unirea lor aproape de Liao-Yang.

De aceasta data, Kuropatkin care a primit întăririle sale este obligat să accepte marea bătălie pe care o caută japonezii comandați de mareșalul Oyama. Rușii care dispun de 200 batalioane au superioritatea numerică, dar organizarea japoneză este superioară. După o serie de angajamente, bătălia generală începe la 17 August în apropiere de Liao-Yang unde Rușii s'au fortificat. Rușii se bat bine și Japonezii nu pot să-i scoată din pozițiile lor. În fața eșecului atacurilor sale frontale, Oyama ordonă armatei lui Kuroki să înceapă trecerea râului Tapousi-Hé pentru a întoarce aripa lui Kuropatkin. Această manevră deschide poarta întregei batalii de la Liao-Yang. Kuropatkin dă ordinul unei părți a trupelor sale să meargă în ajutorul aripei amenințate, dar contra manevra sa nu reușește și începând cu seara de 20 August e obligat să se replieze spre Moukden. Prudența, întârzierea în așteptarea unor momente mai bune și lipsa de încredere în trupele lor, vor fi caracteristica comandamentului rus, în tot timpul războiului.

În cursul lunii Septembrie Kuropatkin își face planul ca să întoarcă aripa dreaptă japoneză care se găsește în munți, în timp ce grosul inamic se găsește deasemeni în munți, la nord de Liao-Yang. Dar lipsa artileriei de munte și a vitelor de povara, ca și comenzile făcute furnizorilor chinezi, nu fac decât să fie banuit planul, de japonezi. Aceștia prepară o contra manevră: rămân în defensivă în munți și atacă pe câmpie pentru a încerca să întoarcă pe ruși pe la Vest. Rușii iau ofensiva la 21 Septembrie, dar patru zile mai târziu sunt siliți să se oprească căci munții sunt inaccesibili și Japonezii răspund și contra atacă centrul lor și aripa dreaptă. Kuropatkin renunță repede la planurile lui de ofensivă, pentru a rămâne în defensivă.

În timp ce armatele lui Kuropatkin și a lui Oyama se înfruntau în Mandciuria, armata lui Nogi a continuat asediul Port-Arthur-lui. În Iulie, garnizoana trebuise să părăsească apărările avansate ale cetății și să se replieze pe linia forturilor. Această repliere expusese și portul interior unde era ancorată flota rusească, bombardamentului artileriei de asediu japoneze. Pentru a evita să fie scufundată, flota încercase să scape și să se refugieze la Vladivostoc la 28 Iulie. Ea se isbise pe mare de flota japoneză, superioară în

forțe și pierduse în lupta pe șeful ei, amiralul Witheft. Câteva din unitățile ei putuseră să se refugieze în porturile neutre, altele care nu fuseseră scoase din lupta, putură să se înapoieze la Port-Arthur și efectivele și armamentul lor au fost întrebuințate ca la Sebastopol, la întărirea armatei de uscat. În noaptea de 10 August generalul Nogi a încercat să cucerească Port-Arthur-ul asaltându-l. A eșuat și generalul a căpătat convingerea că fortăreața nu poate fi cucerită printr'un asalt general ci prin atacuri locale și progresive.

Oprirea operațiunilor în Mandciuria le permite Japonezilor să dea toată atenția asediului Port-Arthur-lui. Kuropatkin își dă seama că capitularea acestei cetăți, va antrena pierderea întregii flote ruse din Pacific și va provoca o nouă decepție penibilă în Rusia. Dar dacă el hotărăște să reia ofensiva, nu crede posibil să o facă înainte de anul următor, după ce ar fi primit întăririle venite din Europa. Dar Japonezii sunt hotărâți să sfârșească înainte. Incepând cu sfârșitul lui Octombrie ei dau o serie de atacuri violente contra câtorva poziții care li se par mai importante. Rușii le opun o rezistență îndârjită. La 22 Noembrie Japonezii ocupă Muntele Inalt, cinsprezece zile mai târziu reuesc să cucerească fortul II unde este ucis animatorul eroinic al apărării, generalul Kondratenko, și fortul III. De acum înainte, zilele fortăreței sunt numărate. La 20 Decembrie 1904, generalul Stoessel, comandantul fortăreței, capitulează. Această capitulare sfârșește să descurajeze pe Ruși, deja încercați prin pierderea flotei lor; ei sunt profund demoralizați, încât continuarea răzoiului li se pare că nu mai are sens.

Generalul Oyama care a primit ca întărire brigăzi de rezervă noi, va avea toată armata lui Nogi la dispoziția lui către mijlocul lui Februarie. De la începutul războiului, Petersburgul decisese trimiterea în Extremul Orient de unități ale flotelor din Baltică și Marea Neagra. Dar s-a trimis din Baltica, o flotă sub comanda amiralului Rozdestvenskij. Aceasta flotă a plecat în Octombrie 1904, dar era formată din nave diferite de tip și viteză și era obligată să târască după ea transporturi de hrana și carbon. Ea parcursese 16.400 mile dealatul a trei oceane cu o încetineală de melc. Numai la sfârșitul lui Aprilie, atunci când Port-Arthur-ul a capitulat și prima escadră a Pacificului nu mai exista, amiralul Rosdestvenskij reușește să-și concentreze unitățile sale aproape de coastele Anam-ului. Nu rămânea decât o soluție: să încerce să ajungă la Vladivostok. El hotărăște să forțeze trecerea strâmătorii Tsou-Shima. Dar flota era prea inferioară flotei inamice. La 14 și 15 Mai, în

cursul unei lupte inegale ea este fărâmată de artileria japoneză. Numai două crucișătoare și două contra torpiloare reușesc să scape și să ajungă la Vladivostok; celelalte sunt scufundate iar o parte sunt capturate.

Dezastrul de la Tsou-Shima aduce sfârșitul ostilităților. Guvernul rus, neliniștit de mișcarea revoluționară, pe care o favorizează eșecurile militare, este dispus să facă pacea. Invitați de către președintele Roosevelt să înceapă tratativele de pace, beligeranții acceptă.

Plenipotențiarul Witte, baronul Rosen fost ambasador la Tokio și profesorul Martens din partea Rusiei, baronul Komura și ambasadorul la Washington Takahira din partea Japoniei, se reunesc, în August la Portsmouth (New-Hampshire) în Statele Unite.

Prin tratatul de la Portsmouth, semnat la 23 August 1905, Rusia recunoaște protectoratul Japoniei asupra Coreei, renunță la penisulele Liao-Toung, cedează Japoniei Port-Arthur-ul și Dalnij-ul cu construcțiunile și drumul de fier, partea meridională a insulei Sakalin, îi concede privilegiu în pescării la Nord de Vladivostok, îi acordă cu titlul de reciprocitate și înaintea unui tratat de comerț cu avantajele națiunii celei mai favorizate, înfățișat se angajează să evacueze Mandciuria.

Oricât de grele au fost condițiile pentru amorul propriu al Rusiei, guvernul rus trebuia să le primească și să încheie pacea cât mai repede căci izbucnise deja revoluția.

* * *

«Marea răsvrătire țărănească din Martie 1907, a fost o amară trezire. Pentru lumea din afară, care obținea rarele sale știri asupra României, din a doua sau a treia mână, evenimentul a fost ca un trăsnet care cade pe un cer albastru» («Histoire des Roumains», R. W. Setton-Watson, pagina 429). Totuși nu trebuia să fie atât de neașteptata deoarece autorul spune pe aceeași pagină: «România era una din țările agricole cele mai fertile din Europa și totuși cum o recunoșteau cei mai clarivăzători dintre fii săi, țăranul era scufundat în mizeria cea mai adâncă».

Regele însuși, după ce scăpase de grijile pe care i le dăduse Ion Brătianu pe chestia Tratatului cu Germania, se lăsase adormit într'o falsă siguranță de rapiditatea cu care România reușise să scape de crizele economice din ultimii ani. Regele acuma nu avea mari griji crezând că a găsit soluția: să dea pe rând puterea celor două partide, rezervân-

du-și totuși dreptul de a îndepărta de iesle fiecare animal când pare că și-a potolit foamea destul (R. W. Setton-Watson, op. cit., pag. 429).

Și totuși fuseseră Români care dădusera clopotul, de alarmă din nefericire fără să fie ascultați. Încă din anul 1904, profesorul Basilescu vorbise de «vulcanul care tremură sub picioarele noastre» și profetizase că «va veni o zi în care focul va devora palatele și hambarele, și toate averile celor ce exploatează pe țărani». Un an după aceea, Spiru Haret, «ministrul instrucției publice, într'adevăr liberal și profet al democrației țărănești, atrăsese atenția asupra «caracterului amenințător» al situației și extrema urgentă «a unei reforme» (R. W. Setton-Watson, op. cit., pag. 430). Atragem atenția că la 1905, când Spiru Haret «atrăsese atenția asupra, etc.», se găsea el și partidul lui în opoziție!!!

Profesorul Săulescu, economist din București, în 1906 emite opiniunea că dacă nu se fac reforme «chestiunea țărănească va fi rezolvă printr'o sângeroasă răscoală țărănească». Însfârșit Constantin Stere publica o serie de articole de avertizare în *Viata Românească* care, toate, din nefericire, au întâlnit numai urechi surde. «Grație muncii țăranului, declarase Stere în 1906, Țara poate în acest moment, să exporteze de șase ori mai multe cereale, și totuși țăranul n'a avut nici un profit din munca sa și din forța lui producătoare: din contra, nivelul său de viață devine din ce în ce mai mizerabil».

Revolta a izbucnit cu o extremă iuțeala la 15 Martie 1907, aproape de Botoșani, și s'a întins repede în toata Moldova. E drept că la început ea a avut un caracter antisemit. Era explicabil căci evreii aveau moșiile cele mai întinse în arendă, și abuzurile se întâlneau cel mai des pe moșiile arendate de evrei sau de greci. E cunoscut cazul unui evreu care avea în arendă în Moldova moși care se întindeau pe un județ întreg. Numele lui era cunoscut — se numea Fischer — și Constantin Stere scrisese un articol care se intitula «Fischerland». Desigur că evreul Fischer nu era vinovat că avea moși arendate pe un teren egal cu un județ întreg, dar boierii, majoritatea membrii ai partidului conservator, erau mării vinovați. Era mai comod pentru ei să-și arendeze moșiile la evrei, căci evreii plăteau mai bine și la timp, dar ei erau mai hrăpăreți decât ceilalți.

Revolta a început prin jefuirea moșiilor arendate de evrei, dar a căpătat repede un caracter pur agrar și s'a întors contra arendașilor care aveau moșiile cele mai întinse și contra absenteiștilor. S'a făcut apel la trupe care intrară în acțiune contra revoltaților din nordul Moldovei și apoi

înaintară spre Iași și au fost puși în dificultate și au trebuit chiar să se retragă aproape de Vaslui. Situația politică era neclară din cauza morții subite al ministrului de externe, Lahovary, și a neînțelegerii dintre primul ministru și Take Ionescu. Cantacuzino, incapabil să restabilească liniștea, a demisionat la 15 Martie și regele a chemat pe liberali care începuseră să simtă foamea desi după canoane, mai trebuiau să mai aștepte. Important este faptul că la interne a venit Ionel I. C. Brătianu și la ministerul de războiu, generalul Averescu. Acesta a proclamat starea de asediu la București iar la Cameră, Petre Carp a preconizat măsuri energice de presiune.

Dar dezordinele au continuat. Bande invadară Galații și patru mii de țărani din Teleorman, începură să meargă asupra Bucureștiului. A urmat o distrugere generală și sistematică a proprietăților, domeniile Brâncoveanu, moșiile lui Știrbey, Pherekyde, Florescu și a lui Arion au fost mai ales jefuite.

Revolta s'a întins spre Vest în Muntenia și aici au fost atacate și satele de la munte. Au început să fie trecute din mână în mână manifeste subversive și s'a răspândit vestea morții regelui Carol. La începutul lunii Aprilie trupele sub arme au atins cifra de 120.000. Băncile erau păzite și un cordon s'a stabilit împrejurul Bucureștiului. Prim ministru Sturza a lansat un apel pentru ca să fie votate legi de urgență, și a strâns la Cameră, în mod teatral, mâna șefului opoziției, Take Ionescu. O proclamație regală a promis desființarea intermediarilor pe moșiile Statului.

În județul Vlașca, trei sate au fost bombardate și distruse și la Băilești, aproape de Craiova, o bătălie în regulă s'a angajat între trupe și 10.000 de țărani înarmați cu puști de vânatoare, sulite, cuțite, furci și coase, care au fost în cele din urma striviți fără milă. S'a socotit că în trei zile mai mult de 10.000 de țărani au fost uciși și anumite sate au fost rase complet (R. W. Seton-Watson, op. cit., p. 431).

Dar odată răscoalele terminate, Ionel I. C. Brătianu vroia să se scape de generalul Averescu. E clar că presiunea a fost mai aspră decât ar fi fost necesar. S'a tras cam mult cu pușca ba chiar și cu tunul. Era poate nevoie să se obțină liniștea cât mai repede, deoarece armatele Austro-Ungare și Rusă erau gata să intervină și numai atitudinea hotărâta a regelui Carol le-a ținut în frâu: a anunțat că abdică dacă un soldat străin trece frontiera. Aceasta e scuza dar faptul rămâne fapt: Au murit 11.000 de țărani și cifra e ridicată, enorm de ridicată. S'a tras cu pușca și cu tunul când în fața se ridica o armată înarmată cu securi, seceri și coase.

Correspondentul lui Times, J. D. Bouchier, primit în audiență de rege, a rămas incremenit văzând ca regele avea de afacere o viziune strict militară și lua în considerare numai partea disciplinară. Partea om părea că era inexistentă pentru Carol. Un autor străin face observația uluitoare ca în cele 4 volume de memorii ale lui Carol, partea rezervată țaranului român se reduce la o singură citare în câteva linii. Comparația cu Cuza Vodă, se impune de la sine!!!

Deci regele Carol tratase problema țaranului român răscolat, numai din punct de vedere militar! Carol era comandantul armatei care a dat ordinul să se tragă, era deci vinovat, dar era vinovat numai el? Urma la rând generalul Averescu, că militar. Dar în represiunea unei răscoale, numai generalul dă comanda? Nu! Dau comanda de a trage și ministrul de interne — mai ales —, dar *mai ales*, o dau și prefectii. Da, în revoluția de la 1907, au dat prea mulți ordinul de a se trage, mai ales prefectii, adică civilii.

Era nevoie să se dea un lustru, era nevoie să se scoată un vinovat care să fie altcineva decât prefectul, adică elementul politic. Deci ca totdeauna, se căuta un țap ispasitor și acesta a fost generalul Averescu. Și s'a procedat prin învăluire. Brătianu s'a folosit de o interpretare a lui Marghiloman, asupra unor nereguli savârșite la ministerul de război. Generalul Averescu avea ca secretar pe generalul Hartel, care a afirmat Marghiloman, se cam greșise în niște socoteli. Generalul Hartel a fost nevoit să demisioneze din armată, iar generalul Averescu să se retragă din guvern.

«Generalul Averescu nu se putea resemna să primească această lovitură piezișă fără sa reacționeze. Avea toate dosarele represiunii care făceau dovada că exagerările au fost datorita cererilor exprese ale prefectilor, deci răspunderea revenea, indirect, ministrului de Interne. O amplă documentare i-a fost furnizată lui Const. Mille care a început prin «Adevărul» seria de articole «Ororile inutile», făcându-i responsabili pe rege și pe Ionel Brătianu de executarea a 11.000 de țărani. O primă lovitură pentru guvernul liberal: se descoperea numărul exact al victimelor, dovedindu-se ca mincinoasă cifra de 3.000 marturisită de guvern. Era suficientă o cât de superficială răscolire a dosarelor ca cineva să nu fie îngrozit de violența, în buna bună parte inutilă a represiunii» (Pamfil Seicaru, Carpații, 10 Septembrie 1954).

Dar regele Carol avea o slăbiciune pentru partidul liberal. Când a fost nevoie de rezolvarea unor chestiuni delicate, regele Carol se adresa liberalilor. E drept că de la guvern au plecat conservatorii imediat ce a izbucnit revoluția, dar

daca nu plecau, îi poftea să plece regele Carol. Liberalii ştiau să facă operaţiile fără să rămână urme, ştiau să facă operaţiile fotogenic. Trebuiau deci, să dispară şi urmele. Şi partidul liberal a aranjat chestiunea frumos: «La câţiva ani după războiu, dosarele continând secretele au dispărut de la ministerul de Războiu şi de Interne, ridicate fără îndoială de către politicienii asupra trecutului cărora ele aruncau o lumina supărătoare» (*Histoire des Roumains*, R. W. Setton-Watson, p. 433).

Dar o chestiune trebuie să se puna clar: *partidul care a ucis pe cei 11.000 de ţărani, şi este recunoscut de toată lumea că cifra e ridicată, nu se poate afirma că a iubit pe ţărani*. Se poate spune mai degrabă că partidul conservator, partidul boierilor, i-a iubit mai mult: în momentul izbucnirii revoluţiei au preferat să plece de la guvern, deşi nu erau mai vinovaţi decât liberalii.

Înainte de a se reprima revoluţia, cât tremurau de frică, liberalii au depus de urgenţă pe birourile Camerii o cascada de dispoziţii în favoarea ţaranilor. «Dar revoluţia reprimată, politicienii au uitat promisiunile lor şi s'au pierdut în argumente advocaţionale pentru a evita marile reforme pe care ei le promisera sub imperiul fricei» (Crisan T. Axente, op. cit., p. 415).

Legea din Decembrie 1907 consolida, în ceiace consemna tocmelile de muncă, abuzurile *Statu-quo-ului*. «Lupii miloşi au mâncat încăodată, drepturile poporului nefericit» va zice mai târziu, într'un discurs, profesorul Basilescu, reproducând o fraza a lui Tudor Vladimirescu. (Crisan T. Axente, op. cit., p. 416).

S'au acordat totuşi ţaranilor câteva avantajii: li s'au stabilit terenuri de islazuri comunale şi s'a creiat «casa rurală», instituţie care trebuia şi după aceea să vândă ţaranilor în condiţiuni avantajoase, pamânturi, sau să le exploateze cu ţaranii, sub direcţia inginerilor agronomi. Ideia era buna dar s'a pretins că nu a dat rezultate.

Dupa cum se vede, se proceda totdeauna prin paleative, care nu au curajul de a merge până la capăt. Mereu în acest sens, legea din 1912 care se ocupa de vânzarea în mici loturi de bunuri de mâna moartă cautând să evite soluţii radicale. Propusă de conservatori, Al. Lahovary era ministru de Domenii, legea a fost combatură de liberali. Într'un articol din *Viitorul*, şeful liberal Al. Constantinescu-Porcul, a socotit că această lege este o «monstruoasă expropriere». În 1913, Vintilă Brătianu, în opoziţie este adevărat, a recunoscut că noua lege asupra tocmelilor agricole a fost inadins ignorată.

Se poate spune că revoluția din 1907 a fost aceia care nu a dus la nici un rezultat. Și totuși a fost revoluția care a dat cele mai multe cadavre. Este curios: revoluția din 1907 n'a produs nici un erou. Din cei 11.000 de morți, nu s'a ridicat nici unul care să-și lase numele pentru Istorie: toți au fost victime anonime.

* * *

Cei care au dus lupta contra absolutismului au fost partidele socialiste, intelectualii și *zemstvo*-urile. Aceste trei grupe de opozanți au profitat de libertatea relativă care a urmat după moartea lui Pleve, în primul rând pentru a se organiza, pe urmă pentru a preciza și formula public revendicările lor care pe acea vreme erau moderate. În 1905, în măsura în care războiul contra Japoniei devine dezastrous, organizația lor progres rapid. În anul 1905 a intervenit un fapt nou; în arena politica au intervenit masele populare.

«Duminica roșie» din 9 Ianuarie 1905, pentru prima oară în istoria Rusiei și fără ca șefii mișcării să o prevadă și nici s'o vrea, poporul, adică lucrătorii au intrat în joc. Intervenția sa comunică întregii mișcări de opoziție, o forță particulară care o face periculoasă. Manifestul din 17 Octombrie 1905, asta fără ca puterea s'o prevadă și nici s'o vrea, este prima concesiune constituțională făcută de către autocrație și această concesiune va antrena convocarea primei *Dume* a imperiului.

Ziua de 9 Ianuarie care inaugurează anul revoluționar 1905, n'a fost preparată în cercurile intelectuale și ale *Zemstvo*-urilor, ci în acelea ale uzinelor din Petersburg. Nici partidele socialiste n'au fost inițiatorele căci un preot numit Gapon care, bucurându-se de autoritate specială în lumea lucrătorilor, avea relații și cu poliția și ministerul de interne, așa că se poate spune că guvernul însuși a ajutat începuturile revoluției. Era un om cu antecedente neclare, devorat de o mare ambiție și înzestrat cu un remarcabil talent oratoric. El a reușit să cucerească chiar și 30.000 de lucrători disciplinați asupra cărora el exercita o completă autoritate. Cu unsprezece zile înaintea «Duminicii roșii», reprezentanții lucrătorilor declanșasera o grevă la uzina Putilov prezentând numai cereri economice. În zilele următoare greva a câștigat alte uzine și numărul greviștilor a atins cifra de 250.000 lucrători. Gapon care pregătise această grevă lung timp, hotărăște să utilizeze aceste greve la scopuri care nu fuseseră prevăzute de poliție.

Prin intermediul secțiilor sale, el sugerează lucrătorilor să meargă să prezinte o petiție țarului pentru a-i expune doleanțele lor. Această idee a unui apel la țar, care nu putea veni nici din cercurile socialiste și nici din cele intelectuale, era făcută pentru a fi înțeleasă de masele populare. Dar textul apelului comporta revendicări politice moderne: convocare de delegați din toate clasele sociale, cererea tuturor libertăților, egalitatea cetățenilor în fața legilor, amnistie pentru delictele politice, darea de pământ țăranilor, zi de lucru de opt ore, dreptul la grevă, etc. Apelul se termina cu o amenințare ciudată: «Țarule, dacă tu te arăți surd la cererile noastre, nu ne rămâne altceva de făcut: să murim aici pe loc».

Gapon adunase în cursul reuniunilor publice 135.000 semnatari. Pentru a-i prezenta țarului cererea, s'a hotărât ca în ziua de 9 Ianuarie, 10.000 de lucrători, veniți din toate cartierele muncitorești, să se îndrepte în cortegiul solemn spre Palatul de Iarnă. Țarul este prin scrisoare anunțat că dacă el nu apare la ora două înaintea poporului său, va sfărâma legăturile morale care-l leagă de țara, pierzându-i încrederea și sângele va curge.

Țarul se retrage la Carskoe Selo. În ziua de 9 Ianuarie trupele sunt așezate în toate locurile prin care trebuie să se scurgă cortegiul. Intelectualii care prevăd masacrul, încearcă să-l împiedice. Delegații lor intervin zadarnic pe lângă Svjatopolk-Mirskij și Witte care nu pot face nimic. La amiază, lucrătorii în corpore se îndreaptă din mahalale spre centrul orașului, purtând icoane și portretele împăratului, pentru a-și arăta fidelitatea ce o poartă țarului. Ei sunt siguri că vor fi bine primiți și vor fi ascultați părințește de suveran. Dar ei nu pot merge prea departe, pretutindeni cum se apropie de barajele de soldați, sunt primiți cu focuri de armă. Aceste împușcături neașteptate produc la început nedumerire, după aceea se produce panica văzând cum cad morții și răniții. Ei încep să fugă urmăriti de trupe și scene feroase de exterminare se produc, în cursul cărora spectatori inocenți au soarta manifestanților. Gapon este rănit dar salvat de către prietenii lui, poate să fugă în străinătate. O mie de morți și cam tot atâția răniți este bilanțul acestei zile sângeroase, care este numită «Duminica roșie». «Duminica roșie» deschide o nouă perioadă a luptei între opoziție și guvern. Acesta se decide să facă dovadă de curaj. El restabilește postul de guvernator general al Petersburgului și îl încredințează lui D. F. Trepov, fiul fostului prefect de poliție căzut odinioară sub loviturile Verei Zasulici. El hotărăște divolvarea Uniunilor lucrătorilor din

Petersburg și arestează numeroși intelectuali. În ochii poporului prestigiul țarului este iremediabil pierdut. Veniți la piața Palatului de Iarnă pentru a fi ascultați de țar sau de a muri, cetățenii cei mai pașnici au plecat transformați în revoluționari.

Nu numai masa populației urbane trece deodată de partea revoluționarilor, dar cum guvernul recurge adesea la metoda de a trimite la sate lucrători bănuți că sunt comuniști, tendințele revoluționare pătrund repede în mediul rural. Intelectualii ei înșiși părăsesc atitudinea lor pașnică și nu manifestează nici o reprobare morală la atacurile contra agenților de poliție și contra atentatelor teroriste care devin din ce în ce mai frecvente. Unul dintre aceste atentate, care ucide pe marele duce Sergiu Alexandrovici, căzut în ziua d 4 Februarie aproape de palatul său de la Kremlin, sub bomba socialistului-revoluționar I. Kaljaev, produce o impresiune profundă asupra țarului. Cea mai gravă consecință a «Duminicii roșii» nu consistă în faptul de a fi împins pe teroriști la atentate ci în aceea că a făcut unirea tuturor opozițiilor de la extremiști la cei mai moderați contra guvernului.

La Petersburg la înmormântarea studentului Savinkin, una din victimele «Duminicii roșii», servește de pretext la o importantă manifestație organizată de camarazii și de profesorii lui. La sfârșitul lui Ianuarie, 16 membri ai Academiei de Științe, 124 de profesori și 201 privați-docenți ai Universității semnează în numele savanților ruși o declarație care se termină prin afirmația că «libertatea științei este incompatibilă cu regimul rus actual». La 7 Februarie, într-o reuniune ținută la Universitate, studenții și profesorii înfierează «aventura criminală» a războiului japonez și «evenimentele sângeroase» din 9 Ianuarie și se declară solidari cu lucrătorii și intelectualii și cer convocarea unei Adunări constituante aleasă după regula sufragiului universal, amnistia generală și dreptul minorităților naționale la autonomie.

Numeroaselor uniuni, aceia a angajaților căilor ferate, a inginerilor, a literaților, etc. se adaugă aceia a avocaților. Constatând că ele au un program constituțional comun — acela al declarației delegaților *Zemstvo*-ului din 8 Noembrie 1904 dar considerabil mărită și prezentată în termenii cei mai energici — ele se federează toate într-o «Uniune a uniunilor». Presa împărtășește spiritul general împotriva cenzurii și arbitrarului administrativ și se asociază la mișcarea de opoziție. Deasemeni reacționarul prinț Meserkij recunoaște la rândul său necesitatea «Uniunii cu poporul» și declară deschis: «Să mulțumim lui Dumnezeu că am fost

bătuti de japonezi căci victoria noastră ar fi ascuns sub lauri răni deschise» («Histoire de Russie», III, p. 1091).

Unii dintre miniștri își dau seama că situația cere țarului o atitudine și declarații mai deslușite. La 17 Ianuarie 1905, la sfârșitul raportului său săptămânal, ministrul agriculturii, Ermolof îi descrie lui Nicolae al II-lea situația alarmantă a Rusiei, agitația extraordinară care a pus stăpânire pe societate, enumeră cererile diferitelor grupe, semnaleză necesitatea de a face concesiuni voluntare pentru a evita urmările funeste, și arata ocazia strălucită pe care o are împăratul de a deveni un al doilea «Țar eliberator» al Rusiei. După puțină rezistență, Nicolae al II-lea acceptă să convoace o reprezentatie a țării și se adresează lui Ermolof și lui Witte; dar cinsprezece zile mai târziu el nu face nimic. La 31 Ianuarie, Ermolof revine cu un nou memoriu. O conferință privată, convocată și prezidată de țar se declară în majoritate de partea lui. La 3 Februarie, Nicolae declară miniștrilor că a hotărît să convoace pe deputați, dar el își rezervă dreptul de a alege momentul potrivit pentru a anunța aceasta printr'un rescript. Cunoscând caracterul țarului, Witte ridică câteva obiecțiuni, pe urma tace. Trei proiecte de rescripte sunt prezentate țarului și astfel trec cinsprezece zile.

În dimineata de 18 Februarie, în ajunul aniversării liberării șerbilor, care pare a fi o data prielnică pentru publicarea rescriptului «emancipator», ministrii au surpriza de a găsi în *mesagerul guvernului* în locul rescriptului așteptat, un manifest de o inspirație contrară. Acest manifest denunța pe ațâțătorii la dezordini care ataca fundamentele Statului consacrate de Biserica și consfințite de legi, rup legăturile care unesc prezentul de trecut, sperând să creeze o putere nouă pe fundamente străine Rusiei. După ce reaminteste că asasinatul marelui duce Sergiu Alexandrovici a «rănit profund sentimentul național» exprimă încrederea suveranului în supunerea desăvârșită a poporului său devotat și sprijinul cetățenilor.

În acest document pe care țarul fără să consulte pe nimeni, îl trimetea direct ministrului de Justiție, toată lumea a recunoscut din prima ochire, ideile și stilul lui Pobedonoscev. În aceiași zi miniștrii asistă la Carskoe Selo, sub președinția țarului, la ședința săptămânala a Consiliului de miniștri. După câteva momente tăcere jenată, Kokovcev insistă asupra necesității de a liniști pe creditorii străini, Ermolov și Bulygin ridică chestiunea rescriptului și insistă ca acesta să fie publicat fără întârziere. Țarul răspunde că rescriptul nu e la punct, nici unul dintre proiectele ce i-au

fost prezentate nu l-au satisfăcut. După dejun miniștrii revin la atac și declară că ei nu raspund de menținerea ordinii și a securității persoanelor «amenințate», de a primi o bombă. Țarul nu poate să-și ascundă neliniștea. «S'ar putea crede că dumneata te temi de o revoluție», îi spune el lui Bulygin. «Sire, revoluția a început deja» îi răspunde acesta. Atunci Nicolae scoate din buzunar un text al rescriptului pe care l-a redactat personal servindu-se de trei proiecte ce i-au fost prezentate. Il citește și miniștrii l-au aprobat și semnat datându-l, ca și cum manifestul ar fi fost publicat în dimineața de 18 Februarie.

Astfel se face că în aceeași zi, apar doua acte care s'ar fi contrazis dacă țarul nu ar fi introdus în secundul rezerve care îi anihilau întinderea «emancipatoare». Rescriptul, în adevăr, anunță că «cei mai meritoși, întăriți cu încrederea națiunii» vor fi chemați să participe la «elaborarea prealabilă a proiectelor legislative». Dar, adăugând că reformele nu vor fi introduse decât «în măsura în care se va simți nevoia» și numai cu condiția ca ele să nu rupă «legătura cu trecutul istoric» și că ele vor menține «caracterul neclintit al legilor fundamentale», el resimte ciudat rolul, deja așa de puțin «constituțional» desemnat deputaților.

Nimic nu arata mai bine decât aceste două acte din 18 Februarie cum ultimul autocrat rus se cramponează cu disperare de trecut. Rescriptul nu determină modul de convocare a celor «mai meritoși» care trebuie să reprezinte națiunea. El încredințează această grijă unei comisiuni care va fi prezidata de Bulygin. Dar guvernul care asteapta rezultatul bătăliei de la Moukden, nu este deloc grăbit să constituie această comisiune. La 18 Martie, un comunicat oficial anunță că, în afară de reprezentanții guvernului, «persoane cunoscute pentru activitatea lor vor lua parte». Cinsprezece zile mai târziu, un nou comunicat precizează că comisarii «vor fi numiți» de către țar. La șase Mai se declară că «lucrările preliminare» sunt «aproape» terminate și că sunt motive «de sperat» că comisiunea va fi convocată la 15 Iunie. La capătul acestor trei luni, comisiunea nu a fost încă convocată și nu i se cunoaște nici măcar compoziția. După ce s'a așteptat atât rezultatul bătăliei de la Moukden, se află dezastrul de la Tsou-Shima. În fața unei noi explozii a indignării publice, guvernul se grăbește să publice că «comisia» Boulgyn nu se va reuni și că, pentru a câștiga timp, proiectul ministrului va fi direct supus examenului consiliului de ministri și Comitetului Imperiului și ratificării împăratului.

La 26 Mai, comitetul miniștrilor studiază în toată graba,

cele 25 prime capitole ale proiectului, al cărui conținut începe să se răspândească în public.

Congresul de la Moscova, ultimul congres al «coaliției», convocat de Șipov, se reunește la 24 Mai, după dezastrul de la Tsou-Shima, atunci când principalele puncte ale proiectului lui Bulygin sunt cunoscute. Cum momentul este grav și solemn, el hotărăște să se adreseze direct împăratului și să-i facă să-i fie remisa adresa printr'o delegație. Delegații aleși sunt: prințul Sergiu Trubeckoj, prințul G. E. L'vov, contele Heyden, Golovin, Petrunkevici, Rodicev, prinții Sakhovskoj și Dolgorukov și reprezentanții municipalităților Fedorov și Nikitin. Adresa redactată la 26 Mai este foarte netă. Ea semnalează pericolul care amenință «tronul», vede în rezultatul războiului rezultatul «abuzului criminal și al neglijenței consilierilor» țarului, subliniază starea de «războiu civil», vinovăția «birocrației ignorante și vătămătoare» care a «deformat» și neglijat să execute ordinele țarului. Îl roaga pe țar, atâta cât este încă timp «să convoace fără întârziere» reprezentanți ai națiunii, aleși de către toți supuși, fără distincție. Ea se termină prin aceste cuvinte pline de avertizare: «Nu zăboviți Sire. La aceasta oră teribilă de încercare națională, responsabilitatea voastră e mare înaintea lui Dumnezeu și în fața Rusiei!».

* * *

Mai neliniștitoare sunt manifestațiile revoluționarilor care de la începutul anului 1905 se înmulțesc în toată țara și în cercurile sociale cele mai diverse. În orase ele iau forma grevelor cu caracter politic din ce mai accentuat. Pretutindeni greviștii cer convocarea unei Constituante și se aude din ce în ce mai des aceste cuvinte de ordine: «Jos autocrația! și traiască revolta armată!» A doua zi după «Duminica roșie» izbucnesc greve în provinciile de frontieră: în Polonia, în Țările Baltice, în Caucaz și mai ales la *Varsovia*, Riga, Reval, Vilna și Tiflis. Cu ajutorul lucrătorilor, țărani se întrunesc în congrese și fundează la sfârșitul lui Iunie Uniunea țărănească panrusă al cărui al doilea congres, în Noembrie, va aduna 187 delegați, țărani, fără îndoială aleși în mod neregulat, câteodată chiar în urma unui vot fictiv, dar veniți din 20 guvernăminte.

Dacă propaganda politica n'a atins încă armata, ea a început după 1903, să patrundă mai cu seamă printre marinari. În vara anului 1905, echipajele mai multor vase ale flotei din Marea Neagră, sunt câștigate de mișcarea revoluționară și cu ajutorul social-democraților, merg până la

prepararea planului răsvrătirii escadrei de la Sebastopol. La 27 Iunie o circumstanță fortuită — hrana proastă — provoacă răscoala marinarilor crucișătorului *Potemkin - Tavriceskij*. Revoltații conduc vasul la Odesa, unde ciocniri sângeroase înfruntă lucrătorii greviști cu trupele. Social democratul *Feldman* propune marinarilor să debarce, să ocupe orasul și să facă, sub protecția puternicilor tunuri ale lui *Potemkin - Tavriceskij*, centrul luptei contra autocrației. Dar echipajul nu este copt pentru a realiza acest plan și el nu se decide să debarce și așteaptă ca toata escadra din Sebastopol să se ralieze acțiunii întreprinse de *Potemkin - Tavriceskij*.

Planul lor nu reușește pe deplin deoarece numai crucișătorul *Georgij-Pobedonoscev* se raliează insurgenților. Ceva mai mult, a doua zi, marinarii de pe *Georgij-Pobedonoscev* se răzgândesc și se hotărăsc să facă la Sebastopol act de supunere. Cei de pe *Potemkin - Tavriceskij* nu se gândesc să facă același lucru, căci ei au ucis mai mulți ofițeri la începutul revoltei și au tras cu tunul asupra Odesei. Se sfătuiesc cu șeful lor marinarul *Matjusenko* și se îndreaptă spre România, la Constanta și autoritățile românești le propun să se predea, promițându-le libertatea. Ei nu accepta și se duc la Teodosia pentru a se aproviziona cu hrană și cărbuni. Dar la Teodosia, soldații trag asupra delegatului crucișătorului, și pun mâna pe *Feldman* și pe alți șefi ai răscoalei. La 6 Iulie, *Potemkin - Tavriceskij* revine în România și se predă autorităților românești.

Pentru a stăvili agitația revoluționară, guvernul ar trebui să facă concesiuni serioase. Dar el nu e încă dispus la aceasta. După ce a fost studiat de către Consiliul de miniștri, proiectul *Dumei* Imperiului lui *Bulygin* este discutat la *Peterhof*, într'o reuniune pe care o prezidează împăratul și la care asistă și marii duci. În cursul discuției, țarul și anturajul lui arată limpede că acordă mai multă încredere țăranilor, considerați mai loiali decât noblețea, bănuită a fi fost câștigată de ideile politice ale intelectualilor. La sfârșit se adoptă sufragiul indirect și repartitia alegătorilor în trei colegii: țărani, proprietari funciari și burghezii orașului, reprezentând respectiv 43 pentru o 100, 34 pentru o 100 și 23 pentru 100 din corpul electoral. Manifestul din 6 August care anunța creația *Dumei*, decepționează mai mult opinia publică cu cât este interzis să fie discutate în public probleme politice.

În lupta care se ațăată, grupul extremist sau bolșevic al social-democraților joacă un rol important. Cu ocazia celui de al treilea, congres, ținut la Londra, de la 12 Aprilie la

27 Aprilie, se decide mai întâiu de a participa la alegerile pentru *Dumă* pentru a organiza revolta armată și a ajuta la victoria unei republici burgheze în speranța de a face să intre reprezentanții săi în guvernul provizoriu care avea să urmeze după proclamarea republicei. Așteptând să câștige burghezia «atâta timp cât ea se va ralia la revoluție sau chiar numai la opoziție» ea hotărâse să lumineze pe lucrători asupra «caracterului antirevoluționar și antiproletarian al mișcării democratice burgheze». Dar după manifestul din 6 August el nu se multumește numai ca burghezii democrați să dezaprobe *Duma*, el se decide să boicoteze alegerile. În Septembrie el începe a aplica cuvântul de ordine: «Să organizăm revoluția!», pe care îl lansase social-democratul Parvus.

El încearcă să grupeze grevele parțiale ale lucrătorilor și să așăte greva generală. La Moscova s'a creiat cu colaborarea social-democratilor, prima organizație unificată de lucratori, «sovietul deputaților lucrătorilor tipografi și litografi». Greva tipografilor nu ajungea ca să declanșeze greva generală. Din contra cea a drumurilor de fier, prin oprirea circulației și a comunicațiilor, ar paraliza viața economică a țării și ar pune piedici măsurilor administrative, și ar fi capabilă să reușească. Pentru a o preveni, guvernul convoacă la Petersburg la 3 Octombrie un congres al amploiaților drumurilor de fier, sub pretextul de a îmbunătăți starea lor materială. Dar la 9 Octombrie, acest congres exprimă revendicările politice care sunt același ale țării întregi: desființarea stării de asediu și a pedepsei capitale, libertățile individuale și toate libertățile politice, drepturi pentru minoritățile naționale de a dispune de ele înșile, convocarea unei Constituante și nepedepsirea greviștilor. Răspândindu-se șvonul arestării delegaților, amploiații drumurilor de fier se pun în grevă. În cele 3 zile următoare, greva câștigă rețeaua Moscovei și comunicațiile cu Petersburgul sunt întrerupte începând de la 11 Octombrie.

În diferite centre ale imperiului se produc organizații executive, comitete de grevă, consilii federale, și soviete de deputați de lucratori. Dintre toate aceste organizații, cel mai important este sovietul deputaților lucrătorilor din Petersburg care se întrunește pentru prima oară la 13 Octombrie. El nu este cum îi definește Lenin «nici Parlament al lucrătorilor, nici o organizație de autonom proletariană, ci o organizație de lupta urmărind țeluri definite». Scopul său este realizarea cuvântului de ordine al bolșevicilor: revoluția armată, guvern provizoriu, republică democratică și Adunare constituantă. Greva generală nu este pentru el

decât primul mijloc de luptă contra autocrației: el începe imediat să înarmeze pe lucrători și să organizeze «bastioanele de luptă». Revendicările pe care el le prezintă guvernului sunt aceleași ca și cele prezentate de către lucrătorii tipografi.

Nu mai este posibil guvernului să strivească cu forța revoluția care a rupt cadrele regimului autocrat: garnizoanele sunt slabe și puțin sigure și armata activa nu a revenit încă din Mandciuria. Nici dictatorul de fapt, Trepov, nici oamenii însemnați care sunt miniștri nu sunt capabili să potolească țara. După parerea generală, un singur om poate să o obțină: este Witte acela care pentru faptul de a fi încheiat pacea de la Portsmouth, a primit titlul de conte și revine din America ca un triumfător. Deacea Nicolae al II-lea consimte să-i ceară avizul. La 9 Octombrie Witte prezintă țarului un memoriu în care declară că trebuie să se aleagă între cei doi termeni ai alternativei: sau se instituie o puternică dictatură pentru a înabuși răscoala sau «se acordă instituții și se adoptă o organizație legislativă conformă cu dorințele politice limpede exprimate de către majoritatea societății ruse și se garantează în mod real soliditatea libertăților civile acordate națiunii». El nu ascunde că prima soluție nu i se pare că are nici o șansă de succes, și insistă pentru a doua, pentru ce el numește «ordinea legală» de teama de a pronunța cuvântul Constituție, care îi insuflă scârbă țarului. Pentru a stabili această ordine el crede că trebuie să se dea unitate operei guvernamentale și să se facă proba unei sincerități absolute în realizarea reformelor promise, asigurând libertatea alegerilor la *Duma* Imperiului, acordând încredere reprezentanței naționale și respectându-i demnitatea.

Țarul îi cere lui Witte să prezinte un proiect de manifest pe care acesta îl prezintă la 15 Octombrie. Dar proiectul lui Witte nu-i place țarului și însărcinează pe Goremykin și pe baronul Budberg. Dar cum era grevă generală are nevoie de Witte și-l cheamă la Peterhof. Țarul este încă ezitant dar marele duce Nicolae Nicolaevici sosește îngrozit de greva căilor ferate și alarmat de ideea de a fi numit dictator și îl amenință pe țar că își sboară creerii dacă nu semnează manifestul redactat de Witte. Atunci se decide și semnează manifestul de la 17 Octombrie.

Acest manifest care cu toate reticențele, deschide prima breșă în puterea absolută a țarului, motiv pentru care Nicolae al II-lea nu i-o va ierta niciodată lui Witte că l-a forțat să-l semneze. În raportul sau, publicat în același timp

cu manifestul imperial, Witte insistă asupra condițiilor reconcilierii puterii cu țara.

După ce a publicat manifestul din 17 Octombrie, țarul cedează necesității și numește pe Witte președinte de consiliu. Această numire îl obligă să congedieze pe vechii lui colaboratori. Nicolae a cărei ingraturitate față de vechii lui servitori devotați este cunoscută, se separa cu receală de fostul sau profesor Pobedonoscev, dar nu vrea să se lipsească de serviciile dictatorului de moment, generalul Trepov, principal responsabil totuși de impotența guvernului în fața revoluției populare. Dacă îl înlocuiește în postul de guvernator-general al Petersburgului și de ministru ajutor la Interne, este pentru a-l face să intre, fără să-l anunțe pe Witte, în anturajul imediat, drept comandant al palatului Peterhof. Schimbând Petersburgul unde bubuie revoluția, pentru pașnica reședință imperială, Trepov își mărește încă influența lui asupra țarului. Witte a putut să noteze în Memoriile lui: «In rezumat, Trepov devine șeful iresponsabil al guvernului și eu președinte de guvern responsabil, dar lipsit de influență» (*Histoire de Russie*, de P. Milioukov, III, p. 1111).

Neîntâlnind colaboratorii ce ar fi dorit, Witte se mulțumește să constituie un cabinet «de afaceri» provizoriu, cu acei dintre miniștrii ajutoari care nu s'au compromis în cariera anterioară.

* * *

Nu întârzie să se vadă că puterea efectivă îi scapă conțelui Witte. În primele zile de entusiasm care urmează după 17 Octombrie, se organizează numeroase cortegii și întruniri în toate orașele Rusiei, se desfășoară drapele roșii și se cântă Marselesa: tineri oratori pronunță discursuri înflăcărate. Dar aceste pacifice demonstrațiuni de bucurie generală sunt imediat înecate în sânge. Uniunea poporului rus organizează contra manifestatii cu sprijinul marelui duce Nicolae Nicolaevici. Aceștia parcurg străzile cântând «Dumnezeu să păzească pe țar «purtând embleme naționale, icoane și portretele lui Nicolae al II-lea. «Centurile negre» se dă numele acestor contra manifestatii monarhice și sunt sprijinite de poliție. Aceștia au grija totdeauna să dirijeze ura mulțimii contra evreilor pe care îi acuză de a fi atătătorii revoluției — pe drept cuvânt — și învălmășelile degeneratează în *progroame*. În singura săptămână care urmează lui 17 Octombrie se numănă 100 *progroame* în cursul cărora 3000 persoane au fost ucise și 10.000 au fost rănite. Compli-

citarea poliției în aceste *progroame* era evidentă și instrucțiunile ce aceștia primeau, au fost dovedite. Când Witte a aflat-o și i-a comunicat-o țarului și-a făcut convingerea că «centurile negre» aveau aprobarea tacită a țarului.

Bolșevicii împing cu energie sovietul de prepararea revoltei armată. De la 26 Octombrie până la 8 Noembrie, sub influența propagandei socialiste, o răscoală de marinari și de soldați izbucnește la Cronstadt. Ea este repede înăbușită de regimentele de Gardă chemate de la Petersburg; 1200 marinari sunt areștați și circulă zvonul că vor fi chemați în fața Curții marțiale. La ceași data, ca urmare a grevelor lucrătorilor, este proclamată starea de asediu în Polonia. Pentru a susține pe marinarii de la Cronstadt și pe lucrătorii polonezi, Sovietul din Petersburg ordonă o nouă greva politică începând cu 2 Noembrie. Această demonstrație arată divorțul între opoziția moderată și revoluționari și oboseala lucrătorilor. Grevă pur proletariană este nereușită. Dealtfel guvernul declară oficial că marinarii de la Cronstadt nu vor fi chemați în fața Curții marțiale și starea de asediu este anulată în Polonia. Partidul cadeților care a susținut greva din Octombrie, o declară pe ultima ca o mare greșală politică și tactică. Conducătorii sovietului pretind că din contra ea «a deșteptat pentru prima dată amortirea din masa soldaților» și a preparat succesul unei revolte armate (*Histoire de Russie*, III, p. 1115).

Răscoala echipajelor flotei Sebastopolului care a izbucnit la 11 Noembrie pare că le dă dreptate. Marinarii aleg un «soviet al deputaților marinarilor», dezarmează pe ofitieri și îi expulzează de pe vase și din căzărni. Cași în celelalte cazuri revolta nu are caracter politic; ea nu este decât expresiunea nemulțumirii contra vieții grele a marinarilor. În general răsculaților le lipsesc șefi și nu au opinii politice bine definite și deaceia soldații regimentelor cantonate în oraș nu îi urmează. Ei încredința direcțiunea mișcării locotenentului Schimidt «mare entuziast cu tendințe moderate», partizan al cadeților și foarte iubit de marinari. Schimidt acceptă șefia cu condiția să nu se verse sânge și să se unească la revendicarile profesionale ale unei Adunări constituante. Între timp autoritățile dezarmează vapoarele suspecte și amiralul Suchnin vizitează personal escadra, îndemnând pe marinari să rămână credincioși jurământului pe care l-au depus. La 14 Noembrie Schimidt se duce pe bordul *Oșakov*-ului cu intenția să pună după aceia mâna pe toată escadra. Dar în afară de *Oșakov*, șapte la opt vase numai arborează drapelul roșu. La 15 Noembrie la ora trei după amiaza, bateriile de coasta rămase credincioase guver-

nului bombardează Oșakov-ul, pe care o ploaie de obuze îl scot din luptă. Schmidt încearcă să scape inotând, dar este arestat și condus la cetatea Oșakov. În Februarie 1906, un tribunal foarte parțial îl va condamna pe acest om de inimă la moarte. Execuția sa, la 18 Februarie următor, în insula Berezan, produse o penibilă impresie asupra opiniei publice rusești.

Witte se hotărăște însfârșit să treacă la fapte. La 26 Noembrie arestează pe președintele sovietului deputaților muncitorilor, care este incapabil să provoace o noua grevă sau o revoltă armată. La 5 Decembrie au fost arestați toți membrii sovietului în număr de 230.

Departate de a sfărâma mișcarea revoluționara, arestarea sovietului lucrătorilor din Petersburg, îl împinge la mijloace extreme, la revolta armata. După răsvrătirea de la Sebastopol, agitația câștigase țara: armata, în care soldații târșiți de către rezervisti, adică de țărani, se revoltasera la Kiev, Ekaterinodar, Elizavetpol, Kursk, Lomsa, Moscova; satele unde răscoalele de țărani se îmulțesc. La 29 Noembrie, un soviet e convocat la Moscova de comitetul federativ al partidelor revoluționare. Moscova ia direcția mișcării revoluționare.

La 6 Decembrie sovietul din Moscova se decide să răspundă la arestările din Petersburg printr'o grevă generală politică, care va începe a doua zi și va trebui să se transforme într'o revoltă armată. Delegații drumului de fier aderează la aceasta hotărîre. «Batalioane de luptă» compuse din bolșevici încearcă să atragă pe soldați. Dar Witte informat de mult timp de pregătirea unei revolte armate la Moscova, a trimis trupe de la Petersburg și a numit guvernator pe amiralul Dubasov renumit prin energia sa. La 9 Decembrie trupele înconjoară scoala Fidler unde s'au adunat «batalioanele de lupta» și acestea refuzând să se predea, le bombardează. În aceiași zi, greviștii încep a ridica baricade improvizate pe străzi. Dar ei nu accepta lupta pe baricadele acestea prea fragile și fug la apropierea trupelor. Noaptea lupta devine mai puternică. «Batalioanele de lupta» trag de la ferestrele caselor și de pe acoperișuri asupra poliției și cazacilor care încearcă să dărâme baricadele. Dubasov care nu are încredere în trupele din Moscova, așteaptă sosirea regimentelor de Gardă și supraveghează mai ales gara Petersburg. De la 11 Decembrie el ocupă unul câte unul cu restul trupelor diferitele cartiere ale orașului. La 15 Decembrie însfârșit îi sosește regimentul Semenovskij sub comanda colonelului Min și locotenentul colonel Riman. Regimentul Semenovskij își îndreaptă expediția sa de repre-

siune contra rețelei de cale ferată din regiuna moscovita și îi trece prin arme fără milă pe ampoloiații drumului de fier și pe lucrători.

Un cartier din Moscova, Presnja, apărat de 200 la 300 de luptători, opune o rezistență inversunată trupelor guvernamentale. În noaptea de 17 Decembrie el este înconjurat și bombardat. La 20 Decembrie 1905 revolta este definitiv înăbușită. Revoluționarii din Petersburg, istoviți de luptele anterioare n'au putut să vină în ajutorul celor din Moscova. (*Histoire de Russie*, III, p. 1119).

* * *

Dacă sfărâmarea răscoalei nu pune capăt agitației în provincie, cel puțin statul major al revoluției a fost făcut șahmat. Ceiace are importanță acuma este prepararea convocării *Dumei*. Noua lege electorală este publicată la 11 Decembrie și la 12 Februarie 1906 este fixată data reuniunii *Dumei*, la 27 Aprilie 1906.

Dar țarul vrea să-l concedieze pe Witte și de data aceasta, definitiv, totuși e nevoit să-l mai sufere puțin timp. Imperiul avea nevoie de bani și numai Witte știa să-i împrumute de la Francezi. Când el va fi obținut un împrumut considerabil de la Francezi și va fi asigurat întoarcerea acasa a armatei transbaikaliene și când *Duma* va fi întrunită, nu va mai fi nevoie de el caci «nu importă, oricare imbecil va fi capabil să termine cu revoluția» (*Histoire de Russie*, III, p. 1121).

Descurcătoreșul Witte a scăpat ușor și de data aceasta; în locul banilor a dat o simplă semnătură care nu costă nimic: Rusia a susținut pe Francezi în conferința de la Algeiras.

Dar rolul lui este terminat. Iși dă demisia și țarul se grăbește s'o accepte la 16 Aprilie 1906. Odată cu Witte sunt nevoiți să plece și toți colaboratorii lui. Goremykin este numit președinte al consiliului de ministri și P. A. Stolypin care, pentru prima dată joacă un rol politic de prim plan, îi ia locul lui Durnovo ca ministru de interne.

Insfârșit, «legile fundamentale» sunt promulgate la 27 Aprilie 1906. În aceeași zi are loc prima reuniune a *Dumei*. «Legile fundamentale» au fost ultimile legi elaborate de Witte. Țarul l'a concediat definitiv pe Witte, dar acesta înainte de a pleca, l'a obligat să le semneze.

Duma imperiului devine un veritabil corp legislativ pentru că nici o lege nu mai poate fi publicată sau desființată de aici înainte.

Prima *Duma* a Imperiului s'a reunit la 27 Aprilie 1906,

dar a avut o viață scurtă. Reunită prima data la 27 Aprilie, la 7 Mai este dizolvată. S'a spus că prima *Duma* n'a fost dizolvată ci împrăștiată ca o bandă de răufăcători fără ca cel puțin președintele să fie anunțat. Vineri 7 Iulie, în cursul ultimei ședințe a *Dumei*, Stolypin cere președintelui să i fixeze pentru luni 10 Iulie, răspunsul său la interpelarea asupra *progromului* de la Belostock. Ori Duminică, deputații care se prezintă dimineață la palatul *Dumei*, găsesc porțile încuiate și păzite de poliție iar importante forțe militare cu artilerie, ocupă străzile învecinate. Precum se vede lucrurile s'au petrecut simpla, foarte simplu chiar, țarul și miniștrii nu-i dădeau mare importanța nici *Dumei* și nici deputaților ei.

A doua *Dumă* durează de la 22 Iulie până la 20 Februarie 1907. Schimbarea primei *Dume* este însoțită de înlocuirea președintelui ei Goremykin care este înlocuit cu P. A. Stolypin. Putin timp după aceea, la 12 August, Stolypin este victima unui atentat din care scapă cu viața ca prin minune. Scapă el, dar bomba face mari pagube; o parte din vilă este distrusă și pier aproape 30 de persoane.

A treia *Dumă* are viața mai lungă: durează până în 1912 când președintele de consiliu Stolypin suferă un nou atentat. De aceasta data Stolypin nu mai scapă. Este ucis la Kiev, de un oarecare Bogrov, revoluționar, membru în același timp al *Okhrana*— ei, adică al poliției secrete. Ii urmează Kocovcev care se ocupă cu prepararea alegerilor pentru a patra *Duma*.

* * *

În 1908 criza balcanică, absoarbe toată atenția diplomației rusești. Baronul Aehrenthal care conduce politica austro-ungară, aparține grupului «tinerilor cameni» care caută printr'o politică externă îndrăzneață să întârzie prăbușirea Dublei Monarhii. El socotește indispensabil să combată pericolul slav în interiorul țării, printr'o atitudine amenințătoare contra Sârbilor și printr'o pătrundere mai hotărâtă în Balcani. Ceiace vrea el este anexarea Bosniei și Herțegovinei pe care tratatul, de la Berlin le dăduse Austro-Ungariei spre administrare și cu dreptul de a ține garnizoane în Sandjack-ul Novi-Bazar. El se decide să treacă la fapte, după ce — și va fi asigurat sprijinul Germaniei. Această violare a Tratatului de la Berlin riscă să provoace protestările puterilor ce l-au semnat, în particular a Rusiei, dar Aehrenthal nu se teme. Înainte de a deveni ministru de externe, el a fost de la 1899-1906, ambasador la Peters-

burg, când a știut să-și facă relațiuni prietenești în cercurile conservatoare rusești. El a fost în particular prieten intim al lui Șvanebakh care îl introdusese în cercurile cele mai influente ale capitalei. Impresiile ce el a cules în timpul cât a fost ambasador, îi făcuseră convingerea ca Rusia—din cauza războiului cu Japonia dar mai ales din cauza revoluției din 1905—este prea slabă pentru a se opune unei ofensive Austro-Ungare în Balcani.

Proiectul său de a lega, prin Bosnia și Macedonia, drumurile de fier turcești cu rețeaua Austro-Ungară, pentru a deschide drumul Salonicului și al Constantinopolului, provoacă ruptura, la începutul lui 1908, înțelegerii Austro-Rusești de la 1897. Rusia se apropie de Anglia. Cu ocazia întrevederii de la Reval în Iulie 1908, Nicolae al II-lea și Eduard al VII-lea pun la punct un nou plan pentru a face mai eficace controlul european al reformelor din Turcia. Dar acest plan este abia cunoscut și revoluția Junilor turci obligă pe sultan să promulge o Constituție; puterile amână «programul de la Reval» și recheamă pe funcționarii și ofițerii din Macedonia.

Revoluția Tinerilor turci îl decide pe Aehrenthal să grăbească anexiunea Bosniei — Hertegovinei. La 15 Septembrie 1908 el îl întâlnește pe ministrul de externe rus, Izvolkij. În urma acestei întâlniri, Aehrenthal îi scrie cancelarului german Bülow că Izvolkij a acceptat anexiunea Bosniei — Hertegovinei de către Austria cu condiția ca Strămtorile să-i fie deschise Rusiei. Izvolkij neagă spunând că el nu a acceptat niciodată aceasta, din contra el a cerut în modul cel mai formal convocarea imediată a tuturor puterilor semnatare ale Tratatului de la Berlin. Și foarte sigur, el se îndreaptă spre Paris. Trei săptămâni mai târziu, Franz-Ioseph semnează decretul de anexiune al Bosniei-Hertegovinei. În aceeași zi, prințul Ferdinand al Bulgariei, își a titlul de țar și proclamă independența Bulgariei.

Guvernul tinerilor turci răspunde prin boicotarea produselor austroungurești. Dar Rusia? Coincidența gestului este clară; se înțelesese cu Austro-Ungaria contra Rusiei. Izvolkij cere convocarea unei conferințe, dar Aehrenthal refuză categoric și Rusia trebuie să tacă. Aehrenthal văzuse just: Rusia era prea slabă să se opună unei ofensive a Austriei în Balcani. Caută doar să salveze fațada. Izvolkij declară în *Duma* că el nu «a ascuns guvernului bulgar impresia penibilă produsă în Rusia prin maniera sa de a proceda» dar este obligată, având în vedere simpatiile ruse tradiționale pentru Bulgaria, să recunoască independența Bulgariei,

adică să sancționeze succesul diplomației Austro-Ungare, a cărei înțelegere cu noul țar este evidentă.

Din contra, conflictul Austro-Sârb continuă și amenință să devină un conflict Ruso-German. Rusia la început a părăsit pe Sârbi: «*Voi nu puteți să izgoniți cu armele pe austriaci din Bosnia. Și noi rușii nu putem face războiul Austriei pentru Serbia*». Dar Austro-Ungaria vrea să-și mărească avantajele. La 19 Martie ea prezintă Serbiei un ultimatum: ea cere nu numai ca Serbia să recunoască anexiunea, dar înca să demobilizeze armata sa în trei zile și să se angajeze «să schimbe cursul politicei sale actuale față de Austro-Ungaria pentru a trăi de aici înainte cu ea ca buni vecini».

Izvolkiț încearcă atunci să intervină în favoarea Sârbilor. La 20 Martie, el declara că este gata să îndemne la pace pe Sârbi dar cere ca Germania să facă același lucru la Viena. Germania îi răspunde Rusiei cu un ultimatum. La 22 Martie ambasadorul german la Petersburg, contele Pourtales, îl somează pe Izvolkiț să spună «da sau nu» dacă el acceptă nota Austro-Ungară și «dă asentimentul formal și fără rezerve la abrogarea articolului 25» al Tratatului de la Berlin, adică anexiunii Bosniei-Herțegovinei, și îl amenință cu intervenția germaniei în cazul unui conflict cu Austro-Ungaria. *Rusia este incapabilă de a înfrunța pe Germani*. Consiliul de miniștri îl invită pe Izvolkiț să cedeze. Acesta se resemnează și *Serbia abandonată de Rusia și presată de celalte puteri, accepta la 31 Martie toate condițiile umilitoare ale ultimatumului Austro-Ungar* («Histoire de Russie», III, p. 1178).

Rusia, din cauza înfrângerii în Extremul Orient și a revoluției din 1905, este incapabilă să-i ajute pe Sârbi, un popor slav, și să puna la punct pe alt popor slav, bulgarii, care deveneau obraznici și își luau independența cu ajutorul unui dușman al Rusiei.

Dar care era poziția României față de cele descrise mai sus? Infrângerea Rusiei în Extremul Orient părea că scăpase pe Români de o greutate care îi apasa pe umeri: oamennii săi de Stat puteau înfârșit să respire și să urmeze mai în deaproape Viena și Berlin, al cărui prestigiu intact și puterea militară le păreau cel mai bun garant al ordinii în Europa (R. W. Setton-Watson, op. cit., p. 486).

Cauza bosniacă sguduise liniștea României; dacă îi era într'adevăr plăcut să constate că Rusia, continuând să simpatizeze Serbia, nu era gata să înfrunte un nou război în favoarea ei, era evident că Austro-Ungaria nu se gândea decât să distrugă pe Sârbi și să ajute de exemplu Bulgaria

să devină mare și puternică!!! (R. W. Setton-Watson, op. cit., pagina 486).

În timpul celor 10 ani care au precedat Marele răzoiu, s'a crezut în general că Bulgaria era din punct de vedere militar și moral superioară tuturor vecinilor săi și deci hegemonia peninsulei balcanice i era promisă. *Această concesiu-ne nu era deloc pe placul Bucureștiului*, unde Bulgaria devenise în locul Rusiei, bestia neagră și nici Serbia nici Grecia nu păreau să facă un echilibru suficient (R. W. Setton-Watson, op. cit., p. 486).

Regelui Carol i se părea totuși că Serbia era un flanc destul de serios contra Bulgariei. Însfârșit el înțelegea analogia de interese a Sârbilor și Românilor în ceiace privește pe frații lor care locuiau în Ungaria. El vedea cu o oarecare neliniște decadența dualismului și progresele rezezi ale șovinismului maghiar; astfel în 1903 sfătuipe pe șefii românilor din Ardeal să înceteze cu politica de abținere și de a lua poziție contra Budapestei.

La începutul lui 1909 Dimitrie Sturdza fusese obligat pe motive de sănătate, să se retragă și șef al partidului liberal, a devenit Ionel Brătianu. În interior, Brătianu a fundat politica lui, ca și tatăl lui, pe expansiunea clasei mijlocii la orașe. *El a fost impresionat de succesul Imperiilor Centrale contra Rusiei și și-a dat seama că zvonurile dezagregării Austro-Ungariei erau lipsite de temei. Preocuparea esențială era de a se pune de partea celui mai tare și să lase sentimentele altora* (R. W. Setton-Watson, op. cit., pagina 487). Fapt care arată caracterul lui Brătianu, el se duse la Berlin și la Viena și sondase pe Aehrenthal asupra unei compensații posibile bulgare și îi vorbi vag despre existența unui pericol de războiu. Kiderlen care cunostea à fond chestiunile politice ale României, se exprima într'un mod foarte defavorabil pe seama lui Brătianu care, spunea el, «nu poate dormi de frica unei Bulgarii mari» și se consola cu prăbușirea eventuală a Turciei, în speranța obținerii Silistrei poate chiar a liniei Rusciuk-Varna. Brătianu nu cauta să ascundă la Schönburg că «România va face tot ce va fi în puterile sale pentru a evita o creștere unilaterală a Bulgariei». Dar nereușind să obțină de la Aehrenthal nici o garanție, el se resemnă să aștepte.

Dupa cum vedem, *reapare ideia de dispariție a pericolului rusesc*, în urma războiului ruso-japonez și a revoluției din Rusia. Și aceasta la *liberali!* Dovada că liberalii nu au înțeles niciodată ceiace reprezenta pericolul rusesc. Pe Brătianu nu-l lăsau să doarmă Bulgarii!!!

Și în acest timp, diplomația rusă lucra la creerea unei

Ligi balcanice, destinată să garanteze în aparență independența micilor State, dar în realitate, să le pună sub egida Rusiei (R. W. Setton-Watson, op. cit., p. 489). Ea împacă mai întâiu Serbia cu Bulgaria pe care le despărțeau numeroase litigii; acordul serbo-bulgar este semnat la 13 Martie 1912. Cele două State se angajează să-și dea un ajutor militar reciproc și total. Dacă una dintre ele este atacată sau dacă o mare putere încearcă să anexeze sau să ocupe militărește, sau cu titlul provizoriu, orice parte a teritoriilor balcanice încă ocupate de Turcia, ele se înțeleg asupra împărțirii eventuale a Macedoniei fără să hotărască frontierele respective de un mod precis și se cade de acord, în caz de neînțelegere, să facă apel la arbitrajul împăratului Rusiei. Acest acord este urmat de o convenție militară încheiată la 12 Mai. Obiectul convenției militare era de a determina forțele respective a întrebuița contra Turciei, o clauză specială obligând de altfel pe Bulgari să trimită 200.000 de oameni de întărire Serbiei în cazul unui atac din partea Austro-Ungariei. În schimb, dacă *România* atacă Bulgaria, Serbia trebuia să-i declare imediat războiu și să trimită cel puțin 100.000 de întărire Bulgariei. Însfârșit Bulgaria se obligă să apere Serbia contra oricărui atac românesc, importanța ajutorului nefiind specificat de această dată.

Aranjamentele greco-bulgar fură semnate la 29 Mai și 23 Septembrie, în timp ce Sârbii și Grecii intrau în războiu fără acord politic precis. Aceste acorduri se datoresc eforturilor diplomației rusești, dar s'a văzut mai târziu, că la rândul ei Rusia nu era sprijinită de aliații ei, respectiv de Franța. Franța, pe care Sazonov, noul ministru de externe al Rusiei, nu o ținuse la curent cu negocierile lui în Balcani, își dă seama de aceasta repede și președintele Poincaré, își exprimă dorința să cunoască, în termeni energici detaliile acestor negocieri, declarând că nu înțelege să-și ia nici un angajament în legătură cu Liga balcanică. El subliniază că nu vrea să se lase antrenat absolut deloc de Rusia într'o *aventură susceptibilă să compromită pacea Europei*.

Acordurile balcanice, cu toată grija de a nu transpira, n'au putut să nu fie cunoscute de cei interesați. Ministrul Marelui Britanii la Sofia, era în măsură să facă rapoarte precise la Londra asupra întregii afaceri. Informațiile i le da ministrul de externe bulgar cu aprobarea guvernului rus, dar nu se comunica nimic francezilor. La câteva săptămâni de la încheierea acordului Kiederlen Waechtern, ministrul de externe al Germaniei, îl informa pe regel Carol că Berlin cunoștea — dintr'o sursă sigură dar pe care nu poate

s'o revele — *existența unei alianțe sârbo-bulgare sub auspiciile directe ale Rusiei*. Guvernul german își inchipuia că scopul Rusiei era «de a ține între mâinile sale Statele balcanice, și de a le interzice orice fel de acțiune independentă».

Față de această situație, regele Carol, tot atât de incurcat în ceiace reprezenta pentru noi pericolul rusesc, avea planul lui să nu permită să se întindă Bulgaria și România să rămână cu mâna goală. El pretindea cel puțin Cadri-laterul.

Succesele aliaților au fost zdrobitoare. La sfârșitul lui Noembrie 1912, stăpânirea turcă în Europa se mărginea numai la liniile Chatalgea și Galipoli și la trei fortărețe, Adrianopol, Janina și Scutari. Dar tratatul de pace elaborat în cursul conferanțelor de la Londra, în Mai 1913, n'a fost executat. După cum vedem Rusia câștigase răzoiul pentru aliații săi, dar ceiace era mai greu, era să câștige și pacea. Chestiunea Macedoniei îi face pe Bulgari și Sârbi să se ridice unul contra celuilalt. În Iunie, Nicolae al II-lea, adresează o telegramă celor doi suverani ai Serbiei și Bulgariei, pentru a le aminti clauza tratatului bulgaro-sârb, relativă la arbitrajul împăratului Rusiei: «Aflu cu durere, scrie el, că Statele balcanice se pregătesc de o luptă fratricidă ceiace ar umbri gloria culeasă în comun... Prima putere, care prima, va angaja ostilitățile, va avea să răspundă în fața *cauzei slave...*». Cele două părți admit arbitrajul țarului, dar... succesul fusese prea repede și din cauza aceasta urcase la capul aliaților. Sârbii fură cuprinși de amețeală și începuseră să vorbească de «imperiu lui Dușan», Grecii pretindeau că prințul moștenitor Constantin era destinat să poarte coroana ultimului Paleolog, în timp ce regele Ferdinand se prepara să intre în mod solemn la Constantinopol și să se facă încoronat în Sfânta Sofia.

La 29 Iunie, drama a izbucnit. Generalul Savev crezând că va putea tăia pe Sârbi și pe Greci «ca un cuțit într'o brânză putredă», îi va putea izgoni din teritoriul contestat, și va tranșa afacerea în câteva zile, dădu ordinul să declanșeze atacul la miezul nopții. Dar Sârbii și Grecii erau pregătiți și au răspuns la atacul bulgar, trecând după aceia ei înșiși la ofensivă. O serie de lupte cunoscute sub numele de Breğalnica s'au terminat cu retragerea generală a Bulgarilor. România a fost surprinsă de rezultatul rapid al acestei lupte. Ministrul său de externe îl avertizase pe cel bulgar că în caz de conflict el nu va rămâne nemișcat și la 3 Iulie s'a decretat mobilizarea. Demonstrații contra Austriei au fost organizate pe străzile Bucureștiului și *Berlinul s'a temut în fața riscului că România se va arunca în brațele Rusiei*

(«Histoire des Roumains», R. W. Setton-Watson, op. cit., pagină 512).

Căci în războiul din 1913, România se bucura de mare trecere în ochii Germaniei și dacă el s'a terminat așa cum s'a terminat, cu un câștig teritorial din partea României, totul se datorează Berlinului contra Vienei.

Românii au început să înainteze dincolo de Dunăre și Dobrogea. Pentruca drama să se termine și mai rău pentru Bulgari, Poarta care după ce a cerut și obținut ca trupele bulgare să se retragă în limitele noiei frontiere, văzând dezastrul bulgar, și-a anunțat intenția să reocupe teritoriul pe care îl pierduse conform conferinței de la Londra. Bulgaria se găsea înconjurată de către inamicii ei, rezistența era disperată și la 20 Iulie Enver Pașa cu cavaleria turcească, intră în Adrianopol fără sa întâmpine rezistență.

Situația era disperată pentru Bulgaria. A încercat ultimul apel la Austria. Regele Ferdinand trimite pe secretarul lui să întrebe dacă Viena vrea să vadă căderea Bulgariei și a dinastiei ei și preponderanța Serbiei în peninsula balcanică. Dar nu putu să scoată de la ministrul de externe nimic, în afară de asigurarea că Austro-Ungaria avea interese identice a aceloră ale Bulgariei și că ea ar favoriza expansiunea acesteia din urmă, cu două condițiuni: să știe că ea nu va forma cu Serbia o nouă alianță «în serviciul ideiei panslave» și că ea va căuta să se înțeleagă cu România. Două zile mai târziu, ministrul de externe austriac îi comunică părerea lui că regele Ferdinand trebuie să facă un apel direct la București prin care să se angajeze să cedeze teritoriul revendicat (Cadrilaterul) și să explice regelui Carol pericolul în care se găsește dinastia Coburg (dinastie din care făcea parte regele Ferdinand) (R. W. Setton-Watson, op. cit., p. 513).

La 17 Iulie regele Ferdinand se hotărăște să ia taurul de coarne și face apelul necesar la regele Carol care îi dă în răspuns sugestia unei Conferințe a Statelor balcanice pe teritoriul român. În același timp el concediază pe ruso-filul Danev și cheamă la putere vechiul partid austro-fil cu Radoslavov ca prim ministru și Genadiev ca ministru de externe. Înaintea contelui Tarnowski el denunța ostilitatea Rusiei față de bulgari. În același timp Bulgaria încearcă să târguiască cesiunea Cadrilaterului; în schimbul lui trupele române să retrace Dunărea dar blândul Maiorescu răspunde că armata română nu va retrece Dunărea atâta timp cât el nu avea certitudinea că Bulgaria nu va reîncepe războiul contra Serbiei. Atunci Bulgaria se supuse complet și admite Bucureștiul ca sediu de încheiere al păcii; în

schimb Maiorescu promise că armata română nu va ocupa Sofia afară de cazul că Sârbii și Grecii nu o vor cere.

Conferința se deschide la București sub președinția lui Titu Maiorescu și durează mai puțin de o săptămână. Regele Carol nu pierde nici un moment pentru a telegrafia împăratului german Wilhelm: «*Grave dificultăți au fost învinse și încheierea păcii este asigurată, și grație Dumnea-voastră, definitiv*».

«Al doilea războiu balcanic, care a transformat în dușmani aliații din ajun, compromite în mod serios prestigiul Rusiei în Balcani, mai ales în Bulgaria unde partidele ruse, învinse în alegeri, sunt îndepărtate de la putere și unde noul guvern preconizează o politică austro-filă contra pretențiilor Serbiei. La fel influența Rusiei la Constantinopol a fost atinsă» («*Histoire de Russie*», de Paul Miloukov, III, pag. 1183).

«In București, șeful conservator, bătrân de 70 de ani, putea să se odihnească pe laurii săi și să dea locul liberalilor, cărora evenimentele recente *le ascuțise puternic pofta de putere*» («*Histoire des Roumains*», R. W. Setton-Watson, pag. 517).

XII

DIN ANUL 1913 PANA IN ANUL 1922



COMPANIA din Bulgaria, a produs și ceva ce nu era prevăzut în planurile de campanie; în satele din Bulgaria, Ionel I. C. Brătianu a constatat că țărani bulgari trăiesc mai bine de cât cei de la noi. Și de aici, ca o scânteie, s'a născut un plan magnific: acela al improprietării țăranelui și ca o completare, darea dreptului de vot. Intors acasă, Ionel Brătianu a publicat în «Viitorul» din 8 Octombrie 1913: «Noi am spus de nenumărate ori că societatea românească suferă de un viciu în alcătuirea ei: forma oligarhică a organizării ei. Astăzi această situație nu mai poate dura». Concluzia articolului era: «Ne trebuie o clasă țărănească liberă, cultivată și înstărită». Brătianu scrisese: «Noi am spus de nenumărate ori că societatea românească suferă de un viciu în alcătuirea ei». Nimeni nu-și amintea că Brătianu a spus de nenumărate ori și când anume. Când? Probabil când era în opoziție sau în perioadele de alegeri ca să uite totul după aceia când venia la putere.

Pamfil Șeicaru, într'un articol în care-i făcea un luminos portret lui Ionel Brătianu, scria: «Sub impulsul lui Ionel Brătianu, partidul liberal se reîntorcea la începuturile lui, regăsea elanul, spiritul reformator al generației de la 1848, reînvia atmosfera de la 1862-1864». Pamfil Șeicaru, Carpații, 10 Septembrie 1954.

Să nu facem cercetări atât de îndepărtate care ne-ar face să descoperim că tot timpul, liberalii au urmărit un singur lucru: *întărirea burgheziei sau mai bine zis creerea unei burghezii în dauna țărănimii*. Dacă vrem să găsim ceva palpabil care ne-ar lămuri puțin, e destul să ne întoarcem numai cu șapte ani înapoi: în 1907 Brătianu a pus armata

să omoare 11.000 de țărani. Probabil atunci *gândise* că «societatea românească are nevoie de o clasă țărăneasă liberă, cultivată și înstărită».

Și a fost nevoie de șapte ani pentru ca această *gândire* să prindă forme și să se transforme într'un adevărat plan de luptă contra... partidului conservator. În 1911 partidul liberal a trebuit să plece și să facă loc pentru patru ani, dușmanului lui, partidul conservator. Și în cei patru ani de amară opoziție, s-au întâmplat multe lucruri. În primul rând a fost un războiu, în care liberalii ca niciodată, au rămas în neagra opoziție și, culmea, tot ca niciodată, pacea a fost încheiată de *ceilalți*, deci iată un act istoric care a fost făcut de *ceilalți*. Iar ei... în opoziție, neagra opoziție! De supărare, Brătianu a cerut să plece pe front. A fost un războiu plăcut, fără morți și răniți. Și dacă ar fi fost morți și răniți, Brătianu putea să-l vadă de departe: era atașat cu gradul de căpitan la cartierul generalului Crăiniceanu. Și acest general Crăiniceanu, era vechi prieten: în 1907, generalul Averescu fiind obligat să demisioneze chiar de Brătianu, i-a luat locul generalul Crăiniceanu. Deci războiu... adevărată plimbare! Trebuie să recunoaștem că Brătianu a căutat să folosească acest timp «în uniformă», studiind. Trecând, în trăsura, din sat în sat, nu i-a fost greu lui Brătianu să afle că... țărani bulgari trăiau mai bine, decât cei valahi. Descoperire epocală! Dar pentru a face această descoperire, era nevoie de un războiu și de un *ministeriabil* care să plece pe front unde putea să se întâlnească, ferească Dumnezeu, în loc de un glonte, cu un microb de tifos? Bulgaria era la o asvârlitură de băț, nu era departe ca India, și deci nu nevoie de călătorii periculoase. În timp de pace era o plăcere pentru un ministeriabil să se plimbe până la Sofia și să afle cum trăiesc țărani pe acolo. Dar din nefericire, atât Brătianu cât și ceilalți ministeriabili, nu erau tentați să — și piardă timpul până la Sofia ca să afle cum o duc țărani bulgari. Pentru toți era mai interesant să afle cum trăiesc parisienii.

Dar lucrurile s-au petrecut așa și nu altfel. Revenit la București, Brătianu s'a pus pe lucru. Mai erau câteva luni până la căderea guvernului, deci până la venirea la putere, până la terminarea negrei opoziții. Nu avea nici o grijă, nu avea nici o frică că s'ar putea ivi un lucru neprevăzut. Stătea bine cu Coroana, ba chiar prea bine. În timpul opoziției, liberalii făcuseră atâtea manifestații de *mase*, că guvernul lui Titu Maiorescu a fost deatâtea ori în pericol să treacă în opoziție înainte de timp. Dar Brătianu descoperise ceva nou și acest ceva trebuia folosit. Și până la schimbarea guvernului, n'a stat degeaba. Întâi a publicat

în revista «Democrația» a lui Constantin Banu o scrisoare prin care propunea colegiul unic și reforma agrară prin exproprierea marelui proprietăți. Această scrisoare a fost publicată întâiu în revista «Democrația» și apoi, după cum am spus, reprodusă în ziarul «Viitorul» ceiace a produs, după cum era de așteptat, o mare agitație în rândurile partidului conservator.

Și Brătianu a întâmpinat opuneri chiar și în partidul lui, adică printre liberalii moșieri căci erau destui și liberalii latifundiari și apoi a întâmpinat și opunerea chiar a regelui Carol I-a și el era moșier și chiar mare moșier. Pe regele Carol I-a învins ușor căci *Neamțul* a înțeles repede ca Brătianu era hotărât și cunoștea ce însemna să lupți cu un Brătianu. Brătianu avea un plan mare: ca și tatăl lui altădată, vrea puterea perpetuă sau casi perpetuă. Și a văzut că nu este ușor cu procedele *democratice*. Voia ceva nou. Și Stere îi demonstrase că acel ceva nou se găsește numai în votul mulțimilor. Mulțimile nu vor mai putea fi duse la vot cu ușurință, nu vor putea fi mințite cu ușurință și, natural cel care va câștiga bătălia, va fi partidul care va aduce acel ceva nou. Nu poate fi vorba de dragoste de țărani, o dragoste care ar veni prea târziu, care ar fi venit după cei 11.000 de țărani morți, și nimeni dintre panegiristiții lui Brătianu, nu a îndrăznit să o invoace. Și unde nu-i dragoste, ea nu poate fi inventată. Era pur și simplu un calcul politic, o încercare de a câștiga voturile mulțimilor. Și natural, recunoaștem că e ceva, dacă în acest calcul politic este și un dram de cinste. Și după cum vom vedea, acest dram de cinste nu exista.

La 31 Decembrie 1913, cade guvernul Titu Maiorescu și îi urmează un cabinet condus de Ionel Brătianu. Urmează alegerile în care cum spune Crișan T. Axente, liberalii obțin o majoritate zdrobitoare. Nu e nimic surprinzător, majoritatea zdrobitoare puteau să o obțină liberalii și fără noul program anunțat în care figurau marile reforme anunțate deoarece alegerile au avut loc după legea veche.

Au început discuțiile la Cameră și Senat, fără indoială furtunoase. La 27 Februarie 1914, Nicolae Săveanu citește raportul Comitetului delegaților care aducea critice sistemului colegiilor, adică sistemului vechi. Dar conservatorul Scarlat Orăscu reproșează deja liberalilor că vor să facă reformele numai în interesul partidului liberal. De la 1908 când partidul liberal avea o atitudine cu totul alta, și-a schimbat-o întratăta că nu mai e de recunoscut. Care au fost evenimentele care le-au determinat la aceasta? Fără indoială câteva alegeri parțiale, ceiace îl făcuseră pe *libe-*

ralul Dragu să spună: «Când colegiile nu ne vor mai vota, va trebui să facem o nouă reformă!!!».

Iată dar unde trebuiește căutat motivul sau motivele pentru care «societatea românească suferă de un viciu în alcătuirea ei!». Dar legea trebuia să meargă mai departe și mergea fără îndoială deoarece liberalii aveau puterea în mână. Căci se spuneau fraze frumoase în contra legii noi care se făcea, cum se spuneau altele și mai frumoase în favoarea ei. Iată un eșantion: «Când rezultatele acestor reforme vor deveni o realitate, țăranul robust și plin de bucurie va cânta la întoarcerea de la lucru, în locul doinei triste și plină de un trecut de suferințe, cântecul victoriei cântecul triumfului». Cu aceste cuvinte își încheia discursul din ziua de 22 Martie 1914, doctorul Nicolae Lupu, cunoscutul demagog „care în 1945, cânta deja alt cântec triumfal: cântecul comunist. În discursuri amare, A. C. Cuza îi prezenta parlamentului, alături de mizeria țăranului, chestiunea tragică a spoliației jidovești în Moldova. (C. T. Axente *op. cit.*, p. 428.)

Discuțiile care urmează la Cameră întrec orice măsură. Guvernul este acuzat de violență, se fac listele urnelor furate, capetelor sparte, buletinelor de vot false și a morților care au votat pentru cei vii. Ședințele sunt aproape furtunoase și devin ridicole. Opoziția depășește toate limitele. Alegerile din toate județele sunt criticate. Aceste ședințe au cunoscut intervențiile și discursurile lui C. Mille, Barbu Delavrancea, H. C. Miclescu și ale spiritualului A. C. Cuza.

Opoziția acuză guvernul de instigație la revoltă. Protestând contra incitațiilor la revoltă a lui C. Stere, Constantin Arion arăta într'o ședință la 10 Iunie 1914, adevăratele sentimente ale poporului față de oamenii politici. «Când deslănțuiți poporul, spunea el liberalilor, dumneavoastră nu-l deslănțuiți numai contra noastră, poporul vă va mătura și pe dumneavoastră... «Credeți că în gândurile poporului, dumneavoastră nu sunteți o clasă privilegiate și că dragostea lui pentru dumneavoastră are rădăcini adânci? Fiți liniștiți, poporul vă cunoaște.»

Și toate insultele ce și-au aruncat copios și unii și alții, au fost de prisos. Izbucnind războiul mondial, motiv pentru care la 3 Decembrie 1914, Ionel Brătianu mărturisește că împrejurări excepționale au obligat guvernul să amâne ori ce discuție pe chestiunea reformelor. Este nevoie de acum înainte de unirea tuturor.

Prin urmare, reformele nu mai erau urgente, acum urgentă este unirea Românilor!!! Reformele pot să mai aștepte. Cât? N'are importanță. Brătianu are alte griji. Iată de ce cred că deputatul liberal Dragu avusese dreptate

când declarase că «atunci când colegiile nu vor mai vota, va fi nevoie de o altă reformă» iar deputatul conservator Scarlat Orăscu când le spunea liberalilor că reformele pe care vor să le facă, sunt numai în favoarea partidului liberal.

Data la care Brătianu declarase că e nevoie în primul rând de unirea tuturor Românilor și deci improprietărea țăranilor putea să mai aștepte, e trei Decembrie 1914. Consiliul de Coroană avusese loc la 3 August 1914 și mai mult sau mai puțin hotărâse că România se declara neutră, nefiind gata de războiu. Motivul principal al hotărârii de neutralitate era nevoia unei pregătiri de războiu. Așa cel puțin lăsase să se înțeleagă Brătianu. Deci începea să se pregătească serios de războiu, celelalte lucruri puteau să vegezeze. Dar nu putea să continue votarea acelor legi a căror stringență nevoie era declarată cu un an înainte? Și nu s'a ridicat nici un protest!!! Dar...

«La 22 Martie 1917, în fața pericolului bolșevic, regele Ferdinand reamintește pe frontul celei de a doua armate române, promisiunea pe care guvernul român o făcuse în ceiace privește marile reforme» (Crisan T. Axente, *op. cit.*, p. 438). Deci reformele care puteau să mai aștepte la 3 Decembrie 1914, devin urgente, mai mult decât urgente, la 22 Martie 1917!!! Ce le făcea urgente? Pericolul bolșevic!!!

«Ar fi absurd de a lăsa să se creadă că regele Ferdinand era un om de geniu sau de profundă inteligență și într'adevăr el suferea adesea crize de îndoială și de lipsă de hotărâre. Dar cu această ocazie el arată mult curaj și a salvat Țara de la un dezastru sigur. La începutul lui Martie 1917, în cursul unei vizite pe front, el adresa trupeii vintele care au rămas istorice: *«Fii de țărani, care cu propriile voastre mâini, ați apărât pământul pe care v'ați născut, pe care v'ați petrecut viața voastră, eu, Regele vostru, vă declar, că în afară de recompensa victoriei care vă asigură fiecareia dintre voi recunoștința Țării, voi ați meritat să fiți stăpânii într'o mare măsură, ai acestui pământ pe care ați luptat. Voi veți avea pământ, vă dau eu primul, eu Regele vostru, primul exemplu. Veți lua parte la fel, într'o mare măsură în treburile publice.»* «El a mers până acolo încât i-a declarat bătrânului jurnalist Costa-Foru, că ideea de a promite împărțirea pământului era a lui: fără îndoială minizase el rolul incontestabil al lui Brătianu și al lui Tache Ionescu (pe bună dreptate, n. n.). Totuși el împlinise ceva care numai putea fi schimbat, el electrizase trupele cărora generalul Berthelot se sfortșase să le insufleze o ardoare nouă și disciplina, el imunizase Țara contra propagandei bolșevice». R. W. Seton-Watson, *op. cit.*, pp. 562-563.

Iată ce a făcut regele Ferdinand. Ducându-se pe front el a înțeles mai bine de cât politicienii români că luptătorul de pe front în momentul în care se deslănțuise bolșevismul, are nevoie de o *electrizare*: să i se promită ca i se va da: *PAMANT!!!* Cât despre cel care era prim ministru în acele momente, era un om care nu era obișnuit eu folosirea adevărului: ca să vină la putere, le promitea că le va da pământ și odată venit la putere, uitase să-și țină promisiunea. Din fericire și-a dat seama un *străin* de ce avea nevoie țaranul român: *PAMANT, PAMANT, PAMANT*.

Și atunci s'a întâmplat o adevărată minune: se prăbușea frontul în dreapta și în stânga lui și *TARANUL ROMÂN*, rezista!!!

Ferdinand a promis pe front țăranilor că le va înapoia cele 18.000 de hectare de pământ, pe care un alt Brătianu îl dăduse unchiului lui Ferdinand, Carol, luându-l de la gura copiilor de țărani!!! Ferdinand venea să facă dreptate.

«La 22 Mai, oficialul *Independance Roumaine*, anunța că cu toate dificultățile războiului și ale invaziunii, reforma nu va fi amânată mult timp și că un acord spontan s'a făcut între Coroană și guvern. În Iunie, o Adunare constituantă, cu sediul la Iași, la câțiva kilometri de linia de foc — foarte neregulat formată, cum era inevitabil, neavând nici un țăran printre membrii ei-adoptă la invitația lui Brătianu, principiul dublu al unei reforme electorale și al exproprierei pământului; acesta din urmă, declara Brătianu, va fi efectuată fără întârzierile cauzate de războiu». R. W. Seton-Watson, op. cit., p. 513.

Deci se fac reformele, de astă dată fără *întârzierile cauzate de războiu!!!* România și guvernul Brătianu au stat fără să facă reformele pe care se obligase să le facă, de la 3 Septembrie 1914 până la 22 Mai 1917, deci aproape doi ani și jumătate, numai pe motivul că este nevoie să realizeze *unirea Românilor!!!* Și guvernul pe care l'a avut România de la 4 Ianuarie 1914 și până la 7 Decembrie 1916, a fost *pur liberal*. «Brătianu nu era mulțumit, el se simțea cel mai tare și *nu înțelegea să împartă puterea cu nimeni...* Aveam câteodata impresia că eram singuri, soțul meu și cu mine, patrioți independenți; spiritul de partid este poate un stimulent, dar *sigur că nu este întotdeauna, frumos!!!...* Până la sfârșit, s'a ajuns la un compromis și un număr de conservatori au intrat în guvern: Take Ionescu, Mihai Cantacuzino, doctorul Istrati și Dimitrie Greceanu». («Histoire de ma vie, de Marie reine de Roumanie», III, pp. 156-157.)

Regele Ferdinand crește în ochii poporului român cu acest gest: Declarația făcută pe front la 22 Martie 1917.

Căci în general, Ferdinand a fost un rege slab ba chiar unul foarte slab.

Cum s'a făcut reforma? *Este drept că voci s'au făcut auzite pentru a se plânga asupra caracterului nesuficient al reformei; este drept că acordul s'a făcut urmând o metodă nenorocită, nici un expert în Drept constituțional nu fu consultat, lovitura a fost montată în mod secret și aranjată între Ionel Brătianu și Take Ionescu, lucrând pentru partidele lor!!!* R. W. Seton-Watson, op. cit., pp. 563-564.

Deci s'a urmărit pricopseala membrilor celor două partide, cel liberal și al domnului Take Ionescu!!! Dar trebuie să recunoaștem că Take Ionescu a avut ocazia să-și întrebuițeze gura de aur: «Generația noastră a îndeplinit o mare datorie: ea a declarat războiul. Astăzi, ea îndeplinește o a doua, când face cea mai mare, mai curajoasă și cea mai fecundă din revoluțiile legale... Recompensa noastră individuală, Domnilor? Nici una!... Istoria va uita numele fiecăruia dintre noi!!!»

Deci Constituția avea de modificat trei articole. Și a avut mult de suferit. Fiind învinși a fost nevoie să se semneze pacea de la Bufta. Pentru a lua o asemenea hotărâre, au avut loc trei consilii de Coroană. Pacea separată a fost încheiată de un guvern Averescu care a urmat după guvernul liberal dirijat de Ionel Brătianu. Guvernul Averescu părăsește puterea la 5 Martie 1918 și îi urmează un guvern Marghiloman. Acest guvern este obligat să procedeze la noi alegeri. Dar cum Constituția nu avea decât trei articole modificate, fără ca să fie reglementate detaliat printr'o nouă lege electorală, Marghiloman trebuie să facă alegerile urmând prescripțiile vechei legi electorale cu trei colegii. Cabinetul Marghiloman cade în Octombrie 1918 și este urmat de un cabinet al generalului Coandă, care încearcă un proiect de lege electorală cu un Senat fără reprezentare proporțională. Proiectul nu devine lege căci generalul își dădu demisia după ce a dizolvat la 5 Noembrie 1918, parlamentul proaspăt ales sub cabinetul Marghiloman. În același lună, Ionel Brătianu revine la putere și rămâne până la 12 Septembrie 1919. Acest guvern, fără parlament, procedează prin decrete legi la organizarea noului regim electoral și la chestiunea agrară. *Principiile acestor decrete-legi organice sunt declarate constituționale!!!*

S'au dat trei decrete legi.

Aceste decrete-legi constituționale sunt deadreptul anti-constituționale. S'a dat naștere la un talmeș-balmeș constituțional pentrucă Ionel Brătianu a întrerupt discuția și votarea legilor reformă la 3 Decembrie 1914. De ce le-a în-

trerupt? Pentruca apăruseră deja la orizont marile afaceri care nu trebuiau scăpate.

Deci cu decrete legi s'a făcut improprietărea țăranilor. A fost nevoie de nouă ani chinuiți când în mod normal improprietărea s'ar fi putut face într'un an sau un an și jumătate, lege studiată bine și făcută în liniște. Nu s'a făcut așa și a trebuit să vină războiul și soldatul sau mai bine zis țăranul român a trebuit să lupte și legea de improprietărire a fost udată cu sânge.

Și dacă s'ar fi făcut bine, dar nu, acest pământ s'a dat sub semnul grabei și lipsei de chibzuință. Aveau liberalii modelul și greșelile facute de Domnitorul Cuza Voda, dar n'a servit la nimic. Și se știe că această improprietarire de la 1864 a fost obținută cu izgonirea Domnitorului. Să admitem că în 1914 Brătianu a fost nevoit să oprească discuția și votarea legii de improprietărire din cauza războiului mondial!!! Dar cine l'a oprit ca partidul să numească o comisiune care să pună la punct zisa lege?

Și ar fi fost destul să se citească studiile lui Mihai Eminescu și am fi avut o lege perfectă. Mihail Eminescu propusese principiul majoratului adică să se facă o lege după care numai băiatul cel mai mare moștenea și ceilalți copii erau îndreptați spre meserii. Așa s'a văzut cum numai după două zeci de ani, loturile împărțite se pulverizaseră. Dar această lege necesita studii și timp și tocmai aceasta ar fi putut-o face zisa comisiune. Trebuiau să se facă și legi noi de muncă, de incurajarea industriilor, etc. Brătianu crezuse poate că aruncarea bombei cu improprietărea era suficientă, se împărțea pământul la țărani și pe urmă chestiunea era făcută după exemplul... țăranilor bulgari.

Intreb? S'au făcut legi care să prevadă nepulverizarea pământurilor? S'a prevăzut ceva ca țăranul nou improprietarit să nu aibă dreptul să și-l vândă sau sa nu și-l bea la crâșmă? S'a făcut o lege ca pământul țăranului improprietarit să nu poată fi atacat de bancheri și vândut pentru datorii? Aceasta cel puțin nu s'a făcut căci în 1931 sub guvernarea celebrului Iorga, a fost nevoie să se vina cu o lege care să salveze pamânturile țăranilor de lăcomia bancherilor. Dar cine erau acești bancheri? Logica ne spune că cei mai mulți dintre ei erau liberali.

S'au prevăzut legi care să creeze instituții de credit pentru noul proprietar, țăranul? Nici vorba, dovada e că țăranul a rămas singur cu nevoile lui în fața bancherilor, cei mai mulți liberali, care-i speculau prostia milenară. Și cum s'a făcut practic împoprietărea? S'a anunțat că se vor împărți pământurile și atunci boierii și-au scos moșiile în vânzare. Cine le-au cumpărat? Țăranii? Dar țăranii erau

pe front sau în prizonerat. Și atunci s'au ivit samsarii. S'au făcut obștii în care au cumpărat moșiile ambuscații și le-au împărțit după bunul lor plac. Se scosese războiul în vânzare și atunci mulți țărani, e vorba de cei pușini care se găseau acasă, spuneau: așteptăm să vina Majestatea Sa să ni-l împartă. Și în multe locuri, au rămas fără pământ. De exemplu, cunosc un sat care a cumpărat toate moșiile din-pretur. Toți țărani din acel sat au devenit bogați, căci au cumpărat pământul în 10-15 și 20 de hectare. Cauza este că au fost în acel sat trei ambuscați șmecheri care au făcut-o pe intermediarii și drept rezultat, lor le-au ieșit gratis câte 50 de hectare.

Și cum s'a făcut împărțirea? Exact ca după o revoluție. După revoluția de la 1907, conacurile boierești au fost făcute praf și pulbere, dar pe urmă au fost reparate. După împărțirea cea mare, lucrurile s'au întâmplat exact ca în 1907. Au dispărut conacurile, au dispărut gospodăriile boierilor, au dispărut iazurile, a dispărut totul. Nu a fost nici o ordine, nimic. De ce era nevoie să fie secat iazul boierului? Numai pentru a distruge? Normal era ca aceste gospodării boierești să fi fost transformate în gospodării model, în școli de agricultură, etc. *Nu s'a făcut nimic.*

Dar asupra geniului politic care a fost Ionel Brătianu, vom mai reveni.

În 1919 au avut loc primele alegeri după decretele legi electorale din 1918. Ele sunt prezidate de un *cabinet liberal camuflat*, Văitoianu, care îi urmasa la putere la 29 Septembrie 1919, ministrului Ionel Brătianu (Crișan C. Axente, op. cit., p. 478). Pentru prima dată întâlnim termenul, *cabinet liberal camuflat*. Între 1919 și 1928 avem numai ministere *permise* de Ion Brătianu, aceasta grație reginei Maria care devenise adevăratul numitor al prim miniștrilor. Vom reveni la timpul potrivit ca să lamurim această rușine brătenistă.

Alegerile care încep acum prezintă o caracteristică: nu dau majoritățile necesare pentru a se putea guverna. În Basarabia și vechiul regat ies învingători partidul liberal și partidul țărănesc. Cum? Folosind vechile obiceiuri cunoscute: furt de urne, capete sparte, votarea morților, etc. Dar în Transilvania nu se puteau întrebuița vechile obiceiuri deoarece erau în vigoare vechile legi și probabil că Brătianu nu avea încă curajul să introducă *obiceiurile românești așa de repede.*

Partidul generalului Averescu nu participase la alegeri deși avea o mare popularitate. Șeful Ligii Poporului (partidul generalului Averescu) i se alăturase Tacke Ionescu care se înapoiase de la Paris. Cei doi oameni politici cad

de acord asupra unui viitor guvern, dar nu participa în alegeri. Numele lui Averescu a fost speculat de partidul țărănesc (al lui Ion Mihalache), care a luat multe din voturile generalului. S'a format imediat un cabinet Vaida-Voevod care este pactul contra coaliției contra liberalilor. Cabinetul este format de Vaida-Voevod, doctorul Lupu Mihalache, profesorul Borcea, Aurel Vlad, Pantelimon Halipa, Nistor, Popovici și Inculetz.

Acesta este ministerul numit al Federației. Parlamentul care este cunoscut sub numele tot de al Federației, este un kaleidoscop fără nici o disciplină. Urcându-se la tribună pentru a explica activitatea sa în timpul războiului Ionel Brătianu, este întrerupt injurios de către opoziție, care avea în fruntea ei pe *Iorga* (?).

Parlamentul Federației nu poate rezista mai mult de trei luni și este dizolvat și Vaida Voevod cade la 13 mai 1920. Mâna din umbră a lui Ionel Brătianu este vizibilă, natural mâna lui Brătianu ajutată de fuste regale.

În zisul minister al Federației, ministru al domeniilor, era Ion Mihalache. Tot timpul cât a fost ministru, Ion Mihalache s'a concentrat asupra complexului exproprierii. «Nu exista în 1920 un text de lege, exista numai un decret-lege din Martie 1919, semnat I. G. Duca. Redactarea, *grabită, sumară*, făcea ca acest decret-lege să nu poată fi aplicat decât de un ministru de temperament autoritar, făcând din deciziile lui norma de interpretare a textului. Pentru grija lui de legalitate, de respect al legilor, pentru oroarea de orice act arbitrar, o asemenea atitudine era pentru Mihalache de neconceput». Pamfil Șeicaru, *Istoria Partidelor Național Tărănist și Național Tărănist*, vol. II, p. 37.

Ion Mihalache socotea că pentru a face o lege, e nevoie de studiu îndelungat și serios. Dar lui Ionel Brătianu, i se părea deja ca guvernul Federației a durat prea mult și a venit timpul să fie schimbat. Și-a făcut planul ca să-l trimită la plimbare. Și deși s'a întrebuițat toată grija să nu transpire nimic, planul a fost aflat, tocmai de un dușman de moment al lui Brătianu, adică N. Iorga. Și acesta a pus imediat la cale o figură pe care să i-o facă lui Brătianu. L-a căutat pe Mihalache, care nu bănuia nimic de planul care trebuia să rămână secret, al lui Brătianu. Și i-a cerut să prepare un proiect de lege al improprietării țărănilor, imediat. Aceasta, în noile alegeri, va prezenta o temă de propagandă frumoasă lui Mihalache, care avea să apară ca o victimă a lui Brătianu, iar Brătianu avea să apară într'o lumină urită. Mihalache a cerut un răgaz de zece zile, pentru a da o formă definitivă legii. N. Iorga i-a replicat mânios: «Dar bine omule, crezi că Brătianu va aș-

tepta ca dumneata să depui legea improprietării, ca să te trimită în opoziție? Formă definitivă? Ești un naiiv. Nu este timp de pierdut. Mâine la Cameră depui proiectul de lege și vei rosti un discurs care să servească de introducere la lupta electorală. Pe urma pot să încredințeze guvernul lui Averescu și să dizolve parlamentul». Pamfil Șeicaru, *Istoria Partidelor Național Tărănist și Național Tărănist*, vol. II, p. 38.

«Nimeni în partid nu a fost informat de această hotărîre. Intr'o noapte, Ion Mihalache și Grigore Iulian au dat forma «definitivă», proiectului de lege. Am asistat la ședință. În loja presei, nimeni nu știa nimic. N. Iorga ceruse ca întreg guvernul să fie pe banca ministerială. Când N. Iorga, președintele Camerii a rostit: «Dl Ion Mihalache are cuvântul», s'a făcut un moment de tăcere. Aplauze furtunoase în rândurile Federației, surpriză la liberali. Fața lui N. Iorga era iluminată de o satisfacție *răutacioasă* când a privit pe Ionel Brătianu ca și când îi spunea: «*îți dejoc urzeala intrigilor de la Palat*». Părea că șeful liberalilor a înțeles, că a șoptit ceva lui I. G. Duca și toți liberalii încremeniseră într'o atenție încordată. Când Ion Mihalache a anunțat depunerea proiectului de lege al improprietării, I. G. Duca și-a potrivit nervos ochelarii iar Ionel Brătianu a privit fix pe N. Iorga. Un dialog mut. Părea că răspunde: «am înțeles manevra». Pamfil Șeicare, *Istoria Partidelor Național Tărănist*, vol. II, p. 39.

După cum se vede, Iorga aflase cine va fi noul prim ministru. Și el nu era Brătianu, ci unul *admis* de Brătianu: Averescu.

Era vorba aici de o lege importantă și de veșnicul zotănit, țaranul. Și mai degrabă asistăm la o partidă de poker în care iau parte doi cacialmagii celebri: Ionel Brătianu și N. Iorga.

Și urmează la putere generalul Averescu — așa cum aranjase Brătianu cu Palatul —, care durează până la 17 Decembrie 1921. În această guvernare C. Argetoianu, ministru de interne zdrobește pe social-comuniști. După guvernul generalului Averescu, Tacke Ionescu încearcă să formeze un cabinet cu partizanii care îi rămăneau, dar nu durează mult: el cade la 17 Ianuarie 1922. Noul cabinet este format de maestru, adică de Ionel Brătianu, care va rămâne la putere cum *trebuie*, adică *patru* ani.

* * *

La 2 August 1914, Bethmann-Hollweg, cancelarul Austro-ungar, ceru Bucureștiului să mobilizeze imediat, contra Rusiei. I se promitea României că Basarabia îi este asigu-

rată. În plus, Germania se oferea să obțină din partea Bulgariei, un angajament că va renunța la Dobrogea în cazul că România merge contra Rusiei. Însfârșit a adus la cunoștința Bucureștilui că Turcia a semnat chiar în aceeași zi, tratatul cu Germania, tratat ce de moment se ținea secret.

Regele Carol a convocat Consiliul de Coroană, ce s'a ținut în aceeași zi, la Sinaia. Guvernul și majoritatea Țării, era cu Franța, deci contra Germaniei, ceiace regele Carol o știa. Deaceia regele s'a situat pe o poziție defensivă. Din multe puncte de vedere, poziția lui era justă. Timp de 31 de ani România cunoscuse o perioadă de prosperitate și de siguranță mulțumită regelui și Germaniei. Dar venise momentul în care Țara trebuia să-și aleagă drumul inimii și acel drum o ducea spre Franța. Și aceasta pentru că sosise momentul în care trebuia să ceară Ardealul, venise momentul unic care nu trebuia lăsat să scape. E drept că printre oamenii protivnici, erau unii care nu erau recunoscători lui Carol și Germaniei, dar cei mai mulți erau profund convinși că ceiace fac, e bine făcut.

A vorbit primul, regele. A vorbit în limba franceză, tocmai pentru a le atrage atenția că cunoaște și această limbă, pe care își dădea seama că cei mai mulți dintre cei de față, o iubesc mai mult de cât pe cea română. Și în cele ce a vorbit, era tocmai o condamnare a «politiceii de sentiment», adică nimeni nu trebuie să pună în politică prea mult sentiment, sau numai sentiment. Sentimentul trebuie să fie eliminat când e vorba de politică. De la început el se declară pentru un războiu alături de Germania, opinia publică *nu va tolera o alianță cu Rusia!!!* Interesul și onoarea ne obligă să fim alături de puterile centrale. Avea dreptate, dar contra dreptății se ridică sentimentul, se ridică ideea că fără Ardeal, românul nu putea trăi.

Singurul care l-a susținut pe toată linia, a fost Petre Carp, contra căruia Ion Brătianu altădată, se ridicase ca să nu i se împărtășească secretul Tratatului ce fusese încheiat cu Germania, pentruca să nu-i trădeze, adică să nu-i înștiințeze și pe Ruși!!! Sălbatecul Carp, a cerut ca România să intre imediat în războiu alături de Germania, pentrucă Germania era *contra slavismului*. România semnase un tratat și trebuia să-l ajute pe Rege să-și îndeplinească angajamentele luate.

Dar Carp, a rămas un izolat.

Ministrul de finanțe Costinescu, a vorbit *contra Rusiei*, dar... asociația cu Austro-Ungaria *ar însemna să provoace un războiu civil*. Marghiloman, șeful conservatorilor a ridicat obiecțiuni contra unei manifestații active de o parte sau

de alta, afirmând că *casus foederis* nu s'a produs. Ultimul a vorbit Brătianu și a pledat în favoarea unei *preparații militare*, căci reieșea că România nu era *pregătită pentru războiu*. Brătianu era ministrul de războiu și desigur cunoștea acest detaliu important: *nu eram pregătiți de războiu*.

Ultimile argumente ale regelui în favoarea unei intervențiuni au fost învinse din cauză că în aceeași dimineață sosise știrea că Italia a negat existența lui *casus foederis*, și se declarase neutră.

Și Carol îndurerat a spus ceiace fără îndoială îi stătea pe inimă: «Domnilor, nu puteți să vă inchipuiți cât este de dur ca cineva să se găsească singur într'o țară, în care nu s'a născut». Carp se aștepta la abdicarea regelui, dar acest gest din partea regelui nu s'a produs. Se crede că demisia și-o rezerva pentru alt moment mai grav: momentul în care România ar fi intrat în războiu contra Germaniei, natural fără asentimentul regelui. Totuși este în afară de orice îndoială că evenimentele din acea vară, i-au scurtat zilele și a murit înainte de a se fi produs acel moment atât de dureros pentru el.

În ce ne privește, s'a produs ceiace trebuia să se producă: declarația lui Ionel Brătianu că Țara nu era pregătită pentru războiu. Era oare cineva vinovat de această lipsă de pregătire? Da! Partidele politice care s'au perindat la putere și nu s'au gândit la aceasta: *la pregătirea Țării pentru războiu*. Poate cineva să spună că vinovat era regele, mai ales că el era șeful armatei. Dar? Regele Carol a pus armata română sub scutul celei mai puternice puteri militare din acele timpuri. E un fapt categoric. În caz de războiu Germania ne-ar fi dat armele și munițiile de care am fi avut nevoie, dar acesta nu este raspunsul just. Toți șefii de guverne trebuiau să-i spună regelui că o țară nu trebuie să depindă de o altă țară, oricât de prietenă ar fi fost ea. S'a produs vreo'data vreo ciocnire între rege și șefii de partide pe aceasta temă? Nici una. Din punctul acesta de vedere, regele nu ducea nici o grijă. «El făcea să alterneze cele două partide. Își rezerva totuși dreptul de a putea să îndeparteze de la iese, fiecare turmă când aprecia că pofta este suficient de potolită». R. W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 429. Deci vinovate erau cele două partide care au dovedit că niciodată nu erau preocupate de felul cum este pregătită armata de războiu ci de felul cum se face chemarea la putere. De pildă, chiar Brătianu a fost mobilizat în timpul războiului din 1913 și nu a constatat nici o lipsă de nici un fel. Totul a fost perfect și pare că lui Brătianu i-a plăcut uniforma și ceiace a învățat în timpul

cât a fost mobilizat, căci la formarea guvernului din Ianuarie 1914, a cerut să fie și ministru de războiu pe lângă primul ministru. Deaceia vom aprecia comportarea în timpul neutralității, după cum se va îngriji bine sau rău de pregătirea de războiu.

* * *

«Atunci a început între cele două grupe de beligeranți, o luptă fără demnitate nici scrupule, pentru a cuceri favorurile micilor puteri». R. W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 432. Chiar R. W. Seton-Watson, susține că printre cei care s'au întrebuițat să câștige grațiile Românicilor, a fost și Rusia. Ceiace nu este adevărat. Iată ce spune Paul Milioukov în *Histoire de Russie*, la p. 1192. «In cursul războiului mondial, Rusia participă la o serie de demersuri diplomatice *colective*, facute în numele tuturor aliaților. Ea duce deasemeni cu diferite țări, fie în vederea unor scopuri comune, fie cu scopuri personale, convorbiri diplomatice ea singură.» Prin urmare Rusia a dus convorbiri cu România, dar e sigur că de cele mai multe ori ea ducea aceste convorbiri, *obligată* de celelalte puteri. *Căci interesul Rusiei nu era ca România să intre în războiu alături de ea, ci contra ei.* «Sferele guvernamentale rusești nu sunt de acord asupra participării militare a României, Sazonov și în special Izvolski care reflectează opinia aliaților, se străduiesc să o obțină. Co-mandamentul suprem, și mai cu seamă generalul Alekseev este ostil, considerând că România va slăbi frontul rusesc în Galiția, în loc să-l întărească». Și concluzia: «De altfel nu acțiunea proprie a diplomației rusești a reușit să determine intrarea României în războiu, ci aceia a aliaților». *Histoire de Russie, op. cit.*, pp. 1195-1196.

Scopul principal al participării în acest războiu, era încoronarea visului secular: ocuparea Constantinopolului. Rusiei nu-i convenea să aibă alături pe Turci, ci îi convenea să-i aibă în partea opusă și ca un corolar, nu-i convenea să-i aibă pe Români alături, ci contra. Pe Turci a avut ocazia să-i împingă în lagărul inamic încă înainte de începerea războiului, altfel ar fi avut desigur mari neplăceri. Iată cum au decurs lucrurile. Totuși atitudinea Rusiei la avansurile turcești rămâne neexplicabilă. *În primăvara anului 1914, Talaat-Bey și Ismet Pașa, trimiși în misiune oficială, sunt primiți la Livadia de către țarul Nicolae al II-lea. Comentariul lui Sazonov la chestiunea pe care i-a pus-o Talaat-Bey este următorul: «Am să vă fac o foarte serioasă propunere. Guvernul rus nu ar fi dispus să încheie o alianță cu Turcia?». «Mărturisesc că am fost uluit de această declarație neprevăzută. Eu puteam să mă aștept, într'adevăr, din partea lui Talaat-Bey, la nu importă ce,*

mai puțin propunerea unei alianțe. După ce mi-am stăpânit surpriza, l-am întrebat: Pentru ce ați așteptat ultimul minut pentru a-mi face o asemenea propunere, când ați avut atâtea ocazii să-mi vorbiți mai înainte. Pamfil Seicaru, *La Roumanie dans la grande guerre*, pp. 21-22.

Și Sazonov îi propune să facă asemenea cerere prin canalul ambasadorului la Constantinopol. Sazonov a putut să se scape de propunerea care încurca, dar iată că turcul nu se lasă bătut. Insistă. În August 1914, într'adevăr ambasadorul Rusiei la Constantinopol, Giers, îi transmite ministrului de Externe Sazonov, un proiect de alianță propus de Enver-Pașa: Turcia este gata să se angajeze a arunca în Tracia și insulele mării Egee, o puternică armată contra Austro-Ungariei sau contra oricărei puteri balcanice care s'ar pune alături de ea, cu condiția de a primi partea occidentală a Traciei și insulele mării Egee și a încheia o alianță de 5 la 10 ani, cu Rusia. Această propunere, a cărei acceptare ar fi putut modifica cursul războiului și să deschidă aliaților fericite perspective, dă loc la un schimb de numeroase telegrame între Giers și Sazonov. În zadar Giers telegrafiază că trebuie să se profite, fără să se piardă un minut, avansurilor lui Enver-Pașa: Petrogradul refuză. *Histoire de Russie*, III, Milioukov, pp. 1193-1104. Giers n'a înțeles niciodată pentru ce Sazonov nu sare cât mai repede pe propunerea lui Enver-Pașa. Probabil că exact ca și istoricul român Iorga, nu credea în existența testamentului lui Petru cel Mare și Turcul și-a amintit de el și cât a putut mai repede și a încheiat alianța cu Germanii și la 29 Octombrie Turcii au bombardat coastele rusești.

Intrarea în războiu a Turciei determină diplomația rusă să «realizeze», cum o proclama manifestul imperial, anunțând declarația de războiu a Turciei «misiunea istorică a Rusiei pe coastele mării Negre». «Chestiunea Strămtorilor, a cărei importanță, economică și strategică este imensă, devine natural una dintre preocupările dominante ale guvernului rus». *Histoire de Russie*, Milioukov, III, p. 1197. «Sazonov începe atunci convorbiri cu aliații pentru a-i face să recunoască drepturile Rusiei asupra Constantinopolului și Strămtorilor. La Paris, propunerile lui sunt primite la început rece. La 19 Februarie 1915, el transmite ambasadorilor Franței și Angliei, memorandumul următor:

«Cursul evenimentelor recente fac pe M. S. Impăratul Nicolae să gândească că chestiunea Constantinopolului și ale Strămtorilor trebuie să fie definitiv rezolvată de acord cu *aspirațiile seculare ale Rusiei*. Orice soluție ar fi insuficientă și șubredă care nu ar cuprinde în teritoriile imperiu-

lui rusesc orașul Constantinopol, malul oriental al Bosforului, al mării Marmara și al Dardanelelor, ca și Tracia de sud, până la linia Enos-Midia. La fel, ca urmare a unei necesități strategice, trebuie să fie înțelese între frontierele Imperiului, partea coastei asiatice, între Bosfor, râul Sakaria și punctele care ar fi cum se cuvine desemnate pe coaste golfului Ismid ca și insulele mării Marmara, insulele Imbros și Tenedos.

Programul anexiunilor teritoriale au fost acceptate de către aliați. La 8 Martie 1915 ambasadorul Franței la Petrograd îi transmite lui Sazonov un memorandum detaliat ca Rusia poată să comenteze pe atitudinea binevoitoare a Franței în chestiunea Constantinopolului și Strămtorilor.»

Ambasadorul Angliei îi transmite lui Sazonov un memorandum asemănător. În acel timp memorandumul englez precizează dorința ca convenția relativă la Constantinopol trebuie să rămână secretă.

«Chestiunea este reglată: drepturile Rusiei asupra Constantinopolului și a Strămtorilor sunt definitiv recunoscute. Rămâne să se publice convenția la care Italia a aderat și ea. Lung timp aliații nu pot să se înțeleagă la aceasta. *Insfârșit la 19 Noembrie 1916, președintele consiliului Trepov o face publică.* Histoire de Russie, Milioukov, III, p. 1199.

Vedem că Anglia a cerut în mod expres ca chestiunea să rămână secretă. Nu înseamnă deloc că Parisului îi era indiferent acest lucru. Deci în 1915 Rusia a obținut un lucru ce a dorit cu ardoare de la Petru cel Mare. Ne dăm seama că în special Anglia a semnat cu mare greutate, un asemenea document. Ne întrebăm ce ar fi spus Brătianu dacă ar fi cunoscut aceasta cu șase luni mai înainte. E ușor de dedus că Rușii au cerut publicarea acelui document cât mai repede și s'au opus Franța și Anglia căci s'ar fi speriat toți aliații lor și în special viitorii aliați, adică Români. La 19 Noembrie nu mai era de așteptat nici un nou mușteriu, toți căzuseră și deci i se putea face pe plac Rusiei, mai ales că se vorbea în Rusia de planuri de pace separată.

În cartea «La Roumanie dans la Grande Guerre», Pamfil Șeicaru scrie: «Una din dificultățile apărute în politica lui Brătianu, fu aceea a acceptării de către Anglia și Franța a pretențiunilor Rusiei asupra Constantinopolului și Strămtorilor», p. 85.

Studiate cu atenție cele câteva pagini în care se tratează această chestiune, nu reiese deloc că chestiunea Strămtorilor a fost cunoscută precis de către oamenii noștri politici și chiar de Brătianu. Secretul a fost riguros păstrat până

la 19 Noembrie 1916. Fără îndoială, s'au scris articole de Ruși și chiar de alții, dar nu s'a putut preciza nimic. Românii care s'ar fi lăsat influențați de chestiunea Constantinopolului și a Strămtorilor li se putea răspunde că e vorba de propagandă internă și nimic mai mult. E drept că exista o chestiune deadreptul supărătoare: declarația făcută de Nicolae al II-lea către poporul Rus la 2 Noembrie 1914. În acea declarație se putea citi: «Acest război va decide Rusiei calea soluționării problemelor istorice ale țărmurilor mării Negre, probleme care i-au fost lăsate prin testament de către strămoșii noștri». Desigur, și la asemenea grele fraze de înțeles, se putea răspunde că e vorba tot de propagandă internă și nu trebuie să ne neliniștim prea mult de moment ce istoricii noștri, ca Iorga de exemplu, scriau că Rușii *niciodată* nu au urmărit cu tenacitate să ocupe Constantinopolul. Și iată că Impăratul Rușilor a scris negru pe alb că *au fost probleme lăsate prin testament*, Rușilor de astăzi și de totdeauna. Prin testament? Dar nu e vorba de testamentul lui Petru cel Mare? Nu, desigur că nu, de moment ce Nicolae Iorga a scris, probabil cu grija de a liniști pe Valahi, o carte întreagă, în care pe sute de pagini se chinuște să demonstreze că *nu a existat testamentul* lui Petru cel Mare. Noi am discutat pe larg cartea lui Iorga «Histoire des Relations Russo-Roumaines», în primul volum al lucrării noastre și iată că reiese că scopul tipăririi acestei cărți, a fost tocmai acela de a adormi grijile Valahilor noștri.

Dar au fost și alte motive serioase care nu trebuiau să lase să doarmă pe șeful guvernului Statului român, adică a celui Stat care cunoștea sau trebuia să cunoască perfidia rusească. S'a întâmplat un caz deadreptul curios. Îl mărturisește Constantin Diamandy, ministrul României la Petrograd. Semnasem în numele României în Decembrie 1915, acordul secret cu Rusia, Marea Britanie și Franța, în care se stipula intrarea României în război alături de aliați, contra Imperiilor Centrale, pentru luna August 1916, și deasemeni avantajile teritoriale consimțite României, după victoria comună.

Care nu a fost mirarea mea când la 1 Ianuarie 1916, la ora 11 dimineață, ora prea matinală pentru Rusia, ne-a fost anunțată vizita lui Goremykine. Nu era defel obiceiul ca Primul ministru rus să-i facă primul vizita unui ministru plenipotențiar pentru a-i face urările de anul nou. Curiozitatea mea a fost deci intensă.

El îmi prezenta urările sale, întrebându-mă în franceză formula rusească care se face de obicei în rusește: «Eu

vin să vi-l doresc bun și fericit». Apoi, după câteva banalități, el îmi spuse deodată: «Ascultă-mă Diamandy, pentru binele Țării tale, nu intrați în războiu».

«Excelența Voastră, îi răspund eu, nu cunoaște tratatul de alianță pe care l'am semnat noi?»

«Da, îl cunosc, dar totuși, Diamandy, ți-o repet: pentru binele Țării tale, nu intrați în războiu».

«Pot eu să întreb pe Excelența Voastră, care e motivul?»

«Oh! E vorba de motive de politică rusească, prea complicate pentru ca un străin să le înțeleagă».

După ce a plecat, am telegrafiat imediat conținutul acestei întâmplări și lui Ionel Brătianu, în numele cărui am negociat, *indelong*, tratatul de alianță. Răspunsul a venit sub forma unei telegrame seci: «Sunt foarte mirat de conținutul telegramei Dumneavoastră. Fără îndoială că Dumneavoastră ați interpretat greșit cuvintele președintelui de Consiliu rus».

Iată cum i-a răspuns Brătianu ministrului său, care era cunoscut ca un serios ministru plenipotențiar. De prisos să adăugăm că un fapt asemănător s'a întâmplat ministrului japonez la Petrograd, acesta cu agravanta că Goremykine, intervenea ca ministrul japonez să facă tot posibilul să întârzie trimiterea de artilerie japoneză comandate și plătite de ruși, japonezilor. Și acest fapt a fost adus de Diamandy la cunoștință și nu știm dacă i-a răspuns Brătianu. Dar Diamandy ne dă o explicație ce și-a dat-o el. «Este evident că făcând aceste demersuri, Goremykine reprezenta partida de la Curtea Imperială care dându-și seama că prelungirea războiului ducea pe Țar la ruina sa și-și dădea toată osteneala să-l oprească, încheind o pace separată cu Imperiile Centrale. Ori, deschiderea unui nou front în România, însemna prelungirea războiului».

Prin urmare ministrul României în Rusia cunoștea faptul că în Rusia era o partidă susținută în special de Țarină, care lucra pentru o pace separată și e mai mult decât probabil, ca să nu spunem sigur, că aceste lucruri de la Curtea Rusiei făcuseră obiectul rapoartelor ministrului Diamandy către superiorul său Brătianu. Oare acesta este motivul sau cel puțin unul dintre motivele care au amânat mereu intrarea României în războiu? Desigur că acestea erau lucruri care nu erau cunoscute de Iorga, dar Brătianu le știa cum sigur le cunoșteau celelalte țări aliate. Dar aceste țări se găseau în războiu, care nu aveau ce face, care trebuiau să meargă înainte, întâmpla-se ce s'o întâmpla, dar Brătianu era încă un neutru. Și dacă a cunoscut tot ce se întâmpla în Rusia, dacă a cunoscut și existența lui Ras-

putin, ce a gândit Brătianu? În România a existat un român care cunoștea bine pe ruși, acesta era Constantin Stere care era membru al partidului liberal și care a tras mereu semnalul de alarmă. Ionel Brătianu n'a crezut într'o revoluție rusească pe care i-o prezisese Stere? Sau poate el a considerat că chiar dacă ar izbucni revoluția rusă, și întâmpla-se ce s'o întâmpla, pâna la urmă Franța va ieși victorioasă? În acest caz spunem că Brătianu a făcut bine, dar avea totuși o datorie, o mare datorie: să înarmeze pe soldatul român, să-i dea arme bune, să nu-l trimită pe front dezarmat.

* * *

Căci punctul slab al politicii lui Brătianu, este acesta: n'a făcut nimic sau ceiace a făcut, e aproape nimic, pentru înarmarea soldatului. La început are o scuză: atâta timp cât a trăit Regele Carol, nu avea libertatea de acțiune. Dar după 10 Octombrie 1914, data morții regelui Carol, Brătianu a avut mâini complet libere. Noul Rege Ferdinand a fost din primul moment, pe linia națională. Aceasta s'a datorit reginei Maria, care era englezoaică și care a avut asupra regelui Ferdinand, o influență decisivă.

După începerea războiului mondial, pentru România a început o eră de adevărat paradis. «Bucureștii erau deosemeni un paradis pentru speculatorii prețului grâului și porumbului. Puterile rivale cheltuiau mari sume pentru achiziționarea acestor cereale și comerțul era corupt printr'o ploaie de bacșișuri». R. W. Seton-Watson, op. cit., p. 540.

România devenise o țară a belșugului, banul se câștiga ușor. Prețul grâului și porumbului a crescut dar ce depășise orice măsură, a fost teribilul bacșis. Ca să cumpere grâul și porumbul, trebuia ca cumpărătorul să pună la socoteală bacșișul. A început să se câștige ușor și era bine, dar se pune întrebarea: câștigau mulți sau puțini, dar câștiga și țăranul? De la început răspunsul se impune: câștigau mult cei de la putere și până la începerea războiului au fost la putere numai liberalii, deci ei au câștigat cel mai mult. A început deci a doua perioadă de belșug pentru liberali, asemănătoare celor 12 ani de putere de altă dată. Atunci cel puțin Ion Brătianu I-ul, le-a spus pe față oamenilor lui: îmbogățiți-vă. De data asta nu s'a spus, dar s'a făcut. În al doilea rând, au dus-o bine, foarte bine, gazetarii. Plăteau bine și unii și alții, adică și nemții și frantuzii. Banii, dansau. Și mai trăiau bine femeile ușoare, adică se ducea o viață de desfrâu. Câștigau și conservatorii proprie-

tari care produceau grâul și porumbul, dar în tot acest dans de bancnote era unul care nu-și găsea un locușor oricât de mic: țăranul.

Se mergea până acolo încât se plătea grâul de către Englezi cu obligația ca acest grâu să nu fie vândut Nemților. Îl plăteau ca să fie depozitat și să fie păstrat până la data când ei îl vor putea transporta în Anglia. Și gazetarii pro aliați, sau să vorbim mai pe românește, plătiți de Francezi, îl acuzau de a fi vândut Nemților și Brătianu se apăra: «*România se scaldă în propria sa grăsime și are nevoie de un deuseu pentru produsele sale ce are în excident. Să permiți aliaților să plătească și să îngrămădească stocuri pe care ei nu pot să le întrebuițeze, în timp ce o mare parte a populației germane și austriace moare de foame, însemnează să atragi un ultimatum pe capul României; ceia-ce națiunile aliate trebuie s'o recunoască ar aduce un atac contra României în momentul psihologic voit de către inamicii lor și nu cum ele îl speră, în momentul susceptibil să aducă un avantaj decisiv*». R. W. Seton-Watson, op. cit., pp. 546-547.

Deci România se scâldea în propria ei grăsime, după cum o spune însuși Brătianu, dar nu e vorba de toți românii, ci numai de o parte. Afacerile se făceau pe tot teritoriul României Mici și nu vom afirma că Brătianu era cel care se îmbogățea, dar se poate afirma că oamenii lui erau cei care se îmbogățeau. Dar ce se face în acest timp cu înarmarea soldaților? Soldații români erau prost înarmați, chiar foarte prost înarmați. Să vedem deci ce face Brătianu pentru înarmarea armatei după începerea războiului mondial? Examinând superficial situația, răspunsul care se impune este categoric: nu se putea face nimic, deci Brătianu nu e vinovat. Germanul, aliatul normal, nu mai voia să ne dea nimic din momentul în care și-a dat seama că îi vom fi inamic. Rămânea Rusia, pentru că o altă putere care ar fi putut să ne vânda arme, nu exista. Dar Rusii chiar de ar fi avut de unde să ne dea, nu puteau, căci ei înșiși duceau lipsă de arme. Și apoi, *nu vroiau să ne dea*. Nu credem că este nevoie să mai insistăm asupra acestui punct.

Germanii puteau fi obligați să ne dea arme, dacă ar fi vrut Ionel Brătianu. Ei aveau nevoie de grâul și porumbul nostru pentru care ne plăteau bani grei. Dar se poate răspunde că nu ne-ar fi dat arme pentru grâu, când bănuiau că într'o zi vom folosi aceste arme contra lor. E mai greu, dar foamea poate face multe minuni și să admitem că nu. Totuși în 1915, a existat un fapt care poate să ne facă să credem cu tărie că am fi putut obține arme de la nemți

chiar fără voia lor. În acel an aliații se pregăteau să atace pe turci în Dardanele. Turcii, *ca și noi*, duceau lipsă de arme, cei care le dădeau, erau Nemții. Ori pentru aceasta, nemții aveau nevoie de aprobarea Românilor ca să le dea voie să se transporte armele pentru Turci pe teritoriul românesc. Ori România a refuzat ceiace dintr'un punct de vedere, a fost bine că s'a luat această măsură. Da, dar armata română a rămas dezarmată și aceasta a fost o măsură rea, luată de Ionel Brătianu. Pentru a fi dat această voie de transportat arme turcilor, Nemții *au fost gata să ne dea trei districte din sudul Bucovinei!!!*

«Bethmann - Hollweg și Jagow erau așa de înspăimântați de ideea de a vedea Dardanelele pierdute din cauza lipsei de muniții a turcilor, că l-au presat pe Burian să întrebe pe Brătianu *ce ar voi el în schimb pentru a lăsa să treacă trenurile cu muniții*». R. W. Seton-Watson, op. cit., p. 543.

Și încă ceva pe aceeași chestiune: «înainte chiar de căderea Varșoviei, la 4 August, orice speranță de a forța Dardanelele se pierduse. Și totuși noi știm astăzi că turcii au fost de două ori pe punctul de a se preda, că terminarea munițiilor turcești era pentru Statul major german motivul esențial pentru încăpăținarea pe chestiunea românească că la un moment dat, românii ar fi putut obține Suceava drept preț pentru tranzitul de munițiuni». Watson, op. cit., pp. 544-545.

Îată dar că Statul major German era gata să dea orice pentru a obține permisul de transportare pe teritoriul românesc, muniții pentru turci și se precizează că erau gata să ofere chiar un teritoriu: Suceava. De data aceasta logica se impune pentru a crede că dacă Românii ar fi cerut în loc de teritoriu, arme și muniții, le-ar fi obținut cu ușurință. Dar e mai mult decât probabil că Brătianu n'a propus acest târg ca să nu supere pe aliați!!! Și Românii ar fi trebuit să știe că au nevoie de aceste arme și muniții pentru războiul care se pregătea. Dar nu. Brătianu nu s'a gândit la acest negoț pentru ca să nu supere pe frantuji sau poate și mai grav, pentru a nu pierde o cantitate de grâu vândut pe două tablouri.

«Până atunci, Brătianu lăsa din timp în timp pe cei care cereau intrarea în războiul cu orice preț, dar păstra el însuși o extremă rezervă și *păstra cel mai strict embargo asupra tranzitului de munițiuni permițând mai multe transacțiuni fructuoase de grâne și uleiuri*». Watson, op. cit., p. 542.

Prin urmare mai permițea pe ici pe colo afaceri cu grâu și uleiuri, chiar *fructuoase*, dar era intratabil cu tranzitul de muniții pentru turci!!!

În orice caz a fost o rea politică, o politică chiar crimi-

nală. Brătianu avea peste patru luni să dea țărilor europene o idee falsă asupra țaranului român care s'a arătat a fi un rău luptător. A fost o idee falsă și vina a purtat-o întreagă Brătianu, care și-a trimis ostașii să lupte cu pieptul gol în fața bine echipatului soldat german. Din acest punct de vedere Brătianu a dus o politică pe care ne mentinem părerea și o considerăm criminală. Și totuși pentru a se pregăti *de războiu*, numai *de războiu*, Brătianu a întrerupt discuțiile parlamentare asupra improprietății țaranilor!!!

Și mai prezentăm un eșantion. «In timpul neutralității a fost ministru de Războiu, spre a lăsa de fapt, conducerea ministerului generalului Iliescu, secretar general, de care îl lega o veche prietenie din anii de studii la Paris. Era un ofițer de o excepțională pregătire militară, de vastă cultură și de o remarcabilă inteligență, având o vedere a problemelor de judecată; alegerea făcută de Ionel Brătianu era perfect îndreptățită. Și totuși acest militar capabil, destinat să prezideze pregătirea armatei pentru supremul examen al războiului, a fost acela care a determinat dezastrul din prima parte a campaniei. Complet lipsit de simțul răspunderii, nu avea, mai ales, calitatea care definește pe un șef: disciplina morală. Era petrecăret, amator de șampanie și femei. In timpul secretariatului lui ministerul de războiu devenise bursa tuturor traficantilor, samsarilor, *furniturile militare oferind prilejuri de rapidă îmbogățire*. Orice femeie frumoasă, chiar de moravuri ușoare avea acces în cabinetul celui căruia i se încredințase pregătirea armatei române. Era un delir al desfrâului. Increderea lui Ionel Brătianu a rămas intactă, deși nu mai era un secret pentru nimeni cele ce se petreceau la ministerul de războiu. Verificarea a ajuns la scadență; armata a plătit cu sânge și jertfe inutile, inconștienta generalului Iliescu. In Decembrie 1916, când dezastrul era consumat, generalul Iliescu a fost înlocuit la cererea generalului Berthelot prin generalul Prezan». P. Seicaru, Carpații, 10 Sept. 1954.

Prin urmare cu cumpărarea armelor și munițiilor am văzut mai înainte cum s'a ocupat Ionel Brătianu sau mai bine zis cum nu s'a ocupat. Vedem acum cum s'a ocupat cu procurarea celorlalte materiale ce nu trebuiau să fie cumpărate din străinătate ci în Țara românească. Pentru acestea avea un general, bun prieten, care se ocupa cu *furniturile militare!!!* Și a fost nevoie să intervină un general francez, Berthelot, care să-i ceară schimbarea generalului prieten.

«In 1920, generalul Iliescu a publicat în ziarul *Dacia*, o serie de foiletoane, nesemnate, prin care încerca să se apere sprijinindu-se pe argumentul că întreg planul de răz-

boiu îl concepuse pe baza unei certitudini: Bulgaria nu va ataca. Intr'adevăr, primul ministru al Bulgariei, Radoslavov, dăduse asigurări Franței și Marelui Britanii că Bulgaria va păstra în orice caz neutralitatea dacă împrejurările nu-i vor îngădui să meargă alături de aliați. Așa de categorice fuseseră asigurările — tema lui Radoslavov era că poporul Bulgar nu va lua armele contra Rusiei — încât Brătianu refuzase să accepte un corp expediționar rusesc în Dobrogea de 200.000 de oameni, mulțumindu-se numai cu 60.000. Dar Rusia n'a trimis decât o brigadă care, firește, n'a luptat. Apărarea generalului Iliescu Turtucaia nu acoperea lipsurile echipării armatei». P. Seicaru, Rev. Carpații, sep. 1954.

Itată ceva într'adevăr, ceva fără rost. Un general, fie el și petrecăreț, susține că planul de războiu a fost greșit făcut, bazându-se pe o *certitudine*, care cum era normal, s'a dovedit a fi fost falșă: Bulgarii nu vor ataca, deci e destul să se pună acolo niște ruși ca să-i vadă Bulgarii și treaba s'a aranjat. Am luat această afirmare drept o glumă și a reeșit că era dreadreptul serioasă. Această credință desigur nascocită de Rusi, a fost luată de bună, până la facerea unui plan de războiu.

Itată ce spune R. W. Seton-Watson, în pag. 551 a lucrării lui: «Dar în afară de asta, era o *dogmă absolută* pentru Înaltul Comandament rusesc, că Bulgaria nu va îndrăzni să atace pe «Liberator» (de la 1877) și că Dobrogea nu era în serios pericol». Deci Bulgarii nu vor ataca pe cei care îi liberaseră la 1877!!! Dar 1877 era pierdut în negura timpurilor și era mai aproape acel 1913, când Românii îi umiliseră și le răpiseră Cadrilaterul. Românii și Brătianu trebuiau să știe că în sudul Dunării, era o mare de ură contra Românilor pe drept sau pe nedrept. Dar Rușii le dădeau serioase asigurări Românilor, că niciodată Bulgarii nu vor îndrăzni să-i atace pe ei, Rușii, și ca o măsură în plus, ei vor da o brigadă de cavalerie și două divizii de infanterie ca să le vadă Bulgarii și să nu «îndrăznească» să treacă la atac!

«Al doilea războiu balcanic, care îi puseseră în conflict pe aliații din ajun, compromite în mod serios prestigiul Rusiei în Balcani, în special în Bulgaria», spune Paul Mi-lioukov în cartea lui, la pag. 1183. Deci Rusia își pierduse prestigiul în Balcani, în special în Bulgaria! Acest lucru îl știa un Rus, un om politic important, dar ceilalți ruși nu știau nimic? E posibil aceasta? Dar să admitem această șmecherie rusească, Românii făcuseră un plan serios de războiu, la elaborarea lui participaseră cele mai pricepute capete militare ale timpului și mai ales, cu autoritatea sa

de ministru de Războiu, participase însuși Ionel Brătianu pe care toți oamenii care se ocupă de el, ni-l prezintă ca un cap îndeosebi de capabil. Și iată, s'a putut întâmpla această minune!!! Românii să doarmă liniștiți, Bulgarii nu vor îndrăzni să atace de Ruși, așa a declarat-o Inaltul Comandament rusesc, deci pe frontul dobrogean e destul să fie lasată o perdea subțire de apărare! S'a făcut așa, dar rezultatul a fost un dezastru.

«I. G. Duca, intim colaborator al lui Ionel Brătianu, a făcut unele revelații care definesc pe omul care a dirijat România în momente extrem de dificile:

«Tratatul de alianță era semnat, data declarației de războiu fixată, ultimile pregătiri erau terminate. Secretul era așa de bine păstrat că în afara de mine, nimeni nu știa ce avea să se petreacă în câteva zile. Intr'o minunata seară, eu mă întorceam cu Brătianu de la Buftea, în automobil. Tăceam, pierdut, în gândurile și grijile noastră care ne copleșeau. Mașina înainta spre București, ale cărui lumini se puteau vedea departe. Când deodată, întrerupând tăcerea noastră prelungită, Brătianu mă întrebă brusc, cu o voce plină de emoție:

— Cunoști tu, istoria lui Cezar Borgia?

Surprins, îi răspunsei:

— Nu prea. Dar pentru ce această întrebare stranie?

Fără să tină seama la cuvintele mele, ca și cum și-ar fi vorbit lui însuși, Brătianu continuă:

— Cezar Borgia n'a fost, cum s'a crezut așa de mult timp un simplu aventurier, ci el a fost un mare creier politic. În fapt, el este adevăratul precursor al unității italiene. Din nefericire, el a omis un lucru în preparativele lui. N'a prezis că tatăl lui, Papa Alexandru al VI-lea, avea să moară în momentul când el nu va fi în Roma. Și aceasta a fost deajuns ca toate prevederile lui să se prăbușească și să fie învins, obligat să se expatrieze și pentruca toată lumea, timp de secole, să-l considere un aventurier și un depravat.»

În tăcerea nopții ascultam fără să-i întrerup acest monolog uimitor.

— Amintirea lui Cezar Borgia mă obsedează de câtva timp, ziua și noaptea. Eu deasemenea, cred că m'am gândit la toate, *că am prevăzut totul*, că n'am lăsat nimic *improvizat*. Eu caut tot timpul să găsesc ceia ce ar fi putut să-mi scape și *nu găsesc nimic*. Dar cum pot s'o știu? Poate mă înșel, poate că fără să — mi dau seama, am uitat să prevăd ceva. Fără îndoială amintirile lui Cezar Borgia, mă chinuie». Pamfil Șeicaru, *La Roumanie, dans la Grande Guerre*, p. 73.

Prin urmare pe Ionel Brătianu îl chinuiau multe lucruri. Dar el îi spune lui I. G. Duca, că crede că s'a gândit la toate. La toate? Dar uite nu s'a gândit că Bulgarii vor îndrăzni să atace pe Ruși și că Românii fac o greșală capitală lăsând frontiera Dobrogei neapărată. Și încă multe altele, care vor arata că marele Ionel Brătianu, le gândise mult, dar cu capul unui «negustor de covoare» cum l'au acuzat cei care au tratat cu el în timpul neutralității.

* * *

Lui Ionel Brătianu i se impută deasemeni data la care România a intrat în războiu. Nicolae Filipescu l-a atacat fără milă în primăvara anului 1915, că a scăpat momentul numit, de la Lemberg, când generalul rus Brusilov cucerise Lembergul și înaintase până în Carpați. Brătianu a fost acuzat că a mai scăpat și alte momente când dacă ar fi intrat în războiu, ar fi avut succese nepieritoare. Vom refuza să intrăm în polemică pe această temă, și vom examina momentul de la 15 August 1916, moment în care Ionel Brătianu se hotărăște să dea ordin armatei române să treacă Carpații.

Și vom căuta să dăm formă teoriei noastre, după care momentul de la 15 August 1916 a fost cel mai rău care putea fi ales. Am văzut că împotriva intrării noastre în războiu, era în special generalul Alexeev, șef al Marelui Stat major rusesc. Totuși în lunile Iulie-August 1916, generalul Alexeev pare să-și schimbe părerea și acuma ori niciodată. Ce se întâmplase? Le mergea Rușilor așa de rău că aveau nevoie să intervină armata română ca să-i scape de la nevoie? Deloc. Armatei ruse îi mergea foarte bine în acest moment în care are loc o a doua ofensivă cu același succes ca și cea din 1915. De aceasta data Brătianu se hotărăște și armata română pornește. Și Alexeev aprobă alături de generalul francez Joffre, planul de campanie românesc, pentruca imediat după intrarea României, Alexeev să-și schimbe părerea. Conform planului de campanie aprobat de Joffre și Alexeev, România trebuia să atace în Carpați și să rămână în defensivă în Dobrogea, pentruca imediat războiul început, Alexeev să-și schimbe părerea încăodată și să spună răspicat: România trebuie să se bată numai pe Siret.

Ce se întâmplase în acest timp? Păi se schimbaseră guvernul în Rusia și se lucra din plin pentru o pace separată cu Germania. Împăratul devenise dintr'odată belicos și luase comanda armatei pe front și la Petrograd puteau să se miște cei care vroiau pacea. În fruntea celor ce vroiau pacea era țarina și celebrul Rasputin. Și era și generalul Alexeev,

șeful Marelui Stat major. Și țarina, Rasputin. Stürmer și generalul Alexev, vroiau nu numai pacea, dar o pace victorioasă, adică Rusia să aibă asigurat Constantinopolul. Și Constantinopolul îi era oferit Rusiei, de astă dată, de Germani. Cititorii poate își amintesc că printre cei care vroiau intrarea României în războiu era și ministrul de externe Sazonov și contra era tocmai Alexeev. Și producându-se schimbarea de guvern la Petrograd, a fost schimbat și Sazonov, dar rămânea cu multă influență, generalul Alexeev.

Și noul plan, Alexeev, prevedea anexarea Munteniei de către Austriaci, Moldova revenea Rusiei, iar Dobrogea o lua Bulgaria, dar numai pâna la Mangalia, restul Dobrogei revenea tot Rusiei. P. Șeicaru, *La Roumanie dans la Grande guerre*, p. 110. Dar pentru a reuși acest plan, era nevoie ca România să fie intrată în războiu de partea aliaților. Rămânerea în neutralitate sau intrarea de partea Germaniei, planul nu mai era valabil căci era cunoscută slăbiciunea Germaniei pentru Români, lucru ce îl cunoscuse Rusia în 1913. Era deci nevoie ca România să intre în războiu contra Germaniei, pentruca slăbiciunea Keiserului Wilhelm pentru România să se schimbe în ură cum s'a și întâmplat. Acesta era motivul schimbării de atitudine a generalului Alexeev și cererea intrării cât mai grabnică a României în războiu și aprobarea planului de campanie. Aceasta era realitatea și se poate spune că momentul ales de Brătianu pentru intrarea în războiu, nu putea fi mai rau ales, catastrofic chiar.

Spuneam că armata lui Brusilov era în plină ofensivă, atinsese Carpații și Brătianu va constata cu amărăciune că această ofensiva încetează ca prin farmec a doua zi după intrarea României în războiu, când normal era ca intrarea unor noi forțe, să mărească posibilitățile lui Brusilov. Dar s'a întâmplat exact contrariul: ofensiva lui Brusilov a încetat ca prin farmec! Un lucru asemănător se va întâmpla în al doilea războiu mondial. Și *întâmplător*, acest lucru s'a întâmplat tot cu *Rușii!!!* În vara anului 1944, armata sovietică se găsea într'o ofensivă ce nu putea fi oprită de Nemți, și minunea se întâmplă totuși când Rușii ajung în fața Varșoviei! În față, cum spuneam, se afla Varșovia care nu era fortificată, terenul nu oferea nici o greutate, nimic. Și totuși Sovieticii, tot *Rușii*, nu pot înainta, se *împotmolesc*. Înainte de a ajunge în fața Varșoviei, Rușii facuseră propagandă ca Polonezii să se răscoale, căci, natural, *aliații* Ruși îi vor ajuta. Și Polonezii, proști, s-au răscolat. Și s'a întâmplat ceva greu de înțeles: Rușii nu numai că n'au mai înaintat, dar nu i-au ajutat cu bombardament de artilerie și aviație pe Polonezi și *n'au permis* nici ca aviația

aliată să aterizeze pe teritoriul ocupat deja de Rusi, și să ajute pe Polonezii din Varșovia. Nesupărați, Nemții au putut să sdrobească pe Polonezi și când Rușii și-au dat seama că s'a terminat, au reluat ofensiva!!!

* * *

Și totuși Brătianu a socotit bine toate lucrurile sau cel puțin așa a crezut. Și a mai crezut la fel și omul lui de încredere, I. G. Duca.

Planul prevedea următoarele: odată cu intrarea României în războiu, trebuiau să începă pe frontul de Vest o activitate în așa fel în cât să țină pe Germani ocupați și să nu le permită să ia trupe de acolo și să le trimită pe frontul românesc; în Italia trebuia să aibă loc o ofensivă la Isonzo ca să le dea de lucru Austriacilor. Restului Austriacilor trebuiau să le dea de lucru Brusilov cu ofensiva de care am vorbit; în fine aliații care se găseau la Salonic, trebuiau să începă o puternică ofensivă contra Bulgarilor. Dar principalele acțiuni erau cele a lui Brusilov în contra Austriacilor și cea a franco-englezilor în Sud, împotriva Bulgarilor. Aceste forțe trebuiau să țină ocupați pe Austriaci și pe Bulgari să nu poată împiedeca pe Români în înaintarea lor în Ardeal. Situația părea să se prezinte simplu: în acel moment Austriacii nu aveau în Ardeal mai mult de 25.000 mii de soldați. Și în momentul intrării în Ardeal, Austriacii nu vor putea trimite ajutoare căci nu vor putea-o face din cauza ofensivei lui Brusilov și dinspre Sud situația trebuia să se prezinte și mai bine întrucât Sarrail trebuia să împiedice pe Bulgari să intervină dar, trebuia să-i învingă și să înainteze victorioși și să se întâlnească cu trupele române care și ele trebuiau să facă același lucru — să învingă pe Unguri și să se întâlnească cu Românii pe Mureș. Acesta era planul: Românii să se întâlnească cu forțele generalului Sarrail pe Mureș. «Românii îi dăduseră întâlnire lui Brusilov la Dorna Vatra și lui Sarrail pe Mureș, dar nici unul dintre ei, nu au venit la întâlnire». R. W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 551.

Fără îndoială că «eșecurile și nenorocirile s-au inverșunat contra României» spune tot acest autor, pe aceeași pagină a cărții lui. Desigur că dacă 50 % din planurile lui Brătianu — pe care le admirase I. G. Duca — au fost nenorocoase, e normal sau aproape normal, dar dacă din cele o sută de planuri niciunul nu iese, trebuie să se admită că cele 100 de planuri făcute timp de doi ani de neutralitate, au fost slabe sau chiar deadreptul false. Să luăm un simplu exemplu: prin conventia semnată de România și aliați, aceștia se obligau să furnizeze trei sute de tone de muniții

pe lună, ceiace mai mult sau mai puțin ar fi fost suficiente. Și Brătianu semnând acest act, s'a declarat mulțumit, dar întrebarea este dacă această obligație putea fi îndeplinită sau era deadreptul o înșelăciune? I-ar fi fost greu lui Brătianu să se informeze de ce se petrecea pe front, unde după cum s'a știut cu ocazia procesului generalului Soukhmiulov, marea tragedie a armatei ruse, retragerea din Galiția, se datora faptului că numai avea *nici cartușe, nici obuze*. Dar să admitem că era greu ca Brătianu să fie informat de ce se pregătea pe front, dar iată ce citim: «Traversând Câmpul lui Marte, noi am remarcat mai multe companii de infanteriști care făceau exerciții militare. Oamenii înaintau cu greutate prin zăpadă. Bruma roșcată, ce învelea imensa esplanadă, dădea întregului decor un aspect crepuscular și funebru. Sazonov îmi spune suspinând: Uitați-vă! Nu este trist? Sunt poate 1000 de oameni. Nu este vorba de recruți, ci de soldați care în câteva zile fără îndoială, vor pleca pe front. Ei bine! Ii vedeți? *Nici o pușcă*».

— Faceți-mi o favoare, domnule ambasador, insistați pe lângă guvernul dumneavoastră, ca să ne vina în ajutor... Dacă nu, ce ne facem?

— Ii promit să insist din nou, și cu toate puterile, să accelerez trimiterea puștilor așteptate din Franța, căci viețile acestor sărmani *mujici*, destinate abatorului, îmi strâng inima». Despre ce este vorba? Sunt notele ambasadorului Francez din Petrograd, care într'o dimineață se plimba cu Sazonov și asista la exercițiile militare ale soldaților care peste câteva zile plecau pe front, *fără puști*.

Dar n'a avut oare și ambasadorul român, Diamandy, ocazia să vadă pe străzile Petrogradului soldați ruși fără puști? Și dacă a văzut, nu a făcut el rapoarte superiorului său, Brătianu? Dacă n'a făcut, însemnează că nu și-a făcut datoria, ori Pamfil Șeicaru ne spune că numitul plenipotentiar, era bun și-și făcea datoria. Deci Diamandy a făcut rapoartele sale, și e posibil că nu a primit răspunsul sec: «Sunt foarte mirat de conținutul telegramei dumneavoastră și dumneavoastră, fără îndoială, ați interpretat rău cuvintele președintelui de Consiliu rus», pentru că nu le-a dat nici o importanță. Cred că dacă s'ar face cercetări mai profunde arhivele ministerului de război, s'ar găsi proba a ceiace afirmăm noi, dacă până la 1928, Brătianu, cu grija care-l caracteriza, nu a făcut o toaletă a arhivelor care puteau să fie compromițătoare.

Din exemplu de mai sus se poate trage concluzia că Brătianu nu a cunoscut anumite lucruri pe care era *obligat* să le cunoască, sau dacă le-a cunoscut nu *le-a crezut* sau, și mai rău, *le-a crezut* și a *închis ochii*. Și în acest caz Brătianu

nu a pregătit bine Țara pentru războiu, sau a pregătit-o cu ușurință. Și André Tardieu a spus: «Intervenția românească a fost deci din toate punctele de vedere, o *improvizație*. Ori în războiul modern, *improvizație nu se poate!!!*».

Cât privește frontul de Sud, Londra și Paris, în tot timpul verii lui 1916, au manifestat opinii contrarii. «În Iunie și Iulie, Sarrail a primit instrucțiuni pentru a pregăti ofensiva, care «va ocupa» toate forțele Bulgariei și «va lipsi inamicul de libertatea de mișcare» și va favoriza astfel intrarea în războiu a României. Dar generalul Milne a primit un ordin din partea superiorului său Robert, și ordinul era precis «de a nu începe ofensiva atâta timp cât România nu va fi început în mod definitiv războiul». Dar Bulgarii le-au luat-o înainte franco-englezilor și au început ei o ofensivă la 17 August. Aliații, e adevărat au ripostat dar contra ofensiva nu a devenit serioasă decât la 10 Septembrie, după întâzieri nejustificate și după o ceartă între Sarrail și Cordonnier în prezența ofițerilor aliați; contra ofensiva a murit în Octombrie după ce și-a îndeplinit «misiunea» de «a lipsi pe Bulgari de libertatea de mișcare» (?). Cât despre *rendez-vous-ul* cu Românii pe Mureș, e mai bine să nu mai vorbim.

Fortele de care dispunea Înaltul Comandament român erau de: 336 batalioane cu 576 mitraliere, 146 batalioane erau formate din activi și 120 de rezervă. Acest rest de 120 batalioane era format din trupe teritoriale și din miliție, compuse din oameni în vârstă de mai mult de 40 de ani, cu puști vechi. Artileria avea 374 de baterii din care 223 aveau material modern, celelalte 151 aveau material vechiu, chiar pe acela *improvizat* din tunurile care se găseau în zonele fortificate. «Este evident că la 14 August 1916, *armata românească se găsea în inferioritate din punct de vedere armament. Dar cantitatea redusă a munițiilor era încă și mai gravă*. Din acest punct de vedere, Brătianu, într'adevăr nu putea dormi atât de liniștit, decât doar în cazul că întrebuința somnifere.

Conform planului de campanie, armata română a pășit cu încredere în Ardeal, cu grosul forțelor lor. La început generalul von Arz care dispunea numai de 25.000 de oameni, se retrase spre Nord. La Sud, Bulgarii și Germanii, sub comanda lui Mackensen, au început ofensiva. «Din primele zile Mackensen, a fost foarte norocos», spune R. W. Seton-Watson la pag. 555 a cărții sale. «La 6 Septembrie, el cucerise deja Turtucaia pe Dunăre, multe tunuri, și luase 25.000 de prizonieri. Silistra a fost evacuată în grabă și stăpânirea României asupra Dobrogei, era în pericol. Brătianu cu toată dibăcia lui, calculase foarte rău atitudinea

Bulgariiei, căreia căderea Serbiei, îi dăduse pofta de cuceriri și era nerăbdătoare să se războvească pe inamicul său de la 1913». R. W. Seton-Watson, op. cit., p. 555.

Și situația se prezenta ușoară, pentru Mackensen, care era un bun general. Și se prezenta ușoară deoarece Românii sau mai bine zis Brătianu, crezuse ce-i spusese Rușii că Bulgarii nu vor lupta contra lor. Și de aceea frontul de Sud era numai o perdea de luptă, rău, foarte rău înarmată. Artileria care apăra Turtucaia? O bună parte din tunuri preveneau din tunurile care fuseseră luate din fortificațiile Bucureștiului. După cum se spunea, artileria concentrată la Turtucaia, era «o specie de muzeu de artilerie, în care erau reprezentate toate tipurile de tunuri ale Țării». Douăzeci și opt de tunuri erau fixe (24 grele și 4 ușoare); 59 demi mobile, trase de boi, 31 grele și 28 ușoare; 28 mobile trase de cai (15 grele și 13 ușoare). Organizarea apărării Dobrogei a fost complet neglijată. Din cele 116 piese de artilerie, 17 nu fuseseră încă instalate, și altele n'aveau muniții. Și în fața, Românii aveau 128 de piese, toate mobile, dintre care 72 de calibru 75 cu tragere rapidă; 52 de tunuri grele, un balon captiv și avioane pentru a regula tragerea.

La bătălia de la Turtucaia, Rușii nu s'au arătat, probabil le era frică să nu-i vadă Bulgarii și să se predea. Dar s'a constatat un lucru: această bătălie cu rezultatul dezastuos, a răsturnat planul de campanie. În această situație, nu mai putea continua ofensiva în Ardeal, ea trebuia să fie oprită și din nefericire, pierderea factorului surpriză, le-a dat timpul să-și aducă trupe în ajutor și ne vor obliga să trecem la defensivă.

În acest scop, la 26 Septembrie, Comandamentul român comunica armatelor din Transilvania că: «Situația de pe frontul de Sud devenind serioasă, ca urmare a căderii Turtucaiei, ofensiva generală din Transilvania este amânată pentru moment». La 19 Septembrie ofensiva a fost oprită definitiv.

Comandanții de armată au fost convocați la 17 Septembrie la Marele cartier general, pentru a decide ce măsuri trebuiau să fie luate pentru a face față situației create de frontul de Sud. După expunerea generalului Iliescu, șeful Marelui cartier general, se dădu cuvântul comandanților de armată. Generalul Prezan propuse să se întărească frontul de Sud cu una sau două divizii, în scopul de a putea să se urmeze cu vigoare ofensiva în Transilvania, al cărui obiectiv era de a se întoarce frontul inamic, obligându-l astfel să se retragă în spatele Mureșului. Acel plan pleda pentru continuarea planului inițial. Generalul Averescu a susținut că planul de campanie trebuie să fie părăsit, el ne mai

corespunzând situației. «Pentru a da o desfășurare normală operațiilor noastre, trebuie să se oprească ofensiva pe frontul de Nord, să se reorganizeze rapid armata și să se înceapă cu un număr convenabil de forțe, o acțiune decisivă pe frontul de Sud». Generalul Crăiniceanu, comandantul armatei a II-a, neputând participa la reuniune, a trimis un raport formulând opinia sa după cum urmează: «Să se suspende ofensiva în Transilvania, să se aplice o lovitură teribilă în Dobrogea, făcând, dacă se poate o demonstrație și a cădea în spatele inamicului!!!» Oricum, când Țara se găsea într-o situație mai mult decât gravă, o asemenea părere pare mai degrabă o părere spusă la cafea de unul din stâlpii săi, sau o părere a unui subofițer cu pretenții. Să nu se uite că respectivul era unul din oamenii de încredere a lui Ionel Brătianu ca și generalul Iliescu.

Dar în reuniunea de la Marele Cartier, s'a acceptat soluția generalului Averescu, soluție care a intrat în Istoria războiului nostru sub numele de «manevra de la Flămânda». Această manevră consta în a cădea în spatele Bulgarilor cu 5 divizii de infanterie și una de cavalerie. Locul unde trebuia să se petreacă trecerea se găsea la 25 de kilometri Est de Giurgiu și la 140 de kilometri în spatele frontului din Dobrogea. Incercarea era îndrăzneță și ar fi putut fi încoronată de succes dar a intervenit lipsa de noroc, de data aceasta, o adevărată lipsă de noroc. Abia începută toate preparativele de trecere că începuseră adevărate ploaie torențială care a inundat toate sectoarele trecerii. La aceasta se mai adaugă o ofensivă germană, făcută tocmai pe locul de unde trebuiau luate trupele necesare manevrei, și generalul Averescu a trebuit să renunțe la plan.

De aici încolo, începe o retragere dureroasă, în care mândria românească a suferit cele mai mari căderi. Au fost câteva încercări, părea ca norocul ne surâdea, dar acest surâs al norocului a fost de scurtă durată. Bătălia de la Argeș pare a fi fost cea care ne-ar fi dat și o victorie, dacă ne-ar fi ajutat un pic și Dumnezeu.

În Decembrie 1916, la cererea șefului misiunii militare franceze, însfârșit Ionel Brătianu a fost obligat să-și ridice brațul protector, de pe protejatul lui, generalul Iliescu, și acesta este izgonit de la un post pe care nu-l merita și din cauza căruia Țara a avut atât de suferit. Dar cel care era tot atât de vinovat de durerile Țării, chiar poate și mai mari, se bucura de încrederea ce i-o păstra regele și el nu a fost îndepărtat și a continuat să rămână în șea, spre nenorocul Țării. Au urmat vremuri de ploaie, și cu lapoviță și Români ostășii sau refugiați, s'au târit dealungul drumurilor cenușii, urmăriți parcă de un blestem. Și în acest

timp oamenii apropiați lui Brătianu și-au organizat retragerea. Ei mergeau cu trenul, trenuri întregi. Și nu numai ei, dar și avutul lor. Au profitat de faptul că s'a luat măsura trimerii tezaurului Țării la Moscova. Și s'a trimis nu numai aurul Țării, nu numai *Cloșca cu puii de aur*, care era a Țării, ci trenuri întregi pline cu lucrurile personale ale oamenilor puterii: blănuri, mobile scumpe, rochii și până și camisoane, natural de cucoane. Da, rochiile și camizoanele care s'au trimis cu trenurile în timp ce refugiații, bieți oameni de rând, s'au târit dealungul șoselelor cenușii și înghețate. Oamenii puterii au considerat că nu trebuie să rămână nimic din ce aparține femeilor lor și câte odată, și ale amantelor. Blănurile, pantofii și camizoanele au călătorit cu trenurile, ba și păzite ca să nu se piardă nimic. Și au trecut anii! *Cloșca cu puii de aur* și tot aurul Țării au fost furate de comuniști, dar au rămas blănurile, pantofii și camizoanele oamenilor puterii. Și într'o zi, comunistii, s'au gândit să le tragă o festă *burjuilor* de la București. Și încă cui? Lui Nicolae Titulescu, prietenul lor. Intr'o zi i-au comunicat acestui prieten al lor, Titulescu, că ei comunistii, vor face un gest de prietenie față de el, și numai pentru el, și vor înapoia tezaurul depozitat acolo în timpul războiului. Și Titulescu a dat zvoană în Țară. Comunistii nu sunt atât de răi cum se crede, ei sunt și oameni de treabă, căci iată, ei ne dau înapoi aurul Țării care se credea pierdut. Ei uite, nu s'a pierdut, el a fost păstrat, și bine păstrat. Și s'a anunțat că în ziua cutare, cu vaporul, ne sosește tezaurul. Cu vaporul, căci ca sa se transporte avutul mărimilor liberale, a fost nevoie de un vapor întreg!!!

Și au venit și gazetari, gazetari mulți, căci ca să se facă reclamă lui Titulescu ,era nevoie totdeauna de gazetari mulți. Și au început să se desfacă lăzile. A schimbat puțin din nas Titulescu când s'a desfăcut prima ladă: conținea numai blănuri, pantofi și camizoane. Au trecut și la a doua, și la a treia, și la... a zecea. Același lucru. Părea că era vorba de un muzeu cu modă feminină demodată. Lucruri feminine care au fost la modă cu 20 de ani înainte și care acuma stârneau surâsul, ba și râsul. Da, dar Țara nu a surâs și nici nu a râs, Țara a înțeles totul.

Rusnacii și-au bătut joc nu numai de Nicolae Titulescu, ci de Țara întreagă, căci ca să aduci osemintele lui Cantemir nu era nevoie de un vapor întreg. Și dacă au vrut să-și bată joc de Titulescu, cine poate să dovedească că nu și-au bătut pâna la urmă de Țara întreagă, adică dacă în loc de osemintele lui Cantemir, cine știe dacă rusnacii nu ne-au trimis un rusnac de al lor!!!

* * *

Iarna care avea să urmeze, era să fie o iarnă în afară de normal: termometrul arăta 20° ca o temperatură regulată și nu rare ori, cobora și până la 40 de grade sub zero. Rușii care evitaseră să dea ochii cu Germanii sub felurite pretexte, odată ajunși în Moldova, păreau că sunt hotărâți să schimbe de tactică. În primul rând în ceiace privește numărul; pâna la retragerea în Moldova, Rușii trimiseseră numai 60.000 de soldați și refuzaseră să trimită un om mai mult, chiar în momentele grave ale dezastrului de la Turtucaia. Odată retrași în Moldova, Rușii s'au îngrămădit ca muștele; numai 500.000 de Ruși s'au îngrămădit în Moldova, dând semne ca nu vor să mai plece niciodată.

Marele Cartier general rusesc a cerut din primul moment că calea ferată română trebuie să intre sub comandament rusesc, apoi au cerut evacuarea guvernului român la Kerson, în Rusia, precum și a armatei în curs de organizare și a spitalelor și a populației refugiate. Guvernul rusesc intervenea pentru aceasta pe lângă reprezentanții puterilor aliate ca acestea să determine guvernul să accepte aceste cereri rusești pe motiv că frontul rusesc de pe Siret este amenințat. Jocul lui Stürmer începea să se desvăluie. Numai transferând guvernul român la Kerson, se putea realiza pacea separată cu Rusia, Rusia urmând să anexeze Moldova.

O misiune militară franco-engleză a fost trimisă în Rusia pentru a descoperi materialul de răzoiu, comandat de către România, aliaților. Ea găsi o parte din acest material, dirijat în Caucaz *din greșală!!!* Rușii încercară să se opună la participarea lui Ionel Brătianu, la conferința interaliată ținută la Petrograd la finele lui Ianuarie 1917. Bietul Brătianu, rezultă că nu studiasse bine istoria lui Cezar Borgia, cu două zile înainte de începerea războiului și îi scăpaseră multe chestiuni neprevăzute.

La 10 Decembrie 1916, generalul Belaiev, omul lui Stürmer, a cerut fuziunea Marelui Cartier român cu acela rusesc. Guvernul român refuză categoric aceasta gravă atingere a dreptului de suzeranitate a României. Generalul rus a cerut în plus repatrierea misiunii militare franceze, ceiace ar fi însemnat micșorarea rolului generalului Berthelot.

Însfârșit cu toate aceste greutăți, în iarna lui 1917, armata românească a fost reorganizată cu ajutorul misiunii militare franceze. Armata română a fost organizată, sub semnul disperării. Ea trebuia să aiba 700.000 de oameni, dintre care 460.000 constituiau armata de operațiuni. În ce privește armamentul, noua armată a fost schimbată în mod radical. Dela Francezi și Englezi, armata română a primit, cu tot sabotajul rusesc: 150.000 de puști, 1957 mitraliere,

2.736 puști mitraliera, 130.000 grenade, 84 tunuri uşoare, 141 tunuri grele și 130 mortiere de tranșee. Pentru a avea o idee de importanța transformării tehnice, este de ajuns să spunem că în August 1916, existau 4 mitraliere pe regiment și *nici o pușcă mitralieră*. În Iunie 1917, batalionul de infanterie dispunea de 8 mitraliere și 24 puști mitraliere, în total 32 arme automate, ceiace revenea pentru un regiment, 24 mitraliere și 94 puști mitraliere. («La Roumanie dans la Grande Guerre», P. Seicaru, p. 346.)

Cu noile arme, soldatul român a putut să arate întregii Europe ce poate să facă, să arate tuturor că știe să lupte cu eroism, că nu știe numai să se retragă, cum arătase în prima faza a războiului, din cauza lui Ionel Brătianu.

Dar repetăm iarna anului 1916, a fost un coșmar și aceasta din cauza aliatului rus. Am trăit acele momente în vârstă de cinci ani, adică eram la o vârstă în care ceiace vede copilul, se fixează pentru totdeauna, pentru restul vieții, nu se uită niciodată. Tatăl meu căzuse prizonier cu toată unitatea în prima parte a războiului, adică în care trebuia să se lupte numai cu pieptul. Aveam o casă în formă de vagon, din trei camere, cu fața la drumul satului. Din primul moment am lăsat primele două camere deschise și ne-am baricadat, mama și cu mine, în camera rămasă. Și Rușii intrau și ieșeau cum vroiau în cele două camere lăsate deschise. Între camera noastră și celelalte două camere adunasem dulapuri, perne, saltele și alte lucruri, așa că se poate spune că ne baricadam într'adevăr. Când Rușii veneau și băteau la ușa, o făceam pe morții, nu răspundeam și ne ascundeam sub pat. Pericolul cel mare era când rușii se îmbătau și rare erau momentele când erau treji, momente pe care le foloseam să ies la joacă cu ceilalți copii. Când apărea unul beat, știam că este pericol și atunci, în camera noastră și... sub pat.

Ii priveam pe ruși cum umblau toată ziua după vin. Erau ușor de recunoscut căci își puneau căldarea în țeva puștii și... după vin. Ii vedeam umblând călări, în fuga cailor, și atunci vai de cel ce nu știa să fugă din calea lor. Am văzut într'o dimineață cum o femeie a fost găsită moartă, și copilul mic continua să sugă neștiutor. În timpul nopții, un rus a băgat pușca cu baioneta pe fereastră și așa a omorât-o. Pe cigiș nu l-a descoperit nimeni: nici n'a fost căutat.

Bunicul meu, nu dormea toată noaptea, căci tot timpul alerga de la casa noastră, unde locuia fiica lui, la cealaltă parte a satului unde locuia nora lui. Și într'o zi, era cinci — sase după amiază, am simțit pericolul. Rușii din casa noastră se îmbătaseră și ne-am baricadat ca de obicei și ne-am ascuns sub paturi. Rușii băteau cu furie în ușă și

strigau: hazaica! hazaica! In acel moment, sosea bunicul, ca de obicei in drumul lui dela casa norăsei la a ficăsi. Bunicul avea cu dănsul cârja de care nu se despărțea nicio-dată. Și fără nici o frică a început să lovească in dreapta și in stânga. Rușii au uitat după ce veniseră mai inainte și l-au legat pe bunicul și s'au depărtat de casă. Simțind aceasta, ne-am apropiat de fereastră. Bunicul cum am spus, fusese legat și începuseră să-i sape o groapă. Eu nu price-pusem ce se petrecea, dar mama a înțeles: Rușii se pre-găteau să-l omoare. și atunci n'am mai știut de frică, am deschis ușa și mama a început să se târască plângând și să le sărute cismele rușilor să le ceară, ertare. Și eu fără să înțeleg prea bine ce se petrece, plângând, am început și eu să le sărut cismele rușilor. Atunci a trecut pe acolo un ofițer. A văzut ce se petrece, dar nu putea să facă nimic. A recurs la inteligență. A cerut explicații și rușii au spus că omul acela-bunicul — a îndrăznit să lovească cu cârja doi ostași ruși. Și deci ei au hotărît să-l impuște, și in acest scop îi sapă groapa. Ofițerul dându-și seama că soldații erau beți tun... le-a dat dreptate. Acest om care a lovit un soldat rus, merită moartea, le-a spus el, dar trebuie mai întâiu judecat. In acest scop, omul trebuiește dus la corpul de gardă și va fi judecat a doua zi. Și așa s'a și întâmplat. Până dimineața rușii s'au trezit din beție, și au uitat.

* * *

Armatele rusești nu au venit in Moldova numai ca lă-custele, din nenorocire ele au adus cu ele și flagelul tifosului exantematic. La orașe lipsa de lemne era agravată de me-todele rusești; ei izgoneau populația din locuințele lor și se instalau confortabil in ele și pentru a se încălzi, ardeau gardurile curților și grădinilor. In toată Moldova nu mai exista un gard in picioare, cineva care intra într'un sat, credea că pe acolo au trecut Hunii. Contele de Saint Aulaire face această descriție a comportării rușilor in Moldova: «Aliatul său Rusia era mai brutal decât inamicul, in Mol-dova, pe care el o ocupa... Inveliți in blănurile, lor, insta-lați in cele mai bune case, din care ei izgonesc pe locuitorii după ce le-au luat proviziile, rușii își bat joc de frigul cel mai teribil, teribil pentru numerosii români in zdrențe fără locuință sau îngrămădiți in locuințe fără foc...».

«Tifosul exantematic făcea ravagii in rândurile armatei și populației civile românești; trupele ruse le simțeau mai puțin cu toate că ele erau purtatoarele acestui microb. Ele erau probabil imune, dealungul secolelor.»

«In această Moldovă suprapopulată, subalimentată, de-vastată, mizeria și foamea, mame ale tifosului exantema-

tic, fac mai multe victime decât inamicul. In spitalele care refuză să mai primească bolnavi, totul lipsește afara de devotament. Lipsesc lemnele de foc, lenjeria, pansamentele, instrumentele chirurgicale; răniții sau bolnavii roagă pe infirmiere să scurteze suferințele și să-i termine. Urletele de durere, înabușesc horcăitul celor ce agonizează. Materialul sanitar trimis din Franța, și prin neglijență sau sadism? — reținut de către această Rusie care, după ce a deslăntuit toate aceste rele, nu dă remediile date de către aliați». Bănuim că Ionel Brătianu în expunerea, fața de I. G. Duca, lucrurilor pe care el le prevăzuse nu enumeră nici unul din cele ce le provesteste Saint Aulaire. E normal. Dar ar fi fost destul să se gândească că rușii sunt capabili să aducă, totul, până și iadul.

În sfârșit în vara anului 1917, Românii au avut ocazia să dovedească că sunt și bravi, nu numai lași cum o dovediseră din cauza domnului Brătianu. La începutul lui Iulie 1917, Românii, sub conducerea autorizată a lui Averescu, lui Prezan și a câtorva alții, erau pregătiți să joace un rol și reușiră să se mențină pe pozițiile lor în bătălia de la Mărăști (22 Iulie) cu toate eforturile conjugate ale Germanilor și Austriacilor sub ordinele arhiducelui Joseph. Din nefericire, această acțiune ramasa izolată, căci, descompunerea armatei rusești se accentua și devenea fatală oricărei ofensive susținute. Conduita cavaleriească a cehilor la Zborow a făcut să se vorbească de ea dar ea a fost urmată de prăbușirea unui front vast și în August, Austriacii au recupat Bucovina. Cu toate acestea, munca fără preget a lui Berthelot dădea roadele sale, și atacul dat de către Makenzen și arhiducele Joseph a fost respins la Mărășești după lupte care au durat mai mult de o săptămâna (12-19 August). *Valoarea soldatului român, când este bine condus, a făcut probele care au fost semnalate: Makenzen și Statul său Major, înfrânt, dar totdeauna cavalier, o recunosc din toată inima.* R. W. Seton-Watson, *op cit.*, p. 561.

Dar cu armata rusească, în plină descompunere în flancul lor, le era imposibil Românilor să treacă la ofensiva, la rândul lor. Rușii fraternizau așa de des cu Germanii, în tranșee că trupele române se vor găsi curând într'o situație destul de precară. Dar rămânând la locurile lor într'o atitudine ofensivă hotărâtă, aceștia din urmă au împiedecat, *nu este exagerat s'o spunem*, pe Makenzen să ocupe Odesa, și pe Leopold de Bavaria, Moscova, R. W. Seton Watson, *op. cit.*, p. 561.

Căderea Guvernului provizoriu rusesc la începutul lui Noembrie, sosirea lui Lenin și a bolșevicilor la putere, au găsit pe Români fără nici un ajutor din partea aliaților:

încetarea luptei era o chestiune de timp. Descompunerea armatei rusești a avut efecte alarmante căci în multe puncte ale fondului comun, regimentele rusești și românești erau intercalate. S'au făcut fără încetare încercări de săpare a loialismului trupelor, să se stabilească soviete de soldați, de a predica răsturnarea ordinii existente, etc. Se întâmpla că rușii plecau și lăsau tranșele lor Germanilor fără să-i anunțe și lăsându-i pe Români în aer. Un complot pentru a răpi pe rege și pe regină, să-i asasineze sau să-i deporteze în Rusia, a fost descoperit la timp.

Intr'o asemenea situație: trupele nedisciplinate în vesnică mișcare, refugiați lipsiți de cele mai multe ori lipsiți de hârtii de identitate, foamea și strâmtorarea la ușa, e de mirare ca autoritățile au putut să se mențină la putere.

Fără îndoială că meritul cel mare a fost al țaranului român și dragostea lui de pământ. A fost deajuns ca regele Ferdinand să le promită pământ — el și nu Brătianu — ca propaganda rusească să rămână fără nici un efect. Incaodată, meritul este al regelui Ferdinand.

Generalul Averescu a început tratativele de pace cu Puterile Centrale. Conferința de pace s'a deschis la Brest — Litovsk, la 20 Decembrie 1917 și guvernul Brătianu a declinat invitația de a lua parte. Dar România, fără îndoială, era amenințată să fie zdrobită.

Sub presiunea unor grave circumstanțe, miniștrii Puterilor aliate, fără să se adreseze guvernelor lor, au redactat un protocol prin care se recunoștea că România a fost obligată să se supună unei forțe majore.

Comuniștii au semnat înfărșit un tratat cu Puterile Centrale fără ca România să participe. Atunci Generalul Mackenzen a dat un ultimatum guvernului Român. La 8 Februarie, Brătianu a demisionat, și conform avizului lui, regele Ferdinand a numit prim ministru pe generalul Averescu cu misiunea expresă de a face pacea. La 7 Martie 1918, guvernul Averescu semna preliminariile de pace aproape de București în castelul de la Buftea al princepelui Știrbey. Condițiile de pace erau groaznice, dar România nu a avut ce face. Numirea lui Alexandru Marghiloman, ca prim ministru, a fost consecința logică a capitulării: relațiile lui personale cu învingătorii și ostilitatea sa bine cunoscută față de aliați — fundată pe credința sa într'o victorie a Germanilor — dădeau speranțe într'o ușurare a condițiilor de pace definitive. Acest tratat definitiv a fost semnat la 7 Mai 1918.

Printre tristețile și umilințele tratatului de pace încheiat cu Germania, unica consolăție ne veni din evenimentele din

Basarabia. Republica Moldovenească, recent constituită, n'avea nici o șansă să supravetuiască și trebuia să aleagă între împărțirea ei sau unirea cu România. Republica Moldovenească era amenințată din toate părțile: era amenințată de bolșevismul rusesc, de ocupația Austro-Germana în Ucraina, prin revendicațiile ce formula Kievul asupra nordului acestei provincii, șefii basarabeni ai acestei provincii Inculeț și Ciugureanu, au facut apel la guvernul din București și la diplomații aliaților la Iași. La invitația lor, Marghiloman s'a dus la Chișinău și a fost susținut în acest moment critic de către Constantin Stere care se bucura de o mare influență în Basarabia în fața tuturor claselor sociale. El ținu un discurs pasionat și înflăcărat în favoarea Unirii. După ce a facut aluzie la tirania care l'a trimis într'o ocnă siberiană, el a zis: «Suntem chemați să luăm parte la această evoluție care pulverizează Bastiliile și creiează o viață nouă. Voi ați aprins o torță care a ars toate pergamentele feudale și au anihilat toate privilegiile de castă și voi rămâneți un popor care nu se fundează decât pe agricultură și pe cultura intelectuală. Voi trebuie să purtați torța care poate să ardă nedreptatea și o putreziciune uscata și în care ea poate să apere națiunea română la ora cea mai critică a istoriei sale». R. W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 580.

La 8 Aprilie, Sfatul Țării, printr'un vot public și nominal, se declară pentru unirea Basarabiei la România. Câteva zile după aceea, o importantă delegație a Sfatului Țării s'a dus la București și s'a alăturat printr'un *Te Deum* oficial la catedrala aclamând pe regele Ferdinand, regele, «regele Țăranilor». Inculeț și Ciugureanu au depus jurământul ca miniștri fără portofoliu. În timpul verii, relațiile politice între Basarabia, București și Iași — care în timpul anului 1918, pot fi comparate cu frații siamezi — se întăriră treptat. Era natural ca autoritățile românești să se instaleze acolo unde erau capabile să descurajeze tendințele revoluționare. «Pentru moment, totuși, România oferea exemplul absolut unic al unei țări care ieșea dintr'o înfrângere zdrobitoare, mărită în paguba unuia din proprii săi aliați». P. W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 581.

Dar prăbușirea Bulgariei în cea de a doua jumătate a lunii Septembrie, și noua înfrângere a Turciei, arată că nu mai este chestiune decât de săptămâni pana cand Imperiile Centrale se vor prăbuși la rândul lor. Guvernul Marghiloman însuși care jucase în luna Iunie o adevărată farsă electorală pentru a obține o majoritate supusă și germanofilă, căuta acum să câștige timp și reușea să înlă-

ture cu dibăcie prezentele apeluri ale Germaniei pentru ratificarea Tratatului de la București.

În fine, situația s'a schimbat. România a luat din nou armele și a intrat victorioasă în București. A urmat campania din Ardeal cu cucerirea Budapestei, contra voinței aliaților și înfățișat încheierea păcii definitive. România a câștigat cu voința lui Dumnezeu, pe două tablouri, a câștigat și Ardealul și Basarabia. Brătianu a devenit din nou prim ministru și s'a arătat surprins văzând că Țara îl primește rece în loc să-l primească ca pe un victorios.

«Dacă în August 1919, pe planul politicii externe-când armata română intra în Budapesta și lichida republica roșie a lui Bella Kun în urma mandatului dat de mareșalul Foch, comandantul suprem al forțelor aliate, Ionel Brătianu atingea maximum de prestigiu, pe planul intern, însă, încerca tristețea unei totale impopularități. *Ispășea anii războiului. Amintirile zilelor cumplite din 1916 și 1917 împedicau opinia publică să vadă realizarea, așa de grandioasă pe cât îndrazneață, a României Mari.* Fără îndoială că vrășmășia opiniei publice era nedreaptă (?) și în perspectiva anilor este dureros contrastul între valoarea omului de Stat și ostilitatea spiritului public (?). *Fie agitator politic, fie grup sau ziar, era suficient să atace, în 1919, pe Ionel Brătianu ca să obțină azeziunea populară.* România Mare era o realitate, o strabăteam de la Hoțin la Timișoara și cel care era ctitorul acestei mărețe construcții politice se înfrunța cu îndârjita pornire a opiniei publice. România fusese promovată jandarmul Europei, armata noastră liberase Ungaria de teroarea bestiiilor roșii, iar la București, în aplauzele străzii, N. D. Cocea plimba într'un camion trei șobolani spânzurați de cozi în timp ce un clopot bălânganea ecoul unei nedrepte (?) impopularități». Pamfil Seicaru, Carpații, 10 Septembrie 1954.

* * *

Pentru primul război mondial, Rusia nu era deloc pregătită, dar acest lucru nu vroiau să-l recunoască în primul rând aliații vestici și în al doilea rând, Țarul Nicolae al II-lea. Aliații Vestici nu vroiau să-l recunoască pentru că erau nevoiți la acest lucru. În primul rând aveau nevoie de milioanele de ruși care să moară contra inamicului lor principal, Germanii, și pentru aceasta era nevoie ca Rusia să intre în primul rând în războiu... restul, văzând și făcând, cum spun Englezii.

Rusia fusese slăbită din cauza înfrângerii suferită în fața Japoniei și în special din cauza revoluției din Rusia. Contra

revoluționarilor Rusia, aparent avusese o victorie totală, dar în fond victoria revoluționarilor fusese numai amânată. Pentru ca această victorie să se perfecteze, era nevoie de un nou războiu și mai ales un războiu de lungă durată. Și ocazia s'a ivit în 1914.

Intrând în războiul din 1914, Rusia a intrat în mașina din care avea să iasă, iremediabil învinsă. Dar aceasta nu o vedea în special Țarul Rusiei, Nicolae al II-lea. Acesta avusese o domnie care îi rezervase numai înfrângeri. În primul rând fusese umilirea pe care i-o adusese războiul Balcanic, apoi cealaltă înfrângere, aceasta mai vizibilă, a războiului în Extremul Orient. Dar cea mai dureroasă înfrângere o suferise din cauza revoluționarilor, înfrângere pe care o acceptase numai cu speranța că într'o zi își va lua revanșa. Și revanșa nu o vedea decât pe plan european. O victorie în Europa, și mai ales cu aducerea în balanță a visului lui Petru cel Mare, Țarigradul, i se părea lui Nicolae al II-lea că va face pe ruși să uite totul și să accepte înapoierea la situația dinainte de 1905. De aceia cum s'a văzut, Țarul a pus tot timpul accentul pe acest punct: Constantinopolul. Și ca o fata morgana, acest vis a fost de această dată cel mai apropiat de realizare pentru ca după aceia să se depărteze. «După convenția militară specială, încheiată pentru prima dată în 1892, între Franta și Rusia, fusese convenit ca, în caz de agresiune a Germaniei sau a unui alt membru al Triplei Alianțe contra unui aliat, sprijinit de Germania contra unuia dintre aliați, celălalt trebuia să vină în ajutorul său și să întrebuițeze toate forțele sale disponibile contra Germaniei» (P. Milioukov, op. cit., pag. 1207).

Și, și Vesticii ca și Rusia, au respectat angajamentul luat.

Examenul situației, condusese pe cele două Stat Majoare, la concluzia că efortul principal pe care îl va depune Germania, va fi la Vest și așa a fost. De aceia mobilizarea a avut loc conform planurilor și a fost numit generalisim, unchiul lui Nicolae al II-lea, marele duce Nicolae Nicolae-vici. Armatele rusești încep să se desfășoare dealungul frontierelor orientale, conform primului plan de operații. Dealungul frontierei Prusiei Orientale se desfășoară nouă corpi de armată, care formează prima și a doua armate. Obiectivul acestor două armate era să pună pe fugă, printr'o rapidă ofensivă, armatele germane masate în Prusia Orientală, apoi după ocuparea acestei regiuni, să se reverse pe cursul inferior al Vistulei. Patru armate trebuiau să opereze pe frontul de Sud-Est, contra Austro-Ungariei. Aceste armate aveau drept scop să bată armatele Austro-Ungare, să permită ocupația Galitiei și pasurile Carpaților care dominează câmpia ungurească. Din înfrângerea Austro-Ungariei,

Rusia aștepta *mari consecințe politice*; pe o parte desrobirea micelor popoare slave, de multă vreme oprimate de Dubla-Monarhie, care trebuia să dea ideea războiului foarte populara în fața poporului rus; pe de altă parte, pătrunderea trupelor în teritoriul Austro-Ungar trebuia să îmbunătățească situația militară a Serbiei, să mărească prestigiul aliaților în Balcani și să atragă în câmpul aliat, Italia și *România*.

De fapt se urmăreau efecte decisive pentru obținerea victoriei, o victorie cât mai rapidă și mai *scurtă*, căci desigur printre capetele rusești se găseau și de acelea care înțelegeau că un războiu lung va fi moartea Rusiei. La noi a fost un singur om, Stere, care vedea clar că Rusia nu poate purta un războiu lung, din cauza forțelor revoluționare care atâta așteptau: un războiu lung.

La Nord, la 16 August, prima armată are o primă întâlnire care se termină în favoarea ei. Continuând ofensiva, prima armată rusească angajează la 19 August o luptă înverșunată urmată a doua zi, contra a trei corpuri de armată care încearcă să treacă la ofensivă. Dar cu toate sforțările lor, Germanii sunt nevoiți să bată în retragere în seara de 20 August. Victoria primei armate ruse este atât de mare încât baronul von Prittwitz-Gaffron se gândește să evacueze Prusia Orientală. Paul Milioukov, găsește că cei doi generali ruși, Samsonov comandantul celei de a doua armate și Rennenkampf comandantul primei armate, au comis niște greșeli după care Germanii au știut să profite și punând distanță între ei și învingătorii ruși reușesc să concentreze patru corpuri de armată și trei brigăzi speciale fără să mai vorbim de *artileria grea care lipsea complet rușilor*. De la 23 la 30 August au loc o serie de importante bătălii în zona armatei a doua rusești și germanii reușesc să incercuiască această armată care pierde aproape două corpuri de armată și jumătate. Pentru a nu supravețui acestui dezastru, generalul Samsonov se sinucide.

Acestei strălucite victorii germane, Paul Milioukov îi găsește un singur defect: germanii numesc această bătălie, *bătălia de la Tannenberg*, pentru a celebra revanșa înfrângerii din 1410, când au fost învinși de forțele reunite Ruso-Polono-Lituaniene. «Denumire arbitrară, spune Milioukov, căci operațiile din 1914, s'au desfășurat mult la răsărit de satul care, în secolul XV văzuse dându-se bătălia de la Tannenberg sau de la Grünwald». Mai important este faptul că această faimoasă bătălie a fost dusă de un nou general care-i luase locul slabului baron von Prittwitz: generalul von Hindenburg. După înfrângerea lui Samsonov, generalul Hindenburg îi întinde o cursă și generalului Rennenkampf,

încercând să încercuiască cele două aripi ale armatei rusești. «Dar — spune Milioukov — *Rennenkampf* scapă de cursa ce i se întindea. Și reușește să se retragă în ordine, cu prețul unor grele pierderi».

Dar pe frontul de Sud și de Sud-Vest, Austro-Ungarii se grăbesc să pornească ofensiva înaintea Rușilor. După ce au pus în fața orașului Lwov o cuvertură de trei la patru corpuri de armată, desfășoară aproape opt între Vistula și Rowo-Ruska și pătrund în Polonia rusească. Atacul lor pune într'o situație grea corpurile IV și V ruse care nu sunt încă gata de luptă. Dar grație contra ofensivei energice ale armatelor III și VIII care atacă venind dinspre Est frontul Lwov-Halicz, comandamentul rus reușește să stăvilească ofensiva Austro-Ungară în direcția Nord.

În cursul contra ofensivei, armatele II și VIII obțin numeroase succese și ocupă la 2 Septembrie Halicz și Lwov. Urmează o veritabilă criză pe teatrul de operații inamic. Grupul Nord al Austro-Ungarilor trebuie să se gândească să-și asigure retragerea și pentru a proteja aceasta retragere, comandamentul inamic decide să întărească considerabil cuvertura sa orientală, stabilindu-se pe linia care începe de la Verecinica și merge până la Rawo-Ruska. Această poziție de apărare naturală trebuie să oprească presiunea armatelor III și VIII rusești.

La 6 Septembrie, pe Verecinica, începe o luptă inversunată care durează cinci zile. În zorii zilei de 12 Septembrie Austriei temându-se să nu-și vadă întoarsă linia lor de apărare încep retragerea pe tot frontul până la *Nistru*. Mai mult de 40 de divizii se regrupează pe îngustul spațiu cuprins între Vistula superioară și Carpați. Toată partea occidentală a Galiției este în mâinile rușilor, care se găsesc la porțile Ungariei și ale Bucovinei. «Ofensiva rusă în Galiția — ne spune Milioukov — se termină deci glorios spre jumătatea luni Septembrie» (Milioukov, op. cit., pag. 1218).

Prusia Orientală este o amenințare permanentă pentru aripa dreaptă a frontierei ruse. Deaceia *Stavka* se gândește la începutul anului 1915 să o ocupe din nou. Dar planul nu este ținut secret și comandamentul german i-o ia înainte celui rusesc. Trupele germane iau ofensiva contra aripelor armatei a X-a ruse și cu tot timpul defavorabil, atacul dus cu o vigoare extremă, forțează pe ruși să retracă cursul mijlociu al Niemenului și Bobr-ului: în cursul retragerii sale, corpul XX rusesc este încojorat în pădurile de la Augustow și după o rezistență inversunată și grele pierderi, este făcut în mare parte prizonier.

În timpul primului semestru al anului 1915, frontul austriac este teatrul unor evenimente care vor avea o influență

decisivă asupra cursului ulterior al războiului: după ce au înaintat în Carpații, rușii trebuie să se retragă și să evacueze Galiția și Polonia rusească.

De la sfârșitul anului 1914, după părăsirea cursului mijlociu al Vistulei și al Sanului de către austro-germani, trupele austro-ungare se îndreaptă spre Carpații. Generalul Ivanov, comandantul armatelor de Sud-Est, socotește necesar să ia ofensiva pentru a împiedeca forțele inamice să se refacă. Mai mult, *el speră că invadând Ungaria, va desprinde-o de Austria și va obliga-o să încheie o pace separată.*

De partea austriacă, generalul Conrad von Hoesendorf, conștient de gravitatea situației decide să scoată o parte de forțe de pe frontul sârbesc pentru a la îndrepta spre Carpații. În plus, germanii formează în regiunea Munkacs o armată de Sud specială. Proiectul austro-german este de a degaja un larg front și de a amenința comunicațiile rușilor cu Lembergul. Astfel că, cu toată iarna aspră, masivul Carpaților, devine teatrul a numeroase lupte înverșunate, care produc pierderi grele și unora și altora. *Aproape complet lipsiți de cartușe și de artilerie, soldații ruși obosiți peste măsură, escaladează stâncile acoperite de gheață și se forțază să atingă punctele care le-au fost fixate. Dar aceste teribile eforturi fac ca rândurile lor să se rărească. Totuși, spre sfârșitul lunii Aprilie, trupele rusești reușesc să treacă Carpații și să se întărească pe o parte destul de întinsă pe versantul de Sud al Carpaților.*

Dar austro-germanii pregătesc o ofensivă care începe la Mai 1915 prin ruptura frontului rusesc în sectorul cuprins între Vistula superioară și Carpați. Nu numai aripa dreaptă a armatelor rusești este risipită, dar partea dinapoi a unităților lor care au pătruns mult în Carpați și au ocupat chiar o parte a coastelor de Sud ale lanțului principal, este amenințată. Lipsa de căi ferate și mediocra capacitate de transport împiedică pe ruși să opună adversarilor o manevră și sunt constrânși la o retragere profundă. În același timp germanii sunt activi și pe frontul de Nord-Vest. Pentru a începe, ei declanșează la sfârșitul lui Aprilie o ofensivă de partea Tilsitului și Memelului pe malul drept al Niemenului în direcția Rigei, Dvinskei și Vilnei apoi la mijlocul lui Iulie atacul se întinde la Narew, în regiunea Novogeorgievsk-Lomcia.

Desfășurarea acestui atac care este însoțit de o presiune teribilă în Galiția, expune armata rusă care operează în Polonia și ocupă în special malul stâng al Vistulei în pericol de a fi debordată pe cele două aripi. Astfel comandantul șef al frontului de de Sud-Est, generalul Ivanov a început să scoată trupele sale din «buzunarul polonez». În noaptea de

5 August rușii evacuează Varșovia și încep să se retragă spre răsărit, respingând atacurile inamice și conducând treptat o parte a trupelor spre Vilna, Dvinsk și Riga unde un nou front începe să se formeze. Totuși numai la sfârșitul lunii August se ajunge la se oprească ofensiva inamică pe o linie care începe la Riga, Dvinsk, gura râului Stryp și coboară dealungul Nistrului până la *frontiera românească*. În timpul celor patru luni cât a durat retragerea lor din Galiția și Polonia rusească, *rușii lipsiți de arme și muniții*, au suportat singuri presiunea forțelor inamice coalizate. Trupele franco-engleze au încercat în Iunie să facă o «diversiune», pentru a întoarce pe germani de pe frontul rusesc, dar slaba dezvoltare a acestei operațiuni și rezultatele ei n'au putut să amortizeze lovitura pe care germanii au dat-o în Răsărit. La 7 Iulie, generalul Joffre a reunit la Chantilly un consiliu de războiu interaliat *pentru a studia mijloacele de a ajuta Rusia, care se epuiza*.

În fața situației dificile a armatelor rusești, constrânse să se retragă în interiorul țării după ce au abandonat în mâinile inamicului imensa întindere a douăzeci de guvernăminte ale Rusiei din Europa, Țarul decide să ia el însuși comandamentul suprem al armatelor de uscat și de mare. La 5 Septembrie el sosește la Stavka (comandamentul suprem) pe care el îl mută de la Baranovici la Mohilev și în aceeași zi își pune planul său în executare. Nicolae al II-lea numește șef de Stat Major pe generalul Alekseev. Hotărîrea Țarului de a exercita comandamentul suprem nu este aprobată nici de majoritatea miniștrilor săi, nici de *Dumă*, nici de public. Toată lumea nu găsește că este oportun ca șeful Statului să părăsească capitala și să asume în plus, responsabilitatea viitoarelor operații militare.

Și începând cu 12 Septembrie, germanii exercitează o puternică presiune contra Vilnei și Dvinnscului. Pentru a separa armatele frontului de Nord, definitiv constituite sub comanda generalului Ruski, de cele ale frontului de Vest comandate de generalul Evert, el lansează înainte cavaleria lor, dintre care unele detașamente ajung până în regiunea Borisov. Principalele linii ferate care leagă cele două capitale cu frontul, sunt provizoriu tăiate. Pentru a restabili frontul spart, trupele rusești trebuie să facă un efort supraomenesc; ele nu isbutesc aceasta decât la sfârșitul lui Septembrie. *Totuși regiunea Vilnei, așa de importantă pentru comunicațiile feroviare, este pierdută*.

În toamna anului 1915, armata sârbească este învinsă de forțele reunite ale austro-germanilor și bulgarilor care intră în războiu de partea germanilor. Toate căile de comunicație fiind tăiate, sârbii sunt obligați să se bată în retra-

gere spre mare, în condițiuni climatice extrem de penibile. Pentru a-i ușura situația, armata a VII-a rusă, la sfârșitul lui Decembrie, atacă aripa stângă a frontului de Sud-Vest, în regiunea Trembovla. *Această ofensivă costă pe Ruși 50.000 oameni.*

La 31 Decembrie 1915, o nouă conferință interaliată se reunește la Chantilly pentru a coordona eforturile aliaților pentru anul următor. Ea prevedea pentru vara lui 1916 o ofensivă comună franco-engleză pe Somme și însărcinează pe ruși să creeze o diversivă, luând de partea lor ofensiva cu 15 sile înaintea armatelor franco-engleze. Dar Germanii o iau adversarilor lor. Incepând cu 22 Februarie, ei lansează forțe formidabile contra Verdunului, în fața căruia se desfășoară o bătălie de o violență și o înverșunare teribilă, care va absorbi toate forțele de care ei pot să le apună pe frontul Occidental.

Pentru a stânjeni planurile germane, rușii declanșează la 18 Martie un atac masiv în regiunea lacului Naroci. Ei duc ofensiva lor în condițiuni teribile pe terenuri complet desfundate de deghețul și creșterile apelor transformate în noroiu și sânge. *Pierderile lor, extrem de grele ating 100.000 de oameni.* Totuși *Stavka* prepară ofensiva de vară proiectată în conferința de la Chantilly. Dar planul este impledecat pentru că armata italiană este grav bătută la Isonzo și cere să fie ajutată de urgență. Deaceia *Stavka* este obligată să părăsească propriile ei planuri de ofensivă și să înceapă o ofensivă improvizată.

În aceste condițiuni defavorabile debutează celebra ofensivă a lui Brusilov, comandantul armatelor de Sud-Est. «Angajată la 1 Iunie, ea se prelungește până în primele zile din Septembrie și se desfășoară pe toată linia cuprinsă între Pripjat și Nistru, fie pe aproape 375 de verste. La început, ea reușește să spargă tot frontul inamic și să producă o gaură de 28 la 75 verste în adâncime. Dar aceasta nu se prăbușește complet, căci sunt aduse repede întăriri luate de pe frontul francez, englez și italian și chiar de pe frontul macedonean» (Milioukov, op. cit., pag. 1233).

«Dacă această ofensivă n'a putut să obțină rezultate decisive, ofensiva lui Brusilov a avut o influență serioasă asupra situației generale. Ea a ameliorat într-o măsură notabilă situația armatei italiene, a favorizat declanșarea ofensivei franco-engleze pe Somme și a determinat România să se unească cu aliații.

La sfârșitul lui August România intră în războiu. Din nefericire ea o face foarte imprudent, avansând trupele sale în Transilvania și expune aripa sa dreaptă și spatele său loviturilor forțelor reunite ale inamicilor săi. Rușii trebuie

să-i vină în ajutor. Trupele sale sunt forțate să patrundă pe teritoriul românesc pentru a strânge rămășițele armatei române!!! Formarea unui front românesc special pregătit, aduce pentru ea o noua și grea sarcină. Cum Români nu pot să furnizeze decât șase divizii de infanterie și una de cavalerie, care ocupă un sector de abia 33 verste, va fi ea (armata rusă) care va trebui să apere tot restul frontului, un front care se întinde pe 465 de verste spre Sud și până la Marea Neagră (?). Spre luna Ianuarie 1917 vor trebui să fie transferate 36 de divizii și șase de cavalerie, adică aproape un sfert din forțele sale (?). Situația pe frontul oriental se găsește în mod considerabil agravată și armatele rusești, eșalonate la exces, pierd definitiv libertatea lor de acțiune» (Milioukov, op. cit., pag. 1234).

* * *

La 31 Ianuarie 1914, adică abia început războiul, Țarul se separă de Kokovcev pe care îl înlocuiește cu Goremykin. Curând se observă că Țarul vrea să restrângă drepturile *Dumei* prin interpretarea arbitrară a legilor și se zvonește că guvernul proiectează să transforme Camerele legislative, printr'o nouă lovitură de Stat, în simple adunări consultative. În acel timp, ministrul de interior care este încredințat lui Nicole Maklakov, copleșește publicul cu măsuri jicnitoare și paralizează funcționarea instituțiilor locale autonome.

A doua zi după declanșarea războiului Germaniei, Țarul publică un manifest în care el își exprimă dorința «ca în acest an teribil de încercări, discordiile intestinale să fie uitate, ca legătura cu poporul său să fie întărită și ca Rusia unită, să respingă agresiunea îndrăzneată a dușmanului» (Milioukov, op. cit., pag. 1242). Partidele politice și unele organizații sociale se asociază la acest apel al «uitării discordiilor intestinale». Fapt semnificativ, cum se înțelege pericolul situației internaționale, grevele care izbucniseră în uzinele din Petersburg în prima jumătate a lunii Iulie, în momentul venirii lui Poincaré, președintele Republicii Franceze, încetează imediat. Dar la sedința extraordinară a *Dumei*, ținută la 26 Iulie, s'a declarat «uniunea sfântă» a partidelor politice și a guvernului într'un mod impunător. Milioukov în numele «cadeților» vine să confirme cu putere că «opoziția responsabilă» oferă guvernului un sprijin fără rezervă: «Noi luptăm pentru a libera *Europa și slavismul* de hegemonia germanică, pentru a libera lumea întreagă de greutatea insuportabilă ale armelor în creștere. În această luptă, noi suntem uniți».

În timpul sfârșitului verii și al toamnei, această stare de

spirit predominantă în cea mai mare parte a societății rusești, nu numai în reprezentanții partidelor liberale și democratice, dar chiar și la *sociații revoluționari și socialiști democrați* (menșevici). Entuziasmul public rămâne neclintit cu toată lovitura teribilă dată de Hindenburg armatei lui Samsanov la Tannenberg.

Dar măsurile luate de guvern sapă puțin câte puțin acest entuziasm general. Guvernul dorea să întârzie cât mai mult posibil convocarea *Dumei* și a decis să n'o cheme înaintea toamnei anului 1915. Dar opinia publică se neliniștește, căci circulă știri că într'un memoriu prezentat Țarului, cercurile reacționare au demonstrat că prelungirea războiului, sacrificiile imense pe care el le impune și dezorganizarea interiorului, pot să aducă complicații interioare și să servească la declanșarea unei mișcări revoluționare și au preconizat în mod deschis *încheierea păcii separate cu Germania*, al cărei regim politic și social se aseamănă mai bine cu cel rusesc decât cu regimul democratic al aliaților occidentali.

Guvernul este silit să fixeze deschiderea *Dumei* la sfârșitul lui Ianuarie 1915, dar sesiunea durează numai trei zile din care două sunt consacrate examenului bugetului.

În primăvară lipsa de muniții și mai ales de obuze, care s'a făcut simțită în timpul penibilei și sângeroasei campanii de iarnă în Carpați face situația amenințătoare. Când Germanii declanșează ofensiva lor în Galiția, interiorul ca și frontul, *înțeleg că înfrângerea armatelor rusești* se produce din cauza serviciului de aprovizionare. Cercurile parlamentare și opinia publică întreprind o campanie înverșunată contra lui Sukhomlinov care prin declarații liniștitoare în fața comisiunii de apărare națională a înșelat încrederea *Dumei*. Sub influența înfrângerilor militare, opinia publică evoluiază net. «Uniunii sfinte» îi urmează puțin câte puțin un sentiment de indignare din ce în ce mai vie contra nepăsării criminale a guvernului care lasă armata rusească fără muniții și fără echipament, în fața unui adversar formidabil (!).

Valuarile de refugiați, care fug în fața înaintării inamicului măresc nemulțumirile. Dar nemulțumirile acestea s'au produs în Rusia și nu în România lui Ionel Brătianu!!!

Atunci intervine împărăteasa Alexandra Fedorovna, pe care o domina un om care, câțiva ani înaintea războiului și chiar în timpul războiului, a jucat un rol politic imens. Un țăran din Siberia, cu antecedente obscure, care își da numele de stareț și care este cunoscut peste tot cu supra numele de Rasputin (destrăbălatul) este una dintre cele mai sumbre figuri ai istoriei moderne a Rusiei. Grație relațiilor pe care a știut să și le facă în cercurile de la Curte, a reușit să

ajungă până la împărăteasă, și prin profețiile șarlatanești și abila întrebuintare a unei «influențe magnetice» a știut să-și asigure respectul și devotamentul ei. Rasputin a profitat că Țareviul suferea de o boală — hemofilia — și Țarina credea că Rasputin îl va vindeca! Ascendentul acestui șarlatan pe care îl exercita asupra ei și prin intermediul ei asupra Țarului, este o armă puternică de care clica curtezanilor se servește pentru a influența asupra numirilor în posturile înalte și prin aceasta asupra soartei țării întregi. *Cei care vor să obțină prin stăruințe favorurile Curții, fără să fie jenați de alegerea mijloacelor, sunt siguri că vor reuși dacă atotputernicul stareț consimte să le dea sprijinul său și candidații la posturile ministeriale se înghesuiesc în anticamera lui, căci pentru a ajunge la putere, bunăvointa sa este indispensabilă* (Milioukov, op. cit., pag. 1233). Peste 30 de ani lucruri asemănătoare se vor întâmpla și în București, numai că actorii se schimbă: locul starețului îl luase o femeie roșcată numită Lupeasca, și după cât se vorbește, această femeie roșcată era *nemțoaică*.

Prelungirea *Dumei* aduce după sine retragerea succesivă a miniștrilor care erau partizanii unui acord cu majoritatea parlamentară și se pronunțaseră contra ducerii Țarului pe front. Unul după altul sunt concediați ministrul de interne, procurorul general al Sfântului Sinod, ministrul agriculturii și apoi câteva luni mai târziu, popularul ministru de războiu și ministrul de externe Sazonov a cărui plecare face rău influenței Rusiei pe lângă Statele aliate în care acesta se bucura de un mare prestigiu. Ei sunt înlocuiți cu candidații Țarinei și ai lui Rasputin. Dacă Goremykin el însuși, este obligat să părăsească președinția de Consiliu și să fie înlocuit cu Stürmer, asta nu însemnează că acesta a fost socotit necesar în acest înalt post, ci numai că clica lui Rasputin a vrut să aibă ca prim ministru pe unul de ai săi.

Când după demisia lui Sazonov, Stürmer ia în plus direcția afacerilor străine, o neliniște profundă cuprinde cercurile parlamentare. De data aceasta, chiar soarta politice externe a Rusiei era în joc. Prăpăstia cea mai adâncă se sapă între țara întreagă și guvern. Stürmer este concediat și este numit președinte de Consiliu, A. Trepov, care nici el nu este făcut ca să placă majorității parlamentare și opiniei publice. Deputații îl primesc cu răceală și *chiar noutatea pe care el o anunța de la tribună că aliații au consimțit să atribuie Rusiei Constantinopolul și Strâmtoarele, nu produce impresia la care acesta se așteptase*.

În noaptea de 17 Decembrie 1916, în Palatul prințului Felix Iosupov după o noapte de orgie în cursul căruia s'a încercat să-l otrăvească cu cianură de potasiu amestecat

cu vin și prăjituri, *starețul* Rasputin este ucis cu câteva lovituri de revolver. Vestea uciderii se răspândește imediat în toată țara și toată lumea consideră moartea lui Rasputin ca un suprem avertisment pentru camarilă și șefii guvernului.

Se vorbește că o lovitură de Stat se va produce fără întârziere; se vorbește că conspiratorii, printre care se găsesc ofițeri ai armatei de pe front-se citează în special generalul Krymov și chiar generalul Alekseev ca susceptibili să ia la inițiativa loviturii de Stat—vor să forțeze pe Nicolai al II-lea să abdice în favoarea Țareviciului, și să numească regent pe fratele său, marele duce Mihail Alexandrovici. Proiectul unei regențe a lui Mihail este discutată în cercurile parlamentare de unde va ieși, câteva săptămâni mai târziu, *guvernul provizoriu*. Nemulțumirea provocată prin amestecul Țarinei, nu numai în afacerile interne, dar deasemeni în cele externe, se întinde în țara întreagă, în toate clasele sociale și *chiar în armată*. O demonstrație a fost pregătită la Petrograd pentru ziua redeschiderii *Dumei*. La 14 Februarie se prevede că un cortegiu de lucrători va traversa orașul, va merge la *Dumă* și, în numele clasei muncitorești, va prezenta o serie de revendicații politice, în special aceia a unui minister responsabil în fața Camerii. Dar aceasta demonstrație nu are loc pentrucă șefii blocului progresist reușesc să convingă pe lucrători să renunțe. Dar ceiace ei au putut evita la 14 Februarie, izbucnește câteva zile mai târziu. Turburările muncitorești încep la 24 Februarie, provocate printr'o lipsă de provizii în capitală și se transformă într'o mișcare revoluționară formidabilă, la care aderă regimentele din garnizoana Petrograd.

* * *

În dimineața de 27 Februarie, în timp ce membrii *Dumei*, se întrunesc la Palatul Tauridei pentru a lua cunoștință de *ukazul* Țarului care suspenda lucrările lor, care nu are nici o legătură cu acest *ukaz*, izbucnește în căzărnila regimentelor din Petrograd marea răscoală. Soldații pun mâna pe arsenal, ocupă fortăreața sfinților Petru și Pavel, deschid închisorile deținuților politici și de drept comun, și pun focul la palatul de justiție și la sigurantă, etc. Imediat ce află aceste evenimente, membrii *Dumei* aleg dintre ei un comitet provizoriu pentru «a stabili ordinea și a se pune în legătură cu persoanele și organizațiile care au luat parte la răscoală». Dar spre seară, atunci când ei își dau seama de amploarea pe care a luat-o mișcarea revoluționară, comitetul provizoriu se vede obligat să ia în mâini puterea

pe care guvernul țării, care a pierdut complet capul, a lăsat să-i scape. În același seară se ține o reuniune organizată în grabă de *grupurile muncitorești și socialiste* din «sovietul deputaților muncitori». Acesta decide să-și ia ajutoare *deputați soldați* din regimentele revoltate. Cu toate că el e împins în fundul sălii de mulțime amestecată, care invadează repede sălile *Dumei*, comitetul provizoriu continua să ia măsurile sale și trimite comisari în toate administrațiile.

Consiliul de miniștri și fratele Țarului telegrafiază la Cartierul General pentru a-l decide pe Nicolae al II-lea să însărcineze o personalitate care se bucură de încrederea generală, care să formeze un minister parlamentar. Docil el asculta de sfaturile Țarinei și fără să țină seama la argumentele generalului Alekseev, Nicolae al II-lea refuză și ordonă să se ia «măsuri decisive pentru a sfârâna mișcarea revoluționară» și trimite la Petrograd, cu puteri dictatoriale, pe generalul Ivanov, și decide să plece la Carskoe Selo, unde el vrea să-și vadă pe nevasta lui și pe copiii săi bolnavi. În acel timp mișcarea revoluționară se organizează. La 28 Februarie regimentele revoltate, *conduse de ofițerii săi*, se prezintă la *Dumă* pentru a declara că ei aderă la revoluție; sunt luate poziții pentru a nu lăsa să treacă trenul imperial care mergea spre Carskoe Selo și la stațiunea Dno, Țarul trebuie să se îndrepte spre Pskov.

În aceste condițiuni comitetul provizoriu procedează la 1 Martie la formarea unui *guvern provizoriu revoluționar*. Este desemnat prim ministru prințul G. E. L'vov. Seara comitetul provizoriu al *Dumei* și membrii desemnați pentru a face parte din guvern încep discuțiile cu reprezentanții Sovietului lucrătorilor și soldaților pentru a obține ca acesta să sprijine guvernul revoluționar. *Socialiștii care nu sunt încă siguri de concursul maselor și pe care revoluția i-a surprins, se arată destul de împăciuitori*. Ei accepta un acord, pe baza unui program politic și social radical care recunoaște în același timp drepturi speciale armatei în general și soldaților revoltați din garnizoana Petrograd, în particular.

Creația primului guvern revoluționar este primită cu entuziasm general. Dar rămâne să se hotărască soarta Țarului și a dinastiei. La 2 Martie comitetul *Dumei* însărcinează pe Gucikov și Sulgin să ceară abdicarea Țarului și urcarea pe tron a principelui moștenitor Alexis sub regența marelui duce Mihail. Țarul abdică.

* * *

La 6 Martie guvernul provizoriu își publică programul său. Mai întâiu, conform cu starea de spirit ce a determinat adeziunea *Dumei* și armatei la revoluție, el promite să procure trupelor tot ce va fi necesar pentru a putea duce războiul până la victorie, și se angajează să mențină alianțele și să execute tratatele existente. Acest fapt duce la recunoașterea acestui guvern, mai întâiu de către America și după aceea de Franța, Anglia, Italia, Belgia, Serbia, *România* și Portugalia. Însfârșit el își ia angajamentul să convoace cât mai repede o Adunare constituantă și să dea țării garanții solide de libertate și egalitate, și să recheme «cu onoare, pe exilații politici». În același timp, proclamă o amnistie politică generală.

La 7 Martie, sub influența lucrătorilor și soldaților, el decide să aresteze pe *Nicolae al II-lea* și pe soția sa și să-i mențină arestați la *Carskoe Selo*. La 16 Martie el publică un apel adresat Polonezilor pentru a afirma necesitatea de a crea un «Stat independent, format din toate teritoriile populate în majoritate de Polonezi» unit cu *Rusia*, «printr'o liberă uniune militară» și chemat să «formuleze dorințele sale prin organul unei Adunări constituante convocată în capitala Poloniei».

La 17 Martie el lansează un apel țăranilor pentru a-i angaja să se abțină de a pune mâna pe pământuri până când se va prepara documentația care va permite Adunării constituante să rezolve chestiunea agrară. Când la 27 Martie, primul ministru declară: «Noi putem să ne considerăm ca cei mai fericiți dintre oameni: generația noastră a trăit perioada cea mai fericită din istoria Rusiei», el traduce sentimentele multora dintre colaboratorii săi.

Din contra, sovietele și *partidele socialiste* sunt departe de a fi satisfăcute cu primele rezultate ale revoluției. La începutul războiului, extrema stângă se ridicase contra socialiştilor patrioți și afirmase la congresul de la Zimmerwald (5-12 Septembrie 1915) și la cel de la Kienthal (de la 5-9 Februarie 1916) necesitatea de a lupta cu «toate mijloacele pentru pacea imediată fără anexiuni». La Zimmerwald ea preconizase, printre altele, paralel cu lupta pentru pace, unirea proletariatului mondial pentru o luptă de clase neîmpăcată contra «guvernelor capitaliste și imperialiste». Sunt principalii inspiratori ai deciziilor de la Zimmerwald, socialistii rusi emigrați, Lenin, Trotzki, Martov și alții, care au proclamat la Berna, la începutul revoluției din Februarie, principiul cu care ei se vor întoarce în Rusia: «Sau Revoluția va ucide războiul, sau războiul va ucide revoluția». La 28 Februarie, adică în ziua a doua a revoluției, comitetul central al bolșevicilor din Petrograd a decretat că «datoria

imediată și directă a guvernului provizoriu revoluționar este de a intra în legătură cu proletariatul țărilor în războiu, în vederea unei lupte revoluționare a popoarelor din toate țările contra opresorilor lor».

La 7 Martie el a precizat măsurile pe care sovietul lucrătorilor și soldaților trebuie să le ia pentru a-și îndeplini misiunea: «*Liber acces pe front și în apropierea lui pentru a transforma frontul într'o armată revoluționară organizată pe bazele principiilor «democrate»; necesitatea de a expedia pe front emisari ai sovietelor și a-i lăsa să treacă liberi pe propagandiștii partidului*». Pe de altă parte el a propus sovietului să «invite proletariatul, prin intermediul partidelor socialiste din toate țările, să angajeze o luptă revoluționară contra opresorilor și să fraternizeze pe toate fronturile cu armatele revoluționare ale democrației ruse». «Nici un guvern nu putea să-i urmeze pe această cale». (Milioukov, op. cit., pag. 1266).

«Astfel o luptă se angajează imediat pe chestiunea războiului și păcii între guvernul provizoriu și «zimmerwaldieni», susținut de socialiștii moderați» (Milioukov, op. cit., pag. 1266).

La 11 Martie, presa publică două documente adoptate de sovietul lucrătorilor și soldaților: pe o parte proiectul unei *Declarații ale drepturilor soldaților*, pe care frontul o primește imediat ca lege, înainte chiar ca el să fi fost examinat de către comisia specială organizată de ministrul de războiu Gucikov și prezidată de generalul Polivanov; pe de altă parte, un *Apel către popoarele din lumea întreagă*, declarând că a venit momentul de a angaja o luptă decisivă contra planurilor anexioniste ale guvernelor și că a venit momentul ca «popoarele să ia în mâini chestiunile de războiu și pace».

«Rezultatele propagandei socialiste nu se fac așteptate. Pe front, dezorganizarea armatei, a căror simptome se manifestaseră înaintea revoluției, face progrese rapide; ea era deja așa de avansată la începutul lui Aprilie că generalul Lukomskij declara: «Nu mai este posibil să se execute în aceste momente operațiile ofensive proiectate pentru primăvară» (Miloukov, op. cit., pag. 1267). Aliații însărcinează pe miniștrii socialiști moderați Albert Thomas, Henderson și Vandervelde să meargă în Rusia și să grabeasca ofensiva convenită. Dar la 1 Mai Lenin cere în jurnalul său *fraternitatea soldaților pe front* și în uzine lucrătorii votează o rezoluție care cere publicarea tuturor tratatelor și convocarea unei conferințe internaționale care să examineze condițiile de pace și să înceapă negocieri. Comuniștii organizează o manifestație contra guvernului, la 20 Aprilie, care se

prelungeste a doua zi și provoacă o încăerare în care s'a tras cu armele. Aceasta este prima încăerare de acest fel, de la începutul revoluției.

Prințul L'vov, Kerenskij și Terescienko, principali membri ai guvernului provizoriu, ajung la concluzia că singura soluție în acest caz este să introducă în guvern *reprezentanți ai sovietului*. Dar Kerenskij precipită criza ministerială, adresând Comitetului provizoriu al *Dumei* și organizațiile partidelor o declarație scrisă că deacum înainte «el nu poate să-și asume sarcina puterii decât dacă el este direct mandatar de către partidul lui». Sovietul, pe care criza ministerială l-a surprins, se pronunța la început contra socialiștilor în minister, dar a doua zi când ministrul de războiu demisionează, noua combinație guvernamentală, devine inevitabilă. La 1 Mai, Comitetul executiv al sovietelor aprobă intrarea socialiștilor într'un minister de coaliție, *alături de partidele burgheze*.

După cinci zile de discuții asupra *distribuției ministerelor*, primul guvern de coaliție este format la 6 Mai. Pentru a asigura misiunea principală care este organizarea ofensivei, Kerenskij se însărcinează cu ministerul de războiu și cel de marină.

Acesta este primul minister de coaliție care durează de la 6 Mai la 15 Iulie. După ce a semnat la 11 Mai *charta soldatului* care fusese aprobată de comisiunea Polivanov, care contribuise foarte mult la desorganizarea armatei, Kerenskij conform angajamentelor luate fața de aliați, se duce imediat pe front pentru a *convinge* pe soldați să înceapă ofensiva. El vizitează Helsingfors, Kamenec-Podolsk, Odessa, Sebastopol, Kiev, Riga, și alte numeroase orașe. El face soldaților discursuri asupra libertății, republicei, păcii, minunile marelui revoluții franceze, dar el le spune deasemeni că *libertatea obligă* și că renunțarea la disciplină exterioară le impune o datorie interioară. Soldații îl ascultă și-l aplaudă dar imediat ce el pleacă, revin la sentimentele lor pacifiste. Pe de altă parte, bolșevismul a câștigat definitiv pe marinarii din Cronstadt și a pătruns în Sebastopol unde el a desorganizat repede forțele navale ale Mării Negre și forțează pe amiralul Kolciak să-și dea demisia. Finlanda cere noi concesiuni iar Ucraina care n'a obținut încă nimic, își dă un guvern provizoriu ucrainian, *Rada* centrală.

Presa sovietului se indignează: pentrucă este imposibil de a se înțelege neputând să forțeze burghezia franceză și engleză să accepte ideile revoluției și dacă ea refuză definitiv, nu este mai ușor decât să se rupă orice legături cu ea? Sovietul nu poate chiar să se înțeleagă cu Albert Thomas care dealfel este dispus să facă multe concesiuni. În nota

pe care el o dă ministrului francez în ziua plecării sale, Terescienko îi indică în termeni voalați, concepția particulară a guvernului său. Dar în aceeași zi, el este obligat să publice corespondența interceptată de Robert Grimm, șeful «zimmerwaldienilor» atunci la Petrograd, cu consilierul federal Hoffmann, asupra subiectului condițiilor de pace cu Germania. Socialiștii guvernamentali, care încetează de acum înainte să se numescă «zimmerwaldieni», sunt obligați să ia contra lui Grimm măsura radicală a expulzării.

Imediat ce a sosit în Rusia, la 4 Aprilie, Lenin care a traversat Germania în vagon plumbuit, a declarat că soluția burgheză și democratică s'a terminat și că ea trebuie să se transformeze într'o revoluție socialistă. El lansează cuvântul de ordine: «Toată puterea, sovietelor» și numește grupul său comunist și nu socialist. Partizanii săi au început să se mire de acest lucru și fac obiecțiuni politice în Pravda. Dar Lenin îi forțează să accepte punctul său de vedere.

Masele muncitorești și soldații din capitală trec din ce în ce de partea bolșevicilor. La 18 Iunie sovietele organizează o manifestație pacifică și guvernul este deja desconsiderat și în loc de cuvânt de ordine, *Sprijiniți guvernul de coaliție*, drapelul nu poartă decât formula: *Incredere în soviete!* Dealtfel se văd în cortegiu pancarte pe care este scris: *Toată puterea pentru soviete și Jos cu cei zece miniștrii capitaliști!* (Kerenskiij inclus). Dar se văd pretutindeni pancarte pe care se poate citi: *Este timpul să se termine cu războiul, sau Pâine, pace, libertate!*

Criza ministerială care izbucnește le dă bolșevicilor pretextul favorabil de a cere formal lichidarea coaliției cu burghezia și darea puterii întregi sovietelor. Propaganda lor în uzine și cazărmi a fost eficientă și mai multe regimente și zeci de mii de lucrători se decid să treacă la acțiune la 3 Iulie. În momentul în care comuniștii capătă convingerea că nimic nu mai poate să-i rețină, hotărăsc să ia conducerea acestei mișcări: în caz de succes, Lenin este gata să aresteze pe toți miniștrii și să ia puterea. În realitate ei nu sunt încă siguri de ce vor face în caz de victorie. În dimineața de 4 Iulie, 20.000 de marinari din Cronstadt vin din propria lor inițiativă în ajutorul lucrătorilor și soldaților. Sunt dirijați asupra palatului Tauridelor pentruca ei să ceară sovietelor să pună mâna pe putere; această cerere este reînviată de 10.000 de lucrători din uzina Putilov și de primul regiment de mitraliere și de un regiment de grenadieri. Dar majoritatea moderată a sovietului care continuă încă să susțină guvernul, nu vrea să asume puterea. Revoluția se calmează puțin câte puțin și o ploaie survenită în momentul

critic, contribuie definitiv la această liniștire. Marinarii se întorc la Cronstadt.

Dealtmăneri în aceiași noapte, trupele de pe front rămase credincioase, chemate de guvern, sosesc să dea ajutor cazacilor care rezistaseră atacului soldaților și lucrătorilor revoltați. În același timp, publicația în presă a documentelor ce demascău pe Lenin de a fi avut legături cu Germanii, seamănă turburarea printre trupele din garnizoană. *Opinia publică se ridică cu violență contra bolșevicilor!* Sentimentele antibolșevice cresc încă când a doua zi în Petrograd *ofensiva lui Kerenskij a eșuat și armata se retrage în dezordine.* Lenin aruncă masca declarând: La 4 Iulie trecerea pacifică a puterii la soviete eră încă posibilă. *Actualmente desfășurarea pacifică a revoluției nu mai este posibilă în Rusia și chestiunea este astfel pusă pentru istorie: sau victoria completa a contrarevoluției, sau o nouă revoluție.*

Reacțiunea contra bolșevicilor care urmează revoltei din Iulie este dusă de Kerenskij. După ce principele L'vov i-a cedat locul lui, el completează în grabă ministerul cu membri ai partidului «radical și democrat» în special creiat pentru această operație. Partidele burgheze protestează imediat contra acestui lucru. Dar Kerenskij cere și obține din partea comitetului sovietului, recunoașterea guvernului său ca *guvern al salvării revoluționare.* Lenin și Zinoviev au timpul să fugă dar Trotzki și Kamenev sunt arestați. Marinarii din Cronstadt sunt forțați să predea pe principalii lor agitatori. Se dă ordin populației ca să predea armele. *Propaganda jurnalelor bolșevice în armată este interzisă.* Petrograd, poate să privească un spectacol de multa vreme uitat: *Inmormântarea religioasă, însoțită de Kerenskij, a cazacilor uciși de bolșevici!*

Kerenskij a invitat pe Cadeți să intre în guvern dar aceștia cer o putere tare, independență de comunisti și organizațiile partidelor, în timp ce programul sovietelor păstrează articole utopice care au obligat mai înainte pe Cadeți să iasă din guvern și pe care ei nu pot să-l admită. Pentru a iesi din acest impas, Kerenskij anunță deodată — 21 Iulie — că văzându-se în imposibilitate de a crea un guvern investit cu o autoritate suficientă în ochii țării întregi, renunță la putere. În aceiași zi, la Palatul de iarnă, unde el și-a fixat reședința sa, el adună pe reprezentanții partidelor și organizațiilor; a doua zi în zori, după dezbateri ce au durat noaptea întreagă, el obține depline puteri pentru a forma ministerul. *Kerenskij este în apogeul puterii sale și manierele pe care el le-a adoptat, tonul autoritar al discursurilor sale, vocea sa imperioasă, fraza tăiată și scurtă, fac o puternică impresie.* Dar masele capitalei s-au depărtat de el; pe

front după eșecul ofensivei, el a pierdut vechea sa autoritate și se caută deja un alt candidat la dictatură. După cum se vede, acest apogeu al lui Kerenskij este foarte scurt.

La 25 Iulie, al doilea minister de coaliție este înfățișat format Kerenskij, cumulează funcțiile de prim ministru și ministerul de război și marină. El este omul puternic al zilei. Dar în loc să publice un program, se mărginește să adreseze țării un «apel pe care îl semnează el singur». *El nu face aluzii decât la dificultățile de moment care cer uitarea discuțiilor în fața inamicului și dat fiind «implacabila necesitate militară», de a crea o «putere de fier» pentru «a salva patria prin eforturi eroice».*

«Conferința de Stat» care se ține la Moscova de la 12 la 15 August, relevă contradicția esențială inerentă celei de a doua coaliții care nu poate găsi sprijin în nici unul din cele două câmpuri, burghez sau socialist. Cu toată absența bolșevicilor care nu sunt prezenți la conferință, își arată forța lor organizând greve în oraș în timpul reuniunii sale și lipsind pe membrii săi de apă, de lumină și de masă la restaurante.

Dar în marele Teatru din Moscova se întâlnesc celelalte două partide dușmane, care își împart aproape egal pe cei 2000 de delegați: când o jumătate aplaudă, cealaltă jumătate fluieră. În sfârșit discursurile generalilor Kornilov — devenit generalisim în locul lui Brusilov —, Alexeev și Kaledin, care toți cer cu insistență ca să se ia măsurile disciplinare cele mai riguroase pe front, și să fie restabilită pedeapsa cu moartea, nu numai pe front ci și înapoia frontului. Înainte de a formula aceste cereri, generalul Kornilov a luat măsurile sale: el venit la Moscova cu o gardă armată și cu tot aparatul exterior al unui dictator. El se așteaptă să fie destituit și în acest caz este gata să intre în lupta deschisă contra lui Kerenskij. Acesta la rândul lui se teme de o încercare de lovitură de Stat, dar nu se hotărăște să destituie pe general.

Cele două săptămâni care se scurg între discursul lui Kornilov și insurecția sa, se petrec între discuții între general, al cărui cartier general este la Moghilev, și Kerenskij. De două ori Kornilov vine la Petrograd spre a se înțelege cu Kerenskij. Discuțiile cu Kornilov sunt duse prin intermediul lui Savinkov până în ziua insurecției. Kornilov și Savinkov vreau amândoi distrugerea sovietelor și să ușureze realizarea reformelor militare. Kornilov nu se gândește să-l îndepărteze pe Kerenskij ci se gândește să-l pastreze dându-i ministerul de justiție. După ce a preparat o serie de proclamațiuni și a fixat lovitură de Stat la Petrograd la 27 August, el este destul de naiv ca să comunice la 26 August,

proiectele sale lui Kerenskij. Prin telefon Kerenskij îi promite că va veni la Cartierul general dar aceasta este numai o manevră pentru a demasca mai bine complotul generalului. *Și Kerenskij se grăbește să declare pe Kornilov trădător și să dea ordinul să depună funcțiunile sale de generalisim.* Generalul trimite contra capitalei trupe care trebuie să nimicească pe bolșevici, să-i extermineze fără milă pe membrii săi și fără să evite să omoare pe cei mai influenți dintre ei. Altfel el se gândește să asigure țării o putere fermă și tare.

Dar pe acest teren, lupta este inegală pentru acest general lipsit de experiență politică. El își diminuează încă șansele sale, rămânând la Carierul general în loc să fie aproape de trupele sale. Când acestea se apropie de Petrograd, Kerenskij mai întâiu își pierde capul. El petrece ziua de 28 August și noaptea următoare într'o groază crescândă, împărțită de anturajul său și se fac mai multe încercări pentru a împăca pe general cu primul ministru. *Numai bolșevicii, pentru care succesul lui Kornilov ar fi egal cu o condamnare a lor la moarte, își păstrează sângele rece.* Ei formează un «consiliu de luptă» și fac pretutindeni cât mai repede posibil, o rețea de «comitete de războiu revoluționare» care pun sfârșit ezitărilor lui Kerenskij și organizează rezistența contra lui Kornilov. Ei recurg la vechile lor metode, distrugere de căi ferate, desorganizarea comunicațiilor, *trimiterea propagandiștilor înaintea trupelor lui Kornilov, etc.* Ofițerii adunați de general la Petrograd în așteptarea răsvrătirii armatei, se arată mai prejos de orice și fug în momentul decisiv.

De la 29 August, eșecul lui Kornilov este definitiv. A doua zi, generalul Krymov comandantul corpului trimis asupra capitalei, este obligat să se supună ordinului lui Kerenskij, care îl convocă la Petrograd; primit de către primul ministru cu cea mai mare brutalitate, el se duce la ministerul de războiu și se sinucide. La 31 August, Kornilov și complicii lui sunt inculpați de răsvrătire și Kerenskij se proclamă generalisim și îl numește pe generalul Alekseev șef de Stat major. Kornilov este arestat cu alți generali ca Denikin, Markov, Erdeli, etc.

De acum înainte, cărțile sunt date în mâinile bolșevicilor și balanța politică se înclină tot așa de repede la stânga cum se înclinase în Iulie la dreapta. La cererea sovietului din Petrograd, Savinkov este destituit și înlocuit cu generalul Verkovskij care este astfel recompensat pentru că refuzase să pună la dispoziția lui Kornilov garnizoana din Moscova. Verkovskij renunță la toate măsurile luate de Kornilov pen-

tru a restabili disciplina în armată și revine la metodele de persuasiune și «democratizare».

* * *

Demisia, la 26 August a unei mari părți a miniștrilor a deschis criza ministerială. După răscoala lui Kornilov începe o luptă deschisă între politica lui Cereteli care se sprijină pe ideea de coaliție și vrea recunoașterea unei republici burgheze ca sfârșită a revoluției, și aceia a lui Lenin, care visează transmiterea puterii partidului comunist prin intermediul sovietelor și realizarea *regimului socialist*. De la 31 August la 13 Septembrie, politica lui Cereteli este în mod formal pusă în eșec la sovietul din Petrograd care a adoptat o rezoluție a bolșevicilor: retragerea de la putere, nu numai a Cadeților, acuzați de a fi avut raporturi cu Kornilov, dar în general a tuturor elementelor burgheze; crearea unui guvern format din *proletari și țărani revoluționari*, care va propune națiunilor în războiu o *pace democrată, va publica tratatele secrete, va aboli pedeapsa cu moartea, va îngădui propaganda în armata, va desființa proprietatea funciară, etc.*

Cereteli reușește să obțină un nou termen: soarta guvernului va fi decisă printr'o «conferința democratică» specială. Dacă principiul coaliției, în special cu Cadeții, este condamnat de la început, Cereteli admite că viitorul guvern va fi responsabil înaintea «democrației revoluționare». Grație acestor termeni elastici care se aplică la toți democrații, socialisti sau nu, el salvează în fapt odată în plus, principiul coaliției. La 25 Septembrie este publicată lista ultimului guvern de coaliție. În aceeași zi este ales Trozki președinte al sovietului din Petrograd, în locul lui Ckheidze. Cereteli plecat în Caucaz, rolul de intermediar între guvern și comitetul executiv al sovietului, trece la menșevicul Dan și socialistul revoluționar Goc, care nu arată în raporturile lor cu Kerenskij, aceeași supleță și complezență ca și predecesorul lor.

De la prima reuniune a Consiliului Republicei, numit pre-parlament, bolșevicii părăsesc ostentativ sălile de ședință pentru a merge la *baricade*. Ei nu mai ascund intențiile lor și Trozki declară pe față că noul minister este un *guvern de războiu civil*. Profitând de existența *dublei puteri*, aceia a guvernului și aceia a sovietului, grație căreia se menține un regim special de *legalitate revoluționară* care violează în mod public legea și-și bate joc de guvern, ei se prepară,

aproape pe față să răstoarne guvernul. *Rămâne numai să se fiizeze data revoltei.*

Bolșevicii organizează lovitura și gândesc să o execute înaintea Congresului sovietelor pentru a-i pune în fața unui fapt împlinit. Preparatiivele lor se desfășoară la lumina zilei. Fără îndoială, ședința comitetului lor, la care asistă și Lenin, ieșit din ascunzătoare, și unde, în unanimitatea de voturi mai puțin două, cel al lui Zinoviev și a lui Kamenev, decid să încerce lovitura de Stat care rămâne secretă, dar consecințele deciziei se manifesta imediat în modul cel mai vizibil. Se vede mai întâiu nesupunerea regimentelor din garnizoana Petrograd care refuză să părăsească capitala și să plece pe front, după luarea țărmurilor golfului Riga de către flota și armatele germane. Apoi s'au format cu știri-tura tuturor, la 12 Octombrie, un *comitet de războiu revoluționar* și desemnarea comisarilor sovietici pentru a asigura legătura acestui comitet cu regimentele.

La 25 Octombrie în zori, Kerenskij poate să constate că răscoala a început și că Statul major n'a făcut nimic pentru a apăra Petrogradul. El face responsabil pe militari care au făcut mereu rapoarte liniștitoare. După ce a transmis ministrului civil Kiskin, comandamentul batalionului de *femei*, numit *batalionul de șoc* și detașamentele formate de către elevii școlilor militare superioare adunate în fața Palatului de iarnă, *ei se grăbește să părăsească capitala, sub protecția unui automobil al ambasadei Statelor Unite* care îl precedează pe al său, arborând fanionul american, și merge înaintea trupelor care au fost chemate de pe front. În acest timp, la amiază, regimentele din Petrograd revoltate au împrăștiat Preparlamentul. Spre sfârșitul amiezii, Palatul de iarnă, înconjurat, nu mai are nici o comunicație cu orașul. Guvernul provizoriu este acolo și așteaptă zadarnic întoarcerea lui Kerenskij cu trupele. Seara, *crucișătorul Aurora*, care a luat partea bolșevicilor, după ce a sosit de la Cronsttat, bombardează Palatul. Cu toate că o parte a apărătorilor săi, convinși de inutilitatea luptei, îl abandonează, guvernul, socotind că până la convocarea Adunării constituante este depozitarul puterii supreme și nu poate fi deposedat decât cu forța, *refuză să se predea*. Când află de situația în care se găsește guvernul, o delegație formată din membrii municipalității și din oameni politici reuniți la primărie, vrea să mearga la Palatul de iarnă *pentru a-i libera său să moara cu el, dar patrulele bolșevice (!) nu-i lasă să treacă!!!* Intorși la primărie, se formează un *comitet pentru salvarea patriei și a republicei*. Un grup de elevi ofițeri izgonește pe bolșevici de la Palatul de iarnă, dar această victorie nu este decât efemeră căci o nouă

mulțime de marinari, de soldați și de lucrători, pătrund în Palatul al carui comandant se predă, cu condiția să-i lase în viață pe elevii ofițeri. Membrii guvernului provizoriu sunt arestați și duși cu viața lor în pericol, pe celălalt mal al râului Neva și închiși în fortăreața Petru și Pavel unde ei se întâlnesc cu miniștrii vechiului regim răsturnat de *Revoluția din Februarie*.

Ironia soartei vrea deasemeni ca Kerenskij să ceara ajutor aceluiași trupe care au mers asupra Petrogradului în Septembrie, pentru a executa lovitura lui Kornilov. Ce s'a petrecut atunci se repetă exact acum și mult mai repede. Trupele compuse în mare parte din cazaci, n'au nici o poftă să se bată și încă pentru Kerenskij, și se împrăstie. Generalul Krasnov reușește totuși să strângă mai multe sute de cazaci și încearcă să organizeze un marș asupra Petrogradului. Krenskij se sforțează să activeze marșul acestei trupe în speranța că unitățile chemate de pe front vor sosi fără întârziere și că Petrogradul se va ridica. Dar aceste unități se lovesc de aceleași obstacole create de către federația ampoloaiților la calea ferată. Cazacii care nu văd venind infanteria așteptată și care nu au nici o simpatie pentru Kerenskij, se arată din ce în ce mai puțin dispuși să se bată pentru el. La 30 Octombrie, 500 de cazaci dau o lupta cu adversari de 15 la 30 de ori mai numeroși, comandați de locotenentul german Bauer; după ce au ținut până în noapte, Krasnov se repliază spre Gatcina. După ce s'a retras, Krasnov îl somează pe Kerenskij să angajeze cu bolșevicii negocieri de armistițiu. Cazacii disperați că nu văd infanteria venind, din proprie inițiativă au intrat în tratative cu bolșevicii. Aceștia răspund de la Krasnoe Selo, cerându-le ca Kerenskij să fie predat și trimis la Gatcina pe marinarul Dybenko. În cursul zilei de 1 Noembrie, discuțiile ajung la un acord dar, zece minute înainte de arestarea sa, Kerenskij reușește să fugă, deghizat în marinar și mascat cu ochelari de sofer. Generalul Dukhonin, care asumă funcțiunile de generalisim, după dispariția lui Kerenskij, dă oficial ordinul de a opri marșul spre Petrograd.

La 3 Noembrie, printr'o proclamație, el conjură *toată democrația (!)*, să se unească pentru a salva patria și să aleagă un guvern recunoscut de toată națiunea (Milioukov, op. cit., pag. 1292). Bolșevicii îi dau ordin să înceapă discuții de pace cu Germanii. Refuzând, comuniștii trimit la Cartierul general la Moghilev, o expediție comandată de sublocotenentul Krilenco, numit șef suprem al armatei rusești și la 20 Noembrie, Dukhonin este ucis de un marinar. *În ajunul morții sale, el dăduse ordinul de a pune în libertate pe generalii arestați după insurecția generalului Kornilov, ad-*

că Kornilov însuși, Denikin și alții care curând se vor pune în fruntea unei armate antibolșevice în regiunile cazacilor de pe Don.

Rusia a intrat într'o fază nouă, din existența ei, o fază de dezorganizare în care se formează o serie de republici mari și mici. Descompunerea a început deja sub guvernul provizoriu. Din vara anului 1917, țărani au început, de capul lor, să-și împartă pământurile, deja desorganizarea a pătruns în armată, sătulă de războiu; mulțime de soldați înarmați au invadat satele și orasele, dezertorii al căror număr a luat proporții inimaginabile, s'au pus pe drumuri spre satele lor, jefuind districte întregi și organizând *progromuri*. Dezorganizarea transporturilor a adus o criză de aprovizionare; în numeroase regiuni a apărut foametea și țărani au refuzat să vândă grâul la prețul impus de guvern, căci inflația a provocat o ridicare a costului vieții care va atinge mai târziu sub bolșevici, proporții îngrozitoare. Toate aceste fapte anunțau deja, în mult mai mică scară natural, cele ce se petrec de obicei pentru a caracteriza venirea regimului sovietic. Dezorganizarea provocată printr'un extraordinar efort militar, oboseala extremă a armatei, ne-rânduiala mare economică, toate acestea, într'un oarecare sens, au preparat Rusia pentru bolșevism. Ei singuri, soldații au încetat războiul, în timp ce țărani au pus mâna pe pământuri și lucrătorii pe uzini. Lenin n'a avut altceva de făcut decât să sancționeze faptul implinit pentru a-și asigura simpatia soldaților, țăranilor și lucrătorilor (Milioukov, op. cit., pag. 1294).

* * *

În momentul în care bolșevicii au pus mâna pe putere, programul lor politic și economic, este departe de a fi pus la punct, și numărul lor este foarte redus. Partidul comunist nu număra încă decât mai mult sau mai puțin de 50.000 de membrii dintre care o parte este formată din o duzină de mii de vechi revoluționari și 35.000 de noi aderenți care n'au intrat în partid decât în 1917, în cursul luptelor contra guvernului provizoriu. Partidul este — o recunoaște Lenin în 1920 — dirijat de un comitet central de 19 membri aleși de Congres, dar lucrul zilnic la Moscova trebuie să fie încredințat la grupe încă și mai restrânse, *Orgburoul* sau un birou de organizație și *Politbiroul* sau un birou politic, aleși, câte cinci membri pentru fiecare birou, de comitetul central reunit în ședință plenară.

De la 25 Octombrie, adică chiar din ziua revoluției, el autorizează pe țărani să ia pământul proprietarilor fără

să mai aștepte deciziile Adunării constituante. Prin decretul din 28 Octombrie propune soldaților istoviți, să încheie cu soldații germani un armistitiu imediat, pe riscul lor, pe nu importă ce punct al frontului. Decretul de la 1 Noembrie dă lucrătorilor un drept de control general în uzinele în care lucrează. Iar decretul de la 2 Noembrie lasă diverselor națiuni ale țării libertatea de a dispune de soarta lor, până la punctul de a se separa de Rusia.

La început bolșevicii nu se opun la participarea celorlalte partide *socialiste* la guvernare. La socialiștii-democrați ca la socialiștii-revoluționari s'au constituit grupe de *extrema stângă* care au socotit că e posibil să colaboreze cu guvernul și dintre care mai mulți membri fac chiar parte din guvern. *Dar aceasta nu durează mult timp.* Relațiile se încordează cu alegerea Adunării constituante, pe care guvernul provizoriu o fixase în Noembrie. *Contrariu așteptărilor, comuniștii nu obțin majoritatea.* După cifrele incomplete ale alegerilor, ei nu obțin decât 9 milioane și jumătate de voturi din 36.000.000 de alegători, adică puțin mai mult decât un sfert, contra 20.900.000, adică majoritatea absolută cât obținuse partidul socialist — revoluționar și 4.600.000 voturile obținute de partidele burgheze. Așa că ei n'au obținut decât 175 deputați contra 417 socialiști - revoluționari, 34 social-democrați și 64 deputați burghezi. Ei nu pot accepta o Constituantă așa compusă. După ce au declarat partidul cadet, *inamic al poporului* și amânat convocarea Adunării la 18 Ianuarie 1918, ei se decid la o lovitură contra reprezentanței pe care ei o acuză de a nu mai corespunde voinței alegătorilor. La 18 Ianuarie după o lungă serie de discursuri arzătoare dar inutile, deputații sunt împrăștiați în zori de Jeleznjakov, șeful marinarilor de gardă, cu pretextul că *garda este obosită!* Bukharin, ideologul bolșevismului, declară de la tribună *un războiu pe viață și moarte republicii burgheze parlamentare* și strigă: *Chestiunea puterii va fi rezolvată prin războiu civil!*

Prima Constituție a republicii socialiste federative sovietice a Rusiei este promulgată la 10 Iulie 1918. După doctrina lui Marx și Lenin, Statul este expresia luptei de clasă și Constituția exprimă raportul de forță între clasele unei societăți date. Proletariatul ieșit învingător la 25 Octombrie, Statul trebuie să ia forma *dictaturii proletariatului.*

În *Declarația drepturilor poporului muncitor și oprimat*, sunt proclamate: aboliția proprietății private a pământului; ratificarea legii asupra controlului uvrier, prim pas în calea transferării complete a fabricilor, minelor, drumurilor de fier... în proprietatea Republicii muncitorești și țăranești ale sovietelor; anularea împrumuturilor făcute de

guvernul țarist; naționalizarea băncilor; munca este obligatorie pentru toți; dezarmarea burgheziei și creerea unei armate roșii socialiste a lucrătorilor și țăranilor; suprimarea tratatelor secrete, fraternizarea între soldații și țăranii armatelor actualmente în războiu și obținerea cu ori ce preț a unei păci fără anexiuni și fără plata despăgubirilor de războiu; liberarea coloniilor; transferarea oricărei puteri în mâna sovietelor.

Autoritatea supremă a Republicei este Congresul panrusesc al sovietelor și între sesiunile Congresului, comitetul central executiv panrus numește un consiliu al comisarilor poporului pentru direcția generală a afacerilor cu 18 secțiuni sau comisariate ale poporului pentru direcția diferitelor branșe ale administrației.

Dreptul electoral nu este acordat în fapt decât lucrătorilor, soldaților și țăranilor care nu întrebunțează mână de lucru; celelalte clase sunt excluse să participe la direcția afacerilor. Libertatea de opinie, adică a presei, aceia de reuniere și de asociație devine la fel monopolul muncitorilor. În realitate toate puterile sunt sub dependența completă a partidului, cum o subliniază Lenin. Noi trebuie să știm și să ne amintim că Constituția puterii sovietelor, *de jure* și *de facto* se reazimă pe partidul care conduce, dirijează și organizează, după un singur principiu... Partidul comandă, dirijează tot Statul, domină și trebuie să domineze aparatul de stat.

Prima problemă urgentă, ce trebuie rezolvată pentru învingătorii de la 25 Octombrie, este să termine cât mai repede războiul. Pentru a înțelege mersul negocierilor, nu trebuie uitat că bolșevicii punând mâna pe putere în Rusia, au planul să declanșeze revoluția în Europa și în lumea întregă. Prima lor grijă este să demoralizeze Germania. Ei sunt convinși că refuzul diplomaților și generalilor germani de a încheia imediat o *pace democratică* va fi cel mai bun mijloc de a propaga revoluția în Germania. Ei cer, fără succes, Stockholmul ca loc de discuție a păcii. Spre marea lor mirare Germanii răspund la propunerea lor cu o cerere: ei cer Rușilor să dea tuturor naționalităților să dispună de ele înșile și să renunțe la Polonia, la Lituania, la Curlandia, o parte a Letoniei și la Estonia. Ei rup tratativele de două ori dar cum Germanii sunt încăpăținați și *proletariatul german* tace, Trozki se decide la 4 Februarie, să facă *un gest unic în istoria lumii*: «nici pace, nici rasboiu», va demobiliza armata rusească și «va pune frontul rus sub protecția lucrătorilor germani». Dar Germanii știind că «Befehl» și neînțelegând noul vocabular întrebunțat de rusi, răspund la 18 Februarie printr'o ofensivă generală și prin

ultimatumul de la 21 Februarie își măresc pretențiile. După lungi desbateri, comitetul central al partidului înțelege că trebuie să capituleze. La 3 Martie 1918, un tratat de pace este semnat. El comportă independența Finlandei și Ucrainiei, separația Poloniei, a Lituaniei și a Curlandei, ocuparea Estoniei și Letoniei de către Germani și interdicția de a face propagandă bolșevică în Germania.

Vechii aliați ai Rusiei, pierzând orice speranță că bolșevicii vor continua lupta contra Germanilor, își pun ultimile lor nădejdi în lupta ce au început-o generalii «albi» contra bolșevicilor. Pe teritoriul Cazacilor de la Don și la Rostov pe Don, unde ofițerii ruși care au scăpat persecuțiilor bolșevice și un grup de generali, printre care Kornilov, Denikin, Alecseev, au adunat o armată de voluntari care se constituise încă din Noembrie 1917. În Ianuarie 1918, această armată numără 3000 de oameni dar nu se poate menține la Rostov și Novocerkassk în fața numeroaselor trupe sovietice care înaintează din toate părțile. La 11 Februarie, generalul Kaledin, hatman al Donului, se sinucide și la 23 Februarie voluntarii se pun în marș spre stepele caucaziene. Acest marș extrem de penibil, numit *campania de ghiață*, în care timp numărul lor crește la 9.000 de oameni, face proba energiei lor. Ei încearcă dar fără succes, să pună mâna pe Ekaterinodar. La 13 Aprilie *Kornilov* este ucis de o bombă și interlocutorul lui, generalul Denikin, cu mare greutate reușește să-și aducă armata la Rostov. În acel moment, forța bolșevicilor slăbește. Austro-germanii, care au încheiat la 9 Februarie o pace separată cu Ucrainenii, ocupă Mica Rusie și Donul. La Kiev, ei au organizat guvernul hatmanului Skropadkij și pe Don au ajutat la alegerea generalului Krasnov ca hatman al cazacilor.

Temând constituirea unui front german în Rusia, aliații se interesează de armata lui Denikin și caută să-l ajute într-o oarecare măsură. Ei se interesează deasemeni la un alt element care ar putea să favorizeze creația unui front, Cehii, care sub regimul țarist au constituit o legiune contra Austro-germanilor și au căutat în acel timp să se întoarcă cât mai repede în Europa pentru a continua lupta pe frontul german. Pe lungul drum — prin Siberia și Vladivostok — ce și-au ales, Cehii se izbesc de bolșevici și ajută pe ofițerii fuși să-i îndepărteze de Transiberian. Succesele lor îndeamnă pe aliați să schimbe destinația lor spre Pacific și îndreaptă detașamentul lor spre Urali. La 25 Iulie ei pun mâna pe Ekaterinburg. Înainte de a evacua acest oraș, *unde familia Țarului fusese internată de la 30 Aprilie, bolșevicii au asasinat, la 16 Iulie, pe Țar, pe Țarina, pe fiul și pe ficele lor. La 18 Iulie la Alpajesvk, pe care Cehii și albi nu îl vor lua*

decât la 28 Septembrie, la fel ei au asasinat pe marele duce Sergiu, Ivan, Constantin și Igor Constantinovici, și pe sora împărătesei care se făcuse călugăriță.

Pe de altă parte, aliații se hotărăsc să intervină personal. Englezii care au debarcat după 11 Martie la Murnmansk, trimit în Iulie noi trupe la Arkhangelsk. La 2 August ofițerii ruși gonesc pe bolșevicii guvernului de la Arkhangelsk și cu ajutorul Englezilor creează un guvern care au drept șef pe N. Ceaicovski, un bătrân revoluționar emigrat în Anglia. Pe Volga, la Samara, liberat cu ajutorul Cehilor, un grup socialist-revoluționar, deputați ai Constituantei dizolvate, creiază un comitet de membri ai Constituantei și îl prezintă ca *preembriomul puterii panslave*. La 1 August, armata populară pe care el a adunat-o, numără 8.500 de voluntari și 2.200 de soldați mobilizați printre populațiile locale. Aliații promit să sustină această armată, dar este prea departe de legiunile de Nord ca să poată fi ajutat de aliați și curând aceștia nu-i mai dau ajutor și Cazanul este ocupat de bolșevici la 10 Septembrie și Samara la 8 Octombrie.

Operațiile antibolșevice și ale aliaților au mai mult succes în Siberia unde Englezii au trimis pe amiralul Kolceak cu misiunea de a strânge o armată în Extremul Orient. După lungi discuții este creat un guvern panrus la Ufa și are în fruntea sa pe un socialist revoluționar moderat, N. Avhsentev care își are sediul la Omsk în Siberia. Dar el nu poate să se întărească și la 1 Decembrie este răsturnat de ofițerii de *dreapta* și este înlocuit cu guvernul personal al amiralului Kolceak care își ia titlul de *șef suprem*.

Dar regiunile fertile de Sud, mai apropiate de centrul moscovit, sunt cele ce sunt mai disputate de bolșevici ca și de *albi*. Dar aici ajutorul aliaților întârzie și este mai puțin eficace. Intr'adevăr ei nu se gândesc să intervină decât după capitularea puterilor centrale (11 Noembrie 1918), adică când ei nu mai au nevoie să creeze un front oriental. Comandantul armatelor aliate pe frontul românesc, generalul Berthelot, promite trimiterea a 150.000 de oameni care vor debarca la Odesa: *se subînțelege că bogatele rezerve ale frontului românesc (?) vor fi puse la dispoziția rușilor și că se va îngriji ca să-i aprovizioneze cu material de războiu suficient*. La 19 Decembrie o divizie franceză debarcă la Odesa și la jumătatea lui Ianuarie, generalul d'Anselme, ia comandamentul (Milioukov, op. cit., pag. 1307).

Planurile generalului Berthelot se isbesc de rezistența aliaților reuniți la Paris pentru Conferința păcii. Dacă domnii Pichon și Orlando se pronunță în favoarea lor, domnii Lloyd George, Wilson și Clemenceau, se opun. Asistenței militare i se substituie un proiect sugerat de domnul Lloyd George

și acceptat de Wilson, ca să fie convocați reprezentanții «tuturor secțiunilor poporului rus» în insulele Prinkipo pentru a se pune de acord. Bolșevicii se grăbesc să primească propunerea și acceptă să facă tot felul de concesiuni aliaților. Dar reprezentanța guvernămintelor antibolșevice refuză (19 Februarie) să intre în raport cu «usurpatori criminali» și proiectul conferinței eșuiază.

Trei zile mai târziu, Wilson, cu știrea lui Lloyd George, trimite în Rusia sovietică pe domnul Bullitt un tânăr atașat la legația americană la congresul păcii, pentru a elabora condițiile de pace pe baza propunerilor bolșevice. La 14 Martie, un proiect de pace, plin de concesiuni seducătoare, este hotărât la Moscova dar starea de spirit în Europa s'a schimbat deja căci armatele albe încep să aibă succese și bolșevicii își arată prea pe față dorința de a provoca revoluția mondială.

La Odesa, Francezii nu dispun decât de 12.000 de oameni dintre care 6.000 de Greci și Polonezi. Înaintea protestelor ridicate la Camera deputaților, guvernul francez dă ordin de evacuarea Odesei și Francezii pleacă începând cu 3 Aprilie.

* * *

La Omsk, amiralul Kolceak, pe care Denikin l-a recunoscut ca șef suprem, se înconjoară de un corp diplomatic foarte strălucitor, în care figurează generalul francez Janin și generalul englez Knox. După luarea Permului, la 24 Decembrie 1918, de generalul ceh Gajda și generalul rus Pepejlaev, el stabilește în Ianuarie 1919 un plan de campanie contra Moscovei. Cele trei armate ale lui care numără de la 120.000 la 130.000 oameni, iau Ufa la 13 Martie, și în Aprilie înaintează până la Novouzensk, Bugulma, Elabuga, Głazov și Vjatka.

Dar în luna Mai apar certurile, Gajda se ceartă cu Kolceak și demisionează, țărani siberieni refuză să se bată, și sub influența propagandei bolșevice provoacă mai multe răscoale înapoii. Administrația Siberiei rămâne una din cele mai rele; abuzurile funcționarilor și ale soldaților irită populația. Intrigile se înoadă în jurul lui Kolceak însuși care, din ce în ce mai nervos, este incapabil să exercite puterea și refuză s'o împarta cu altcineva (Milioukov, op. cit., pag. 1310). Aliații nu mai sunt dispuși să-l susțină decât cu condiția de a face *promisiuni democratice*. El consimte la 4 Iunie 1919 dar e prea târziu, armata sa este în plină retragere. La 14 Octombrie, Omsk este amenințat de către bolșevici

care îl iau la 14 Noembrie. La Irkutsk unde se refugiază, guvernul lui Kolceak se află în mijlocul partidelor de stânga care simpatizează cu bolșevicii și pierde restul autorității sale. Cum Transiberianul este păzit de Cehi, cărora guvernul țării lor i-a recomandat neutralitatea, trupele lui Kolceak trebuie să se bată în retragere pe jos, dealungul *taigei* pe un frig teribil cu prețul a mari suferinți.

Plecat de la Omsk în șapte trenuri pe care el este obligat să le părăsească în drumul său, la sfârșit Kolceak el însuși este obligat să se urce în trenul cehilor. El nu ajunge însă la Irkutsk când o *revoltă*, este ațâțată de socialistii-revoluționari. La cererea miniștrilor săi el și dă demisia din funcțiile sale la 4 Ianuarie 1920 și cere protecția reprezentanților aliaților cărora le încredințează depozitul de aur pe care l-a adus cu el. În gara Irkutsk Cehii îl lasă să fie arestat de revoluționarii care amenință să nu lase trenul să treacă mai departe. El este judecat de bolșevici, *cărora socialistii-revoluționari le-a lăsat puterea, și la 7 Februarie el este împușcat.*

Dupa moartea generalului Alekseev (8 Octombrie 1918), generalul Denikin ia comanda «fortelor armate din Sudul Rusiei» și se instalează la Ekaterinodar în Caucazia de Nord. Armata sa care din Mai până în Octombrie 1919 trece de la 64.000 la 150.000, are la început o serie de succese. El cucerește Kharkovul și Taritynul pe Volga (24 Iunie și 20 Iunie) intră în Kiev (30 August) și înaintează spre Nord în direcția Moscovei, ia Kursk (20 Septembrie) și Voronej (30 Septembrie).

Dar după cucerirea Orelului (13 Octombrie) greutatele încep. Cazacii refuză să meargă mai departe spre Nord. *Populația, care a primit pe «albi» ca pe niște «eliberatori» este repede decepționată și începe a nu vedea în ei decât pe reprezentanții proprietarilor doritori să-și reia pamânturile de la țărani.* Generalul Wrangel îi scria lui Denikin: războiul a devenit o sursă de câștig. Denikin este incapabil să redreseze situația. Ofițerii, cea mai mare parte dintre ei monarhiști îl consideră că este prea de *stânga* și oameni de stânga reproșează guvernului său că ar fi prea de *dreapta*. Eșecul ofensivei sale devine definitiv când Cazacii se hotărăsc să se retragă toți pe pamânturile lor. Denikin își da demisia și pleacă în străinătate după ce a numit pe succesorul lui la 4 Aprilie 1920, pe generalul Wrangel care are simpatia ofițerilor.

Wrangel hotărăște retragerea definitivă. El aduce în Crimeea restul armatei, aproape 20.000 de voluntari, și 12.000 de cazaci. După ce a ridicat moralul oamenilor săi și a restabilit disciplina, el întreprinde între Iunie și Septembrie

1920, trei operații succesive în direcția Dnieprului și a Kubanului. *Dar Englezii îi cer să înceteze lupta și el refuzând să se supună, aceștia nu-l mai susțin.* Guvernul francez din contră îl încurajează și chiar recunosc oficial guvernul său la 10 August.

Dar bolșevicii după terminarea războiului cu Polonia, lansează toate forțele contra lui după trei Noembrie. Armata sa care a pierdut 60 % din efectivul ei, este demoralizată și se retrage în dezordine. Inamicul după ce a fortat istmul Perekop (8-9 Noembrie) îl urmărește în Crimeea. Incapabil de a mai rezista mult timp, Wrangel adună în porturi 126 de vase care la 13 și 14 Noembrie imbarcă cam 135.000 de persoane din care 70.000 sunt soldați, și-i transportă la Constantinopol unde ajung după o penibilă călătorie.

Wrangel nu consideră armata sa dizolvată și nu renunță nici la putere și nici la ideea de a continua lupta contra bolșevicilor. *Dar această atitudine îl pune în conflict cu aliații.* Franța care îl ajutase în timpul evacuării, *refuză să-l mai susțină multă vreme și la 17 Aprilie 1921, declară că nu mai recunoaște armata sa.* Și de la 4 August la 14 Decembrie în peninsula Galipoli, combatanții refugiați sunt instalați în câmpuri militare, de unde mai târziu sunt transportați în Bulgaria și Yugoslavia.

* * *

Cititorul își mai amintește desigur de armata generalului Sarrail. A fost o armată care a fost așteptată cu sufletul la gură și de Ionel Brătianu și de bietul oștean român. Această armată a venit înfărsit. Cam târziu, dar e mai bine mai târziu, decât niciodată. Nu sub comanda generalului de tristă memorie Sarrail, ci de cel, deși de mai tristă memorie pentru români și pentru Ionel Brătianu, generalul Franchet d'Esperay. Brătianu conform hârtiilor pe care le semnase cu Francezii, îl așteptase cu doi ani mai înainte ca să se întâlnească cu armata românească ce înainta victorioasă în Ardeal, ca să ia în primire tot Banatul, și a întâlnit o armată deloc prietenoasă. Această armată venia însoțită de armata sârbească care înțelegea că tot Banatul era al lor și nu al Românilor până la Belgrad cum i se semnaseră hârtiile lui Brătianu de către Francezi. Cu această ocazie, Brătianu a putut să afle că hârtiile ce erau în posesia lui erau false, erau niște hârtii semnate de Francezi la nevoie, și dacă ar mai fi ținut la preț atunci, ar fi obținut și Belgradul. Bineînțeles, pe hârtie. Acum Brătianu constata că armata generalului Franchet d'Esperay, dăduse Sârbilor tot Banatul iar Românilor le permisesese să ocupe numai o

parte din Ardeal. Iată ce notează Tiberiu Vuia: «Pe un petec de pământ, nici trei județe se împărțeau acum patru puteri militare și se disputau trei influențe politice. Armata franceză, sârbească, românească și pe o fașie dinspre Nord, armata populara maghiară, ocroteau fiecare în felul ei, câte o formă de viață, ce-și căuta drepturile și câștigurile pe vadul vechi» («Vacanțele Destinului», pag. 121, Tiberiu Vuia, Editura Carpații, Madrid).

În Arad, generalul Condrecourt se înconjurase cu elemente din cercurile oficiale de ieri, pe care le-a recunoscut și autorizat să funcționeze ca unice organe administrative și gospodărești ale orașului. Condrecourt a autorizat constituirea unei jandarmerii locale care să poarte brasarda tricoloră roșu-alb-verde!!! Exista o explicație firească a comportării numitului general căci «se spunea» că lunecase în mrejele întinse de o prea frumoasă doamnă, Goldsmidt, al cărui oaspe a și fost cât timp o petrecut la Arad. Această doamnă se pare că a fost numai puținul *nemțoaică*.

La 17 Mai 1919, au intrat trupele române în Arad și a încetat ocupația franceză, atât de prietenoasă cu Ungurii și neprietenoasă cu Românii, cărora nu le serveau la nimic hârtiile semnate de Ionel Brătianu în 1916. Dar franțujii au plecat ei cum au plecat, dar Brătianu nu a terminat cu bătaia de cap. El semnase hârtiile cu franțujii dar nu le recunoșteau Sârbii căci în acele hârtii era vorba și de interesele Sârbilor. Dacă ar fi fost vorba ca hârtiile lui Brătianu să fi fost valabile, ar fi însemnat ca Sârbii să se trezească într-o bună zi cu Românii de cealaltă parte a Dunării cu Românii sub fereastră. Și Sârbii protestau și nu voiau să recunoască acele hârtii care le *fusesera ascunse* deci nu le puteau fi opuse. Francezii erau încurcați și au făcut apel la un argument ce era departe de a fi elegant. Și anume ei pretindeau că hârtiile semnate de ei în 1916 nu mai erau valide deoarece *Românii violaseră contractul, semnând pacea separată din 1918*. Era un argument violent, prea violent chiar. E drept că Românii semnaseră această pace, dar în niște momente tragice. Această pace fusese atunci aprobată de toți miniștrii puterilor aliate care se găseau în funcție la Iași și semnaseră toți un act care constata și justifica teribilul moment prin care trecuse România atunci.

Take Ionescu venise la Paris înainte de sfârșitul războiului, luase contact cu reprezentanții Sârbi și înțelesese că în fața pretențiilor Sârbilor, până la un punct justificate, nu era decât o ieșire onorabilă înțelegerea cu Sârbii. Și a căzut la învoială și chiar s'a și semnat un act. Acest act nu a fost recunoscut de Ionel Brătianu și s'a dat naștere la acea

«trântire de uși» la conferința de pace de la Paris, trântire de uși lăudată de presa patriotardă de la București, dar fără nici un rezultat practic bun, ci din contra. «Nu se poate imagina un mai viu contrast decât acela dintre acest strălucit *demagog cosmopolit*, plin de intuiție și de inventivitate și acest Brătianu, *masiv și lent*, al cărui spirit nu juca decât între limitele unui patriotism rigid și inflexibil» (R. W. Seton-Watson, op. cit., pag. 602).

Brătianu a refuzat să semneze tratatul de pace și a plecat «trântind ușa». România a fost obligată în cele din urmă să semneze și a semnat condițiile impuse de Francezi și Englezi care au fost mai proaste decât cele obținute prin bună învoială de către Take Ionescu. Și încă ceva, această pace a fost semnată de către Alexandru Vaida-Voevod.

SFARSITUL. VOLUMULUI II

BIBLIOGRAFIE

- HISTOIRE DE RUSSIE, I, II, III, de *Paul Milioukov*, Librairie Ernest Leroux. Paris, 1932.
- CATHERINE ET SON TEMPS, de *M. Lavater-Slomann*, Edit. Payot. Paris, 1952.
- PIERRE LE GRAND ET SON OEUVRE, de *V. Klutchevski*, Edit. Payot. Paris, 1953.
- HISTOIRE DES ROMANOV, de *V. V. Funk et B. Nazarevski*, Edit. Payot, Paris, 1930.
- IVAN LE TERRIBLE, de *Stephen Graham*, Edit. Payot. Paris, 1933.
- POTEMKINE, de *Robert Michel*, Edit. Payot. Paris, 1936.
- LA VIE DE NICOLAS I, de *Constantin de Grunwald*, Edit. Calman-Lévy. Paris, 1946.
- LA REVOLTE DE POUGATCHEV, de *A. Gaissinovitch*, Edit. Payot. Paris, 1938.
- NETCHAIEV, de *René Cannac*, Edit. Payot. Paris, 1961.
- POUCHKINE, de *Henri Troyat*, Edit. Plon. Paris, 1953.
- GUERRE ET PAIX, I-VI, de *Leon Tolstoi*, Librairie Stock. Paris, 1930.
- MEMOIRES DE BOUNINE, Edit. Calman-Lévy, 1950.
- CE QUE J'AI VU A MOSCOU, de *Henri Béraud*, Edit. de France. Paris, 1925.
- LA VIE DE BAKOUNINE, de *Hélène Iswolski*, Librairie Gallimard. Paris, 1930.
- HISTOIRE DE LA POLOGNE, de *Henri Grappin*, Ed. Librairie Larousse. Paris, 1922.

- LA GRANDE THRACE, de *A. Boldur*, Edit. Carpatii. Madrid, 1980.
- LA FRANCE ET LES PRINCIPAUTES, de *Germaine Lebel*, Presses Universitaires de France. Paris, 1955.
- LA ROUMANIE DANS LA GRANDE GUERRE, de *Pamfil Seicaru*, Edit. Minard. Paris, 1968.
- HISTOIRE DE LA ROUMANIE CONTEMPORAINE DEPUIS L'AVENEMENT DES PRINCES INDIGENES JUSQU'A NOS JOURS, de *Frédéric Damé*. Paris, 1900.
- LA CHEVALIERE D'EON, de *Jean-Jacques Brousseau*, Ed. Flammarion. Paris, 1934.
- HISTOIRE DE LA RUSSIE, de *Créhange*. Paris.
- HISTOIRE DE L'EMPIRE OTTOMAN, de *Vtë. de la Jonquièrre*. Paris.
- LE BOSPHORE ET LES DARDANELLES, de *S. Guriainov*. Paris.
- BISMARCK ET SON TEMPS, de *P. Matter*. Paris.
- LA POLITIQUE ORIENTALE ANGLAISE AVANT ET PENDANT LE CONGRES DE BERLIN, de *A. Andreadès*. Paris.
- ASPECTS DES RELATIONS RUSSO-ROUMAINES, de *G. Cioranescu*, Edit. Minard. Paris, 1967.
- ASPECTS DES RELATIONS SOVIETO-ROUMAINES, de *G. Cioranescu*, Edit. Minard. Paris, 1971.
- ECOLE DU POUVOIR, de *Petru Groza*, La Bibliothèque Française. Paris, 1947.
- HISTOIRE DES RELATIONS RUSSO-ROUMAINES, de *N. Iorga*, Edit. Neamul Românesc. Iasi, 1917.
- HISTORIA DE RUSIA, I, II, de *Erdmann Hanisch*, Ed. Espasa-Calpe. Madrid, 1944.
- EL MISTERIO DE ALEJANDRO I, de *Dimitri Merejkovsky*, Ed. Espasa-Calpe. Madrid, 1947.
- EL FIN DE ALEJANDRO I, de *Dimitri Merejkovsky*, Edit. Espasa-Calpe. Madrid, 1947.
- ISTORIA ROMANILOR DIN DACIA TRAIANA, I-IV, de *A. D. Xenopol*, Edit. Carpatii. Madrid, 1953-54.

- ISTORIA ROMANILOR DIN CELE MAI VECHI TIMPURI PANA AZI, de *Const. Giurescu și Dinu C. Giurescu*, Edit. Albatros. Bucuresti, 1971.
- ISTORIA ROMANIEI, I-IV, de *M. Roller, etc.*, Edit. Academiei Republicii Populare Române. Bucuresti, 1964.
- STEFAN CEL MARE, Voievod al Moldovei, de *A. Boldur*, Edit. Carpatii. Madrid, 1970.
- INSEMNARI DESPRE ROMANI, de *Karl Marx*, cu un comentariu de Pamfil Seicaru, Ed. Carpatii. Madrid, 1965.
- UNIREA NATIONALA, ideia forta a României moderne, în perspectiva istorica și în complexul politic european, de *Pamfil Seicaru*, Edit. Carpatii. Madrid, 1959.
- SUB CERUL TARII SI SU CER STRAIN, de *Stefan Georgescu-Olenin*, Edit. «Rigmor». N. S. Govora. Madrid, 1977.
- CARNETUL UNUI VETERAN, de *Stefan Georgescu-Sergent*, Ed. «Rigmor»-N. S. Govora. Madrid, 1977.
- OPERE COMPLETE, de *Mihail Sadoveanu*, Fundatia pentru Literatura și Arta «Regele Carol al II-lea». Bucuresti, 1940.
- FATA CAPITANULUI, de *A. S. Puskin*, Ed. pentru literatura. Bucuresti, 1963.
- MEMORIILE REGELUI CAROL I. Bucuresti.
- ACTE SI CUVANTARI, de *I. C. Bratianu*. Bucuresti.
- POLITICA EXTERNA A REGELUI CAROL I, de *N. Iorga*. Bucuresti.
- PORTRETE SI AMINTIRI, de *I. G. Duca*, Ed. Cartea Româneasca. Bucuresti.
- AMINTIRI POLITICE, de *I. G. Duca*, Ed. Ion Dumitru, 1981.
- HISTOIRE DES ROUMAINS, de *R. W. Seton-Watson*, Ed. Les Presses Universitaires de France. Paris, 1937.
- ESSAI SUR LE REGIME REPRESENTATIF EN ROUMANIE, de *Crisan T. Axente*, Ed. Librairie du Recueil Sirey. Paris, 1937.
- VACANTELE DESTINULUI, de *Tiberiu Vuia*, Ed. Carpatii. Madrid, 1980.

HISTOIRE DE MA VIE DE MARIE, REINE DE ROUMANIE, I, II, III.

NAȚIONALISMUL LUI EMINESCU DE MURĂRAȘU.
ISTORIA PARTIDELOR NATIONAL, TARANIST ȘI NAȚIONAL.

ȚĂRANIST, de *Pamfil Șeicaru*, I, II.
OPERE COMPLETE DE MIHAIL EMINESCU, ediția
A. C. Cuza.

REVISTA CARPAȚII, Madrid, 10 Septembrie 1954.

S'a tipărit această carte în 500 de exemplare, la 6 Octombrie 1981, în atelierele grafice Marsiega, S. A., calle Enrique Jardiel Poncela, 4, Madrid.

POEME FARA TARA, de V. Posteuca, N. Novac, N. S. Govora, epuizat.

** UNIREA NATIONALA IN COMPLEXUL POLITIC EUROPEAN, de Pamfil Seicaru, 3 dol. USA.

DICTIONAR ROMAN-SPANIOL, de Prof. Icn Protopopescu. Rustica, 4 dol. USA; legat pânză, 5 dol. USA.

*** CUIBURI DE LUMINA, poeme de V. Cârdu, 1,50 dol. USA.

*** DIN CRUCEA PADURII, poeme de Ion Tolescu, 1,50 dol. CAZUL IORGA MADGEARU, interview cu Dl. Horia Sima, 2 dol. USA., epuizat.

CORNELIU ZELEA CODREANU, Douazeci de ani dela moarte de Gr. Manoilescu, T. Popescu, 3 dol. USA.

MOTA SI MARIN, Douazecisicinci ani de la moarte, de Prat y Soutzo, Marqués de Nantouillet, Blas Pinar, Gr. Manoilescu. Bogat ilustrat, 1 vol., 5 dol. USA.

INSEMNARI ISTORICE IN JURUL UNIRII PRINCIPALTELOR ROMANE SI A DOMNIEI LUI ALEXANDRU IOAN CUZA, de Archim. Stefan Lucaciu, 1,50 dol. USA.

ROMANIA SI UNITATEA EUROPEI, de Traian Popescu, 3 dol. USA.

DE VORBA CU NOII REFUGIATI, de Faust Bradescu, 2 dol. USA.

TINERETUL SI MIȘCAREA LEGIONARA, de Faust Bradescu, 2 dol. USA.

MIȘCAREA LEGIONARA SI SPIRITUL RELIGIOS, de Faust Bradescu, 2 dol. USA.

LEGILE FUDAMENALE ALE CUIBULUI, de Faust Bradescu, 2 dol. USA.

PROGRAME, de Faust Bradescu, 2 dol. USA.

CELE TREI ELEMENTE DE BAZA ALE MISCARII LEGIONARE, de Faust Bradescu, 2 dol. USA.

MARTURII PENTRU LEGIONARII DE MAINE, de Traian Popescu, 3 dol. USA.

INTRU INTELEGEREA MISCARII LEGIONARE, de Faust Bradescu, 3 dol. USA.

CONSTRUCTII PE NISIP, de Pamfil Seicaru, 2 dol. USA.

RAPSODIA IBERICA, de Aron Cotrus, 3 dol. USA.

ICONAR, poeme de Ion Tolescu, 1,50 dol. USA.

POARTA SINGURATATII, poeme de Alex. Silistreanu, 1,50 dol. USA.

Cărțile de mai sus marcate cu o * se găsesc și în ediție pentru bibliofili legate în piele și numerotate. Costul unui volum este de 25 dol. USA. Marcate ** 15 dol. USA. Marcate *** 10 dol. USA.

Comenzile din Germania pot fi achitate prin contul Nr. 93004—Bayerische Vereinsbank Regensburg—. Residenz strasse Nr. 3 (Trajano Popescu). Madrid, Spanien.